

VG, Saddam og vi

Rune Ottosen

VG, Saddam og vi

Et kritisk blikk på nyhetsdekning
av krig og konflikt

FORLAGET

© Rune Ottosen
IJ-forlaget 2009

ISBN 978-82-7147-336-5

Forfatteren har fått støtte fra Det faglitterære fond
Boken er utgitt med støtte fra Pressens faglitterære fond (PFF)

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven
eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor,
interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Printed in Norway 2009

Omslag: Xxx
Omslagsillustrasjon: Xxx
Illustrasjoner: Xxx
Formgivning og sats: Laboremus Prepress AS, Oslo
Trykking og innbinding: Xxx

Utgitt av: IJ-forlaget
Gimlemoen 19
4630 Kristiansand
Norway

Telefon: (+47) 38 10 50 00
Telefaks: (+47) 38 10 50 01
E-post: post@ij-forlaget.no
IJ-FORLAGET.NO

Forord

Dette er en bok om mediernes rolle i moderne krigføring. Det er samtidig en popularisering av egen forskning som delvis er publisert tidligere på engelsk og norsk i ulike publikasjoner. I denne boken har jeg samlet dem med et nytt blikk og perspektiv. I boken *Journalism and the New World Order* (Nohrstedt og Ottosen 2001) dokumenterte jeg og min svenske kollega Stig A. Nohrstedt funn fra et internasjonalt forskningsprosjekt om mediedekningen av Golfkrigen i 1991. Senere har vi sammen redigert bøkene *U.S. and the Others. Global media Images on "The War on Terror"* og *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Sammen med Birgitta Höjer har vi skrevet rapporten *Kosovokonflikten, medierna och medlidande*. Mange av perspektivene fra disse bøkene publiserer jeg for første gang på norsk i denne boken. Jeg er Stig A. Nohrstedt stor takk skyldig for mange års fruktbart samarbeid. Denne boken hadde ikke blitt til uten at jeg hadde kunnet dra veksler på vårt felles forskningsarbeid gjennom mange år. Jeg vil også takke Bernt Eide for samarbeid om prosjektet *Visuell krigføring. En studie av billedjournalistikken i Irak-krigen*. Spesielt vil jeg takke han for tillatelsen til å bruke felles arbeid om rivingen av statuen av Saddam Hussein, der jeg drar store veksler på hans analyse.

Forskningen som ligger til grunn for denne boken, er finansiert av Rådet for anvendt medieforskning, Norges forskningsråd, Fritt Ord, Den svenske riksdagsbankens jubileumsfond og Høgskolen i Oslo. Takk til alle disse. Takk også til Tine Ustad Figenschou, som har gjort et omfattende empirisk grunnlagsarbeid i innholdsanalysen, og Daniel Værnes, som hentet inn bakgrunnsmateriale i sluttfasen. Takk også til Peder Ottosen, som fikk orden på mitt omfattende og kaotiske klipparkiv og som har bidratt til redigering, språkvask og sitatsjekk. Takk til kolleger ved Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Gunn Bjørnsen ved Høgskolen i Volda, Berit von

FORORD

der Lippe og Bjørn Westlie, som har kommentert deler av manuset. Takk også til en anonym konsulent som kom med viktige innspill i det avsluttende arbeidet med manuset. Endelig takk til forlagsredaktør Ragnhild Hjorth for smidig og godt samarbeid.

Innhold

Viktige datoer og hendelser i boken	14
Anslag	18
Hvorfor denne boken?	18
Om boken.....	20
Hvorfor VG?.....	21
Kapittel 1	
Nyhetsdekning av krigen i Irak: Journalistikk, propaganda eller psykologisk krigføring?	23
Innledning	23
Språkets makt.....	25
Kampen om vokabularet	27
Betydningen av PR-aktører.....	32
Spin-doctors	33
Lakmustesten på åpenhet.....	36
Frykt som budskap	38
PSYOPS.....	40
Desinformasjon i opptakt til Irak-krigen.....	44
Public diplomacy og PR i krigen mot terror.....	48
Pentagons eget informasjonsapparat - med autorisasjon til å lyve	55
Anti-terror-lovgivning og journalisters arbeidsvilkår	60
Internett og blogging som ny arena	64
Saddam Husseins forakt for pressefrihet.....	68

Kapittel 2

Når gamle venner blir fiender: VGs dekning av krigen Irak-Iran.....	69
Iraks invasjon av Iran.....	70
VGs dekning av Iraks invasjon av Iran	73
Trusselbilder og ønsketenkning.....	75
Nyhetsoppslag og fiendebilder under Iraks invasjon av Iran?	79
Hvem er den aggressive?	79
Kategorisering av vinkling på artikler i konflikten Irak-Iran i 1980	80
Konklusjon.....	81

Kapittel 3

Operasjon ørkenstorm gjennom VGs briller	85
VG.....	88
Konklusjon og oppsummering.....	90
Demoniseringen av Saddam Hussein	91
Det tabloidiserte melodrama	91
Bush vs. Saddam som melodrama	93
Skurken Saddam Hussein.....	93
Israel som sannhetsvitne	94
De «feige araberne»	96
«Helten» George Bush.....	96
Debatten flyttes fra Stortinget til mediene	102
Den norske mediedekningen av Golfkrigen	105
Fredsjournalistikk.....	107
Globalisering, propaganda og retorikk.....	108

Kapittel 4

Krigen som aldri tok slutt	109
Grunnlaget for aksjonen	109
Flyforbudsonene ikke en del av FN-resolusjonene	110
Var de irakiske rakettene en militær trussel?	111
Fantes det en skjult agenda?	113
Ny angrep mot Bagdad i 1998.....	114
Sanksjonene.....	116
Sanksjoner som masseødeleggelsesvåpen.....	117

Krig mot FN-charteret	117
VGs dekning av sanksjonspolitikken	119
Konklusjon.....	120

Kapittel 5

Krigen mot terror og fienden som er nærmere enn VG aner	122
Pressefrihet under press etter 11. september	123
Mediekontroll og sensur.....	125
Fra retorikk til handling.....	127
En diskursanalytisk tilnærming til Bush-retorikken	128
Bush som taler.....	130
Presidentens budskap.....	131
Hvorfor hater de oss?	131
«Vi-dem»-perspektivet	133
Årsakssammenheng	133
Massiv gjengjeldelse.....	134
Medieperspektivet	134
Midler i krigføringen.....	135
Venn og fiende	135
NATO = verden	136
Innskrenkning i demokratiske rettigheter	136
Mandat fra Gud.....	137
Ikke-temaer.....	138
Sammenheng mellom retorikk og praksis.....	138
Norges plass i den nye verdensorden	138
Forsvarsminister, cheerleader og «en av gutta»	140
VGs dekning av talen til Bush.....	140
Bakteriekrig og «ondskapens akse»	141
Diskursen om internasjonal våpenkontroll	142
Konklusjon.....	144

Kapittel 6

Powells presentasjon i FN og den visuelle slagkraften i VGs krigsjournalistikk	146
Teoretisk utgangspunkt	147

Det visuelle og fredsjournalistikk.....	147
Teorier om visuell overtalelse.....	150
Narrativenes makt.....	152
Tsunami-ofre vs. ofre fra krigen i Irak.....	154
Det visuelle element i fredsjournalistikk.....	156
Historisk bakgrunn.....	157
Powells presentasjon til FNs sikkerhetsråd.....	158
Curveball og myten om de flyttbare anlegg for biologiske våpen.....	158
Dekningen av Colin Powells presentasjon i Verdens Gang (VG).....	160
VGs støtte til krigen i Irak.....	160
VGs vurdering i ettertid.....	166
Innmarsjen i Bagdad og riving av statuen.....	173
Hva skjedde på plassen?.....	175
Avisene bygger på tv-dekningen.....	176
Symbolsk funksjon.....	178
Slusevokterne.....	179
VGs dekning av angrepet på Falluja.....	180
Utvalget.....	182
Oppsummering og konklusjon.....	193

Kapittel 7

Velgjørere eller skadegjørere?	194
---	-----

Irak-dekningen og norske soldaters deltagelse i VG

Innledning.....	194
Bakgrunn.....	195
Krig eller humanitær intervensjon.....	197
Prosjektets design og utvalg.....	198
Tilgang til fronten.....	199
Norske medier og embedded-programmet.....	201
Dekningen av invasjonen.....	202
Kildebruk.....	202
Vinkling og fortellerperspektiv (framing).....	203
VGs vinkling av Colin Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd.....	205
Hans Blix' presentasjon til FNs sikkerhetsråd.....	205
Dekningen av det norske militære nærværet i Irak.....	206
Norges deltagelse i krigen mot terror.....	208

Kapittel 8

Dekning av de folkerettslige aspektene ved norsk deltagelse

i Irak og avreisen til de norske soldatene 9. juli 209

VGs dekning av avreisen til de norske soldatene..... 209

Soldatene sendes hjem..... 213

Kjønnsdiskursen..... 214

Professor Eskelands foredrag i Oslo Militære Samfund..... 215

Mediedekningen av Eskelands foredrag..... 217

USAs tolkningsrammer av Norges deltagelse..... 219

Bestrebelsene på å påvirke mediene..... 220

Konklusjon..... 221

Kapittel 9

Den vakre Jessica Lynch, den maskuline fotballhelten

Pat Tillman og den mystiske Marlboro Man..... 223

Et kjønnset blikk på medieskapt

heltebilder i Irak-krigen

Kjønnsbilder i krigsjournalistikken..... 224

Menige Jessica – hjelpeløs og helt 228

Pat Tillman – the American hero 234

Ikoniseringen av Tillman..... 239

Myten om «The Marlboro Man» 241

Forholdet mellom ikonisering og nyhetstekster i VG 247

VGs kjønnset blikk på Jessica 251

Etterpåkløskskap..... 252

Kapittel 10

Død over monsteret!..... 253

Mediebildet av jakten på Saddam Hussein og den ydmykende henrettelsen i VG

Arrestasjonen av Saddam Hussein 254

Fiendebilder og ydmykelse..... 257

VGs dekning av arrestasjonen..... 257

Fiendebilder 258

De langsiktige negative virkningene..... 266

Henrettelsen som mediebegivenhet..... 267

VG og henrettelsen 269

Konklusjon..... 271

Avsluttende merknader 271

Sjekkliste for kritisk rapportering	273
Om kildebruken.....	275
Johan Galtungs modell for war and peace journalism.....	276
Metode.....	278
Innholdsanalyse del 1.....	278
Krig og fredsbevarende operasjoner: Lovlig, ulovlig eller straffbart?	281
<i>Foredrag i Oslo Militære Samfund 6. oktober 2003</i>	
<i>Av professor dr.juris Ståle Eskeland</i>	
Krig og språk, rett og rettferdighet	281
Rett og politikk	283
Folkerett og bruk av militær makt.....	284
Angrepet på Kosovo.....	285
Angrepet på Afghanistan	288
Angrepet på Irak	290
Norsk forsvarspolitik i en ny verden	292
As delivered	297
<i>Briefing of the Security Council, 14 February 2003</i>	
<i>Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix</i>	
Introduction	297
Work in Iraq	297
Work in New York.....	300
Meeting in Baghdad	301
Intelligence.....	303
Plans for the immediate future.....	305
Time lines	305
Litteraturliste	307

*Denne boken er tilegnet minnet om Carsten Thomassen, drept på jobb i hotell
Serena 14. januar 2008.*

Viktige datoer og hendelser i boken

- 22. september 1980:** Irak angriper Iran.
- 16.–17. mars 1988:** Tusenvis av mennesker dør da Irak bruker giftgass mot den kurdiske landsbyen Halabja i Iran.
- 20. august 1988:** Krigen Irak–Iran tar slutt.
- 2. august 1990:** Irak invaderer Kuwait.
- 6. august 1990:** FNs sikkerhetsråd vedtar resolusjon 661 som fordømmer invasjonen og innfører sanksjoner.
- 29. november 1990:** FNs sikkerhetsråd vedtar resolusjon 678 som gir fullmakt til å drive irakiske styrker ut av Kuwait med alle tilgjengelige midler.
- 12. januar 1991:** Den amerikanske kongressen støtter president George Bushs ønske om å bruke amerikanske styrker til den planlagte militære aksjonen for å drive irakiske styrker ut av Kuwait.
- 16. januar 1991:** Den amerikanskledete FN-operasjonen “Operation Desert Storm” starter med luftangrep mot Bagdad.
- 13. februar 1991:** Amirya-bunkeren i Bagdad blir bombet og flere hundre sivile omkommer.
- 19. februar 1991:** President George Bush avviser president Gorbatsjovs fredsplan som et alternativ til å starte bakkeoffensiven.

- 24. februar 1991:** Bakkeoffensiven starter og den flernasjonale styrken under ledelse av USA rykker inn i Irak og Kuwait.
- 26. februar 1991:** Irakiske styrker er drevet ut av Kuwait og krigens militære mål er dermed oppnådd.
- 27. februar 1991:** Den irakiske utenriksminister Tariq Aziz skriver brev til FNs sikkerhetsråd der han aksepterer betingelsen for våpenhvile slik de er beskrevet i FNs sikkerhetsråds resolusjoner 660, 662 og 674.
- 26.–28. april 1991:** Kurdere gjør opprør mot Saddam Hussein i Nord-Irak etter oppfordring fra president Bush. Opprøret blir slått ned og USA, Storbritannia og Frankrike innfører flyforbudsone for å beskytte kurdene mot luftangrep fra irakiske fly.
- 25.–27. august 1992:** Opprør fra sjia-muslimer i sør blir slått ned og flyforbudet blir utvidet til å omfatte Sør-Irak.
- 13. januar 1993:** USA, Storbritannia og Frankrike bomber Bagdad kort tid før president Bill Clinton blir innsatt som president. Den offisielle begrunnelsen er at Irak ikke respekterer flyforbudsonene.
- 26.–27. juni 1993:** Amerikanske fly bomber utvalgte mål i Irak etter et mislykket forsøk fra irakiske agenter på å ta livet av George Bush senior mens han var på besøk i Kuwait.
- 31. oktober 1993:** Saddam Hussein bryter alt samarbeid med FNs våpeninspektører.
- 31. oktober 1993:** President Clinton signerer Iraq Liberation Act, som gir grunnlag for å støtte irakiske opposisjonsgrupper som vil styrte Saddam Hussein.
- 16.–19. desember 1998:** Operasjon “Desert Fox” gjennomføres med massiv bombing av Bagdad. Amerikanske og britiske fly gjennomfører bombingene med begrunnelse at Saddam Hussein ikke følger opp FN-resolusjoner. FNs våpeninspektører ble trukket tilbake rett før angrepet.

- 8. november 2002:** FNs sikkerhetsråd vedtar resolusjon 1441 som gir FNs våpeninspektører autorisasjon til å gjennomføre undersøkelser om FN har respektert tidligere FN-resolusjoner om avskaffelse av masseødeleggelsesvåpen. Resolusjonen gir ingen militære fullmakter.
- 13. november 2002:** Irak aksepterer resolusjon 1441.
- 27. november 2002:** FNs våpeninspektører (UNMOVIC) under ledelse av Hans Blix returnerer til Irak.
- 7. desember 2002:** Irak overleverer sin rapport på 12 000 sider der de gjør rede for håndtering av avskaffelse av masseødeleggelsesvåpen. Bare de fem permanente medlemmene av FNs sikkerhetsråd får en uredigert versjon, de øvrige medlemslandene i FN får tilgang til en redigert versjon.
- 6. februar 2003:** USAs utenriksminister Colin Powell presenterer påståtte bevis for at Irak har masseødeleggelsesvåpen for FNs generalforsamling.
- 11. februar 2003:** Splittelse avdekket i NATO da Frankrike, Belgia og Tyskland blokkerer forslag om å forflytte militært materiell til Tyrkia, det eneste NATO-land som grenser til Irak.
- 14. februar 2003:** Hans Blix legger fram våpeninspektørens rapport for FNs generalforsamling og ber om mer tid for å fullføre arbeidet (se appendiks for full tekst).
- 15. februar 2003:** Omfattende demonstrasjoner over hele verden mot planene om krig mot Irak. Ifølge en fransk forsker deltok 36 millioner mennesker over hele verden i protestmarkeringer mellom januar 2003 og april 2003.
- 19. mars 2003:** Det militære angrepet på Irak starter med bombingene av Saddam Husseins presidentpalass.
- 20. mars 2003:** Invasjonen av Irak starter med en militær styrke under ledelse av USA der tropper fra Danmark, Polen, Spania og Australia også deltar.

- 9. april 2003:** Invasjonsstyrkene inntar Bagdad og okkupasjonen er et faktum.
- 1. mai 2003:** President George W. Bush erklærer seier i krigen under en seiersseremoni på hangarskipet Abraham Lincoln.
- 14. desember 2003:** Saddam Hussein arresteres utenfor sin fødeby Tirkrit.
- 4. april 2004:** En offensiv starter mot byen Falluja etter omfattende lokale protester mot okkupasjonen. Fire amerikanske ansatte i det private sikkerhetselskapet Blackwater blir drept og de lemlestedede likene blir hengt opp på en bro. Offensiven må oppgis uten at byen er under okkupasjonsmaktens kontroll.
- 7. november 2004:** En ny offensiv mot Falluja. Etter omfattende bombing der blant annet fosforgranater blir benyttet, gjenvinner amerikanske styrker kontroll over byen 23. desember 2004.
- 30. desember 2006:** Saddam Hussein henrettes.

Anslag

Hvorfor denne boken?

Jeg vil i denne boken rekonstruere mediedekningen av Irak-spørsmålet generelt og fiendebildet av Saddam Hussein spesielt ved å se på deknningen av konflikten i avisen *Verdens Gang* (VG). Det er flere grunner til at jeg velger å analysere denne perioden med et “VG-blikk”. For det første er VG Norges største avis. Med sin løssalgprofil og store opplag er VG en viktig premissleverandør for opinionsdannelsen.

Verdens Gang er en godt drevet avis med en profesjonell og dyktig stab. Selv om den tradisjonelt har vært en konservativ avis, har den gjennom en pågående avsløringsjournalistikk i mange saker utfordret makthaverne. Gjennom egne avsløringer, for eksempel rundt medlemsjukset i AUF for noen år siden, har VG brukt store ressurser på å belyse en sak kritisk og avdekke urett. VG har også et eget etisk manifest som heter “God VG-skikk”. Her heter det at “En avis som retter kritisk søkelys mot myndigheter, maktpersoner, organisasjoner og næringsliv, og som stiller spørsmål om habilitet, må stille strenge krav til egen integritet for å oppnå nødvendig troverdighet” (sitert fra Hågvar 2003:349).

Yngve Benestad Hågvar gjør i sin bok *Hele folkets diskurs* et spennende forsøk på å plassere VGs tekstproduksjon inn i en diskursanalytisk sammenheng. Hans utgangspunkt er at “medlemmene av det norske journalistiske feltet utgjør et diskursfellesskap” (Hågvar 2003:347).

De ulike redaksjonene utgjør ulike diskursfellesskap som kommer til uttrykk i en felles intern norm for tekstproduksjon. Hans eget analyseobjekt er VG, og hans tese er at VGs tekstnormer utgjør en særegen form for journalistikk, for å bruke Olof Pettersons begrep fra den svenske maktutredningen (ibid.:348). Journalismen er uttrykk for at journalister utøver makt, en maktutøvelse som ikke problematiseres og som begrunnes med journalistiske vurderinger (Pettersen). En underliggende tekst i denne formen for journalistikk er at VG-tekstene preges av en dobbelthet. Tilsynela-

tende er avisa opptatt av å hjelpe “mannen i gata”, men tekstene fungerer samtidig som egenreklame for VG selv som talsmann for mannen i gata (Hågvar 2003:305–333).

Hva er diskursanalyse?

Med diskursanalyse forstår jeg blant annet Norman Faircloughs teori om at språkhandlinger eller diskursive handlinger inngår i en ideologisk og politisk helhet (“language use conceived as social practice, Fairclough 1995:135). Det betyr at språkbruk bør analyseres i sin sammenheng og inngå i en maktanalytisk kontekst. Hensikten med diskursanalyse er blant annet å synliggjøre ubevisste sammenhenger mellom språkbruk og maktutøvelse. Faircloughs uttalte hensikt er også å oppnå endring gjennom sine analyser. Når elitepersoner bruker språk for å uttrykke makt på en bestemt måte, har derfor journalistene et valg om de vil gjengi språket ukritisk, eller analysere det og sette det inn i en større sammenheng.

Vi ser ofte at VG i sin diskurs opererer med et konfliktforhold mellom makthavere og folket. Men på det sikkerhetspolitiske og utenrikspolitiske området er det sjelden VG bruker sin slagkraft til å fremme opposisjonen. Dette kan henge sammen med de historiske røttene tilbake til andre verdenskrig. VG gjenoppstod etter krigen etter initiativ fra kretsen rundt Hjemmefronten. Avisen ble så å si skapt i Fellesprogrammets ånd der Norge skulle forankres i den parlamentariske tradisjon med en klar vestlig orientering (Eide 1995:103).

Avisen har stått last og brast med NATO-medlemskapet, allianseforholdet med USA og vår sikkerhetspolitiske tradisjon (Nohrstedt og Ottosen 2001).

En hypotese jeg vil ha for min analyse av VGs dekning av Irak gjennom mange tiår, er at avisens ideologiske lojalitet til denne tradisjonen har gjort at VG på dette området aldri har latt seg friste til å spille på en eventuell folkelig misnøye med myndighetenes politikk. Vi har sett at i Irak-krigen og krigen mot terror har myndighetene store problemer med å overbevise

folk flest om at det er riktig å engasjere Norge militært, langt utenfor Norges grenser. Meningsmålinger viser at det er stor motstand i Norges befolkning mot norsk militært nærvær i Afghanistan på tross av at et samstemt norsk Storting støttet norsk deltagelse i ISAF-styrken. I slike spørsmål vil VGs lojalitet til den tradisjonelle sikkerhetspolitikken bidra til at avisen ikke vil spille på denne skepsisen for å opponere mot myndighetene på vegne av “folk flest”. Her er min hypotese at NATOs diskurs er viktigere for VG enn det å finne sin egen posisjon på vegne av “hele folkets diskurs”.

Om boken

I 1994 ga jeg ut boken *Fiendebilder og mediestrategier i internasjonale konflikter. Norske medier i skyggen av Pentagon*. Boken ble laget etter en runde med selvkritikk og selvransakelse blant journalister etter debatten om medienes rolle under Golfkrigen i 1991. CNN fikk sitt internasjonale kommersielle gjennombrudd under Golfkrigen, og boken oppsummerte ny kunnskap blant journalister og medieforskere om faren ved at en kanal kunne dominere dekningen av en krig med monopol på datidens nyvinning: 24/7 (levende nyhetsrapportering 24 timer i døgnet). Ambisjonene med denne boken er å videreføre og oppdatere dette perspektivet i lys av de dramatiske hendelsene under og etter invasjonen i Irak. Boken er organisert slik at ulike teoretiske perspektiver ligger til grunn for hvert kapittel. Dette er altså ikke en bok som legger en teoretisk forståelse til grunn for hele analysen. Det er snarere slik at ulike teoretiske grep brukes i de forskjellige kapitlene.

Selv om det er en historisk tråd i boken som starter med krigen mellom Irak og Iran og ender med henrettelsen av Saddam Hussein, må de som er spesielt opptatt av betydningen av PR-byråer, Psykologisk krigføring og propaganda, lese kapittel 1. De som er opptatt av visuelle perspektiver og teorier, finner det primært i kapittel 6. Kjønnsperspektivet er i hovedsak plassert i kapittel 7.

Hvorfor VG?

Jeg bruker VG som case. Det jeg presenterer her er ikke den hele sannheten om VGs Irak-dekning. Kommentatorer og journalister i VG har fra tid til annen også kritiske kommentarer om mediens rolle i krig. Mitt grep er derfor ikke å gi en “rettferdig” analyse av VGs samlede dekning, men å se VGs dekning i lys av det jeg vet om propaganda og psykologisk krigføring. Dette må VG finne seg i på samme måte som de daglig begrunner sin vinkling og fortolkning av virkeligheten med sine journalistiske vurderinger. Min vinkling er begrunnet i et faglitterært perspektiv som jeg finner fruktbart og relevant. Med sin tabloide profil og visuelle presentasjonsform er VG et interessant analyseobjekt fordi løssalgsvinklingen ofte setter ting på spissen, noe som tydeliggjør fenomener som fiendebilder og stereotyper. En annen begrunnelse er pragmatisk. Gjennom flere forskningsprosjekter har jeg allerede samlet og publisert en rekke artikler og analyser som jeg kan trekke veksler på i dette arbeidet (se forord).

VG ble som alle andre medier utsatt for propaganda og i en hektisk nyhetshverdag er det ikke alltid lett å skjønne når man er utsatt for PSY-OPS og propaganda. Slikt ser man lettere i ettertid. Det er derfor ikke min hensikt å moralisere over at VG i enkelte tilfeller “gikk i propaganda-fella”. Det er noe helt annet å sitte med “fasiten” i ettertid enn å være på en travel nyhetsdesk og måtte ta stilling til komplekse spørsmål og foreta prioriteringer i løpet av en hektisk innspurt mot deadline. Hensikten med min gjennomgang av utvalgte kjente tilfeller av PSYOPS og propaganda er ikke å moralisere over VG, men å lære av det. Jeg har gått gjennom en del av mine eksempler med journalist Alf Bjarne Johnsen i VG, som har lang erfaring fra rapportering fra konflikter, og som var reportasjeleder i flere av de hendelsene som blir beskrevet i boken. Jeg fletter inn hans kommentarer og refleksjoner der eksemplene blir nevnt, og der jeg finner hans kommentarer relevante ut ifra en journalistisk vurdering.

Jeg tror det kan være nyttig for journalister, redaktører og studenter i medievitenskap og journalistikk å se med et historisk blick på hvordan aviser har dekket et komplekst spørsmål med å gå tilbake til hendelser med etterpåklokskap og med kunnskaper om hva viktige maktpersoner gjorde den gangen for å manipulere mediene og vinne dem over på sin side.

Nyhetsdekning av krigen i Irak: Journalistikk, propaganda eller psykologisk krigføring?

Innledning

På Thanksgiving Day i 2003 dukket president Bush opp på et overraskelsesbesøk blant de amerikanske soldatene i Irak. Han bar på en plastikkalkun. Det var et halvt år etter at felttoget i Irak rullet inn over grensen, uten FN-mandat i strid med folkeretten. Litt av glansen etter det spektakulære propagandashowet på hangarskipet Abraham Lincoln 1. mai 2003 var borte. President Bush hadde da med sin barske jagerflyuniform gjort opp regning uten vert og proklamert seieren. Begivenheten var en velregissert «photo-opportunity» rett utenfor San Diego i California. Byens skyline var synlig for dem om bord, men ikke for tv-seerne. De fikk kun se den velregisserte versjonen under banneret som med store bokstaver proklamerte «MISSION ACCOMPLISHED». Presidenten sa at «Major combat operations in Iraq have ended» (sisert fra Anderson 2007). I ettertid fortonet dette pompøse showet seg pinlig etter år med død, krig og motstand i Irak. Dette var da også en av de få tingene president Bush sa han angret på i sin siste pressekonferanse før han takket for seg som president i januar 2009.

Inntrykket som ble skapt den gangen, var at presidenten møtte sine hjemkomne soldater langt til havs etter egenhendig å ha flydd jagerflyet for

å komme dem i møte (Bagdikian 2003). Men Abraham Lincoln lå rett utenfor kysten, og scenen på hangarskipet var primært et propagandashow på linje med presidentens posering med plastikk-kalkun på Thanksgiving Day. Kalkunen måtte den gang se perfekt ut for å skape den rette stemningen. Virkeligheten utenfor serveringsteltet i ørkenen var derimot langt fra lystig. Bildet var dessuten tatt tidlig om morgenen da det ikke er vanlig å spise en tung kalkunmiddag. Men det måtte ta seg pent ut. Høsten 2003 hadde kommet og med den de første selvmordsangrepene. De første «bodybags» var sendt hjem. Pentagon hadde innført forbud mot publisering av bilder av kister med amerikanske flagg. De militære lederne var redde for å trigge «Vietnamsyndromet», begrepet de militære selv bruker for å beskrive «demoraliserende» mediedekning. Da nederlaget i Vietnam var et faktum i 1975, var det mediene som fikk skylden for å ha undergravd befolkningens krigsmoral ved å vise krigens sanne ansikt. En lidende sivilbefolkning og døde amerikanske soldater var dårlig reklame for den pågående krigen (Hallin 1987). Om selve krigen var riktig eller moralsk forsvarlig, lå utenfor referanserammen til de militære. Slike spørsmål tilhørte det som Pierre Bourdieu betegner som doxa.

Hva er doxa?

Doxa hos Bourdieu er forestillinger som er sosialt konstruert, men som oppfattes som naturgitte, og dermed hevet over diskusjon. Problemstillinger knyttet til doxa blir ikke diskutert fordi de ikke oppfattes som nødvendige å diskutere (von der Lippe 1999).

Det var lettere for de militære å kritisere mediene enn å gå i seg selv. USA hadde tross alt gått til angrep på Vietnam, et lite fattig land i Asia, uten å erklære krig og uten noe grunnlag i folkeretten. For Pentagon og Det hvite hus var det nok å vise til en diffus trussel fra kommunismen og den såkalte dominoteorien (hvis ett land i Asia faller for kommunismen, vil de andre følge etter som fallende dominobrikker). Bytt ut kommunismen med islam, Vietcong med al-Qaida, Bin Laden med Ho Chi Minh, og parallellene til

dagens «krig mot terror» er åpenbare selv om de historiske omstendighetene rundt de to krigene var ganske forskjellig.

Språkets makt

Kampen om språket er en viktig del av propagandakrigen. I det øyeblikket jeg tok i bruk begrepet «krigen mot terror», oppstod et problem. Selve begrepet «krigen mot terror» er en språklig konstruksjon som er ment å ha en bestemt effekt i opinionsdannelsen. Språkforskeren George Lakoff viser i boken *Metaphors we live by* hvordan språklige konstruksjoner er en del av maktutøvelsen i samfunnet (Lakoff og Johnson 1980). Når vi sier «krigen mot terror», har vi beskrevet en tilstand som i prinsippet ikke har noen begynnelse eller slutt og som er egnet til å skape frykt og reproducere fiendebilder. Steven Poole viser i sin bok *Unspeak. Words are Weapons* hvordan nyanser i språket kan spille en viktig rolle i kampen om opinionen. Poole viser hvordan daværende FN-ambassadør for USA, John Bolton, kom med forslag til endring av et utkast til en resolusjon i FNs generalforsamling i august 2005. Her er eksempler på stryking og utheving som Bolton selv gjorde i teksten:

(...) We affirm that the targeting and deliberate killing of civilians and non-combatants **by terrorists** cannot be justified or legitimized by any cause or grievance, and we declare that any **such** action intended to cause death or serious bodily harm to civilians or non combatant others, when the purpose of such an act, by its nature or context, is to intimidate a population or to compel a Government or an international organization to carry out or to abstain from any act cannot be justified on any grounds and constitute an act of terrorism (siteret fra Poole 2006:126).

(Passasjen som er understreket av meg, var strøket av Bolton, og det som står i halvfeit, er tilføyeser Bolton selv foreslo).

Ved første øyekast ser dette ut som trivielle endringer. Hvorfor føye til «by terrorists» i et avsnitt som kun omtaler terrorisme? For å forstå rekkevidden av det må vi se på hvilken måte terrorisme-begrepet brukes. Hvis vi med ordet terrorisme mener trussel om bruk av vold eller bruk av vold mot

sivile, slik den brukes i Oxford English Dictionary, må også stater bruk av terror inkluderes. Ingen vil nøle med å kalle en palestinsk selvmordsbomber som dreper tilfeldig forbipasserende, en terrorist. Ei heller de som dreper vilkårlig passasjerer på et tog i Madrid eller på en nattklubb på Bali. Frykt spres ved at du vet at du selv kan rammes neste gang. En befolkning venter at myndighetene skal beskytte deg mot slikt. Vanskeligheter oppstår når du begynner å stille spørsmål ved denne definisjonen. Må «sivile ofre» være en forutsetning for en terrorisme-definisjon? Hvis vi utvider definisjonen, kan selv angrep på militært personell defineres som terrorisme. Da må vi også kalle angrep på de tyske okkupasjonsstyrkene under andre verdenskrig for terrorisme. Og fra tid til annen brukes terrorisme-begrepet på denne måten. Professor Richard Falk på Princeton-universitetet skriver «the generally heroic imagery used to describe anti-Nazi terrorism in German-occupied Europe» (ibid.:127). Gjennom en slik utvidelse av terrorisme-begrepet kan det meste kalles terrorisme. Det mest hensiktsmessige er derfor å bruke terror-begrepet om angrep på sivile ofre. Men dette kan også skape problemer. På 1970- og 80-tallet angrep IRA både sivile og militære mål og rettferdiggjorde det med at «okkupasjonsmakten» Storbritannia bar det ytterste ansvaret ved sin tilstedeværelse. For eksempel ble to ryttere i en militær hesteparade angrepet og drept i Hyde Park i 1982. Disse seremonielle soldatene kan med rette kalles ikke-stridende, en betegnelse ofte brukt i FN-sjargong og formulert av Bolton i hans utkast til FN-resolusjon. Og hva med den brutale maktdemonstrasjonen som bruken av atomvåpen i Hiroshima og Nagasaki innebar? Kan ikke ofrene for den kalles «uskyldige sivile»? Richard Falk har formulert det slik: «With the help of the influential media, the state over time has waged and largely won the battle of definitions by expecting its own violence against civilians for being treated and perceived as 'terrorism'. Instead such violence was generally discussed as 'uses of force', 'retaliation', 'self-defence' and 'security measures'» (ibid.:131). Sett i lys av dette blir Boltons endringer i teksten mer forståelige. Hensikten var å unngå framtidig kritikk av staters bruk av makt som rammet sivile og dermed skape grunnlag for at også stater skal kunne anklages for terrorisme. Boltons endring av formuleringen til «such» action, og fra «civilian or non-combatants» til «others», er en preventiv handling for å unngå kritikk av USAs egen statlige maktbruk.

Kampen om vokabularet

Det er mange filtre i kommunikasjonen mellom de militære og publikum. De militære forklarer sine hensikter med en operasjon på ulike vis. De har presseoffiserer som forholder seg til journalister. De henvender seg direkte til publikum gjennom brosjyrer og ulike audiovisuelle virkemidler som DVD og video. Og de har psykologiske operasjoner (PSYOPS) som er en særegen del av krigføringen, rettet mot lokal og global allmennhet, og mot mediene. PSYOPS er en målrettet virksomhet for å påvirke folks holdninger og meninger om en pågående konflikt der begrepet *perception management* står sentralt (Gardiner 2005). For allmennheten er det ikke alltid lett å skille mellom PSYOPS og generell informasjonsvirksomhet. Språket er sentralt i all form for informasjonsvirksomhet enten det dreier seg om PSYOPS eller mer generell informasjon.

Begrepet *humanitær intervensjon* stod sentralt i NATOs informasjonskrig i det tidligere Jugoslavia i 1999, og skulle få stor betydning for propagandastrategien til «koalisjonen av de villige» i krigen mot Irak i 2003. Opprinnelsen til begrepet «humanitær intervensjon» kan knyttes til en utredning fra stiftelsen Carnegie Endowment på begynnelsen av 1990-tallet. Her ble amerikansk utenrikspolitikk diskutert i kjølvannet av den kalde krigen. Begrepet humanitær intervensjon ble opprinnelig drøftet i forbindelse med et eventuelt behov for å gripe inn i land som var sammenbruddet nær i forbindelse med nasjonale kriser og borgerkriger. En av dem som ble intervjuet i denne utredningen, var senere utenriksminister Madeleine Albright. Presidenten i Carnegie Endowment, Morton Abramowitz, ble under krisen på Balkan rådgiver for den albanske delegasjonen under Rambouillet-forhandlingene. Retorikken rundt humanitær intervensjon stod sentralt forut for NATOs bombing av Jugoslavia i 1999 (Hammond og Herman 2001:10). Siden NATO ikke hadde FN-mandat og dermed manglet folkerettslig grunnlag for sitt angrep på Jugoslavia, var det en viktig del av propagandastrategien å omtale dette angrepet som en humanitær intervensjon og unngå begrepet krig (Gowan 2001:39).

NATO kunne konstatere at mediene i stor grad brukte organisasjonens vokabular i sin dekning. CNNs Christiane Amanpour hevdet at NATOs krig var «for første gang ... en krig utkjempet for menneskerettighetene»

(Ackermann og Naureckas 2000:97–111). Tony Blair ble en av frontfigurene for dette nye «moralske korstoget» i legetimeringen av angrepet på Jugoslavia: «Vi har nå muligheten til å bygge opp en ny internasjonalisme basert på verdier og lovverk», sa han (Pilger 2001). Han forsøkte med mindre hell å overføre denne argumentasjonen til forsvar for angrepet på Irak. Vår egen statsminister, Kjell Magne Bondevik, insisterte på å kalle krigen på Balkan for en humanitær intervensjon. Først flere år senere tok han selvkritikk for dette under et foredrag for NATO-offiserer på Jåttå utenfor Stavanger.

En av grunnene til at Bondevik måtte foreta denne rettetten var at sammenblandingen av et humanitært oppdrag og krigføring møtte motstand både fra frivillige hjelpeorganisasjoner og militært personell. Denne diskusjonen dukket opp igjen med full tyngde i november 2007 da en norsk soldat i ISAF-styrken i Afghanistan omkom etter at bilen han satt i ble sprengt av en fjernstyrt bombe under en patrulje. Senere har lignende diskusjoner oppstått etter at tre andre norske soldater også har blitt drept.

Talsmenn for norsk yrkesbefal har ved flere anledninger kritisert politikernes manglende vilje til å kalle en spade for en spade (eller en krig for krig). Leder i Befalets Fellesorganisasjon, Didrik Coucheron, uttalte i forbindelse med regjeringens beslutning om å sende et begrenset antall norske soldater til Irak at «Det humanitære fokuset har vært uheldig og forvirrende for folk» (siteret fra Gardar 2004). Debatten ble aktualisert da den norske regjeringen igjen beskrev en eventuell norsk deltagelse i Irak som et humanitært oppdrag.

«Deltakelsen i Irak er av ren militær karakter og det bør myndighetene si, og ikke snakke om 'humanitære operasjoner' når det ikke er det», sa Coucheron til *Ny Tid* (siteret fra Gardar 2004). Coucheron framholdt at de leirene de norske soldatene skulle oppholde seg i, var blitt angrepet av motstandsstyrker som i alle fall ikke var i tvil om at det dreide seg om militært personell. Han sa videre at de norske soldatene skulle bygge broer og veier som var sentrale i eskortering av militært personell, et oppdrag som lå utenfor det som vanligvis regnes som en humanitær oppgave. «Upresise begrep som 'begrenset militær operasjon' og 'sikkerhetspolitisk instrument' for å beskrive militære operasjoner bidrar til å svekke omverdenens oppmerksomhet på hva som kreves av militære enheter», sa Coucheron som

mente det nærmet seg det latterlige å kalle innsatsen til de 164 norske soldatene og offiserene i Irak for «humanitær».

Da en norsk soldat ble drept i Afghanistan i november 2007, ble det en omfattende debatt i norsk offentlighet. Major Jon Reichelt refset i Dagbladet statsminister Jens Stoltenberg og forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen som insisterte på å kalle det «krigsliknende handlinger». Stoltenberg mente det var «(...) krevende å bruke ordet krig, for det har mange juridiske forhold med seg». Major Reichelt sa på sin side at han ville fortsette å kalle det krig «til de forlanger at jeg skal si noe annet». Han mente hensynet til soldatene måtte gå foran juridiske resonnementer. «Det sier noe om den lammelsen som har bredt seg i forbindelse med dette. Psykologisk sett er det uheldig for soldatene», sa Reichelt til Dagbladet (alle sitater Dagbladet 9.11.2007).

Ola Spakmo, en tidligere yrkesoffiser som nå jobber med interessene til norske veteraner, gir i et innlegg i Dagens Næringsliv sitt kritiske syn på Forsvarets mediestrategi som ensidig vektlegger norske soldaters humanitære innsats: «Forsvaret har derfor også et ansvar. De var selv med på å skape et fredsælt bilde av norske utenlandssoldater som kamuflerte sosialarbeidere. Forsvaret faller ennå for fristelsen til å få ut reportasjer fra brønnboring eller utdeling av skolebøker på en pikeskole. Det er en del av styrkens virkelighet, men motvirker frigjøringen fra samfunnets etablerte soldatbilde. Forsvaret må derfor selv frigjøre seg – muligens mest fra sine antagelser om hva som er 'god omtale'» (DN 27.7.2009).

Hvorfor har norske politikere behov for å gjøre den militære virkelighet «snillere» enn den er. Det som dypest sett ligger under hele denne debatten, er en grunnleggende debatt om det folkerettslige grunnlaget for norsk støtte til det som startet med et amerikansk svar på 11/9. Her tror jeg at norske politikere har feid en ubehagelig debatt under teppet. Norske medier har begått den unnlatesessynd at de ikke har foretatt en selvstendig journalistisk vurdering av disse forholdene. De burde ha startet med å lete bak politikernes retorikk og lyttet til hva den folkerettslige ekspertisen sier om disse spørsmålene.

Vår kanskje fremste ekspert på folkerett er professor Geir Ulfstein. Han hevder i et innlegg i Dagbladet (22.5.2008) at selv den nylig framlagte stortingsproposisjonen om forsvarspolitikken behandler folkerettslige spør-

mål på en overfladisk måte. Problemet startet med bombingene av det tidligere Jugoslavia i 1999. Her deltok Norge med militær støtte til bombingene i form av flystøtte selv om det ikke forelå et FN-mandat. Ulfstein viser til daværende statsminister Bondeviks redegjørelse i Stortinget 18. mars 1999 der han gjorde rede for bruken av makt. Her henviste Bondevik til Sikkerhetsrådets resolusjon, en rapport fra FNs generalsekretær og en uttalelse fra Sikkerhetsrådets president. Grunnen til at Bondevik måtte støtte seg på disse tre dokumentene var ifølge Ulfstein at han skjønnte at ingen av disse tre elementene hver for seg ga folkerettslig grunnlag for bruk av militær makt. Men Ulfstein mener at de heller ikke *samlet* ga et folkerettslig legitimt grunnlag for krig. Han viser til den uavhengige Kosovo-kommisjonen som slo fast at krigen var folkerettsstridig selv om kommisjonens samtidig mente at den var legitim fordi den stanset serbernes etniske rensing. Den folkerettslige ukklarheten ble forsterket etter 11/9, da USA valgte å ikke be om et FN-mandat for angrepet på Afghanistan, men i stedet påberopte seg retten til selvforsvar. Norske politikere insisterer likevel på at angrepet på Afghanistan var i tråd med folkeretten. Ulfstein mener at regjeringens ukklarhet og unnfalleshet i disse spørsmålene kan skape betenkelig presedens. Hans resonnement er verdt å lytte til; jeg siterer: «I sin redegjørelse i Stortinget 8. november 2001 uttalte Bondevik at det ikke bare forelå rett til selvforsvar, men til og med at NATO-pakten påla Norge en plikt til å delta. En rett til selvforsvar mot omfattende terroristangrep har mye for seg. Men en slik rett er ikke fri for folkerettslige problemer. USA har for eksempel hevdet at landet er i krig mot al-Qaida, og kan bruke militær makt mot trusselen fra stater som ikke vil eller kan hindre terrorister i å foreta angrep. Hvor mener regjeringen at den folkerettslige grensen går for anvendelse av militær makt?» Ulfstein har i en bredt anlagt artikkel i tidsskriftet *Lov og Rett* og i en kronikk i *Aftenposten* gjennomgått det folkerettslige resonnementet som lå til grunn for bruk av selvforsvarsargumentet som folkerettslig grunnlag for angrepet på Afghanistan i november 2001. Ulfstein setter spørsmålsteget ved den folkerettslige legitimiteten til et eventuelt angrep på Afghanistan og ved gyldigheten av å iverksette paragraf 5 i NATO-charteret. Ulfstein foretar også en gjennomgang av en rekke militære angrep fra USAs side mot land som Libya i 1986, Irak i 1993 og Sudan i 1998. Ulfstein sier at «det

kan hevdes at slik maktbruk har mer preg av hevn eller straff, og ikke av selvforsvar. Folkeretten tillater ikke bruk av makt som represalier».

Ulfstein advarer mot å tolke Sikkerhetsrådets resolusjon 1368 for langt i retning av å legitimere et militært angrep mot Afghanistan: «selv om det i resolusjonen vises til statenes rett til selvforsvar, sies det ikke at disse handlingene mot USA gi rett til selvforsvar». Det er her verdt å merke seg at norske politikere i en rekke sammenhenger, og uten å få kritiske oppfølgingsspørsmål fra journalistene, nettopp brukte resolusjon 1368 på en måte Ulfstein her advarer mot. Ulfstein setter også spørsmålsteget ved det formelle grunnlaget for å aktivisere artikkel 5 i NATO-pakten (som gir det formelle grunnlaget for kollektivt selvforsvar). Ulfstein henviser til NATO-rådets vedtak av 12. september der det heter at dersom det blir fastslått at angrepet mot USA var styrt fra utlandet, skal det anses å være dekket av NATO-paktens artikkel 5. «Men dette er for vidt formulert», skriver Ulfstein og fortsetter: «Det avgjørende må være at en annen stat stod bak eller medvirket, ikke om aksjonen var styrt fra personer eller organisasjoner i utlandet.»

Når norske politikere uttaler seg om folkerettslige spørsmål, snakker de sjelden om selve angrepet på Afghanistan i november 2001, de velger heller å konsentrere seg om det faktum at ISAF-styrkene i etterkant har skaffet seg et FN-mandat. Betegnende for denne måten å argumentere på er et innlegg i VG av statssekretær i Forsvarsdepartementet, Espen Barth Eide. Barth Eide imøtegår her kritikk fra Kristian Berg Harpviken og Morten Bergsmo fra PRIO om at norske myndigheter tar for lett på de folkerettslige sidene i kampene med Taliban. Barth Eide viser til en instruks fra Forsvarssjefen og skriver: «Instruksen slår fast at konflikten endret karakter etter sommeren 2002, fra internasjonal til ikke-internasjonal væpnet konflikt, og at norske styrker skal sørge for at den delen av krigens folkerett som kommer til anvendelse i interne konflikter følges i gjennomføringen av operasjoner. Dette er for øvrig i samsvar med Den internasjonale Røde Kors komiteens syn» (VG 7.06.2009).

Er det slik at norske politikere har behov for å tåkelegge norsk militært nærvær og norsk krigføring i Afghanistan i en humanitær retorikk fordi de innerst inne tviler på at de er på folkerettslig trygg grunn? (basert på Ottosen 2008b).

Betydningen av PR-aktører

Mediene er i dag utsatt for PR- og informasjonskampanjer i større grad enn noen gang før i historien. Men fenomenet i seg selv er ikke nytt. Allerede etter første verdenskrig så Walter Lippman betydningen av mediestrategier og framholdt at beslutninger ofte ikke blir tatt med bakgrunn i rasjonelle prosesser og faktiske forhold, men med grunnlag i hvordan et saksforhold og konflikter framstår for opinionen (Andersen 2006:313). «Spin» er blitt et moteord for å vise kraften i tolkningsrammene og framstillingsformen til politikere og militære ledere.

Det hører med til dette bildet at terrorgrupper som al-Qaida også har sin mediestrategi. Terroraksjoner som angrepene 11. september har som underliggende premiss at de skal påvirke mediernes dagsorden. Angrepet på «Twin Towers» kan i seg selv vurderes som en vellykket mediestrategi. Først rammes det ene tårnet og med visshet om at fjernsynskameraene er rettet mot tårnene, så rammes det andre i passe tid etter. Uten mediernes formidling av terrorens fryktelige budskap ville kraften i budskapet reduseres til en dramatisk enkelthendelse. Nå lever bildene og opptakene et evig liv som ikoner på terrorismens dødbringende kraft. Det foregår en propagandakrig på Internett om søkende sjeler. Mens det rundt angrepene 9/11 fantes én hjemmeside som formidlet al-Qaidas budskap, finnes det pr. 2008 rundt 500 som har budskap som støtter al-Qaida, og rundt 5000 som propaganderer radikale islamistiske ideer.¹ Også Pentagon har trappet opp sin internettsatsing. I et delvis nedgradert Pentagon-dokument slås det fast at PSYOPS-operasjoner på Internett må bli et nytt satsingsområde:²

We must fight the Net. DoD is building an information-centric force. Networks are increasingly the operational centre of gravity, and the Department must be prepared to «fight the net» (...) We must improve PSYOPS. Military forces must be better prepared to use PSYOPS in support of military operations and the themes and messages employed in a PSYOPS campaign must be consistent with the broader national security objectives and national-level messages.

1. Opplyst av James Der Derian i forelesning på Institutt for fredsforskning i februar 2008.

2. Delvis nedgradert Pentagon-dokument som dekker: Information Policy – 2004–2009.

PR-byråer og sivile og militære informasjonsrådgivere legger i stadig større grad premissene for mediedekningen av en krig gjennom målrettede kampanjer mot mediene. Denne PR- og informasjonsindustrien vokser raskere enn journalistikken. Dette gjelder ikke bare militære spørsmål. Det er et tegn i tiden at den norske forvaltningen unndrar fra offentligheten sin egen måte å planlegge mediekampanjer og informasjonsstrategier. Bare i løpet av perioden 2005–2009 har antall informasjonsrådgivere og kommunikasjonsfolk tilknyttet Regjeringen økt med 20 prosent (Aftenposten 16.6.2009). Hvor går skillelinjen mellom den psykologiske krigføringen for å villedde fienden i en krig, de militæres propagandavirksomhet for å vinne over opinionen til fordel for krigføringen og mediens journalistiske dekning av den samme krigen? De militære selv ønsker at dette skillet skal være så diffust som mulig fordi den psykologiske krigføringen blir mer slagferdig dersom den framstår som nyhetsformidling. Derfor er det av avgjørende betydning for de militære å få sine perspektiver på en konflikt inn den journalistiske dekingen. Samtidig er mange offiserer åpenhjertige når det gjelder å peke på interessemotsetningen mellom dem selv og journalistene. Winant Sidle sier det slik i tidsskriftet *Military Review*: «Våre militære er trent til å vinne. Å vinne fordrer hemmelighold, inntrykk av dyktighet, mot, utholdenhet, styrke og offensivhet. Våre medier er trent til å rapportere. Rapportering må unngå hemmelighold og vil også belyse våre feil, feighet, utmattelse, smerte og alt annet som demoraliserer oss» (Sidle 1991:52, sitert fra Ottosen 1994).

Spin-doctors

Tilbake til serveringsteltet på den amerikanske basen under Thanksgiving Day i 2003. I en moderne informasjonsstrategi er det viktigere hvordan ting framstår enn hvordan de faktisk er. Et moderne begrep på fenomenet er «spin», og utøverne blir gjerne kalt «spin-doctors». Da president Bush ble utstyrt med en lekker plastikk-kalkun, var det nettopp «image-bygging» det dreide seg om. Konfrontert med hendelsen i ettertid har informasjonsfolkene til Bush sagt at kalkunen opprinnelig var laget av kjøkkenet på basen for å øke trivselsfaktoren på denne viktige symboltette dagen i amerikansk offentlighet. En av informasjonsfolkene til presidenten ga spontant kal-

kunen til presidenten slik at øyeblikket skulle ta seg bedre ut på fjernsyn (Mirzoeff 2005:19). Robin Andersen tviler på denne versjonen ettersom dette var en såkalt «photo-opportunity» der ingen av de visuelle virkemidlene overlates til tilfeldighetene (Andersen 2006). Resultatet ble i alle fall en smilende president, fotografert blant sine lojale soldater, mens han byr på kalkun på selve Thanksgiving Day. Nå ble idyllen litt forstyrret ved at en journalist faktisk skrev at kalkunen var av plastikk og at den maten soldatene faktisk spiste, så lite delikat ut da den ble servert fra store containere i ørkenteltet (AP 5. desember 2003). Informasjonsrådgiverne kunne likevel si seg fornøyd. De største tv-selskapene viste bildene av presidenten med kalkunen. Det så bra ut der og da, og hvem leser vel et lite bortgjemt telegram om en plastikk-kalkun?

Alle parter i en konflikt utvikler mediestrategier for å vinne opinionen over på sin side. I dette arbeidet er forsøket på å vinne journalistene over på sin side viktig (Solomon 2001). En viktig del av en slik mediestrategi er å framstille egne hensikter og motiver i et mest mulig fordelaktig lys. Her kommer propagandaen inn i bildet. Propaganda finnes på alle sider i alle kriger. Et viktig mottrekk for journalister som dekker kriger, er å identifisere propaganda og behandle den journalistisk.

Hva er propaganda?

Ifølge Jowett og O'Donnell er «(...) propaganda et bevisst og systematisk forsøk på å forme meninger og manipulere oppfatninger for å påvirke adferd i retning propagandistenes hensikter» (1992).

I Norge koordineres Forsvarets informasjonsevne fra Forsvarets fellesoperative hovedkvarter (FOH) i Bodø. Deres uttalte policy er å drive åpen sannferdig informasjonsevne, men det finnes geskjeftige aktører i dette systemet også. Siden mediene blir stadig viktigere premissleverandører for beslutninger og meningsdannelser, settes stadig større ressurser inn på å påvirke mediene dagsorden. Et eksempel på Forsvarets

egen PR-virksomhet ble avdekket i *Klassekampen* sommeren 2007. Informasjonssjefen i luftforsvaret i Sør-Norge, Øystein Stavdal Paulsen, hadde med sin egen byline fått på trykk intervjuer med soldater i Afghanistan som ble solgt inn som «lokale helter» til sine respektive lokalaviser. *Haugesunds Avis*, *Moss Dagblad* og *Fredrikstad Blad* trykte nesten likelydende intervjuer med tre forskjellige soldater som sognet til de respektive lokalmiljøene. Alle intervjuene er egnet til å skape et positivt og idyllisk bilde av de norske soldatenes innsats. Når intervjuene leses i sammenheng, er inntrykket at dette er konstruerte intervjuer der likelydende uttalelser blir lagt i munnen på de tre soldatene. Paulsen gjorde det ikke klart i intervjuene at han i denne sammenheng representerte Forsvaret. Dette er et etisk problem for Forsvaret, som fyller spalteplass i norske aviser med «lokale helter». Paulsen sa til *Klassekampen* at han hadde snakket med alle de tre på en reise, men innrømmer at de framstår som svært like (*Klassekampen* 26.7.2007). For de avisene som velger å trykke slike intervjuer uten å gjøre det klart hvem som er kilden, er dette etter min mening et brudd på Vær Varsom-plakaten på i alle fall tre punkter. Det er for det første brudd på punkt 2.8., der det heter: «Det er uforenlig med god presseskikk å la sponsing påvirke redaksjonell virksomhet, innhold og presentasjon.» Det er videre brudd på punkt 3.1., der det heter: «Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet», og endelig er det brudd på punkt 2.6., der det heter: «Avvis alle forsøk på å bryte ned det klare skillet mellom reklame og redaksjonelt innhold.»

Klassekampen viste at omfanget av denne praksisen er ganske utbredt. Minst ti norske aviser hadde trykt slike artikler på tross av at lederen i Norsk Journalistlag, Elin Floberghagen, og assisterende generalsekretær i Norsk Redaktørforening, Arne Jensen, begge uttrykte skepsis mot praksisen i uttalelser til *Klassekampen*. «Dette er ikke journalistikk», sa Floberghagen. Arne Jensen sa at «det går an å få inn alternative synspunkter som motvekt. Men hvis man tar det rått og uhemmet er det ikke bra» (sitat fra *Klassekampen* 29.7.2007). De fleste avisredaktørene som hadde benyttet stoffet, la seg flate og beklaget, men redaktøren i *Moss Dagblad*, Ernst Rolf, nektet for å ha gjort noe kritikkverdig og klaget på dårlige ressurser. Men han lovet at man i framtiden vil identifisere Forsvaret som kilde når deres materiale brukes. Det hører med til dette bildet at talspersoner fra Forsva-

ret distanserte seg fra denne metoden da den ble offentlig kjent (Dagsnytt 18 NRK P1 26.7.2007).

Det er påfallende at disse sakene ble trykt på et tidspunkt der det var politisk debatt om det norske militære nærværet i Afghanistan. Et av de punktene som ble diskutert i mediene samtidig med at Klassekampen kom med sin avsløring, var rapporter om at fanger som norske soldater hadde arrestert og overlatt til afghanske myndigheter, ble torturert. Dette forholdet ble skarpt kritisert av Amnesty International, som krevde mottiltak fra den norske regjering (Dagsnytt 27. juli 2007). Dette er bare ett eksempel på mulige kritiske vinklinger som en avis kunne gripe fatt i for å dekke det norske militære nærværet. Når Forsvarets egne informasjonsfolk i stedet fyller avisene med ukritiske og mulig konstruerte intervjuer med «lokale helter», er dette egnet til å avspore en mulig kritisk debatt.

Lakmustesten på åpenhet

Lakmustesten på Forsvarets åpenhet i forhold til kritisk journalistikk blir hvordan de møter journalister med en kritisk agenda. Anders Sømme Hammer og Brennpunkt-redaksjonen har ved hjelp av undersøkende journalistikk satt en rekke interessante og nødvendige spørsmål på dagsorden om Norges krigføring i Afghanistan (basert på Ottosen 2009b). Det norske forsvar har hittil selv i stor grad bestemt premissene for mediedekningen av det norske militære nærværet gjennom å arrangere pressturer. Dermed har de selv langt på vei kontrollert kildegrunnet for de journalistene som reiser sammen med Forsvaret. Anders Sømme Hammer har tatt valget om å bosette seg i Kabul og møysommelig bygge opp sitt eget kildenettverk og skape egne kontakter for sin rapportering.

Gjennom dette arbeidet har Hammer kommet over historier som er egnet til å sette nødvendige kritiske spørsmål på dagsorden. Blant disse er om norske soldater er medskyldige i tap av sivile liv gjennom sine operasjoner der målet er å jakte på Taliban. Ingen har beskyldt norske soldater for bevisst å skade uskyldige, men Hammer setter på dagsorden en del berettigede spørsmål.

Hammer har gjennom sine reportasjer også problematisert forholdet mellom ISAF-styrkenes operasjoner og operasjon Enduring Freedom.

Dette går direkte inn i problemene i den rødgrønne regjeringen siden Soria Moria-erklæringen slo fast at norske styrker ikke skal delta i Enduring Freedom. Hammer viser at det i realiteten er en flytende overgang mellom ISAF-operasjoner og Enduring Freedom. Norske styrker aksepterer i praksis støtteoperasjoner for Enduring Freedom, og er dermed i en problematisk folkerettslig gråsoner. Dette kom til uttrykk i en Brennpunkt-dokumentar der Hammer under arbeidet ble nektet adgang til å møte de norske soldatene. Det burde være kritiske journalisters oppgave å gripe fatt i slike problemstillinger selv om dette oppfattes problematisk av soldatenes familie.

En anonym mor luftet sin frustrasjon i Dagbladet 15.3.2009 og er lei seg fordi soldatene ikke får den støtten hun mener de har krav på. Det blir helt feil å klandre mediene for å reise en nødvendig debatt. De reaksjonene hun møter, gjenspeiler den skepsis som er i det norske folk mot det norske militære nærværet. Et samlet Storting støtter vår deltagelse i ISAF-styrkene og er dermed på kollisjonskurs med store deler av opinionen som gjennom meningsmålinger har uttrykt skepsis og motstand mot norsk deltagelse i Afghanistan. Når SV er med i regjeringen og bundet av regjeringssamarbeidet, har vi i praksis ikke noen opposisjon mot den rådende politikken i Stortinget. Dette reflekteres også i mediedekningen. Norske politikere løser dette problemet med å benekte at vi er i krig. Dette er et av ankepunktene til den anonyme moren. Etter mitt syn må en finne seg i at mediene formidler den usikkerhet og motstand som er i den norske befolkningen mot det militære nærværet. Brennpunkts reportasje og Hammers journalistikk bidrar til å sette en nødvendig debatt på dagsorden og det burde vært ønsket velkommen av alle aktører. I en ideell verden burde både politikere og forsvaret satt pris på et uavhengig journalistisk blikk på sin egen virksomhet. Men i mediestrategienes og PR-byråenes tidsalder bruker mektige aktører heller ressurser på å påvirke mediene til å vinkle stoff på en måte som tjener dem selv og egne interesser. Dette ble tydeliggjort da Hammer i juli intervjuet familien til et sivilt offer for norske kuler. Chora (45) ble skutt i slutten av juli 2009 da han kjørte sin motorsykkel med sønnen på baksetet. Han unnlot å stoppe da de norske soldatene signaliserte stopp. De fryktet en selvmordsbomber og avfyrte et dødelig skudd. En normal nyhetssak ville stanset her, men Hammer gikk bak den offisielle fasaden og

oppsokte familien. Saken stod på trykk i Dagbladet 30.7.2009, der Hammer blant annet skrev:

I går reiste Dagbladet rundt i Faryab-provinsen i Nord-Afghanistan. I tillegg til sønnen Khal Mohammad, møtte vi to brødre, to fettere og to nevøer av den drepte mannen Chora (45). Vi snakket også med provinsguvernøren i Faryab, en representant for eldrerådet i Choras landsby og en mann som var like ved da Chora ble skutt. Alle forteller det samme: Chora var en fattig mann som hadde som jobb å reparere og slipe jordbruksredskaper. Han var ikke væpnet da han ble drept. Og han var ingen opprører. – Jeg er helt sikker på at Chora ikke hadde noe med opprørerne å gjøre, sier Abdul Haq Shafaq.

Han er guvernør i Faryab der de norske soldatene er utplassert. Shafaq baserer sin konklusjon på et møte han hadde med representanter for det norske Forsvaret søndag, etterforskningen til afghansk politi og opplysninger fra lokalbefolkningen. Dette er første gang afghanske myndigheter bekrefter at norske soldater har drept en sivil person.

Da Hammer ville undersøke nærmere omstendighetene rundt de norske styrkenes rolle, ble han nok en gang nektet adgang til leiren. På spørsmål fra meg uttrykker Hammer også forbauselse over at ikke flere medier fulgte opp Dagbladets kritiske vinkling og tok initiativ til en selvstendig vurdering av hva som skjedde under skyteepisoden (e-post fra Hammer til forfatteren 9.8.2009). Etter slike erfaringer lyder det litt hult når talsmenn for Forsvaret bedyrer at de er tilhengere av åpenhet i forhold til pressen. En mer presis formulering er vel at Forsvaret er åpne og samarbeidsvillige så lenge det lages historier som ligger trygt innenfor deres egen tolkningsramme.

Frykt som budskap

Noen mediestrategier lar seg lett identifisere fordi avsenderen er kjent og strategien kjent gjennom dokumenter. Jeg skal senere gi eksempler på PSYOPS-operasjoner der både virkemidler og avsender kan identifiseres. Men av og til velger avsenderen å holde seg skjult. Ved å skape en atmosfære av frykt og usikkerhet kan man gjøre publikum mer mottagelig for tiltak

mot terror som for eksempel restriksjoner på bevegelsesfrihet og endring av lover som innskrenker den enkeltes handlefrihet.

Noen uker før president Bush serverte sin plastikk-kalkun til sine soldater gikk det en serie med helsides annonser i norske aviser. I Norge og ni andre europeiske land ble det gjennomført omfattende propagandakampanjer ledet fra USA. I en serie på fem annonser blir våre oppfatninger om fenomenet internasjonal terrorisme forsøkt endret. Annonsene figurerte i Aftenposten og VG på tirsdager og parolen er: «Det finnes ingen fremtid i terrorisme». NUPI-forskeren Anders G. Romarheim har analysert kampanjen og mener den stammer fra amerikanske makt-sentra uten at det er mulig å identifisere helt klart hvilken organisasjon som står bak (Romarheim 2003). Annonsen er undertegnet «European Security Advocacy Group». Amerikaneren Norman Vale er gruppens talsmann. Han framstår som en idealist. I intervjuer har han uttalt at de som finansierer kampanjene, ikke påvirker budskapet hans, selv om han ikke vil identifisere oppdragsgiveren. Han har også påstått at han ikke har noen politisk agenda, ei heller oppfordrer han til spesielle handlinger. Annonsene har en agiterende politisk informasjon og kan vanskelig kalles noe annet enn propaganda. Kampanjen ble gjennomført i «krigskritiske land» som Norge, Russland, Frankrike og Tyskland, men ikke i Danmark og England, begge land som var med i «koalisjonen av de villige».

Romarheim mener at åpen argumentasjon og ikke skjulte kampanjer bør være virkemiddel i krigen mot terror. Han ser følgende mønster:

Avsenderen ønsker større engasjement fra Europa i Irak. Avsenderen har en agenda som korresponderer mye med Bush-administrasjonens hva krig mot terrorisme angår. Avsenderen har mye penger og frykter antagelig at en genuin signatur ville svekke kampanjens budskap.

Ser man nærmere på kampanjen, oppdager man at den tar i bruk noen klassiske propagandaknep. Propaganda søker ofte å generalisere lite representative «worst-case-scenarioer». I en av annonsene framstilles barn og gravide kvinner som typiske selvmordsbomberkandidater. Romarheim slår fast at påstanden om at dette er normalt for grupper som al-Qaida, er feilaktig.

«Ingen barn kapret noe fly 11. september. Gravide selvmordsbombere er en kreativ referanse til ekstreme unntakstilfeller» (sitert fra Romarheim 2003).

Slike annonser representerer en mer vulgær side i propagandakrigen. Men de utgjør samtidig små drypp som lurer seg inn i språk og fortolkningsrammer. Budskapet i annonsene er ment å skulle mobilisere befolkningens støtte for å bruke militære virkemidler i «krigen mot terror», selv om budskapet ikke alltid er tydelig. Vi ser at propagandaen sniker seg inn i avisspaltene gjennom annonser, og den mest målrettede propagandaen er en del av den militære strategien, populært kalt PSYOPS.

PSYOPS

PSYOPS er en integrert del av enhver moderne krig. Enkelte avdelinger driver kun med psykologisk krigføring rettet mot sivilbefolkningen og «fiendenes soldater». Ved oppstarten i krigen mot terror i oktober 2001 ble «Commando Solo» gjennomført. Først ble radiostasjonen til Taliban bombet. Deretter ble det sluppet ned små mekaniske radioer som var opptrekkbare og ikke avhengige av strøm. Deretter startet sendingen på den eneste frekvensen som kunne mottas av de små radioene, kringkastet fra Awacs-flyene som sirklet over Afghanistan. Døgnet rundt ble det kringkastet på ulike lokale språk i en operasjon gjennomført av *Air Force Special Operations Command EC-130E Commando Solo II*. Sendingene inneholdt musikk, nyheter og propaganda rettet mot sivilbefolkningen. Det ble også sluppet ned løpesedler på det lokale språk rettet direkte mot talibansoldater med oppfordring om å legge ned våpnene. Pentagon legger ikke skjul på sin PSYOPS-virksomhet. I offisielle dokumenter er PSYOPS definert slik: «Operations planned to convey selected information and indicators to foreign audiences to influence their emotions, motives, objective reasoning, and ultimately the behavior of foreign governments, organizations, groups and individuals» (Joint Pub 3–53).

PSYOPS-operasjoner har vært en integrert del av operasjonene til de væpnede styrkene i USA i hele etterkrigstiden, men er et relativt nytt fenomen i det norske forsvaret. Bjørn Nilsen og Finn Sjøe skriver i sin bok *Skjult dagsorden* at Henrik Jørgen Huitfeldt med bakgrunn som storaksjonær i Schibsted-konsernet i mange år var norsk representant i NATOS øverste

organ for psykologisk krigføring (Nilsen og Sjøe 1998:194–195). Han solgte seg ut av Schibsted etter en konflikt med den legendariske Tinius Nagell-Ericsen. Han hadde fra sin militære karriere vært beordret til Nato-enhetene Allied Forces North Europe (AFNORTH) og Supreme Headquarters Allied Forces Europe (SHAPE). Han fortalte til forfatterne av boken at PSYOPS-operasjonene i hans tid var lagt under SHAPES «Special projects» som også drev med desinformasjon. Huitfeldt beklaget dette fordi han mente at det norske forsvaret burde holde seg til sann informasjon «hvit PSYOPS» (ibid.). I boken presiserte pressetalsmann Erik Ianke at han var ukjent med at Huitfeldt hadde spilt en slik rolle og at Forsvaret holdt pressetjenesten og PSYOPS-operasjonene adskilt (ibid.:200).

I et notat fra Forsvarets skole i etterretnings- og sikkerhetstjeneste heter det at: «Psykologiske operasjoner har vært et tabubelagt fagområde i Norge i etterkrigstiden» (Forsvarets skole i etterretning 2001:6). Allerede i 1952 ble det ved kongelig resolusjon opprettet et utvalg for å utrede behovet for psykologisk forsvarsberedskap. Her stod spørsmålet om påvirkning av den sivile opinionen i en konfliktsituasjon sentralt. Den uttalte hensikten med å utarbeide en PSYOPS-plan for det norske forsvaret var også å utarbeide defensive mottiltak hvis en angriper ønsker å svekke motstandsviljen i en krisesituasjon (ibid.). Norsk deltagelse i militære operasjoner på Balkan, i Afghanistan, og i mer begrenset grad i Irak, har økt behovet for å styrke kompetansen om PSYOPS i det norske forsvaret. Siden mediene spiller en stadig større rolle i moderne krigføring, er dette et område som medier og den enkelte journalist bør kjenne til. Forsvarets overkommando utstedte et direktiv om PSYOPS i 1998. Her ble det uttrykt et behov for «en mer aktiv og bevisst innsats på dette området» (Forsvarets Overkommando 1998:2). Under punktet om hensikten med direktivet står det under punkt 4.: «Planlegging og øving av samarbeide mellom norske militære enheter og allierte myndigheter/avdelinger» (ibid.:4).

I dokumentet blir psykologiske operasjoner definert slik: «Psykologiske operasjoner er definert som planlagte operasjoner i fred, krise og krig rettet mot fiendtlige, vennligsinnede eller nøytrale målgrupper for å påvirke holdninger, følelser og adferd som kan innvirke på oppnåelse av politiske og militære mål» (ibid.). Som vi ser, ligner dette svært på den amerikanske definisjonen som er sitert tidligere. I direktivets formulering kommer

det fram at dette er ment å ha betydning for norske militære operasjoner i utlandet. Hensikten med PSYOPS er «å påvirke fiendtlige styrker og sivile under fiendtlig kontroll i kampområdet slik at egne militære mål lettere kan oppnås» (ibid.:5). Det går også fram av direktivet at forsvarsjefen skal delta i utforming av felles retningslinjer for PSYOPS i NATO-regi. Kompetanse og utdanning skal i henhold til direktivet skje på alle nivåer i forsvaret.

Høsten 1999 ble det opprettet en egen seksjon for psykologiske operasjoner under Forsvarets skole i etterretnings- og sikkerhetstjeneste. I et notat utviklet for opplæring i PSYOPS under skolens virksomhet er det en del interessante vurderinger av mediens økte betydning i krig. Det går også fram at det er noen forskjeller mellom USAs og NATOs bruk av PSYOPS hva angår desinformasjon, behandlet under punktene «svart» og «hvit» PSYOPS.

Det er i notatet vist til at Vietnamkrigen var den første krigen hvor «de som fysisk ikke deltok i kamphandlingene, fikk direkte innblikk i krigens grusomheter» (Forsvarets skole i etterretning 2001:5). Stikkordet her var fjernsynsmediets formidlingskraft som skal ha medvirket til våpenindustriens produksjon av «smarte våpen» (ibid.). Det vises også til Golfkrigen, der PSYOPS ble brukt med «stor suksess» (ibid.:3). Det viktigste med PSYOPS-operasjonene i Golfkrigen var ifølge notatet at de påvirket irakiske soldater til massedesertering før de kom i kamp. Den USA-ledete flernasjonale styrken klarte å undergrave den interne kommunikasjonen i de irakiske styrkene. Det understrekes også at forholdet mellom «partene i en konflikt og sivilbefolkningen i operasjonsområdet» er et prioritert område for PSYOPS-enhetene (ibid.).

I notatet er det også interessante grenseoppganger mellom «hvit», «grå» og «svart» propaganda i PSYOPS. «Hvit» PSYOPS beskrives som en åpen virksomhet der avsender er kjent. Som eksempel nevnes at alle PSYOPS-operasjoner i NATO-regi på Balkan var utstyrt med logoen til SFOR-styrken. «Grå» PSYOPS er når avsender ikke tilkjenner sin identitet slik at det er uklart hvem som er kilden til informasjonen. «Svart» PSYOPS er når det opereres med falsk identitet. Som eksempel på «svart» PSYOPS nevnes en amerikansk operasjon under Vietnamkrigen der det ble sendt falske meldinger fra Radio Hanoi. Radio Hanoi var et propagandaretskap for det nord-vietnamesiske regimet med formidling av nyheter, musikk og

politisk propaganda til befolkningen i sør. Amerikanernes svar gikk ut på å bryte frekvensen til disse sendingene og sende ut falske meldinger i navnet til Radio Hanoi: «Hensikten var å lure lytterne til å tro at det var den virkelige stasjonen som kringkastet. Innholdet i sendingen var i formen helt lik originalen, men innholdet var tilpasset PSYOPS budskaper i den hensikt å skape forvirring» (ibid.).

Notatet er en indirekte innrømmelse av at amerikanerne bruker «svart» propaganda og at det er ulik praksis i USA og NATO på dette punktet. Det understrekes nemlig at «NATO kun utfører hvit PSYOPS» i sine operasjoner.

Det er uklart hva dette betyr i praksis. Hvis vi bruker Afghanistan som eksempel, har det til tider vært vanskelig å identifisere et klart skille mellom den amerikansk-ledete «Enduring Freedom» og den NATO-ledete ISAF-operasjonen. Hvis det er slik at amerikanerne har anledning til å bruke «svart» PSYOPS, mens NATO må holde seg til «hvit» PSYOPS – hvordan skal mottageren av dette budskapet (den afghanske befolkningen) vite forskjellen?

Forsvaret er åpen om sin PSYOPS. Det er øremerket eget PSYOPS-personell som deltar i utenlandsoperasjoner. De driver virksomhet som i vid forstand skal bedre forholdet til den lokale sivilbefolkningen og forklare hensikten med det militære nærværet. I Afghanistan kan det være snakk om utdelinger av fotballer, drager, kladdebøker til barn og informasjon med begrunnelse for NATOs nærvær. Problemet oppstår etter min mening når PSYOPS-operasjoner beveger seg inn på det området som vanligvis ligger under journalisters virkefelt. I PSYOPS-operasjoner på Balkan ble det gitt magasiner og produsert nyhetsinnslag som ble distribuert via lokale fjernsynsstasjoner. I Afghanistan gir ISAF ut avis og lokalt PSYOPS-personell skriver artikler som trykkes i lokale medier. I Maymaneh deler soldatene ut radioer og monterer antenner slik at lokalbefolkningen kan ta inn sendinger fra ISAF-radioen (Hammer 2006). Dette framstår som journalistikk, men burde egentlig gå under betegnelsen propaganda.

Forsvaret er åpen og samarbeidsvillig i forhold til journalister opp til et visst punkt. Dette punktet kan være vanskelig å identifisere. Det er forståelig at man vil beskytte soldatenes sikkerhet, men sikkerhetsargumentet kan også misbrukes for å unnlate søkelyset på ubehagelige spørsmål. VG-

journalist Tom Bakkeli som har skrevet boken Norges hemmelige kriger viser sin respekt og beundring for innsatsen til de norske spesialstyrkene. Han skriver at han ble møtt med motstand av mektige krefter i Forsvaret i arbeidet med boken. Han som kjenner disse operasjonene bedre enn de fleste, har ikke fått svar på spørsmål som om spesialstyrkene har drept sivile, selv om han skriver at det er sannsynlig at det har skjedd (Bakkeli 2007:8-12). Måten Brennpunkt-redaksjonen og Anders Sømme Hammer ble møtt på da de ville sette søkelys på det samme temaet, kan tyde på at vi her er i grenselandet for Forsvarets åpenhet.

Desinformasjon i opptakt til Irak-krigen

Som jeg viste i dokumentet fra Forsvaret, skiller det norske militæret mellom svart, grå og hvit PSYOPS. Og det er liten grunn til å tvile på at det er hvit PSYOPS som gjelder. De som uttaler seg om dette i Forsvaret, sier at de ikke lyver selv om de ikke sier alt. Mellom linjene i det dokumentet som ble sitert ovenfor, går det fram at det her er skille mellom norsk og amerikansk kultur. Dette har til det fulle blitt dokumentert i kjølvannet av Irak-krigen der det er dokumentert omfattende amerikanske løgner på flere nivåer.

Sam Gardiner er en pensjonert offiser fra the US Army som tidligere har undervist på National War College. Gardiner er av den gamle skolen som mener at offiserer skal snakke sant. Han er blitt en sint, gammel mann. Ifølge Gardiner brukte ikke Colin Powell samme betegnelse på motstandsstyrkene ved felttogets innmarsj i Bagdad, som han gjorde ved begynnelsen av invasjonen 3. mars. Vokabularet endret seg i takt med behovet for å appellere til opinionen. Gardiner ble så provosert av sine tidligere arbeidsgivere at han begynte å interessere seg for forholdet mellom ord og handling og dokumenterte det i en omfattende rapport (Gardiner 2003). Den 23.3.2003 brukte pressebriferne i Doha betegnelsen «irregulars» om irakiske soldater, dagen etter ble de kalt «fidayeen». Den 25. mars dukket «terrorist people dressed in civilian clothes». Og dagen etter var de omdøpt til «Terrorist death squads» (ibid.:15). Det har åpenbart vært en del av den retoriske strategien å omdefinere de irakiske soldatene til «terrorister» for lettere å kunne selge at Irak stod bak 9/11.

Vi lever i en tid der de visuelle bildene og vinklingen i nyhetsjournalistikken påvirker oss mer enn vi aner. Toby Miller beskriver i boken *Cultural Citizenship* paradokset at verden på den ene siden har blitt mer oversiktlig, men samtidig også mer uoversiktlig for vanlige mediebrukere. Globalisering av medieteknologien og økt tilgang til Internett har skapt nye informasjonskanaler på tvers av etablerte medier. Miller hevder samtidig at mediene og spesielt fjernsyn har blitt mer ensrettet på grunn av konsentrasjon i eierskap med mer vekt på underholdning, realityshows etc. Det er på mange måter blitt vanskeligere for publikum å få tilgang til viktig og vesentlig informasjon i tradisjonelle medier som fjernsyn fordi de viktige spørsmålene drukner i informasjonsflommen av uvesentligheter (Miller 20007). Terry Jones, en av grunnleggerne av komikergruppen Monty Python, skriver i innledningen til sin beske kommentarbok *Terry Jones's War on the War on Terror* at boken ble skrevet fordi han følte seg maktesløs over nyhetsmedienes dekning av opptakten til krigen i Irak. Han måtte ty til Internett for å skaffe seg den informasjonen og innsikten han forventet at mediene skulle gi ham. Språkbruken i nyhetsmediene, vinklingene og fortolkningsrammen av opptakten til krigen i mars 2003 skapte mer forvirring enn klarhet, ifølge Jones. Det gjaldt også den grunnleggende språkbruken og retorikken *Irak-krigen*. Han smaker på begrepet krig og spør om betegnelsen er riktig. Det var jo ingen krig, men en part (USA og koalisjonen av villige) som bombet et land etter å ha sendt våpeninspektører for først å forsikre seg om at de ikke hadde våpen som kunne muliggjøre et motangrep. Vi har kalt det krig, sier Jones, fordi det var det ordet George Bush og Tony Blair valgte å bruke. Han synes ordet *angrep* er mer passende. Siden mediene hverken hadde kraft eller mot til å utgjøre en kraftfull opposisjon mot verdens mektigste statsledere, gjenga de ukritisk deres egen retorikk, begrunnelse og vokabular, hevder Jones (Jones 2005:xi). Retorikk er et viktig frontavsnitt i maktutøvelse. Hvis vi går tilbake til bombingene av tidligere Jugoslavia i 1999, var det en del av NATOs informasjonsstrategi å unngå begrepet krig. I stedet ble det snakket om «humanitær intervensjon» (Chomsky, Hammon et al.). Dette var først gang NATO gikk til krig uten godkjenning av FNs sikkerhetsråd. Siden NATOs ledere ville unngå ubehagelige diskusjoner om angrepet kunne være i strid med folkeretten og Genèvekonvensjonen, tilpasset man vokabularet til propagandastrategien

rundt behovet for å stanse etnisk rensing initiert av Slobodan Milosevic. Det eksisterte utvilsomt et behov for å stanse Milosevic, noe massakrene i Srebrenica og andre overgrep viste med tydelighet. Disse forholdene ble vel dokumentert under rettssaken mot Milosevic i Haag selv om han døde før det forelå dom (Nilsen 2008). Men spørsmålet er om valg av en ny urett (en krig uten FN-mandat) er et egnet virkemiddel for å løse et humanitært problem (Nohrstedt, Höijer og Ottosen 2002). Denne diskusjonen prøvde NATO-lederne å unngå ved å tilpasse sin retorikk til sitt behov for å skape uklarhet om de folkerettslige problemene. Hvis vi ser situasjonen på Balkan i dag med store uløste problemer blant annet knyttet til Kosovos status, minner dette oss om at retorikk er viktig for å vinne en propagandakrig. Det er åpenbart også en linje fra angrepet mot tidligere Jugoslavia i 1999 og Bush-doktrinens vilje til forkjøpskrig uten FN-mandat under Irak-invasjonen.

Toneangivende medier som *Washington Post* og *The New York Times* har delvis tatt selvkritikk for sin dekning av Irak-krigen. I *Washington Post* skrev de i sin selvkritikk at påstander fra Det hvite hus ble trykt på første side, mens argumenter mot krigen ble trykt lettere bortgjemt inne i avisen, innrømmet redaktørene (ibid.). *The New York Times* (NYT) trykte en beklagelse den 23.5.2004, litt over et år etter at George Bush erklærte seieren i sitt velregisserte PR-show på hangarskipet USS Abraham Lincoln.

Mediekritikeren Edward Herman mener slik selvkritikk er lite verdt så lenge de samme toneangivende avisene etter denne selvkritikken ukritisk repeterer tolkningsrammene til det militære industrielle kompleks i sin dekning av viktige spørsmål som våpenkappløpet og sikkerhetspolitikken. Det mest aktuelle eksemplet er selvsagt våpenraslingen i forholdet til Iran:

More recently, and currently, we see the media getting on the Iran threat bandwagon only months after some of the media had issued semi-apologies for swallowing propaganda disinformation on Iraq's menacing weapons of mass destruction (WMD). The forces integrating the media into the war-makers' propaganda operations overwhelm their capacity to learn from experience (Herman 2006).

I denne boken skal jeg forsøke å vise hvordan den språklige og retoriske tolkningsrammen i mange tilfeller har sitt utspring i målrettede informasjonskampanjer og psykologisk krigføring (PSYOPS). Det som ble redningen for Terry Jones når mediene sviktet, var Internett. Her fant han alternativ informasjon og mediekritiske analyser på blogger og nettsteder som ZNet og FAIR. Men den viktigste kilden til informasjon ble for Jones de nyliberale og nykonservative nettstedene som er befriende ærlige i sin agitasjon og retorikk.

På hjemmesiden til Project for The New American Century har politikken og hensikten til kretsen rundt George Bush stått oppført, utslørt og klart formulert. Allerede i september 2000, to måneder før George Bush ble valgt til president, ble ambisjonen til den kommende administrasjonen klart formulert uavhengig av de forferdelige hendelsene 11. september 2001. Senere viseforsvarsminister og leder av Verdensbanken, Paul Wolfowitz, skrev den gang at et angrep på Saddam Hussein stod høyt på prioritetslisten. Begrunnelsen var ikke knyttet til Saddam Husseins mindre sympatiske egenskaper eller Irak som regional eller global trussel. Nei, begrunnelsen var USAs behov for handlefrihet og energibehov:

The United States has for decades sought to play a more permanent role in Gulf regional security (...) While the unresolved conflict with Iraq provides the immediate justification, the need for substantial American force presence in the Gulf transcends the issue of the regime of Saddam Hussein (siteret fra Jones 2005:xvi).

Kretsen rundt George Bush var i sin presidentperiode tydelige om sine mål og ambisjoner, og de har vært befriende ærlige om sin manglende respekt for internasjonal lov og rett. George Bush hadde hele tiden i sin presidentperiode hatt en «makt er rett»-argumentasjon som var full av forakt for folkeretten og multilateral tankegang. FN ble vurdert som et hinder mer enn et redskap for internasjonal forståelse. Richard Perle, en annen av de nærmeste medarbeiderne til Bush, uttrykte til og med et håp om at hele Irak-invasjonen ville gjøre FN til en parentes: «What will die is the fantasy of the UN as the foundation of a new world order» (ibid.:xv).

George W. Bush gikk av som president på et tidspunkt da meningsmålingene viste at troverdigheten hadde nådd et bunnivå. Det henger sammen med krigen i Irak og det viktige året 2003, året Naomi Klein har kalt falskhetens år: «This was the year (2003) when fakeness ruled: fake rationales for war, a fake President dressed as a fake soldier declaring a fake end to combat and then holding up a fake turkey» (Klein 2003, sitert fra Mirzoeff 2005:19).

En sentral problemstilling i denne boken er hvordan slike åpenbare og lett dokumenterbare fakta ikke konstituerer premissene for den løpende nyhetsdekningen i norske medier. Tolkningsrammene blir i stedet de løpende begivenhetene slik de defineres og fortolkes i maktens sentrum og distribuert gjennom propagandakampanjer og psykologisk krigføring (PSYOPS).

Public diplomacy og PR i krigen mot terror

Det er mange nivåer og virkemidler i USAs globale strategi for informasjon og påvirkning som det er utenfor rammen for denne boken å forklare i detalj. Mye ressurser brukes på påvirkning gjennom kulturutveksling, gaver til biblioteker og oppstart av nye medier med en pro-amerikansk profil. Voice of America er en egen radiostasjon med global rekkevidde som formidler offisielle amerikanske synspunkter. Paradoksalt nok har de ikke lov å sende i USA siden det er brudd på grunnloven å drive propaganda mot egen befolkning (Alexandre 2001).

Siden det ligger et grunnleggende premiss i den amerikanske utenrikspolitikken at USAs posisjon pr. definisjon er riktig, er det bare et spørsmål om formidling og å forklare den amerikanske posisjonen. For den sivile sektor brukes det som kalles *public diplomacy* og *public relations (PR)*. Public diplomacy er i vid forstand en satsing for å gjøre den amerikanske posisjonen kjent og forstått. Den kan omfatte alt fra å opprette radiostasjoner som spiller popmusikk for arabisk ungdom til gavepakker med amerikansk litteratur til norske biblioteker (Figenschou 2004). Et av de mest vellykkede tiltakene for kulturell påvirkning er utvekslingsprogrammet for høyere utdanning grunnlagt av den demokratiske senatoren J. William Fulbright i 1945. Tusenvis av studenter fra hele verden, mange har havnet

i maktposisjoner, har gjennom studier utviklet sympati og forståelse for USA. Også journalister, forfattere og intellektuelle har gjennom studieopphold utviklet nære relasjoner til supermakten. Journalist og forfatter Aslak Nore beskriver i boken *Gud er norsk* hva oppholdet gjorde med ham:

Jeg ble selv tildelt Fulbright-stipend for 2004 og tilbrakte de neste to årene i landet. Og ganske riktig: I løpet av de to årene ble mine argumenter mot USA og landets utenrikspolitikk langsomt malt i stykker og erstattet av en klokkefast tro på noe håndfast og konkret: Amerikansk militærmakt var det eneste som kunne stoppe massakrer og krig, slik det gjorde på Balkan. (Nore 2007:52).

For å komme tilbake til Sam Gardiner har han gått gjennom hele informasjonsstrategien rundt invasjonen og påviser en sammenhengende kjede av usannheter før, under og etter krigen som skulle legitimere krigen og påvirke pressen og opinionen. Det er interessant at en yrkesmilitær med respekt for sitt fag frådende av raseri føler seg krenket av Bush-administrasjonen. Dette var en amerikansk-britisk informasjonskampanje, ledet av «The White House Coalition Information Center» som ble omorganisert til «Global Office of Communications» i januar 2003. Informasjonskrigen ble gjennomført i samarbeid med private PR-firmaer som Rendon Group, og deler av informasjonskrigen tok form av militære PSYOPS-operasjoner i forbindelse med invasjonen.

Det er en opprørt Gardiner som arbeider seg gjennom hele denne materien. Hans konklusjon er ikke nådig:

It was not bad intelligence. It was much more. It was an orchestrated effort. It began before the war, was a major effort during the war and continues as post-conflict distortions.

The title of this study was difficult for me. When I began I thought it was going to be an analysis of Pentagon spin. I was going to call it, «Truth from this Podium.» That was to be a play on promises we were given before the war. The more I did, the more it became clear that it was not just the Pentagon. It was the White House, and it was Number 10 Downing Street. It was more than spin (Gardiner 2003:4).

Gardiner går gjennom en rekke historier som ble lansert i løpet av krigen og som på en eller annen måte koker ned til å være plantede historier basert på desinformasjon. Noen av dem kommer jeg tilbake til i løpet av boken, andre blir det ikke plass til å gå nærmere inn på. I stikkords form ser desinformasjonens synderegister slik ut:

- Påstanden om at Lt. Commander Speicher, som ble skutt ned under Golfkrigen i 1991, var i live i irakisk fangenskap. Viseutenriksminister Wolfowitz hadde sin egen liste med 10 grunner for å gå til krig. Den feilaktige påstanden om at Speicher fortsatt var i live var en av dem. Denne saken fikk sin endelige avslutning da levningene av Speicher ble funnet i Irak sommeren 2009.
- Påstanden om at Irak stod bak 9/11.
- Eksistensen av masseødeleggelsesvåpen med blant annet følgende underpunkter:
 - Påstanden om at Irak hentet uran fra Niger til produksjon av atomvåpen.
 - Flere av de påståtte bevisene fra Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd var desinformasjon. Det gjelder blant annet påståtte aluminiumsbeholdere som skulle inneholde masseødeleggelsesvåpen, og påståtte droner som kunne frakte masseødeleggelsesvåpen.
 - Sentralt i desinformasjonskampanjen for å knytte Irak til masseødeleggelsesvåpen var et påstått møte i Praha mellom Mohammad Atta (en av kaprerne fra 11/9) og irakiske myndigheter.
- Med påståtte kilder i det irakiske militære ble Salman Pak utpekt som en hemmelig treningsleir for terrorister fra Irak og andre land (White House White Paper, Decade of Deception, september 12, 2002). Da også dette viste seg å være oppspinn, stiller Gardiner det retoriske spørsmålet:

The White House told us there was a terrorist training facility for non-Iraqi Arabs. This facility became a major part of the strategic influence, market effort. Why didn't we find compelling evidence? Why couldn't we have been told the truth about the power grid? (sitert fra Gardiner 2003).

Gardiner viser flere eksempler på løgner som ble servert under pressebrifingene i Doha.

Valg av sivile mål er et spesielt ømtålig spørsmål i en krig da slike angrep omfattes av Genèvekonvensjonen. Et spørsmål som dukker opp i april 2003, var om amerikanerne bombet kraftverk. «We did not have the power grid as a target. That was not us», sa pressetalsmann Tori Clark på en brifing 4. april. Gardiner oppsummerer det slik:

– US targeted portions of the power grid in the North during a special operation attack on the dam at Hadithah on April 1st or 2nd.

– Power grid was attacked two or three times south of Baghdad along Highway 6; this included a Tomahawk strike using carbon fibers which would have required approval in Washington. (Human Rights Watch) It was announced several times during the war that the United States had not struck the electrical power grid. This was not true. Because one of the strikes was with carbon fiber, the targeting would have been approved in Washington. Where was truth from this podium? (Gardiner 2005).

Og slik kunne jeg fortsatt med dokumentasjon av desinformasjon knyttet til påstander om «skitne bomber», funn av scudraketter, irakiske soldater som skar ørene av sine fanger, en løgn om at Saddam Hussein hadde søkt tilflukt i den russiske ambassaden, røverhistorien om at hele enhet 507 i de republikanske garder hadde overgitt seg, for tidlige meldinger om at Umm Qasar og Basra hadde falt, påstanden om at en irakisk kvinne hadde blitt hengt fordi hun skulle ha vinket vennlig til invasjonsstyrken, påstanden om at irakiske soldater hadde kledd seg i britiske og irakiske uniformer, melding om spontane opprør i Basra til støtte for invasjonen og irakernes påståtte bruk av barnesoldater. Listen kan gjøres mye lengre (Gardiner 2003).

Gjennom boken *Kodenavn Curveball. Om spioner, løgner og krigen i Irak* viser journalisten Bob Drogin påstanden om Iraks mobile enheter for produksjon av biologiske våpen, som var det viktigste argumentet i Colin Powells «beviskjede» i FN's generalforsamling, stammet fra en irakisk avhopper som bløffet for å skaffe seg opphold i Vest-Tyskland. På tross av

at CIA ble advart av vest-tysk etterretning om at mannen kunne være en bløffmaker, ble opplysningen ført helt fram til Powells faktagrunnlag under presentasjonen i FN av folk som var mer opptatt av å argumentere for krig enn av fakta (Drogin 2008).

Vi ser i ettertid at propagandakampanjen i opptakten til Irak-krigen brukte et sett av virkemidler som overdrivelser, løgner og konstruerte hendelser. Et eksempel på en slik konstruert hendelse var rivingen av Saddam-statuen i Bagdad under invasjonen. Det framstod som en spontan hendelse som skulle skape assosiasjoner til riving av Lenin- og Stalin-statuer under sammenbruddet av kommunistiske regimer i Øst-Europa. I realiteten var dette en PSYOPS-operasjon gjennomført av amerikanske soldater. En annen konstruert hendelse var den såkalte redningsaksjonen for den kvinnelige soldaten Jessica Lynch. Her het det seg at hun var en helt som var skadet i kamp og frigjort fra fangenskap av amerikanske soldater. I virkeligheten ble hun skadet i en trafikkulykke og behandlet helt korrekt på et irakisk sykehus. Dette vil bli mer utførlig behandlet i et senere kapittel.

Vi ser altså at propagandakrigen ble utkjempet i et samarbeid mellom de militære, Det hvite hus og private PR-firmaer som ble leid inn for å effektivisere informasjonsstrømmen. PR-firmaet Rendon Group fikk i 2001 en kontrakt på 397 000 USD etter 11/9, for å legge opp en global strategi for å forklare USAs behov for gjengjeldelse til et globalt publikum. Pentagons talsmann Kenneth McClellan forklarte på denne måten hvorfor Rendon Group fikk oppdraget: «We needed a firm that could provide strategic counsel immediately. We were interested in someone that we knew could come in quickly and help us orient to the challenge (...) of communicating to a wide range of groups around the world in real time» (sitert fra Solomon 2005:178). Dette var ikke første gang Rendon Group ble vist tillit. Firmaet var også involvert under Golfkrigen i 1991.

I et foredrag for amerikanske kadetter kalte en av sjefene i Rendon Group, John Rendon, seg for «information warrior» og «perception manager». I et sjeldent tilfelle av åpenhet ga han innblikk i arbeidsmetodene fra Golfkrigen: «Did you ever stop to wonder», spurte Rendon, «how the people of Kuwait City, after being held hostage for seven long and painful months, were able to get hand-held American flags and for that matter, the flags of other coalition countries?» (U.S. Air Force Academy 29.2.1996). Det

er kanskje noe å tenke på når vi studerer bilder fra invasjonen i Irak der lokalbefolkningen noen steder også vinket med små amerikanske flagg da tanksene raste forbi.

Det mest kjente PR-stuntet forut for Golfkrigen i 1991 var utvilsomt den velregisserte pressekonferansen i Senats-bygningen. Målet for pressekonferansen var å påvirke stemmegivningen for at USA skulle slutte seg til den militære aksjonen med FN-mandat for å drive irakiske styrker ut av Kuwait. På pressekonferansen stod en gråtende ung kvinne fram og sa at hun var sykepleier i Kuwait og hadde vært vitne til at de irakiske soldatene tok nyfødte babyer ut av kuvøsene og lot barna ligge på gulvet for å dø, mens kuvøsene ble tatt med tilbake til Irak. Kommunikasjonsekspertene var ikke tvil om at denne pressekonferansen hadde direkte påvirkning på stemmegivningen i Senatet. Problemet med historien var at den var oppdiktet. Den gråtende «sykepleieren» var datteren til Kuwaits ambassadør til USA (von der Lippe 1999).

Hovedoppgaven til PR-firmaene er å ligge i forkant med informasjonstiltak for å få den offentlige debatten inn på et spor som passer inn i det offisielle budskapet. Et PR-grep under invasjonen i Irak var den såkalte kortstokken bestående av ettersøkte irakiske ledere med Saddam Hussein i spissen. Den viktigste og mest målrettede PR-kampanjen fra Det hvite hus var å etablere forbindelsen mellom 11/9 og nødvendigheten av å gå til krig mot Irak, og gi inntrykk av at det eksisterte en forbindelse mellom Saddam Hussein og al-Qaida. At det eksisterte en slik forbindelse, ble til og med hevdet offentlig av visepresident Dick Cheney (Anderson 2007). Den påståtte forbindelsen ble mye rapportert av amerikanske medier. Etter dette skjedde det oppsiktsvekkende at president Bush faktisk korrigererte sin visepresident, men det var det nesten ingen medier som rapporterte. 70 prosent av befolkningen trodde på et tidspunkt på forbindelsen mellom 11/9 og Irak. Selv etter at den uavhengige kommisjonen som undersøkte omstendighetene rundt terrorangrepet 11/9, slo fast i sin rapport sommeren 2004 at de ikke hadde funnet noen forbindelseslinje mellom al-Qaida og Saddam Husseins regime, fortsatte visepresident Cheney å hevde at Saddam Hussein hadde «long-established ties with al-Qaida». Da skrev den britiske avisen *The Guardian* en leder med den talende tittelen «Blind to the truth» (*The Guardian* 18.6.2004). Til og med etter at desinformasjonen

om masseødeleggelsesvåpen var akseptert av de fleste, insisterte visepresident Cheney så sent som 22.11.2005 på at «any suggestion that prewar information was disorted, hyped or fabricated by the leader of the nation is utterly false» (sitert fra Anderson 2007). Den amerikanske avisen *The International Herald Tribune* krevde i juni 2004 at presidenten skulle be det amerikanske folket om unnskyldning for å ha forledet dem til å støtte en krig mot Irak på falske premisser (IHT 18.6.2004). En slik unnskyldning kom aldri. Derimot kom viseforsvarsminister Paul Wolfowitz med en innrømmelse 28.5.2003 i et intervju med *Vanity Fair*. Han innrømmet der at jakten på masseødeleggelsesvåpen ikke var den viktigste grunnen til å gå til krig: «For bureaucratic reasons, we settled on one issue, weapons of mass destruction, because it was one reason everyone could agree upon» (sitert fra Mral 2006).

Da den offisielle Iraq Survey Study Group leverte sin endelige rapport til Kongressen rett før valget i 2004 og konkluderte med at det ikke var funnet noen masseødeleggelsesvåpen, var det bare ABC som ga det mye oppmerksomhet. Ett år etter (2005) trodde fortsatt 44 prosent av USAs befolkning at Irak stod bak angrepene 11/9 (Miller 2007:109). Amerikanske mediers underrapportering av de faktiske forhold gjorde det lettere å rette hysteriske angrep mot kritikere av USAs krig i Irak. Robert Fisk i den britiske avisen *The Independent* har utmerket seg som kritisk journalist i Midtøsten-spørsmål. En tidligere amerikansk diplomat, George Dempsey, hevdet at Fisk kunne holdes delvis ansvarlig for 11/9. Den høyreorienterte skuespilleren John Malkovich sa at han kunne tenke seg å skyte Robert Fisk. Fisks egen reaksjon på dette var å skrive at «If you want a quiet life, we will just have to toe the line, stop criticizing Israel or America. Or just stop writing all together» (ibid.:110).

Den endelige spikeren i kista for Bush-administrasjonen kom da Pentagons egen offisielle rapport konkluderte med at Irak ikke hadde hatt masseødeleggelsesvåpen i forkant av invasjonen, og at Powells presentasjon i stor grad var basert på løgner og halv-sannheter. Charles Lewis og Mark Reading-Smith fra *The Center for Public Integrity* konkluderer:

It is now beyond dispute that Iraq *did* not possess any weapons of mass destruction or have meaningful ties to Al Qaeda. This was the conclusion of

numerous bipartisan government investigations, including those by the Senate Select Committee on Intelligence (2004 and 2006), the 9/11 Commission, and the multinational Iraq Survey Group, whose «Duelfer Report» established that Saddam Hussein had terminated Iraq's nuclear program in 1991, and made little effort to restart it (Lewis and Reading-Smith 2008).

Tidligere pressesekretær i Det hvite hus, Scott McClellan, ble den første til å bekrefte den vel organiserte desinformasjonskampanjen rapportert av *The Center for Public Integrity*. McClellan i boken *What happened: Inside the Bush White House and Washington's Culture of Deception*, der han blant annet avslører:

(...) top Bush aides had outlined a strategy for carefully orchestrating the coming campaign to aggressively sell the war (...). In the permanent campaign era, it was all about manipulating sources of public opinion to the president's advantage (McClellan, 2008).

McClellan innrømmer at også han selv var en del av dette propagandamasineriet, og at hans egne kommentarer fra presserommet i Det hvite hus var «badly misguided» (ibid.). Han skal blant annet ha uttalt at «We do not need any more proof that Saddam Hussein possesses and is willing to use chemical and biological weapons (...)» (ibid.).

Jeg har tidligere i kapitlet vist til den militærfaglige litteraturen der det skilles mellom «svart», «hvit» og «grå» propaganda. For å forstå omfanget av desinformasjon og løgner i opptakten til invasjonen i Irak er det viktig å se dette som en del av et strukturelt system der det var aksept for å bruke «svart» propaganda.

Pentagons eget informasjonsapparat – med autorisasjon til å lyve

Pentagon har sin egen informasjonsavdeling og tusenvis av medarbeidere som tilrettelegger informasjon og søker å påvirke medier i inn- og utland (Ottosen 1994). Pentagon har også opprettet sin egen tv-stasjon som lager fjernsynsnyheter på egne premisser uten forstyrrende, kritiske perspektiver.

Våren 2008 kunne *New York Times* avdekke at en stor gruppe pensjonerte offiserer som ble brukt av de største fjernsynsstasjonene som uavhengige ekspertkommentatorer, i virkeligheten tilhørte en pool som ble brifet, betalt for og organisert av Pentagon. De deltok i middager og møter direkte med Bush og Rumsfeld og var pussig nok alltid støttende i sine kommentarer om den amerikanske politikken og militære strategien (NYT 29.4.2008).

I slutten av februar 2002 avslørte *New York Times* at det var et eget kontor i Pentagon med det betegnende navnet «Office of Strategic Influence». Det vakte oppsikt at kontoret hadde fått et vidt mandat som inkluderte å føre internasjonale medier bak lyset hvis det var det som skulle til for å fremme amerikanske interesser. Etter en opphetet offentlig debatt i etterkant av avsløringen kunngjorde forsvarsminister Rumsfeld at kontoret var stengt. *Los Angeles Times* hevdet i en artikkel senere at kontoret aldri ble stengt, men i stedet lagt rett under Central Command (Arkin). Sam Gardiner identifiserer «Special Plan Office» som den nye sentralen for desinformasjon og propaganda. Rumsfeld innrømmet langt på vei dette senere i et foredrag. Igjen er han befriende ærlig med sin ironi:

And then there was the Office of Strategic Influence. You may recall that. And «oh my goodness gracious isn't that terrible, Henny Penny the sky is going to fall». I went down the next day and said fine, if you want to savage this thing fine I'll give you the corpse. There's the name. You can have the name, but I'm gonna keep doing every single thing that needs to be done and I have (Donald Rumsfeld, November 18, 2002, sitert fra Gardiner).

Allerede under Golfkrigen i 1991 uttalte en talsmann for Pentagon at «We lie by not telling you things» (Solomon 2005:57). Nå var ikke løgner et ukjent fenomen for Saddam Hussein og hans regime heller, men det betydde ikke at de løy bestandig. Utenriksminister Tariq Aziz var ikke fremmed for løgner, men da han høsten 2002 sa at de lot FN-inspektørene fortsette sin jakt på masseødeleggelsesvåpen fordi de visste at de ikke ville finne noe, snakket han sant (op.cit.). Løy gjorde derimot president Bush da han i sin tale til nasjonen få dager før invasjonen sa: «Intelligence gathered by this and

other governments leaves no doubt that the Iraq regime continues to possess and conceal some of the most lethal weapons ever devised (op. cit: 58).

Omfanget av løgner i opptakten til krigen er blitt dokumentert av det allerede omtalte Center for Public Integrity. Dette senteret er grunnlagt av den tidligere fjernsynsreporteren Charles Lewis, som fant ut at forskning var et mer egnet virkemiddel for å belyse viktige spørsmål enn journalistikken. Senteret har bygd opp en database som viser at kretsen rundt president Bush ved minst 532 anledninger brukte 935 falske påstander om eksistensen av masseødeleggelsesvåpen som begrunnelse for å gå til krig. Slik ser rankinglisten ut:

In short, the Bush administration led the nation to war on the basis of erroneous information that it methodically propagated and that culminated in military action against Iraq on March 19, 2003. Not surprisingly, the officials with the most opportunities to make speeches, grant media interviews, and otherwise frame the public debate also made the most false statements, according to this first-ever analysis of the entire body of prewar rhetoric.

President Bush, for example, made 232 false statements about weapons of mass destruction in Iraq and another 28 false statements about Iraq's links to Al Qaeda. Secretary of State Powell had the second-highest total in the two-year period, with 244 false statements about weapons of mass destruction in Iraq and 10 about Iraq's links to Al Qaeda. Rumsfeld and Fleischer each made 109 false statements, followed by Wolfowitz (with 85), Rice (with 56), Cheney (with 48), and McClellan (with 14) (siteret fra Lewis og Reading-Smith 2008).

I tillegg brukes store summer på å engasjere private PR-firmaer som Hill & Knowlton, The Lincoln Group og Rendon Group for å utarbeide sin propaganda i «krigen mot terror». Sommeren 2007 ble det avdekket at Rand Corporation i en rapport slo fast at propagandastrategien for å forklare det irakiske folket nødvendigheten av det amerikanske militære nærværet hadde feilet. I rapporten med tittelen «Enlisting Madison Avenue – Marketing approach to earning popular support in theatres of operation» het det at retorikken i den amerikanske informasjonskrigen ikke var tilpasset virkeligheten i Irak, og at den «amerikanske merkevaren» i salg av budska-

pet var for mye preget av den kalde krigens retorikk til å overbevise den irakiske befolkningen (Dagbladet 27. juli 2007).

Først i juni 2007 meddelte offisielle amerikanske kilder at det kunnes slås fast at det ikke eksisterte masseødeleggelsesvåpen i Irak. Siden Colin Powell i FNs sikkerhetsråd 5. februar 2003 med stor retorisk kraft slo fast at det fantes beviser for at slike våpen eksisterte, ble det PR-rådgivernes oppgave å foreta en gradvis retrett. I FN sa Powell: «Our conservative estimate is that Iraq today has a stockpile of between 100 an 500 tons of chemical weapons agent.» 13.9.2004 sa Powell offentlig: «I think it's unlikely that we will find any stockpiles» (sitert fra Solomon 2005:182). Etter at Powell gikk av som utenriksminister, ble det nødvendig for han å distansere seg fra sin egen rolle i propagandakampanjen. Han måtte offentlig innrømme at hans rolle i krigspropagandaen var problematisk for hans troverdighet. Denne beklagelsen ble også publisert i Verdens Gang, som ukritisk hadde gjengitt Powells argumentasjon i 2003. VGs politiske redaktør Olav Versto gikk også til angrep på motstandere av krigen og kalte dem pedantiske, forkvaklede og nyttige redskaper for Saddam Hussein. Men VG ville ikke beklage noe. Da Aftenposten konfronterte ham med disse uttalelsene i forbindelse med femårsmarkeringen av invasjonen, sa han at han «beklager overhodet ingenting. Jeg vedstår meg tankegangen. Men jeg ville ikke ha brukt slike ord i dag» (Aftenposten 6.4.2008).

Et av de mange problemene med å basere seg på elitekilder er at journalistene gjør seg sårbare for å spre desinformasjon. Det fikk New York Times-journalisten Judith Miller smertelig erfare. Judith Miller ble regnet som en stjernereporter som publiserte artikler som vitnet om mye kunnskap og innsikt. Hun unnlot å nevne at hennes viktigste kilde var eksilirakeren Ahmad Chalabi. Chalabi var den amerikanske administrasjonens viktigste støttespiller før invasjonen, men ble skjøvet ut i kulden i 2002 da han viste at det var hans egne økonomiske og politiske interesser som stod i sentrum. Av betydning for denne boken er at Muhammed Harit, som tilhørte Chalabis gruppe, var en av kildene Powell viste til i sin «dokumentasjon» av Iraks program for masseødeleggelsesvåpen som senere ble avslørt som svindler (Drogin 2008:1879).

Uten å være klar over det ble Judith Millers journalistikk en viktig premissleverandør i Bush-administrasjonens argumentasjon for krig. Gjen-

nom lekkasjer fra Chalabi og andre tvilsomme kilder publiserte Miller jevnlig påstander om Iraks masseødeleggelsesvåpen. Etter at dette hadde stått på trykk i New York Times, kunne kretsen rundt Bush vise til at til og med en respektert avis som New York Times gikk god for trusselbildet av Saddam Hussein. Dette er det Jake Lynch og Annabell McGoldrick i sin bok *Peace journalism* kaller «feedbackloop» i krigsjournalistikken. Krigsstrateger og ukritiske journalister vegeterer på hverandre på en måte som fremmer krig og aggresjon (Lynch og McGoldrick 2005). Loopen kommer inn i bildet ved at politikerne først serverer en løgn som mediene ukritisk publiserer. Deretter kan politikerne vise til mediene som sannhetsvitner.

New York Times trykte 26. mai en halvhjertet unnskyldning der de innrømmet å ha ført leserne bak lyset. De navngir ikke Judith Miller, og hun var ikke den eneste journalisten som feilet. Når jeg sier halvhjertet unnskyldning, er det fordi avisens redaktør Bill Keller i et internt notat til staben sin samme dag som selvkritikken stod på trykk, skrev at avisen på linje med administrasjonen var ført bak lyset av desinformasjon av kilder som Chalabi (uten at han navngis). Forfatteren Norman Solomon skriver i sin bok *War Made Easy* at New York Times bedrev selvrettferdiggjøring mer enn selvkritikk fordi det i ettertid er umulig å benekte at avisen i en rekke førstesideoppslag fremmet krigspropaganda som framstod som journalistikk (Solomon 2005:60–61). Washington Post trykte en selvkritikk som var mer uforbeholden. Avisen skrev rett ut at den hadde fremmet krigens sak i en rekke førstesidesaker, mens motforestillingene ble trykt bortgjemt i mindre saker inne i avisen (Nohrstedt og Ottosen 2004). Unnskyldningen fra New York Times om at de sammen med regjeringen var ført bak lyset tilbakevises i boken *Hubris* av Michael Isikoff og David Corn. Basert på referater fra interne diskusjoner på alle nivåer i administrasjonen viser de at det fantes folk i både Pentagon og CIA som systematisk argumenterte mot de såkalte bevisene om masseødeleggelsesvåpen. Disse rådgiverne ble parkert på sidelinjen fordi George Bush og først og fremst visepresident Dick Cheney bare ville høre på de som ga argumenter *for* krig. De hadde bestemt seg for å gå til krig uavhengig av spørsmålet om masseødeleggelsesvåpen og lette kun etter argumenter som støttet deres sak (Isikoff og Corn 2006). Judith Miller havnet ironisk nok i fengsel da hun nektet å oppgi sine kilder i en annen sak. Lesley Stahl, en annen reporter som også ble misbrukt av

Chalabi, beklaget i motsetning til Miller sin slette journalistiske innsats i et intervju med programmet 60 Minutes. Miller har aldri beklaget sin rolle (Schechter 2006). Amerikanske medier sliter med å gjenvinne tapt tillit, men hvor mye har de lært?

Anti-terror-lovgivning og journalisters arbeidsvilkår

Bush-administrasjonens politikk etter 11/9 går under samlebetegnelsen Global War on Terror (GWOT). Hannah Arendt er blant dem som har påpekt at slike offisielle betegnelser og byråkratiseringen rundt dem legitimerer og «renser» handlinger som ellers ville framstå som uakseptable (Suhrke 2005). Det finnes eksempler fra mange land på at ny lovgivning for å styrke kampen mot terrorismen også rammer journalistikken og journalisters arbeidsvilkår (Ottosen 2002). International Federation of Journalists (IFJ) er blant dem som har advart mot å innskrenke demokratiske rettigheter som en del av kampen mot terrorisme. Både i USA og i europeiske land både i og utenfor EU har det blitt innført lover som gjør det lettere å drive overvåking og innskrenke etablerte rettigheter. The Patriotic Act ble trumfet gjennom av president George W. Bush 26. oktober 2001 uten offentlig høring. Personvernet er svekket og retten for statsmakten til å gripe inn i mediernes virksomhet har blitt styrket. Dette inkluderer tiltak som telefonavlytting, overvåking av Internett, utvidet rett til forvaring uten rettslig kjennelse, begrensning i retten til å demonstrere og ulike former for innskrenking av ytringsfrihet. I mange land har innvandrere generelt og muslimer spesielt blitt rammet av innskrenking i tradisjonelle liberale rettigheter (Hackett og Carroll 2006:142). Rettsløsheten til fangene på Guantanamo Bay har blitt gjenstand for hard kritikk fra menneskerettighetsorganisasjoner som Amnesty International og Index of Censorship. Også den norske regjeringen har kritisert det faktum at hundrevis av fanger sitter fengslet uten lov og dom og uten at det er reist noen formell tiltale mot dem.

Guantanamo Bay har blitt kontrollert av USA siden okkupasjonen i 1902. Da Cuba fikk sin uavhengighet, ble landet tvunget til å implementere «The Platt Amendment» i grunnloven, noe som sikrer USA området til bruk for en marinebase. Området ble først brukt som interneringsleir for flyktninger

fra Haiti, etter at det lovlige regimet til president Jean Bertrand Aristide, ved hjelp av daværende president George Bush senior, ble styrtet i 1992. I 1995 slo en rettskjennelse fra en lokal domstol i Atlanta fast at innsatte i leiren på Guantanamo Bay kunne tvangssendes tilbake til Haiti uavhengig av amerikansk lovgivning siden dette var utenfor USAs grenser. Det var slik ideen til den juridiske konstruksjonen for internering av fanger fra krigen mot terror ble født. Camp X-Ray ble etablert for å ta imot de første fangene som ble tatt i Kandahar i Afghanistan i januar 2002. De ble plassert her for å omgå Genèvekonvensjonen, siden USA nektet å gi fangene status som krigsfanger og kategoriserte dem som «unlawful combatants». FNs høykommissær for flyktninger, Mary Robinson, bestred denne tolkningen og sa at de fortsatt skulle behandles som krigsfanger under Genèvekonvensjonen. Røde Kors har senere sluttet seg til dette kravet. Fengselet ble kjent første gang da den britiske avisen *The Mail* 20.1.2002 viste bilder av fanger i hånd- og fotlenker med oransje drakter. Den britiske regjering ba om en forklaring og krevde utlevering av fire britiske statsborgere. Da disse etter mye press ble utlevert og løslatt, kunne de fortelle om omfattende tortur inkludert frarøvelse av søvn, lyskastere rettet mot cellene 24 timer i døgnet og bruk av høy musikk. Mange av torturteknikkene er beskrevet i CIAs «Human Resource Exploitation manual fra 1983.» I desember 2002 mottok forsvarsminister Donald Rumsfeld en liste fra leirkommandanten der han ba om formell godkjennelse for bruk av konkret beskevrne forhørsmetoder som normalt går under betegnelsen tortur. Rumsfeld undertegnet og returnerte listen på 24 punkter den 24.4.2003. Den moralske overbygningen fra amerikanernes side var å kalle de innsatte «unlawful combatants». Siden de er «ulovlige» har de pr. definisjon ingen rettigheter. Den formelle konstruksjonen av dette torturregimet ble senere overført til Irak og Afghanistan, og utgjorde den legale basisen for det som senere ble kjent som overgrepene i Abu Ghraib-fengselet i Irak (Franklin 2004).

En av de 680 fangene på Guantanamo Bay var journalist. Sami Mohieddin al-Haj har sudansk opprinnelse, og arbeidet som kameramann for Al Jazeera. Han ble arrestert i desember 2001 mens han dekket bombingene av Afghanistan. Der satt han sammen med fanger fra mange andre land uten at det er reist formell tiltale eller at han er forespeilet noen rettergang til han ble løslatt våren 2008. Han vet fortsatt ikke hva han var beskyldt for

annet enn en diffus anklage om å stå i ledtog med internasjonal terrorisme (Saker 2007:121).

En del av det internasjonale regimet i krigen mot terror er et nettverk av hemmelige fengsler og forhørssentre utenfor USAs grenser. Det er blitt avdekket et eget transportsystem der flyreiser organisert av CIA frakter mistenkte til land der lovgivningen ikke setter hinder for bruk av tortur. Mange av disse fengslene ligger i tidligere øst-europeiske land som Polen og Romania, som vil styrke relasjonene til USA ved å stille seg til disposisjon i denne globale undergravingen av internasjonale menneskerettigheter. Når en «mistenkelig» person blir tatt på amerikansk jord, overlater CIA vedkommende til FBI ettersom CIA ikke har fullmakt til å arbeide innenfor landets grenser. Da den kanadiske statsborgeren Maher Arar (med syrisk opprinnelse) ble plukket opp i transithallen på Kennedy-flyplassen i New York, ble han ført i et privat jettfly til Jordan av en avdeling som kalte seg «avdelingen for spesialflytting». Siden han var av syrisk opprinnelse, ble han fraktet til Syria der han ble fengslet og torturert i ti måneder før han ble fraktet tilbake til Canada. Han drev et eget datafirma og det ble aldri påvist noen forbindelse til internasjonal terrorisme.

Bush-administrasjonen hadde så sent som i 2005 flertallet av den amerikanske opinionen bak seg i denne tvilsomme praksisen. Ifølge nyhetsmagasinet Newsweek støttet 58 prosent av befolkningen tortur hvis det kunne bidra til å stanse et terrorangrep. Men mange kritikere i USA har påpekt at informasjon som er innhentet gjennom tortur, er upålitelig informasjon, siden de fleste er tilbøyelige til å si hva som helst under slikt press (Newsweek 21.11.2005).

Paradoksalt nok er journalister blant dem som har kunnet spille den rollen advokater vanligvis har når overgrep skal avdekkes. Da Høyesterett i USA tvang den amerikanske regjeringen til å holde høringer om rettssikkerheten på Guantanamo Bay, ble disse høringene holdt under militær lov i største hemmelighet. Ingen advokater som kunne representere fangene, var til stede. Først da journalist Mark Huband fra Financial Times fikk tilgang til øya og beskrev disse høringene i en reportasje, ble de kjent for offentligheten (Financial Times 11.12.2004).

Erling Borgen har gjennom dokumentarfilmen «Et lite stykke Norge» og flere artikler vist hvordan Kjell Inge Røkkes selskap Kværner har vært invol-

vert i driften av leiren. Mens ledelsen i Kværner med Kjell Inge Røkke i spissen har benektet at de kan bære noe ansvar for menneskerettighetsbruddene på basen, viser Erling Borgen i en kronikk i Dagbladet at selskapets representanter internt i bedriftsavisen *The Wire* skryter av å ta sitt ansvar for virksomheten. Borgen siterer en artikkel i *The Wire* som ble publisert 23.8.2002: «Alt du alltid har ønsket å vite om Kvaerner». Kværners toppsjef på Guantanamo, Henri Fuentes, forteller i et intervju i denne artikkelen om hvordan alt forandret seg i januar 2002, «da de første fangene i forbindelse med USAs globale krig mot terror fikk sine billetter til Guantanamo» (sitert fra Borgen 2007). Som avisen formulerer det: «Du føler en hensikt ved å være her. Du kan kjenne patriotismen. Jeg føler jeg er en del av krigen mot terror. Jeg hjelper troppene her, hjelper dem til å gjennomføre sin gjerning.» Fuentes understreker at Kværners arbeidere «er veldig lojale (...) mot USA, (...) mange av dem kjører rundt med amerikanske flagg som blafrer fra truckene deres» (ibid.). *The Wire* legger ikke skjul på at dette også er god butikk for Kværner: «Mens denne voldsomme aktiviteten for det meste har vært god for bunnlinjen til hovedkontoret i Oslo, (...) har det holdt Fuentes og hans arbeidere veldig, veldig travle.»

Det var Joint Task Force 160 som hadde hovedansvar for kampen mot terror, herunder fangetransportene og fangeavhørene. Det betydde nye oppdrag for Kværner. Avisen skildrer det slik: «(...) tusenvis av soldater trengte varer, tjenester, veier, transport, og først og fremst kontorer, utstyr og et sted å bo (...)» Nylig har amerikanske myndigheter offentliggjort manualen for virksomheten i Camp Delta, fangeleiren på Guantanamo. Her går det fram at Kværner hadde ansvaret for å koordinere vedlikehold og reparasjoner inne i selve fangeleiren. Ifølge manualen etablerte Kværner en egen «Trouble Desk» til dette arbeidet. Hundene spiller en spesiell rolle i vaktholdet i leiren. Også her bidrar Kværner. Kværner har vært med på å bygge en egen hundekennel på Guantanamo, Military Working Dog Kennel (MWD). I en tredje utgave av «*The Wire*» (19.9.2003) er Kværner-sjefene Henri Fuentes og Moe Stump avfotografert under åpningsseremonien for byggingen av kennelens treningsbase.

På bildet, sammen med de to Kværner-sjefene, svinger også general Geoffrey K. Miller spaden. På dette tidspunktet var Miller basens øverste

sjef. Han forklarer: «Militære arbeidshunder er en enormt viktig del av hvem vi er – og hva vi gjør.»

General Miller er ingen hvem som helst. Han var sjef for Iraks fryktede torturfengsel, Abu Ghraib. Thomas Pappas, som var sjef for den militære etterretningsbrigaden i dette fengselet, har forklart at det var general Miller som kom på å bruke hunder som en del av fangetorturen. Flere av bildene fra skrekkfengselet viser hunder som glefser og biter nakne fanger. I et avhør, gjengitt i Washington Post, har Pappas forklart at general Millers menn på Guantanamo også brukte hunder mot fangene der. Riksadvokaten henla i desember 2007 en anmeldelse av Kværner for deltagelse i menneskerettighetsbrudd (Borgen 2007). Ubehagelige sannheter om Norges deltagelse i krigen mot terror passer dårlig med det norske «godhetsregime», som Terje Tvedt har kalt den norske selvforståelsen av vårt nasjonale selvbilde (se kapittel xx) (Tvedt 2004).

Internett og blogging som ny arena

Har Internett endret utenriks- og krigsjournalistikken? Både ja og nei. Roy Krøvel har i sin doktoravhandling undersøkt betydningen av Internett for formidling av nyheter fra bondeopprøret i den meksikanske delstaten Chiapas på midten av 1990-tallet. Bondeorganisasjonen EZLN, som også blir kalt zapatistene, har lenge vært kjent som den første frigjøringsbevegelsen som tok i bruk ny digital teknologi i sin informasjonskampanje og nettverksbygging. Gjennom forskning på stedet har Krøvel gått disse mytene etter i sømmene. Han viser hvordan flere frivillige organisasjoner i Chiapas knyttet seg til Internett gjennom prosjektet «La Neta». Nettverket styrket den interne kommunikasjonen og gjorde forbindelsen med støttespillere i Mexico og resten av verden mer effektiv. Nettverket viste seg også svært nyttig når det gjaldt å spre informasjon som kunne korrigere tradisjonelle mediers presentasjon av hendelsene i Chiapas. Spredning av informasjon om menneskerettighetsbrudd gjorde mexicanske myndigheter mer sårbare for kritikk, og Krøvel mener at Internett hadde stor betydning for at mexicanske myndigheter ble mer tilbakeholdne med å gripe inn. Samtidig skal vi ikke overdrive betydningen av Internett. De tradisjonelle mediene forble den dominerende leverandør av informasjon til og fra området.

Internett viste seg også sårbar når det gjaldt spredning av falsk informasjon og rykter. Aktivistene hadde også store problemer med å drive systematisk kildekritikk på nett. Derfor erstattet ikke informasjon på Internett tradisjonell kritisk journalistikk, men ble et nyttig supplement. Konklusjonen er at Internett åpner mange nye muligheter, men at det foreløpig bare er delvis utnyttet (Krøvel 2008).³

Bibiana Piene har i en undersøkelse om norsk utenriksjournalistikk på nett vist hvordan Internett har endret forutsetningen for utenriksrapportering. Den digitale teknologiutviklingen har revolusjonert det globale mediebildet og muligheten for nyhetssanking. Tidligere var utenriksjournalister avhengige av å reise ut for å samle materiale til en reportasje. Paradoksalt nok er det en bieffekt av globaliseringen og Internett at utenriksjournalister reiser mindre enn før. Selv om Internett har økt tilgjengeligheten til alternative kilder og minoritetsrøster i sør, er internettbruken likevel konsentrert rundt de største nettstedene i tradisjonelle prestisjeaviser som BBC og New York Times. Pienes undersøkelse bygger på en intervjuundersøkelse blant norske utenriksjournalister. Undersøkelsen viser at så å si alle journalister bruker BBCs nettsider som en viktig kilde. Hovedkildene på nettet er som tidligere viktige nyhetsorganisasjoner som Reuters, NTB og AP. Det kan virke som at norske utenriksjournalister har tatt med seg sine gamle vaner og flyttet de ut på nettet. Undersøkelsen antyder at utenriksjournalistene i en hektisk hverdag bare bruker en flik av de mulighetene nettet byr på. Informasjonsmengden på Internett er i seg selv et problem. I praksis virker det som at resirkulering av nyheter fra de største mainstream vestlige medier er hovedmetoden for norske utenriksjournalister. Det er et paradoks at mens det politiske, økonomiske og kulturelle samarbeidet over landegrenser øker i takt med globaliseringen, er journalistikken blitt mer stasjonær. Mindre reising betyr også mindre tilfang av unike egenproduserte historier (Piene 2008 i Ottosen og Krumsvik 2008).⁴

3. Fra *Journalistikk i en digital hverdag* som Rune Ottosen har redigert sammen med Arne Krumsvik. Her har Roy Krøvel også et bidrag, og denne framstillingen bygger på forfatterens sammenfatning slik det er presentert i bokens innledningskapittel.

4. Fra boken *Journalistikk i en digital hverdag*, som Rune Ottosen har redigert sammen med Arne Krumsvik. Her har Bibiana Piene også et bidrag, og denne framstillingen bygger på forfatterens sammenfatning slik det er presentert i bokens innledningskapittel.

Internett og bloggesfæren har utvilsomt utvidet rammene for ytringsfriheten og blitt en ny arena for debatt om mediernes rolle i kriger og konflikter. Soldatens egne blogger fra Irak er blitt et viktig korrektiv til mediernes dekning. Soldatens egne hjemmesider og blogger er blitt et så truende korrektiv til Pentagons propaganda at de har blitt gjenstand for sensur. Ny teknologi var også avgjørende for å avdekke den groteske torturen av irakiske fanger i Abu Ghraib-fengselet. Hadde ikke de amerikanske fangevokterne selv dokumentert overgrepene og sendt dem til hverandre via digitale bilder på mobiltelefon, er det slett ikke sikkert at overgrepene hadde blitt kjent for et globalt publikum. Bloggesfæren har også gitt rom for en ny type medieaktivister. Lila Rajiva fra Baltimore ble så opprørt over utbruddet av Irak-krigen at hun sluttet i jobben som lærer og ble aktivist på Internett. En av de tingene hun har skrevet om i sin blogg og senere publisert i bokform, er overgrepene mot fangene i Abu Ghraib-fengselet. Hun er sterkt kritisk til mediernes rolle i dokumentasjonen av overgrepene (Rajiva 2005, Sandronsky 2007). Da bildene av de groteske torturscenene først ble publisert i CBSs nyhetssending 28.4.2004, brukte Rajiva sin egen blogg for å skrive om overgrepene siden amerikanske medier i liten grad fulgte opp avsløringene. Hun viser blant annet at overgrepene mot kvinnelige fanger har blitt underkommunisert. Disse overgrepene omfattet seksuelle overgrep, voldtekter, simulerte henrettelser og drukning. Hun viser at Bush-administrasjonen fortsatte der Saddam Husseins torturister slapp, og at systematiske brudd på menneskerettighetene til innsatte i Iraks fengsler fortsatte etter at amerikanerne tok kontroll over fengslene. Rajiva er spesielt opprørt over at Bush-administrasjonen ikke har blitt stilt til ansvar for overgrepene i irakiske fengsler fram til den formelle okkupasjonen opphørte i juni 2004. I stedet for å stille okkupasjonsadministrasjonen til ansvar ble fokuset satt på enkeltpersoner blant fangevokterne. En av dem som ble stilt til ansvar, var Charles Graner, en tidligere fangevokter fra Pennsylvanias mest beryktede fengsel, der den afro-amerikanske aktivisten Mumia Abu Jamal sitter og venter på dødsstraff. Rajiva viser at Graner i mange medier ble beskrevet som en syndebykk for å ha gjennomført torturen. Hun finner det usmakelig at han ble framstilt som en rasistisk einstøing med en voldelig forhistorie. Han fikk åtte års fengsel, mens Michael Chertoff, den formelt ansvarlige for fengselsvesenet i det amerikanske justisdepartemen-

tet, ble belønnet med forfremmelse til å lede det nyopprettede kontoret for Homeland Security. Da mediene hadde en enestående sjanse til å sette fangemishandlingen på dagsorden under Senatets høring om hendelsene våren 2007, ble oppmerksomheten i amerikanske medier i stedet rettet mot Nicholas Berg, som var gissel hos en sekterisk motstandsgruppe og ble halshugget. Dette ble et klassisk eksempel på «verdige» og «uverdige» ofre (Chomsky og Herman 1988). Berg, som var ansatt som privat sikkerhetsmann av en av de mange kontraktørene, ble framstilt som en person på et «humanitært oppdrag», mens de «uverdige» torturofrene i de irakiske fengslene forble anonyme og ikke identifisert med navn eller personlige historier (Sandronsky 2007).

Etnosentrismen i overgrepene i Abu Ghraib understrekes ved at ingen av de som ble utsatt for overgrep eller tortur, har fått noen form for oppreisning eller erstatning. En av dem som har påberopt seg erstatning uten å bli hørt, er irakeren Ali Safar al-Bawy. Han er nå bosatt i Sverige og hevder han ble arrestert og mishandlet under en ferietur i Irak. Elektrosjokkene skal ha vært så kraftige at han ble kastet gjennom rommet i det irakiske innenriksdepartementet, før han ble forvist til en celle og holdt der i tre uker uten at det ble tatt ut noen siktelse (Amnesty International 2. mai 2005). Human Rights Watch har på sine hjemmesider offentliggjort en rapport der de hevder at Abu Ghraib bare er toppen av et isfjell som omfatter et system med overgrep mot muslimer på global basis. Bloggesfæren har fått fram nye stemmer som via Internett har slått gjennom og fått et globalt publikum. Salman Pax er en av disse nye stemmene. Han ble kjent under den amerikanske invasjonen fordi hans kommentarer var beske, velformulerte og uforutsigbare. Hans brodd og ironi rammet både amerikanerne og Saddam Husseins regime. Hans egne observasjoner av krigens ødeleggelser, de uskyldige ofrene og problemene som oppstod for vanlige irakere, bidro til spekulasjoner om at han var knyttet til det irakiske regime. Men dagen etter kunne han komme med harde og ironiske utfall mot Saddam Husseins regime. Han var godt informert og hadde via familien kontakter i Baath-partiet. Dette bidro til at Saddam Husseins regime mente at han var del av en CIA-operasjon og jaktet på ham av den grunn. Sannheten var at han var en vanlig intelligent student som både var mot Saddam Husseins brutale regime og den folkerettsstridige invasjonen. Den kritiske uavhen-

gige røsten ble hentet inn som spaltist i The Guardian og viser at Internett kan skape nye karriereveier. Bloggesfæren skal derfor ikke undervurderes, men vil ikke kunne erstatte mainstream medier, og vil i beste fall være et supplement til disse. Kampen om opinionen foregår primært i mainstream medier, og det vil være grunnlaget for min analyse.

Saddam Husseins forakt for pressefrihet

Dette er en bok om krigsjournalistikk i åpne og demokratiske samfunn. Jeg nærer ingen illusjoner om Saddam Hussein og hans brutale, totalitære regime. De dårlige vilkårene for journalister er beskrevet i all sin gru i Åsne Seierstads gode reportasjebok Hundre og en dag. Her deler hun egne erfaringer som reporter før, under og etter felttoget i Irak, der hun med fare for eget liv ble på sin post for egen risiko. Den journalistiske hverdagen hun beskriver med kontroll fra regimets oppassere, korrupsjonen, frykten i befolkningen for å si hva de mener og det vanskelige oppdraget med å rapportere fra krigen under svært vanskelige forhold, står det respekt av. Hennes reflekterte holdning gjør boken troverdig. Selv om hun er uten respekt for de medieansvarlige i Saddam Husseins regime, stiller hun også spørsmålet: Hvordan ville vi ha behandlet journalister på besøk i en situasjon der vi visste at deres land planlegger en ulovlig angrepskrig? (Seierstad 2003).

Når gamle venner blir fiender: VGs dekning av krigen Irak–Iran

Jeg vil i det følgende gå gjennom VGs framstilling av Irak og Saddam Hussein gjennom kriger og konflikter i mer enn 25 år. Det starter med krigen mellom Irak og Iran. Det finnes klare paralleller mellom Iraks angrep på Iran i 1980 og angrepet på Kuwait i 1991 (basert på Ottosen 1994). I begge tilfeller angrep Husseins tropper et naboland med krav om innlemmelser av områder som ifølge den offisielle propagandaen «historisk» tilhører Irak. Men det var også forskjeller mellom de to invasjonene. I Iraks invasjon av Kuwait gikk Saddam Hussein til det drastiske skrittet å invadere et land og utradere det fra kartet ved å innlemme det som en provins i sitt eget land. Men det var nok først og fremst på grunn av de store geopolitiske endringene at disse to folkerettsbruddene ble behandlet så forskjellig av USA og FN. På slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet var det konfrontasjonene mellom de to supermaktene USA og Sovjetunionen som preget den internasjonale arena. Supermaktstrivalisering i såkalte «regionale konflikter» var et sentralt stridspørsmål mellom Kreml og Washington. Washington var kritiske til det de oppfattet som klare tegn til sovjetisk ekspansjonisme, med den militære innblanding i konflikten på Afrikas Horn i 1978 og Sovjetunionens invasjon av Afghanistan i 1979 som de mest iøynefallende eksemplene. USA hadde svart på dette med doktrinen om *horisontal opptrapping* og truet med militær konfrontasjon ved ytterligere sovjetisk ekspansjon. Etter sjahens fall var det en uttalt frykt fra amerikanerne at Kreml skulle utnytte den turbulente situasjonen til å få et fotfeste i Den persiske gulf. Det var også stor frykt for at Khomeini skulle spre sin

islamske revolusjon til andre land i regionen. Ti år senere var situasjonen en helt annen. Sovjetunionen hadde oppgitt alle ekspansive planer og i praksis opphørt å eksistere som en global supermakt. George Bush senior hadde lansert sin nye doktrine om *en ny verdensorden*, der trusselen fra regionale stormakter med potensiell tilgang på masseødeleggelsesvåpen stod i høysetet (Tunander 1991). Irak, som ti år tidligere både hadde en vennskaps- og samarbeidsavtale med Sovjetunionen og ble brukt av amerikanerne som en buffer mot islamsk ekspansjonisme, befant seg plutselig i en situasjon der alt var snudd på hodet. USA og Sovjetunionen stod sammen mot Iraks aggresjon, og plutselig hadde Saddam Hussein flertallet i FN og store deler av verden mot seg.

Iraks invasjon av Iran

Konflikten mellom Irak og Iran har lange historiske røtter, og det har vært stridigheter om grensene helt siden 1500-tallet. Konflikten har også hatt religiøse dimensjoner. Selv om begge landene er muslimske, er flertallet i Irak sunni-muslimer, mens i Iran er det flertall av sjia-muslimer. Det er også en underliggende konflikt mellom persisk og arabisk nasjonalisme. Iraks invasjon i september 1980 må sees i lys av den aktuelle sikkerhetspolitiske situasjonen i regionen (Tompuri 1987:5). Fram til slutten av 1960-tallet var det Storbritannia som utgjorde det sikkerhetspolitiske tyngdepunktet i Den persiske golf. Internasjonale oljeselskap stod for både utvinning og transport av olje fra både Iran og Irak. Den utenrikspolitiske oppmerksomheten til Irak har tradisjonelt vært rettet mot det østre Middelhavet, og det har vært rivalisering med både Egypt og Syria om lederskap i den arabiske verden. Naboforholdet til det tidligere Sovjetunionen preget sikkerhetspolitikken til Iran under den kalde krigen. Sjahens regime hadde et nært sikkerhetspolitisk samarbeid med USA, men også et regionalt samarbeid med Tyrkia og Pakistan. Den islamske revolusjonen i februar 1979, under ledelse av Ayatollah Khomeini, førte til et brudd med den tidligere politikken. Den nye muslimske republikken fikk en erklært alliansefri målsetting. Forholdene mellom de to land ble ytterligere forverret da Saddam Hussein overtok som president i Irak etter Hasan al-Bakr sommeren 1979. Paradosalt nok hadde Khomeini tilbrakt store deler av sin eksiltilværelse i Irak,

men så snart han vendte hjem, oppstod det en forverring av det allerede spente naboforholdet. Irak fryktet smitten fra den revolusjonære stemningen i Iran, spesielt siden 40 prosent av befolkningen i Irak er sjia-muslimer. Forholdet mellom de to land ble ytterligere forverret i april 1980, da Irak slo hardt ned på opposisjonen i landet etter at sjia-muslimer hadde stått bak et attentat mot daværende vise-statsminister Tariq Aziz. Sjia-lederen Ayatollah Baqir al-sadr ble arrestert og henrettet, og opp mot 100 000 sjiaer med iransk opprinnelse ble utvist til Iran. Tonen ble skjerpet mellom de to land, og daværende president Bani-Sadr advarte Irak med at Iran ville gå til krig hvis forholdene ble ytterligere forverret. En rekke grense-episoder fra april dannet oppaktet til krigen som brøt ut i september 1980.

Saddam Hussein erkjente åpent at Irak stod i fare for å bli splittet i tre, en sunni, en sjia og en kurdisk del. En problemstilling som fikk skremmende aktualitet etter den interne splittelsen som åpenbarte seg etter USAs invasjon i 2003.

En viktig målsetting for Saddam Hussein for å gå til krig var derfor å holde landet samlet. Irak hadde rustet kraftig opp og hadde en vel-smurt krigsmaskin og 200 000 mann under våpen. Irans væpnede styrker utgjorde 150 000 mann, og hadde hatt store problemer etter at 15–20 prosent av befal og teknikere var rensket ut etter sjahens fall. Mye tyder på at Irak ville utnytte dette ved å komme Iran i forkjøpet. Irak var militært overlegen i de fleste våpengrener.

Endelig var det territoriale uoverensstemmelser mellom de to landene som Saddam håpet å løse en gang for alle. Det var uenighet om hvem som eide flere øyer i Hormuz-stredet. Skipsleia til den irakiske havnebyen Basra og den iranske havnebyen Abadan og Khorramsh ligger begge i et omstridt område. Disse havnene var av stor betydning for oljetransporten. Grense-elven Shatt-al-Arab har gitt opphav til utallige konflikter mellom de to land i hele den moderne historie. Fram til mars 1975 gikk grensen i sør langs elvens østre strandlinje, mens skipsleia i sin helhet lå på irakisk område. Dette var samtidig Iraks eneste tilgang til havet og dermed av stor strategisk betydning. Iran hadde sagt opp grenseavtalen i 1969, og krevde en ny grenselinje som ville innebære delt suverenitet over skipsleia. Samtidig hadde Iran bidratt til destabilisering i Irak ved å gi de kurdiske separatistene våpenhjelp, og i de kurdiske områdene hersket det borgerkrigs lignende

tilstander. Dette bidro til at Irak i 1974 aksepterte de iranske kravene om grenseregulering. I 1975 ble den såkalte Algeravtalen inngått, der grensen ble flyttet mot et iransk løfte om å avstå fra ikke-innblanding i kurderkonflikten. Saddam Hussein, som på den tiden var utenriksminister, la aldri skjul på at han aksepterte denne «diktatfreden» for å få et pusterom for å ruste seg militært. Grensetvisten ble ytterligere skjerpet da Iran nektet å forlate det mindre grenseområdet Qasr Shirin, som etter avtalen skulle tilhøre Irak.

Den 7.9.1980 anklaget Irak Iran for å ha beskutt landet med artilleri, hvorpå irakiske styrker besatte det omstridte grenseområdet Qasr Shirin. 10 dager senere sa Irak opp Algeravtalen. Den 20.9. konsentrerte Iran styrker ved grensen, og den 22.9 angrep Irak ti flyplasser i et mislykket forsøk på å slå ut det iranske flyvåpen på bakken. Fem irakiske divisjoner gikk over grensen den 23.9, og krigen var et faktum. Den skulle komme til å vare i åtte år og koste hundretusener av menneskers liv. Paradoksalt nok var det de regionale hovedmotstanderne i den neste Golfkrigen, Kuwait og Saudi-Arabia, som var de viktigste støttespillerne til Irak i denne perioden. De lånte bort store pengesummer til Irak og hjalp til både politisk, diplomatisk og militært. Irak hadde sikret seg ytterligere støtte fra De forente arabiske emirater ved å kreve at Iran skulle gi tilbake øyene Abu Musa, Greater Tunb og Small Tunb til Emiratene.

En viktig underliggende faktor i konflikten sett med vestlige øyne var forholdene for de amerikanske gislene i Teheran som hadde sittet i fangenskap siden høsten 1979. Deres skjebne var et stadig tilbakevendende tema i vestlige medier, og bidro til å stigmatisere den islamske revolusjonen i Iran ytterligere. Gisselkonflikten ble ikke løst før israelske agenter fungerte som mellommenn. Den tidligere israelske agenten Ari Ben-Menashe har i boken *Profits of War. Inside the Secret U.S.-Israeli Arms Network* beskrevet hvordan han var med på å forhandle fram en løsning der Iran fikk utbetalt 52 millioner US dollar som delvis skulle brukes til å kjøpe israelske våpen. Israel så i motsetning til USA, den gangen, Irak som en større regional trussel. Den 7.6.1981 bombet seks israelske F-15-fly irakiske atomanlegg utenfor Bagdad, og det som eventuelt måtte eksistere av irakiske atomvåpenprogram, fikk seg en alvorlig knekk som det sannsynligvis aldri kom helt over. USAs motiv i denne avtalen var å få løs gislene som hadde blitt

en verkebyll i amerikansk offentlighet. Paradoksalt nok skulle Iran, som senere ble definert som både USAs og Israels hovedfiende i regionen, midlertidig rustes opp, delvis med israelske våpen, for at gislene skulle fraktes til Karachi i Pakistan i oktober 1980 (Ben-Menashe 1992:70).

VGs dekning av Iraks invasjon av Iran

Hva er metonym?

Metonym betyr omskrivning av et saksforhold ved å la en del av virkeligheten representere helheten. Daniel Heradstveit og Tore Bjørgo har følgende definisjon: «Metonymisk tenkning vil (...) låse fast konflikten ved å innsnevre handlingsalternativene, siden metonymisering pr. definisjon må skje innenfor alt etablerte og konvensjonelle rammer» (1987:71–75). Metonymi skiller seg fra metafor ved at den opererer med nærhet heller enn likhet. Metonymien overfører ikke egenskaper fra ett område til et annet, slik metaforen gjør. I stedet overfører den assosiasjoner, og gir et vink i retning av det som eksakt menes.

VG hadde bare en leder om denne konflikten. Den stod 25.9. under den metonymiske og metaforiske tittelen: «Våpnene taler».

VG peker ikke ut en ansvarlig for krigen, det er to parter som begge tildeles ansvar. Dette understøttes av en karikaturtegning ved siden av lederen der Saddam Hussein og Khomeini sitter gjemt bak hvert sitt oljefat, begge med en dynamittgubbe i hånden. Hvis vi ser hvordan de to landene omtales, selv om det ikke forekommer noen uttrykte fiendebilder, er det likevel liten tvil om hvor VGs sympati ligger:

«De irakiske myndigheter har gjennom lengre tid ført en utadventt politikk med vekt på å skape godvilje og vennskap. Det er nærliggende å tenke seg at myndighetene i Bagdad derfor vil være forholdsvis lydhøre overfor råd og henstillinger fra utlandet.» Saddam Hussein var altså en mann som «man kunne snakke med».

Khomeinis regime er både «svakt», og VG håper tydeligvis at krigen vil svekke Khomeini ytterligere. Khomeinis regime kobles direkte til den «uhyggestemming» som slår an tonen i den første setningen:

Uhyggemeldinger kommer fra Midtøsten. Krigen kan få skjebnesvangre følger, hvis de ansvarlige myndigheter på begge sider mister kontroll over utviklingen. Den politiske ledelsen i Iran har lenge vært svak, og intet tyder på at de siste dagenes hendinger vil styrke dens myndighet og prestisje. Et militært tilbakeslag for Iran kan bli innledningen til et nytt kapittel i landets historie, og da uten de nåværende religiøse ledere.

Det eneste snev av optimisme som finnes i denne lederen, er faktisk knyttet til håpet om at krigen skal bidra til Khomeini-regimets fall. For øvrig konnoterer lederen pessimisme, og her er det et interessant underliggende «vi–de andre»-perspektiv. «Vi», representert blant annet ved FN, er «de gode kreftene» som kan gjøre noe, men dessverre rår «vi» ikke over de nødvendige maktmidler. Og «de» «kommer neppe til å bare lytte på gode råd»:

«Alle gode krefter må bli satt inn for å hindre at krigen blir utvidet. Supermaktenes ansvar er innlysende, og det samme gjelder Sikkerhetsrådets. Men i den eksplosive situasjon er det fare for at feilsteg lett kan forsterke krisen. Ingen venter at partene kommer til å lytte med særlig interesse til generalsekretær Waldheims henstillinger om fred. FN har som kjent ingen maktmidler til disposisjon.»

«De andre» representeres også ved Den arabiske liga, og fra den kanten venter man seg ikke mye:

«Den arabiske liga er håpløst splittet og vil neppe heller kunne spille noen rolle i en sak som denne, selv om den har til mål å styrke samarbeidet mellom medlemslandene og sikre fredelige løsninger på innbyrdes problemer».

Den retoriske strukturen i avsnittet som tar opp våpeneksporten til regionen, har også et underliggende «vi–de andre»-perspektiv. «Vi» representert ved begrepene «mange» og «man», har advart mot å gi våpnene til «dem», representert ved «en av regjeringene», fordi de kan «fristest» til å «gjøre opp gammel gjeld»:

«Det har av mange vært advart mot en eksplosjon av den karakter man nå har fått. Ikke minst har man i skrift og tale pekt på at eksporten av våpen og militært utstyr til området når som helst kan lede til at en av regjeringene finner det fristende å gjøre opp gammel gjeld med nabostaten. Men advarslene har hatt ingen eller liten virkning. Våpeneksporten har tilsynelatende bare økt.»

Konklusjonen på det hele blir at «vi» i alle fall må være beredt på å forsvare oss, og vi må gjøre vårt for å hindre våpenspredning:

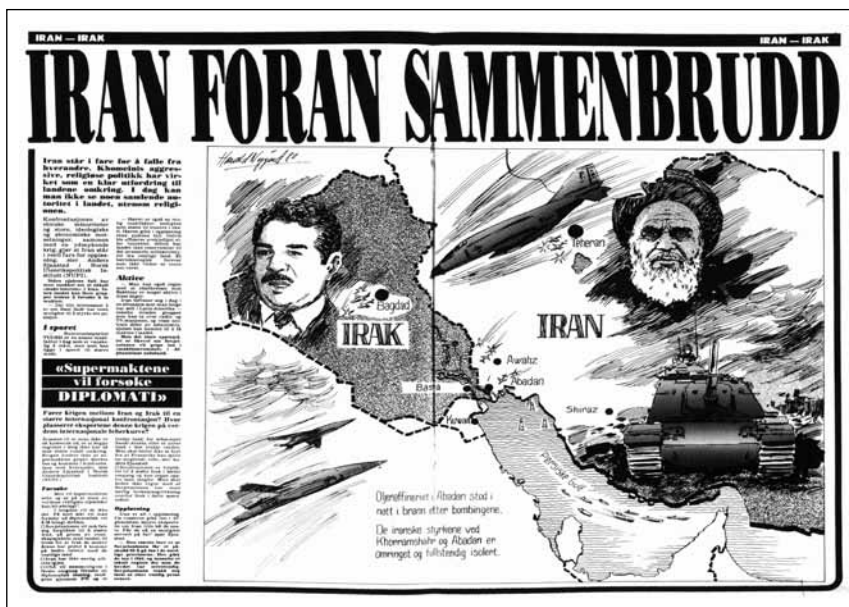
«For norsk opinion er hendingene et nytt varsel om hvor usikker verdensfreden er, og hvor viktig det følgelig er at vi både holder vår militære beredskap i orden og arbeider for våpenkontroll og nedrustning.»

Til tross for at Irak var angriperen, ble Iran i like stor grad tillagt ansvaret for konflikten ved at Khomeini som person i stor grad ble tillagt ansvaret for invasjonen. Det kan kanskje virke overraskende at fiendebildet til de grader var personifisert til mennesket Khomeini. Edward Said har i boken *Covering islam* analysert hvordan bestemte personer har blitt brukt av vestlige medier for å symbolisere det muslimske fiendebildet. I 1980 ble det vist en reklamefilm på amerikansk fjernsyn om problemet med energi og oljeforsyning. I filmen ble det brukt en rekke stillbilder av arabiske ledere som på en subtil måte kombinerte deres muslimske tilhørighet med frykten for stans i oljeforsyningene. Disse portrettene var av blant andre Khomeini, PLOs leder Yasser Arafat og Libyas leder Gaddafi. Bildene ble vist uten at navnene deres ble nevnt, men i kraft av å være «muslimske» ledere personifiserte de trusselen mot USAs oljeforsyning (Said 1981:3–4).

I min sammenheng er det åpenbart at Khomeini i stor grad ble et symbol for den islamske revolusjonen. Skal vi oppsummere VGs holdning til krigen Irak-Iran i ett ord, vil jeg bruke begrepet ambivalens. For å vise hvordan denne ambivalensen gir seg til uttrykk, vil jeg ta for meg ett av oppslagene.

Trusselbilder og ønsketenkning

I et oppslag over to sider i VG 24.9.1980 under tittelen «Iran foran sammenbrudd» får vi et eksempel på en slik semantisk makrostruktur.

Faksimile fra VG 24. september 1980

Oppslaget består av en tittel som går over to sider, to mindre artikler og en tegning som dekker mesteparten av de to sidene. Samlet uttrykker oppslaget følgende virkelighetsferne budskap:

Iran kommer til å bryte sammen (tittel).

Khomeini har gjennom sin fanatiske religion og politikk «bedt» om angrepet (ingress).

Iran er den mest aggressive part i konflikten, men kommer likevel til å tape krigen (tegning).

Det finnes ikke noe levedyktig alternativ til Khomeini, og det er fare for at Sovjetunionen vil misbruke situasjonen til å invadere Iran (brødtekst).

Hele VG-artikkelen bygger på et intervju med Anders Sjaastad, daværende stortingsrepresentant for Høyre, med bakgrunn som forsker ved Norsk

Utenrikspolitisk Institutt (NUPI). Dette er et typisk eksempel på faren ved såkalt *enkilde-journalistikk*. Det er et sentralt poeng i all journalstopplæring å unngå å basere en artikkel på én kilde alene. Faren for ensidighet er stor. Egil Fossum skriver følgende i sin lærebok om kildebruk: «Svært mange saksintervjuer dreier seg om meninger om ting. De blir meningsintervjuer og ikke saksintervjuer» (Fossum 1991:106). Hele oppsettet i VGs artikkel er basert på Sjaastads resonnement, og avisen bringer ikke inn noen form for forbehold eller motforestillinger. Det lanseres heller ingen alternative perspektiver på konflikten.

Hvis vi går nærmere inn på de enkelte elementene, ser vi at tittelen kan være uttrykk for VGs ønsketenkning. Tittelen «Iran foran sammenbrudd» gjenspeilet ikke de faktiske forhold. Khomeini stod på dette tidspunkt sterkere enn noen gang, og angrepet fra Iran hadde også bidratt til at mange av hans motstandere sluttet rekkene. Denne tittelen er langt fra enestående, og VG følger opp dagen etter med lignende vinklinger: «Khomeini vakler» (26.9.), «Araberverdenen ønsker Khomeinis avgang» (26.9.) og «Khomeini må fjernes (26.9.).

Retorikken i ingressen i oppslaget følger opp tråden fra tittelen, og her antydes det at det er den islamske revolusjonen som må ta ansvaret for Iraks angrep: «Iran står i fare for å falle fra hverandre. Khomeinis aggressive, religiøse politikk har virket som en klar utfordring til landene omkring. I dag kan man ikke se noen samlende autoritet i landet, utenom religionen.»

Dette viser samtidig at det «islamske» hefter ved fiendebildet av Khomeini, og at det er umulig å skille «det islamske» fra Khomeini.

Brødteksten starter med et direkte sitat fra Sjaastad der han sannsynliggjør at Khomeini står for fall:

«Konfrontasjonen av etniske minoriteter og store, ideologiske og økonomiske motsetninger, sammen med en ydmykende krig, gjør at Iran står i reell fare for oppløsning, sier Anders Sjaastad i Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI).»

I resten av artikkelen spekulerer Sjaastad i styrkeforholdet mellom forskjellige deler av opposisjonen, president Bani-Sadr og hæren. Han slutter med å antyde faren for at Sovjetunionen skal gripe inn: «Men det store spørsmålet er likevel om Sovjetunionen vil gripe inn i 'makttomrommet' i Afghanistans naboland.»

Dette danner så introduksjonen til neste bolk, med tittelen «Supermaktene vil forsøke diplomati». Her resonnerer Sjaastad om de forskjellige aktørene på den internasjonale arena, og slår fast at faren er minimal for en supermaktskonfrontasjon, men han tiltenker de to supermaktene svært ulike roller i fortsettelsen. Vår allierte USA står for den «fredelige og diplomatiske» modellen:

«USA vil sannsynligvis i første omgang forsøke en diplomatisk løsning, muligens gjennom FN og et tredje land, for eksempel Saudi-Arabia eller et annet land i den tredje verden.»

Sovjetunionens hensikter blir derimot framstilt innenfor rammen av et fiendebilde som står i motsetning til tittelen på artikkelen:

«Den største fare er at Sovjetunionen får et påskudd til å gå inn i de nordlige provinsene. Her gikk de inn i 1945, og innsatte et lokalt regime der som de hevdet var selvstendig. Sovjetunionen trakk seg først ut etter vestlig press senere.»

Det mest iøynefallende med hele oppslaget er en stor tegning med oversikt over regionen, og med portretter av de to statslederne tegnet inn i sine respektive kart. Portrettet av Khomeini har mørke sjatteringer med øyne som knapt er synlige i de sorte ringene rundt øyeeplet. Dette er «mørkemannen» Khomeini. Saddam Hussein er derimot tegnet med en mye «lysere» strek. Med sitt «glatte» ansikt og lille mustasje minner han mer om en vestlig forretningsmann. Tegningen av Saddam Hussein står i slående kontrast til karikaturene vi så under Golfkrigen, som kan plasseres rett inn i forfatteren Sam Keens typologi over fiendebilder der han presenterer en oversikt over vanlige fiendebilder fra ulike historiske konflikter (Keen 1986).

Det er også inntegnet en del våpen i tegningen. Dette konnoterer at Iran er den aggressive parten. Rett under Khomeinis hode er det tegnet en tanks som ruller ut av det iranske kartet. Et jagerfly er også på vei ut av Iran i retning Bagdad. De eneste våpnene som er tegnet inn i Iraks kart, er to fly som står på bakken med halespissen bort fra Iran. Det er også tegnet inn to fly i luften på vei mot Iran, men på kartet ser det ut som de kommer fra et annet sted i Midtøsten.

Teksten som er skrevet inn i tegningen, antyder at Iran er den tapende part, selv om det helhetlige, visuelle uttrykket konnoterer Irans aggresjon og offensiv:

«De iranske styrkene ved Khorramshahr og Abadan er omringet og fullstendig isolert.»

Dette dobbeltsignalet: «Iran som aggressiv» og «Iran som taper», understreker hele budskapet i oppslaget som sådan, og er et tydelig, men dog ekstremt, eksempel på avisens dekning av denne konflikten.

Nyhetsoppslag og fiendebilder under Iraks invasjon av Iran?

På hvilken måte ga synet på hvem som var «fienden» i denne konflikten utslag i nyhetsvinklingen? VG har 19.9. en artikkel med tittelen: «Khomeiny (sic.) og Hussein i farlig konflikt», en artikkel som i stor grad fokuserer på oljens plass i konflikten. Det slås fast at partene slåss om et område på 7500 kvadratkilometer som er av stor betydning for verdens oljeforsyning. Men lenger nede i artikkelen pekes det også på at:

«Grensekrigen har bakgrunn i en *ideologisk konflikt* (min uthev.) mellom Irak og Irans ledere. Både Irans Khomeini og Iraks Saddam Hussein mener de har en ideologi som eger seg for eksport til andre land: Irans islam og Iraks arabiske sosialisme.»

Hva kommer det av at VG etter å ha lansert oljen som stridstema i ingressen i brødteksten faller ned på en ideologisk forklaring? Denne tilsynelatende kortslutningen kan i et fiendebildeperspektiv analyseres slik: Det finnes en «rasjonell» årsak til krigen, nemlig olje, men det er ikke den *egentlige* grunnen. Den virkelige forklaringen finnes i de to ledernes trang til eksport av egen ideologi (henholdsvis islam og arabisk sosialisme). Dette kan uttrykke et bilde av de to statslederne som irrasjonelle og fanatiske.

Hvem er den aggressive?

Jeg har i tidligere arbeider vist hvordan fiendebilder spiller en bestemt rolle i propaganda for å legitimere og rettferdiggjøre militære angrep (Ottosen 1994). Ofte er det gode grunner til å ønske et totalitært regime fjernet, og ofte er det et grunnlag for å lage et fiendebilde fordi vi står overfor en brutal leder med blod på hendene. Jeg definerer en nøktern beskrivelse av

fiendtlige handlinger som et *sitasjonsbestemt fiendebilde*. Det kan være en glidende overgang mellom en slik nøktern beskrivelse av fiendtlig handling og misbruk av slike fiendebilder for å oppnå en hensikt (for eksempel begrunnelse for et militært angrep, statskupp etc.). Når vi ser misbruk av slike fiendebilder, kan vi snakke om et *disposisjonelt fiendebilde*.

Et disposisjonelt fiendebilde

Et disposisjonelt fiendebilde er en stereotyp beskrivelse av en nasjon/stat/religion/ideologi eller regime/statsleder. Fiendebildet kommer til uttrykk gjennom metaforer, billedbruk eller andre språklige, visuelle eller grafiske effekter som skaper forventninger om umenneskelig, aggressiv eller fiendtlig adferd (Ottosen 1994).

Hvis vi ser på hvem som blir framstilt som den aggressive parten i den tematiske innretningen/vinklingen på artiklene, kan dette også gi en pekepinn på de disposisjonelle (forutinntatte) vurderinger i redaksjonen av hvem som er fienden i den konkrete konflikten.

Kategorisering av vinkling på artikler i konflikten Irak-Iran i 1980

Undersøkelsen er basert på avisenes dekning første uke etter invasjonen. Den første analysen bygger på en vurdering av hvem som av avisene ble ansett som den aggressive part (basert på Ottosen 1994). Hos VG så bildet slik ut:

Hvem er den angripende part ifølge VG?

Irak angriper	45
Iran angriper	33
Antall artikler totalt	211

Kategorisering av VGs vinkling på artikler i konflikten Irak-Iran i 1980

Irak motsetter seg fredelig løsning	10
Iran motsetter seg fredelig løsning	9
Antall artikler totalt	211

Hvem får mest internasjonal sympati ifølge VG?

Internasjonal støtte til Irak	6
Internasjonal støtte til Iran	6
Antall artikler totalt	211

Når vi ser dette i sammenheng med den tekstanalysen som er foretatt, er det grunnlag for å si at det er ganske jevn fordeling i framstillingen av hvem som er den offensive parten, partenes fredsvilje og den internasjonale støtte til de respektive partene.

Jeg tolker dette slik at det rådet en ambivalens når det gjaldt å plassere ansvaret på Irak, som var den faktiske angriper i denne konflikten.

Konklusjon

VG plasserer ikke ansvaret for denne konflikten i klartekst på Irak. Enten fordeles ansvaret likt mellom de to partene, eller så plasseres det direkte eller indirekte på Khomeini. Dette kobles delvis til den islamske revolusjonen, og det er en klar undertone av «Khomeini har bedt om det» i det redaksjonelle innholdet. Ingen av lederskribentene har tydeligvis i tankene at dette er innledningen på en krig som vil vare i åtte år. Tvert imot, i den grad det antydes noe tidsperspektiv, snakkes det om en kort krig. Det er klare elementer av ønsketenkning om at denne krigen vil bidra til Khomeinis fall på grunn av regimets svakhet. Dette vitner om liten innsikt i de faktiske forhold i Iran, da Khomeini på denne tiden hadde en betydelig støtte blant folket.

Det er en forbausende mangel på prinsipielle vurderinger av de folkerettslige sidene ved konflikten. I stedet for å diskutere prinsipielle spørsmål

antydtes det at begge partene i konflikten mangler «vår» form for rasjonalitet. Det er klare eksempler på «vi» og «de andre»-vurderinger, der «de andre» dels kan identifiseres med Khomeini og hans støttespillere, og der Saddam Hussein er på «vår» side. I enkelte tilfeller omfatter «de andre» også hele den arabiske/muslimske verden. Dette understrekes ved at det ikke gjøres noe poeng av de tradisjonelle, kulturelle skillelinjene mellom det persiske Iran og det arabiske Irak. Konklusjonen blir at disse avislederne uttrykker et disposisjonelt fiendebilde som først og fremst retter seg mot Khomeinis regime i Iran, men som også delvis omfatter den arabiske og muslimske verden.

I den grad globale sikkerhetspolitiske forhold trekkes inn, ser vi flere eksempler på et disposisjonelt fiendebilde av Sovjetunionen som lurer i kulissene. I den utstrekning Norges sikkerhet trekkes inn, legges det vekt på at vi må opprettholde en sterk militær beredskap.

Det ble endelig kunngjort varig våpenhvile mellom Irak og Iran den 20.8.1988, uten at noen av partene kunne sies å ha nådd sine militære mål, hverken når det gjaldt de omstridte grenseområdene eller det gjensidige ønsket om regimeskifte. Det var krigstrøtte folk i begge land som hilste denne beslutningen velkommen, og som antagelig stilte seg spørsmålet om det var verdt å ofre så mye for å oppnå så lite. Den eneste delen av den irakiske befolkningen som så med uro på våpenhvilen, var den kurdiske befolkningen som hadde samarbeidet med Iran i håp om at krigen skulle bety slutten for Saddam Hussein. Samtidig med at Irak undertegnet våpenhvilen med Iran, startet Saddam Hussein en større offensiv mot kurderne. En styrke på 60 000 mann ble satt inn, og det ble brukt fly som bombet kurdiske landsbyer med konvensjonelle våpen og gass. Flere hundre ble drept og mange tusen skadet. Dette var ikke første gang Saddam Hussein hadde brukt gass. Det ble også brukt i krigen mot Iran, og militære eksperter regnet det som en av grunnene til at Irak ikke tapte krigen. En større offensiv med bruk av gass mot kurderne i mars 1988 kostet minst 4000 kurdere livet. (Hiro 1992:51–53). Kurderne skulle da også bli de store taperne i Irak etter Golfkrigen mellom Irak og Kuwait i 1991.

Det var bruken av gass som var bakgrunnen for det første av det som skulle bli mange vedtak mot Irak i FNs sikkerhetsråd den 29.8.1988.

FN vedtok også å sende et team som skulle undersøke påstanden om kjemisk krigføring i september samme år, men Irak nektet å samarbeide om undersøkelsene, og nektet for å ha brukt kjemiske våpen. De vestlige land anså det som bevist at det var brukt slike våpen, og USA, som hadde støttet Irak under krigen, vedtok å innføre restriksjoner på militært og økonomisk samarbeid. Senere har det kommet fram at deler av administrasjonen, med president Bushs hjelp, omgikk dette vedtaket og opprettholdt det økonomiske samarbeidet. Så sent som 1.8.1990, dagen før Irak invaderte Kuwait, godkjente Bush-administrasjonen eksport av høyteknologi som kunne brukes til både sivilt og militært formål (Colhun 1991:20).

Selv om den åtte år gamle krigen med Iran hadde påført Irak store tap i form av ødeleggelser, dødsofre, menneskelige lidelser og økonomisk gjeld (spesielt til nabolandene Saudi-Arabia og Kuwait), hadde det paradoksalt nok også ført til en styrking av landets militære potensial. Da våpenhvileavtalen ble kunngjort, hadde Irak 1,2 millioner mann under våpen (Hiro 1992:57). Et par hundre tusen ble demobilisert umiddelbart, noe som bidro til en kamp om arbeidsplasser mellom de demobiliserte soldatene og egyptiske fremmedarbeidere som hadde erstattet dem under krigen. Dette førte til voldelige konfrontasjoner og en spent stemning mellom Egypt og Irak.

En spent stemning bygde seg også opp mellom Israel og Irak. Israel så opprustningen av Irak som en trussel mot egen sikkerhet. De israelske lederne fryktet de kjemiske våpnene og Iraks forsøk på å utvikle et kjernefysisk program, og andre strategiske våpen, inkludert konstruksjonen av en «superkanon». Denne «superkanonen» var under bygging ved hjelp av et belgisk basert firma og det ble brukt deler importert fra Storbritannia. Mossad stod antagelig bak mordene på flere av de som var involvert i dette programmet. Det gjorde ikke Israel mindre mistenksom at PLO utover 1990 knyttet stadig sterkere bånd til Irak.

I mellomtiden jobbet Irak og Iran med å rydde opp i sine uoverensstemmelser i kjølvannet av krigen. Etter Khomeinis død i juni 1989 var veien åpen for mer moderate krefter i Teheran med president Rafsanjani i spissen. Våren 1990 satt representanter for de to landene sammen i Genève med en utsending for FNs generalsekretær som observatør. Iran og Irak samarbeidet også om å få opp oljeprisene. Begge landene trengte oljeinntektene for å bygge opp økonomien etter krigen. Irak hadde opparbeidet

seg en gjeld på 12 milliarder dollar, og mente at de andre arabiske landene hadde en moralsk forpliktelse til å hjelpe dem. Det var et stort problem for Irak at oljeprisene hadde falt til 12 dollar fatet og dette var knapt nok til å betale renter og avdrag på lån, langt mindre bygge opp økonomien og holde ved like sin store militærmaskin. Det ble en stadig kjøligere stemning mellom Irak og de andre arabiske oljeprodusentene i Golfen ut over våren og sommeren 1990. Irak mente at disse hadde en moralsk forpliktelse til å betale Iraks gjeld fordi Irak hadde forsvart den felles arabiske øst-fronten mot Iran. Spesielt skjerpet tonen seg mellom Irak og Kuwait. Irak beskyldte Kuwait for å tappe for mye av de felles oljekildene i grenseområdene, og for å sabotere kampen for høyere oljepriser. Det siste var det noe i, av den enkle grunn at Kuwait hadde like mye inntekter av sine investeringer i vestlig økonomi som av oljen. Siden Kuwait hadde knyttet seg til vestlig økonomi med store investeringer, ville de ikke bidra til å presse oljeprisene for høyt fordi dette ville ramme vestlig økonomi, og dermed også deres egne investeringer. Dette er et nødvendig bakteppe for å forstå opptakten til Golfkrigen, som blir mer utførlig behandlet senere.

KAPITTEL 3

Operasjon ørkenstorm gjennom VGs briller

Det er fortsatt usikkert hvilken rolle USA spilte i opptakten til Iraks invasjon av Kuwait sommeren 1990. USA hadde utviklet et mer positivt forhold til Irak i løpet av Iran–Irak-krigen. Ikke bare fordi Saddam Hussein kjempet mot Iran, som var USAs «hovedfiende» i regionen, og sånn sett ble betraktet som en sterk sekulær leder som var en nyttig motvekt mot den islamske mobiliseringen i regionen. Det finnes også dokumentasjon på at USA betraktet Saddam Husseins regime som en nyttig motvekt mot de andre arabiske landene i regionen, de mektige monarkiske dynastiene med Saudi-Arabia i spissen, som sammen kontrollerte halvparten av verdens oljereserver (Hiro 1992:95). USA nedla f.eks. sammen med Storbritannia veto mot alle forsøk på å innføre FN-sanksjoner mot Irak etter invasjonen i Iran i 1980. I Washingtons øyne var Irak rett og slett et bedre alternativ enn de fleste andre regimene i Midtøsten. Landet tålte godt en sammenligning med det bankerotte Syria, som hadde nære bånd til Moskva, det ustabile Libanon, som var herjet av en borgerkrig gjennom mange år, Libya, som var ledet av den uberegnelige og anti-amerikanske Gadaffi, og det sterkt byråkratiske og gjeldstyngede Egypt. I en samtale med Saddam Hussein så sent som 25.7.1990 gjorde den amerikanske ambassadøren April Glaspie det klart at «(USA) ikke har noen oppfatning om arabisk-arabiske-konflikter som deres grensetvist med Kuwait» (Hiro 1992:93). USA har senere avvist at dette kunne tolkes som et slags grønt lys for Iraks invasjon av Kuwait. Men at USA hadde et ambivalent forhold til Saddam Hussein, som står i kontrast til president Bushs retorikk i opptakten til «Operasjon Ørkenstorm 1991», er hevet over enhver tvil. Det er også kommet fram at Pentagon i siste liten fikk stanset en melding som president Bush ville sende til Saddam Hussein.

Meldingen hadde formuleringer som kunne tolkes dit hen at USA ikke ville gripe inn for å stanse Iraks aggresjon (Gordon 1992).

På et OPEC-møte 25.7. fikk Iran og Irak vedtatt sitt forslag om å øke oljeprisene til 21 dollar fatet. Etter dette kunne Irak igjen konsentrere seg om konflikten med Kuwait. Kuwaits utenriksminister, Shaikh Sabah al Sabah, og nestleder i det irakiske revolusjonsrådet, Izzat Ibrahim, møttes i Jiddah i Saudi-Arabia med ulike forventninger. Irak krevde å få gjennom sine krav om grenseendringer og 2,4 milliarder dollar som erstatning for «stjålet olje», og endelig et lån på 10 milliarder dollar for å komme over sin økonomiske krise. Kuwait på sin side håpet å utnytte den svake økonomiske situasjonen til, en gang for alle, å få avvist de irakiske kravene om grenseregulering.

Da samtalene endelig kom i gang, gjorde Kuwaits representanter det klart at det var utelukket å diskutere økonomi før grensespørsmålet var løst. Dette gjorde den irakiske delegasjonen rasende, og forhandlingene låste seg. Kuwait hadde i mellomtiden fått forsikringer fra USA i en erklæring fra det amerikanske forsvarsdepartementet den 31.7. om at de ville «forsvare sine venner», og «sikre oljeforsyningene gjennom Hormuz-stredet». Washington Post kunne samme dag offentliggjøre lekkasjer fra militære kilder som, med basis i satellittbilder, slo fast at Irak hadde plassert 95 000 soldater ved grensen. Saddam Hussein tolket dette slik at ytterligere forhandlinger var nytteløse, og beslutningen om å gå til angrep ble tatt natt til 1.8.1990. Dagen etter ble invasjonen satt i gang.

Allerede 2.8. vedtok FNs sikkerhetsråd enstemmig resolusjon 660, som fordømte Iraks invasjon i Kuwait og krevde at de irakiske styrkene måtte trekkes tilbake. Sikkerhetsrådet vedtok resolusjon 661 den 6.8., som innførte harde straffetiltak og all stans i handel (unntatt medisiner og humanitær hjelp).

De militære forberedelsene til straffetiltak mot Irak kom allerede dagen etter invasjonen, da USA kunngjorde at det skulle sendes marinestyrker til Persiabukta. Fire dager senere fikk også bakkestyrker og kampfly ordre om å dra til Saudi-Arabia. Irak kunngjorde formelt at Kuwait var annektert 8.8.

Selv om det forløpet som her er beskrevet, gir den direkte foranledningen til angrepet, var det mange konfliktdimensjoner som var involvert. Johan Galtung har beskrevet i alt 14 konfliktområder som setter hele konflikten i

et større historisk perspektiv, der kulturelle og nasjonale dimensjoner blir trukket inn, i tillegg til de rent økonomiske forhold som gjeldsspørsmål og olje. Hver av disse har igjen mange underpunkter, og han har i alt identifisert 43 konflikter som spilte inn i denne krisen (Galtung 1991). Selv om Iraks angrep utvilsomt var et brudd på folkeretten, og Iraks vedtak den 28.8. om å gjøre Kuwait til sin 19. provins var klart ulovlig, er den historiske bakgrunnen for grensesettingen i regionen likevel mer tilfeldig enn mange i vår del av verden er klar over.

Kuwait er historisk sett en svært ung stat, selv om den herskende fyrstefamilien kan føre sin maktstilling helt tilbake til 1756. Både Irak og det som i dag er Kuwait, var under tyrkisk overherredømme fra 1500–1600-tallet, fram til tyrkernes imperium gikk i oppløsning i årene fram mot første verdenskrig. Storbritannia overtok kontrollen over området rundt Kuwait by i 1899, for å beskytte sitt kolonivælde. Etter første verdenskrig overtok britene herredømmet også over Irak, men lot Kuwait bestå som et eget fyrstedømme under britisk kontroll. Irak ble uavhengig i 1932, Kuwait først i 1961. Uten britenes koloniinteresser og sjeikherredømme er det høyst tvilsomt om Kuwait ville ha blitt utskilt fra Irak. På den andre side har Irak ved to anledninger gjort det klart at de aksepterer Kuwait som en selvstendig stat. Første gang var i 1932 (som britisk protektorat), og annen gang var i 1963, da Kuwait ble en selvstendig stat (Ingebrigtsen 1990:522).

Det kan også være viktig å huske at et generelt fiendskap mot Vesten, som kan føres helt tilbake til korstogene, var et viktig mobiliseringsgrunnlag for Saddam Hussein i den arabiske verden. Det kan selvsagt ikke unnskyldes invasjonen. Som i krigen mot Iran ti år før, var det Irak som gikk til angrep, men som vi skal se, var det en ganske annen reaksjon fra norske aviser på denne invasjonen.

Siden det er paralleller mellom de to konfliktene, vil jeg i gjennomgangen av VGs ledere legge vekt på å sammenligne de prinsipielle vurderingene til VG med de som forekom under avisens dekning av Iraks invasjon av Iran. I begge tilfeller stilte Irak krav om grensereguleringer i områder som er av betydning for oljeutvinning, og i begge tilfeller var det Irak som angrep. Sett i et historisk perspektiv er det derfor grunnlag for å se begge de to invasjonene som et ledd i irakisk ekspansjonisme i Golfen (Ingebrigtsen 1990:534).

VG

VG hadde fem ledere i denne perioden. Den første stod 27.7.1990 under tittelen: «Gangster». Allerede i tittelen er dermed temaet for fiendebildet av Saddam Hussein slått fast:

«Iraks president, Saddam Hussein, driver statlig gangstervirksomhet. Utpressingspolitikken overfor det lille, men rike, nabolandet Kuwait, er noe av det verste vi har sett i internasjonal politikk på lenge. Den er et ledd i despoten Husseins forsøk på å gjøre seg selv til den ledende kraft i den arabiske verden. La oss håpe at han aldri klarer det.»

Resten av lederen er en gjennomgang av de ulike motivene til Saddam, som både forklares som regionale maktambisjoner og behovet for større oljeinntekter. Denne lederen er skrevet noen dager før invasjonen, og fortsatt uttrykkes det håp om å løse konflikten med ikke-militære midler.

Den neste lederen står dagen etter invasjonen, under tittelen «Kritisk». Den stod etter at invasjonen var et faktum, og starter med et «David mot Goliat»-perspektiv. Det disposisjonelle er knyttet til vurderingene av Saddam som «uberegnelig» og «despotisk»:

«Iraks overfall på det vesle nabolandet Kuwait har forskrekket verden og har ført til frykt for hvilke nye, vanvittige handlinger som kan bli iscenesatt av den uberegnelige despoten i Bagdad – president Saddam Hussein.»

Lederen tar til orde for internasjonale reaksjoner, men ikke av militær art: «Vi tenker ikke her på militær intervensjon, men på de pressmidler som det internasjonale samfunnet kan ta i bruk og som vil tvinge regimet i Bagdad til retrett (...)»

Den 6.8., under lederen «Uholdbart», videreutvikles fiendebildet av Saddam. Her antydes det likevel at det kan bli snakk om å svare med militære midler dersom Saddam fortsetter sin ekspansjon:

«Situasjonen vil lett utvikle seg til en akutt krise – kanskje krig – dersom Irak også beveger seg inn i Saudi-Arabia (...). Dersom svaret på sanksjoner mot Irak møtes med represalier mot sivilbefolkningen i Kuwait, er det vanskelig å se at det blir mulig å unngå reaksjoner av militær karakter fra den øvrige verden.»

Den samstemte internasjonale reaksjonen oppsummeres. VG mener at det normalt burde være tilstrekkelig til å stoppe en aggressor, men vi har ikke med en «normal» person å gjøre:

«Enhver normal statsledelse ville innse at det ikke lar seg gjøre i lengden å kjempe mot en så samstemt oppfatning i det internasjonale samfunn. Despoten i Bagdad er derimot åpenbart innstilt på å risikere både sitt land og sitt folk for å forsvare handlinger som det ikke kan finnes noe forsvar for.»

Den 7.8. har VG en leder under tittelen «Høy pris». Den er uten fiendebilder, og er i sin helhet viet prisstigning på olje som et resultat av Golfkrigen, og de konsekvenser det kan ha for norsk økonomi.

Den siste lederen i dette utvalget stod i VG den 9.8., og hadde tittelen «Krigsfare». Den kom etter USAs vedtak om å sende tropper til Saudi-Arabia, og VG advarer her mot den krigen som skulle vise seg å komme i januar 1991:

«Faren for åpen krig i Midtøsten har økt sterkt i løpet av de siste 24 timene. Saudi-Arabias beslutning om å tillate amerikanske styrker på saudiarabisk jord, USAs beslutning om å dirigere fly-, flåte- og fallskjermstyrker til området og Iraks beslutning om å annektere Kuwait har skapt en situasjon som gjør at det egentlig er vanskelig å tenke seg at det hele kan ende uten militært sammenstøt.»

VG uttrykker en viss bekymring for utviklingen og advarer mot: «En langvarig spent situasjon langs den saudiarabiske grensen med amerikansk tilstedeværelse, kan imidlertid fort skape problemer både for USA og Saudi-Arabia.»

VG har imidlertid ingen prinsipielle innvendinger mot det amerikanske vedtaket og understreker den offisielle amerikanske forklaringen om at dette er en defensiv operasjon. VG uttrykker et håp om fredelig løsning ved at araberstatene overbeviser Saddam Hussein om at det bare er forhandlinger som kan føre fram til en akseptabel og fornuftig løsning på konflikten, men samtidig er VG pessimistisk og begrunner det med Saddam Husseins begrensede rasjonalitet. Her kommer det disposisjonelle fiendebildet igjen til uttrykk, og blir lansert som en mulig begrunnelse for å gå til krig:

«Saddam Hussein er imidlertid totalt uberegnelig, og gårdsdagens etterretningsrapporter om at han pusser støvet av sine kjemiske våpen gir oss

grunn til å frykte for at det verste kan skje i en konflikt der USA vil være dypt involvert.»

Konklusjon og oppsummering

Lederne støtter de internasjonale fordømmelsene av Irak, støtter FNs sanksjoner og viser forståelse for USAs militære mobilisering. Det er nyanser mellom VG og andre aviser i deres syn på bruk av virkemidler. VG går, sammenlignet med andre aviser som Aftenposten og Bergens Tidende, lengst i retning av å uttrykke håp om en fredelig løsning, mens Aftenposten går lengst i å forsvare at det kan bli nødvendig med en krig for å drive ut Saddam Hussein (Ottosen 1994:168). I den grad motivene for aktørene behandles, blir USAs og Israels motiver beskrevet som rent defensive. I den grad Norges rolle blir behandlet, er det stort sett i forbindelse med oljen og mulige konsekvenser av økte oljepriser, men det er også tendenser til å framheve Norges rolle som et positivt forbilde på den internasjonale arena.

Fiendebildet av araberverdenen opprettholdes, og som i Iran–Irak-konflikten er det klare innslag av «vi–de andre»-vurderinger, der arabernes påståtte «uberegnelighet» utgjør bildet av «de andre». Det blir på dette stadiet i liten grad skilt mellom de ulike arabiske land, selv om det burde være saklig grunnlag for det.

Men dette er mindre framtrepende enn i behandlingen av Iran–Irak-konflikten. I stedet fokuserer fiendebildet nå i langt sterkere grad på Saddam Husseins person. Fiendebildet av Saddam Hussein rendyrkes i disse lederne. Hans navn nevnes knapt i noen leder uten at det er i sammenheng med en Hitler-konnotasjon, karakteristikk som for eksempel «hensynsløs diktator», «voldtektsforbryter», «gal», «uberegnelig», «despotisk», eller i sammenheng med negativt ladete metaforer som for eksempel «rovdyr» og «udyrr». Betegnelsene passer godt inn i den før omtalte typologien til Sam Keens fiendebilder. Sammenlignet med lederne om Iraks invasjon av Iran er det nå i langt større grad lagt vekt på hans påståtte «irrasjonelle» og «uberegnelige» sider, selv om det til en viss grad også legges vekt på regionalpolitiske stormaktsambisjoner og forhold knyttet til jakten på oljerikdommene til Kuwait.

Demoniseringen av Saddam Hussein

Sett i et fiendebildeperspektiv er det demoniseringen av Saddam Hussein som er det mest iøynefallende. Sammenlignet med dekningen av Iraks invasjon av Iran er det påtagelig hvordan Saddam Hussein har skiftet rolle. Det var ikke noe direkte sympatisk bilde som ble tegnet da han invaderte Iran heller, men hovedskytsset ble den gangen rettet mot Khomeini. På det tidspunktet ble det heller ikke satt spørsmålsteget ved Saddams mentale helse.

Etter å ha gått gjennom nyhetsartikler og kommentarer i tillegg til lederne, må jeg konkludere med at det denne gangen i mindre grad ble konstruert et implisitt fiendebilde av islam. Fiendebildet er mer knyttet til Saddams *personlige egenskaper, mentale helse og maktbegjær*. Konnotasjonene i dekningen går mer i retning av å bygge opp under et disposisjonelt fiendebilde av «arabere» enn av islam som religion.

Det kommer blant annet til uttrykk i kommentar-artikkelen «Bøllen i Bagdad» (VG 3.8.1990).

Ingressene i VG slår an tonen slik:

«Totalt hensynsløs, maktsyk og slu – det er de mest benyttede adjektivene i forbindelse med Iraks president Saddam Hussein (53), også kjent som Bøllen i Bagdad. Bare Hitler og Stalin har i moderne tid prestert en verre blanding av trusler, falske løfter og militære angrep overfor naboland.»

Det tabloidiserte melodrama

VG som løssalgstidning har en særegen innretning på stoffet som skiller avisen fra abonnementsaviser. Gudleiv Bø har analysert sensasjonsreportasjens retorikk. Han har identifisert felles sjangertrekk mellom populærlitteraturen og journalistikken (Bø 1985). Journalisten henvender seg til en leser som har klare forventninger om hva som skal stå i en bestemt avis. Disse forventningene kan avleses i teksten selv. Avisene prøver å skaffe seg systematisk kunnskap om dette gjennom markedsundersøkelser (Aas 1987:109–117). Redigeringen er styrt av melodramaets ønske om å oppnå en størst mulig følelsesmessig appell.

Bø bruker den russiske teoretikeren Sergej Balukhatyj, som analyserer russiske melodrama fra 1870-årene. Ifølge Bø kan disse analysene kaste lys over vesentlige kjennetegn ved andre tekster enn det russiske melodrama.

Hva er så Balukhatyjs perspektiv? Han hevder at melodramaet kjennetegnes ved to grunnleggende trekk. Det vil for det første provosere fram følelessjokk, og vil for det andre stadfeste den eksisterende moralen blant publikum. Det siste er en interessant parallell til Adorno og Horkheimers anklage mot kulturindustrien, nemlig at den primært sørger for at ingen stiller fundamentale spørsmål. Ifølge Adorno er det et hovedformål ved budskapet at det skal stadfeste at status quo er det beste.

Balukhatyj har et eget punkt for oppbygging av situasjoner, der kravet til det emosjonelle potensialet er sentralt. Melodramaet har også sin særegne måte å karakterisere sine personer på. Det skjer etter «relieffprinsippet» og «kontrastprinsippet». Det første tyder på at personen er en klar og entydig type som passer til den enkle og skjematisk handlingen. Det andre beskriver typer som står i kontrast til hverandre; fattig mot rik, god mot ond, svikefull mot trofast, etc. Nettopp disse poengene gjør det interessant for meg å bruke dette perspektivet i en fiendebildesammenheng.

Sett i et retorisk perspektiv vil de aller fleste av melodramaene la seg analysere som symptom på en «patos»-styrt retorikk, altså av hensynet til sterke og følelsesladete reaksjoner hos tilhørerne. I den grad dette går utover avsenderens ansvar og budskapetets sannhet, vil det bli karakterisert som demagogi. De triviallitterære kjennetegnene går inn i et velkjent mønster, som vi ifølge Sørbo (1991) har sett før, nemlig i skillet mellom en ansvarlig og rasjonell retorikk på den ene siden og en demagogisk retorikk på den andre.

Det er særlig grunn til å legge vekt på forholdet mellom den triviallitterære koden og kravet til etterrettelig journalistikk (logos i retorikken). Man må spesielt være på vakt mot forskyvning av saksforholdet i det man skriver.

Det finnes folk som kan komme mer eller mindre heldig ut av et saksforhold, og her skal man være på vakt mot å skape helte- og skurkeskikkelser. I større ulykker, katastrofer, eller for den saks skyld kriger, vil hendelsesforløpet endres raskt, så også synet på hvem som er helter og skurker. Kravet om entydige personer, gode eller onde, er eksempler på hvordan

skrivemåter forskyver sannheten, og som dermed innebærer en stor fare i journalistikken. Det er ikke snakk om direkte løgner eller feil, men forskyvning av sannheten.

Til slutt vil en tilpassing til et trivallitterært sjangermønster føre til en omprioritering av stoffet. Det som har sterkest emosjonell appell, kommer øverst på siden, og blir prioritert først. Dette kan føre til en omprioritering av selve idealene fra den borgerlige offentlighet. Da var de viktige spørsmålene knyttet til hva som hadde mest relevans for samfunnet og offentligheten, ikke først og fremst hva som hadde sterkest appell. Leseren blir tolket som et menneske som har behov for å slå i hjel noen minutter. Leseren blir ikke tolket som et diskuterende og samfunnsinteressert medlem av den borgerlige offentligheten. Leseren er et menneske som kjeder seg og vil ha et produkt for konsum som motvirker denne kjedsomheten. Dermed er argumentasjon byttet ut med konsum, slik Habermas (1981) hevder.

Bush vs. Saddam som melodrama

Det særpregete med VGs dekning er at den rendyrker konfliktene og personifiserer konflikten gjennom å skape et «skurke»-«helte»-drama der Saddam Hussein og George Bush er hovedaktører. May Berg og Solveig Steien har i sin analyse påvist likhetstrekk i dekningen til de to store tabloidavisene, VG og Dagbladet (Berg og Steien 1990/91), som faller sammen med mine funn. Det er derfor grunnlag for å kalle dette en tabloidisert vinkling som er særegen for løssalgavisene.

Skurken Saddam Hussein

Vi skal se nærmere på hvordan dette kommer til uttrykk ved å gå tilbake til VGs kommentar-artikkel «Bøllen i Bagdad» (3.8.).

Jeg har allerede påpekt Hitler-konnotasjonen i ingressen. Det hører med til dette bildet at Hitler-metaforikk var en sentral del av propagandakampanjen i opptakten til Golfkrigen. (Nohrstedt og Ottosen 2001). Avslutningen lyder slik:

«Men det er ren skrekk som har fått Saudi-Arabia til å inngå en ikke-angrepspakt med Irak. Pakten er trolig like lite verd som den ikkeangrepsgaranti Hitler ga Stalin i 1939. Kuwait ofres, slik Polen ble ofret. Men Saddams hovedmål kan være Saudi-Arabia, slik Sovjetunionen hele tiden var Hitlers hovedmål ...»

Den naturlige oppfølging av dette resonnementet er at det kun er en krig som kan stoppe Saddam, på samme måte som det bare var en krig som kunne stoppe Hitler. Dette danner derfor en «naturlig» opptakt til den flernasjonale styrkens kommende angrep i januar 1992.

Kommentarartikkelen summerer videre en rekke av Saddam Husseins tidligere ugjerninger, som for eksempel tortur, henrettelser, bruk av giftgass mot kurdere, etc.

Tankene fører oss altså til Hitler, en mann verden ikke kunne stole på (München-forliket, min anm.), som var umettelig i sin ekspansjonslyst, og som hadde onde personlige trekk.

I artikkelen stilles det også spørsmål ved hans rasjonalitet: «Mange mener at Saddam bevisst går inn for å virke gal, slik at han lettere skal kunne skremme sine motstandere.»

Om han virkelig er gal, eller bare spiller gal, er det opp til leserne å avgjøre – han er i alle fall ikke en mann man kan inngå avtaler med. Aner vi allerede her at en forhandlingsløsning på Golfkrigen er utelukket?

Et av de få tegn til formildende omstendigheter rundt Saddam som VG lanserer, er hans rolle som motvekt mot Khomeini, men hans grusomhet er så stor at det ikke er en god nok unnskyldning:

«Saddam unnskyldte seg med at shiamuslimen Khomeini straks etter sin revolusjon i 1979 erklærte at han ville få sunnimuslimen Saddam styrtet. Men ingenting kan unnskyldte Saddams tortur av småbarn foran foreldrene, for å tvinge foreldrene til å gi opplysninger om opposisjonelle. Både pissing, elektrisk tortur og sex-overgrep inngikk i registeret.»

Israel som sannhetsvitne

Den 6.8. kommer Israel inn i VGs melodrama. I en nyhetsartikkel fra VGs utsendte medarbeider i Israel framstår Saddam Hussein i bilder og tekst som Hitler. Artikkelen har tittelen «Israel krever 'Hitler' stanset». Bildet

er illustrert med et foto der demonstranter i London holder opp en dukke av Saddam med hakekors. I billedteksten gjør VG et poeng av at Hitler-metonymien er universell:

«Israelerne er ikke alene om å sammenligne Saddam Hussein med Hitler. Foran Kuwaits London-ambassade vises det fram en Saddam-dukke med hakekors, blodige hender og plakatteksten 'Ettersøkt for mord – bøllegutten Hussein.'»

I ingressen følges Hitler-konnotasjonen opp:

«En Hitler-type som Saddam Hussein må stanses. Han må ut av Kuwait. Hvis han får holde det landet, er det mer i vente. Han ønsker kanskje å ta hele Midtøsten, sier Avi Pazner, talsmann og rådgiver for Israels statsminister, Yitzhak Shamir.»

Artikkelen refererer videre til den israelske talsmannens vurderinger av hva som skal til for at Israel skal «gjøre noe aktivt», som det heter. Statsminister Shamirs talsmann får ukritisk komme med sine vurderinger av konflikten, og gjør et poeng av PLOs støtte til Iraks invasjon: «Mens PLO har mottatt milliardstøtte fra Kuwait, er palestinernes frigjøringsorganisasjon nå totalt på Iraks side.»

Artikkelen konkluderer med at Israels talsmann bagatelliserer Palestina-konflikten som en kontrast til det som nå skjer:

«Han mener at Palestina-spørsmålet og de uendelige krigene i Libanon er bagateller i forhold til den trusselen mot freden i Midt-Østen som Saddam Hussein nå fremkaller.»

VG bruker her Israel, en aktør i Midtøsten som har fått utallige FN-resolusjoner mot seg for ekspansjonisme, overgrep mot palestinerne og mangel på respekt for FN-vedtak, som sannhetsvitne på at Saddam = Hitler, uten å kommentere at Israel selv har regionale interesser å forsvare.

I tiden etter Golfkrigen har det vært en viktig debatt om vestlig våpensalg til Irak. Dette salget skjedde med åpne øyne blant annet fordi Saddam ble betraktet som en viktig motvekt mot Khomeini. Dokumentasjon om dette skapte problemer for president Bush i sluttfasen av presidentvalgkampen i 1992. I ettertid er det kommet fram at den britiske regjeringen også kjente til det ulovlige våpensalg til Irak. Men i kommentar-artikkelen «Bøllen i Bagdad» fra 3.8 antyder VG at Saddam hadde «tusket» til seg disse våpnene:

«Senere i år er det blitt avslørt at Saddam forsøkte å få tiltusket seg tenningsmekanismer for atomvåpen fra et USA-firma, og en nyutviklet superkanon fra Vest-Europa.»

VG framstiller Saddams stormannsgalskap som en del av den arabiske tradisjonen. Gjennom å kalle Baath-partiet «kommunistisk» brukes metonymier for å understreke at maktmennesket Saddam både er kynisk og prinsipløst. Han ifører seg den frakk som til enhver tid passer – det være seg islam, arabisk nasjonalisme eller kommunisme:

«(...) Saddam hevder at han nedstammer fra kong Nebukadnesar og profeten Muhammed, og allerede 22 år gammel forsøkte han å rydde seg plass på toppen som terrorist for det kommunistiske Baath-partiet.»

De «feige araberne»

De andre araberlandene blir framstilt som både svake, redde og feige, fordi de ikke vil stille opp for Kuwait:

«Med overlegent sterkeste militære makt i området – en million mann utstyrt med moderne våpen og åtte års krigserfaring – har Saddam nå skremt de andre araberlandene fra å hjelpe Kuwait.»

Og litt senere: «(...) det er ren skrekk som har fått Saudi-Arabia til å inngå en ikke-angrepspakt med Irak.»

«Helten» George Bush

Kontrasten er skarp mellom den aggressive «skurken» Saddam Hussein, «de feige araberne» og den andre hovedrolleinnehaveren i melodramaet: «helten» George Bush.

Han kommer for alvor inn på arenaen i førstesideoppslag den 4.8. under tittelen «Bush lover hevn». Da har Saddam samtidig kunngjort at utlendingsene i Bagdad ikke får forlate landet. Dermed tas gislene inn i dramaet ved hjelp av undertittelen i oppslaget: «Amerikanere tatt som gisler i Kuwait-krigen». Gislene er dermed etablert i den dramaturgiske oppbyggingen. De

blir et ytterligere symbol på Saddam Husseins ondskap, og deres frigjøring blir en målestokk på Bush sitt heltemot.

Et stort bilde av George Bush med sammenbitte tenner og bestemt knyttet neve konnoterer fasthet og mot. Rett ved siden av knyttneven er det et innfelt bilde av Saddam Hussein. Billedteksten lyder slik: «'Slakteren fra Bagdad': Den fryktede, men lutfattige president Saddam Hussein har trolig ranet til seg Kuwaits enorme gullbeholdning.»

Her lanseres et nytt motiv for «slakterens» ugjerning, nemlig griskhet. Tankene går til en westernhistorie der den «fryktede» og «lutfattige» skurken har tilranet seg gullet. Men «sheriffen» George Bush gjør via ingressen det helt klart at han er klar til handling:

«USAs president – og verdens mektigste mann – George Bush kom med en klar advarsel til 'Slakteren fra Bagdad', Saddam Hussein. – Deresom dere så mye som krummer et hår på gislens hoder, må dere svare for konsekvensene.»

Nederst på siden er det en liten stikkttittel: «Siste: Irak trekker seg ut?», som kan tyde på at trusselen hjalp. Aner vi allerede en «happy ending»? Det skulle imidlertid vise seg å være falsk alarm, for to dager senere møter vi Bush med hevet pekefinger: «Pekefinger fra Bush: – Løgn om tilbaketrekning».

Den 8.8. har VG en ny forside, med tittelen «USA-STYRKER til Saudi-Arabia i morges». Tittelen er felt inn i et bilde med amerikanske kommandosoldater i fullt kamputstyr. Bildet konnoterer «sammenbitt heltemot», og kunne vært tatt ut av en hvilken som helst Hollywood-film, som f.eks. «Green Berets», der de amerikanske styrkene spiller en entydig helterolle. I en ramme inne i bildet står teksten:⁵ «USA-tropper lander i dag i Saudi-Arabia for å forsvare landet mot angrep fra Irak. Situasjonen i Gulf-området blir stadig mer eksplosiv.»

Dagen etter, den 9.8., har VG et stort oppslag der president Bush troner bak skrivebordet. Tittelen er: «- Stopp diktatoren». Billedteksten gjentar Hitler-konnotasjonen: «Saddam som Hitler: President Bush sammenlignet Saddam Husseins opptreden med Hitlers taktikk i 1930-årene og fastslo at Irak-diktatoren nå må stanses.»

5. Dette oppslaget stod bare i den ene av de to utgavene av VG denne dagen.

De to sidenes militære potensial blir introdusert i flere artikler. Først presenteres Irak den 8.8. under tittelen «Desperat slagkraft», med følgende ingress:

«Mot en samstemmig verdensboikott av Irak har klodens farligste mann – Saddam Hussein – bare to valg: Han kan gi seg, eller angripe med alle de våpen han har. Og ingen er i tvil om at han er gal nok til å bruke dem. Tanks og jagerbombere, raketter og gass. Samt 1,3 millioner velutstyrte og veltrente soldater.»

Oppslaget er illustrert med et kart over Iraks rakettbaser. Som en slående kontrast til denne konnotasjonen av aggresjon, gass og død, blir USAs militære styrker dagen etter presentert med bilder av ulike våpentyper, under tittelen:

«Her er USAs muskler – Krigsskip og kampfly skal temme Irak». Artikkelen konkluderer med at USAs mål er av defensiv karakter: «USA vil også ha overlegenhet i luften. Men president George Bush sa i går i klartekst at USA ikke vil angripe, kun forsvare Saudi-Arabias territorium.»

Med Iraks «desperate slagkraft» mot USAs «muskler», var hovedkonflikten i melodramaet lansert og nedteilingen startet til den store konfrontasjonen mellom «helten» og «skurken» i den dramaturgiske oppbygging som skulle få sin endelige utløsning den 16. januar 1991.

Dette melodramaet går inn i et større internasjonalt mønster. Lignende oppgjør mellom «helten» Bush og «skurken» Saddam er påvist i mediens dekning i USA (Kellner 1992:64–65), (Leiding og Malek 1991), i Danmark (Skovgaard-Petersen 1991) og Sverige (Johannesson 1992). Omfanget av dette vises gjennom en gjennomgang av ordbruk og begreper i amerikanske medier under Golfkrigen. Det ble funnet 1170 eksempler på at Saddam Hussein ble koblet sammen med Hitler (Media at War 1991). Tidsskriftet *The New Republic* gikk til og med til det skrittet å forfalske et bilde av Saddam Hussein ved å gjøre barten hans mer lik Hitlers (Bratholm og Suhrke 1991:63).

Språkforskeren Lakoff (1991) har analysert hvordan et redningsscenario med George Bush senior i hovedrollen spilte en viktig rolle i den offisielle amerikanske argumentasjonen: Irak er skurken, Kuwait offeret, USA er helten, forbrytelsen er kidnapping og voldtekt. Dette grovkornede og forenklete bildet av konflikten hadde som hensikt å vise eller bevise at en krig

var nødvendig og uunngåelig. Det tildekket også andre mulige dimensjoner i konflikten, blant annet USAs strategiske stormaktsinteresser. Den svenske retorikkprofessoren Kurt Johannesson har vist hvordan den systematiske bruken av historiske paralleller som alle endte med krig, og bruk av klokke og timeglass, for å illustrere det uunngåelige i det som skulle komme den 15. januar (Johannesson 1992:55–57). En amerikansk studie viser hvordan det var forbausende kort vei mellom den offisielle retorikken i Det hvite hus og avisspaltene, og hvordan Bushs metaforbruk, ordbruk og argumentasjon ble gjentatt ord for ord av de amerikanske nyhetsmediene – ikke bare gjennom sitater av Bush, men ved at mediene gjorde denne retorikken til sin egen (Leiding og Malek 1991).

Det finnes ulike teorier om hvorfor president Bush og Saddam Hussein aldri kom i en reell dialogsituasjon. Rita Rogers hevder at George Bush og Saddam Hussein i den innledende fasen av konflikten begge var ofre for en mistolkning av motparten. Mediene gjorde lite for å korrigere disse mistolkningene, men nørte snarere opp under dem. Begge lederne hadde en rimelig god forståelse av sin egen rolle i forhold til egen befolkning, men begge var preget av svart-hvitt-tenkning i forhold til motparten, og mistolket derfor hvordan motpartens utspill ville bli møtt av befolkningen.

Saddam Hussein visste at han kunne overleve et militært nederlag på hjemmebane. Men han mistolket forholdene i USA. Han trodde at Bush ville reagere på samme måten som president Reagan etter bombeangrepet på marinesoldatene i Libanon, nemlig å trekke seg raskt tilbake for å unngå ytterligere tap av amerikanske liv. Han skjønnte ikke at USA i 1990 ikke var USA under Vietnamkrigen, eller at befolkningen ikke ville mobilisere massedemonstrasjoner mot krigen selv om det skulle innebære tap av amerikanske liv. Begge lederne hadde en rimelig god oppfatning av det følelsesmessige barometeret i egen befolkning, men manglet et tilsvarende for motstanderen. Mediene bidro heller ikke som korrektiv med selvstendige analyser (Rogers 1992).

Svein Østerud har analysert retorikken til de to hovedaktørene, Bush og Saddam Hussein, i opptakten til krigen:

«(...) de benytter stort sett samme strategi for å nå sitt mål. Saddam gjør seg til talsmann for 'alle mennesker på arabisk jord og alle arabere i hele verden' og beskriver Golfkrigen som en krig mellom de 'triumferende

rettferdige' irakerne og de 'kriminelle sionistene' med sin forbundsfelle, 'den ondskapsfulle' Bush (...). Saddam avslutter talen med å lovprise sin islamske gud med et trefoldig 'Gud er stor.'»

Den religiøse patos er ikke like framtrødende i Bushs tale, men også han avslutter med en bønn: «I kveld mens våre styrker kjemper, er de og deres familier i våre bønner. Må Gud velsigne hver og en av dem og koalisjonsstyrkene på vår side i Golfen, og må han stadig velsigne vår nasjon, Amerikas forente stater.»

Ifølge Østeruds perspektiv bygde denne retorikken opp til en uunngåelig konfrontasjon, og begge de to statslederne hadde som hovedformål å oppildne sine egne styrker ved å vise til at de hadde Gud på sin side (Østerud 1991:71–72).

Jeg har nevnt noen ulike innfallsvinkler for å vise at det er mulig å analysere retorikken i opptakten til krigen på flere plan. Det at norske medier i liten grad drev fram slike perspektiver, blir av Berit von der Lippe knyttet til «det doksiske rom», – sentrale temaer var utdefinert fra mediernes dagsorden (se innledningskapitlet). Hvordan bidro fiendebildene og svart-hvittenkningen til at viktige problemstillinger *ikke* ble behandlet? Her er det vanskelig å påvise noen klar årsakssammenheng, siden denne undersøkelsen ikke bygger på noen dokumentasjon om beslutningsprosessene i redaksjonene, men jeg vil likevel holde fram en del alternative perspektiver som i liten grad ble belyst.

Avisene låste seg raskt til det standpunktet at et militært inngrep var et nødvendig svar på Iraks aggresjon. Det hvite hus avviste fra første stund muligheten for å inngå forhandlinger med Saddam Hussein med sikte på å få til en ikke-militær løsning på konflikten (Chomsky 1992:56–57). Selv om det var delte meninger i den amerikanske administrasjonen hvorvidt det var fornuftig å satse alle kort på en militær løsning (Hadenius 1991:15), ble slike kritiske motforestillinger i liten grad diskutert i de tre norske avisene. Denne ukritiske oppslutningen om en militær løsning inngikk i et internasjonalt mønster der de fleste toneangivende mediene mobiliserte til krig fra første stund (Kellner 1992:56–57). Det som var av kritiske røster, ble også i norske medier stort sett fortiet, usynliggjort, latterliggjort eller utsatt for angrep (Johnsen og Mathiesen 1992:10–11).

Den opprinnelige problemstillingen, Iraks brudd på folkeretten ved å invadere Kuwait, kom raskt i skyggen av USAs oppbygging av en konfrontasjon med Irak, uten et analytisk perspektiv på USAs motiv for å gå til militær aksjon (Smith 1991b). Et spørsmål som ikke ble reist i noen av de tre avisene, er om hele konflikten i Midtøsten spiller noen rolle i USAs «Grand Strategy», slik den nedfeller seg i offisielle amerikanske sikkerhetspolitiske erklæringer og sikkerhetspolitiske doktriner. Et alternativt perspektiv til den etablerte oppfatning av USA som «forsvarer av den frie verden» er at USA først og fremst er ute etter å forsvare sine egne stormaktsambisjoner. En av disse ambisjonene har vært å etablere et nytt brohode i Midtøsten etter at den viktigste strategiske posisjonen i regionen gikk tapt etter sjahens fall i Iran i 1979 (Chomsky 1991).

Noam Chomsky viser blant annet hvordan internasjonale medier usynliggjorde «forstyrrende elementer» i denne «svart-hvitt»-tenkningen. En gruppe som ble usynliggjort, var den demokratiske opposisjonen i Irak. Fra sin eksiltilværelse hadde denne opposisjonen i årevis kritisert Saddam Hussein på et tidspunkt da Vesten direkte og indirekte støttet opp under hans regime, men de uttrykte skepsis til en militær intervensjon i Irak/Kuwait under Operasjon Ørkenstorm (Chomsky 1992:55).

Fantes det muligheter for en forhandlingsløsning som kunne ha vært et alternativ til den massive militære styrkeoppbyggingen som umiddelbar ble gjennomført? Det vil vi aldri få svar på. Men det fantes i dagene etter invasjonen en mulighet for å få i gang forhandlinger som aldri ble fulgt opp av USA, og initiativet ble heller aldri fulgt opp av mediene enda det sannsynligvis var kjent – i alle fall i de største mediene i USA (Chomsky 1992:57). USA mottok få dager etter invasjonen en melding om at Irak var villig til å trekke styrkene tilbake fra Kuwait mot at de uløste grensespørsmålene ble gjenstand for seriøse forhandlinger. Betingelsene var knyttet til Iraks tilgang til Den persiske golf (med kontroll over to ubebodde øyer som et mulig alternativ) og full irakisk kontroll over oljefeltet «Rumalah», som var 95 prosent kontrollert av Irak, men som strakte seg 2 km inn i Kuwait. Dette forslaget ble behandlet av Det nasjonale sikkerhetsrådet i USA den 10. 8., men avvist fordi det var «imot den etablerte politikken». Tidligere CIA-sjef Richard Helms forsøkte å følge opp dette initiativet, men møtte ingen interesse. Et notat fra den amerikanske kongressen konkluderte med

at en diplomatisk løsning kunne ha vært mulig på dette tidspunktet (Kellner 1991:32).

Det er utenfor rammene av denne boken å diskutere det rimelige eller rettfærdige ved å følge opp et slikt initiativ fra Irak på dette tidspunktet. Poenget her er å synliggjøre at USA på et svært tidlig tidspunkt hadde bestemt seg for en militær løsning, og at de internasjonale mediene (inkludert de norske) raskt etablerte en posisjon som nørte opp under denne linjen. Begrunnelsen for en militær styrkeoppbygging i Saudi-Arabia var knyttet til redselen for at Irak også skulle angripe saudierne. Det fantes ikke noe konkret holdepunkt for en slik antagelse, og Bob Woodward beskriver i boken *The Commanders* hvordan panikken bredte seg i den amerikanske administrasjonen da Saudi-Arabia på et tidspunkt ville motsette seg en stor militær operasjon, fordi USA ønsket en militær løsning på konflikten (Gerbner 1992:250).

Debatten flyttes fra Stortinget til mediene

Etter avviklingen av partipressen i Norge har mediene i mindre grad enn tidligere referert debattene i Stortinget om sikkerhets- og utenrikspolitikk (basert på Ottosen 2001). Partipressen i 1950–60- og delvis 70-årene gjorde et poeng av å referere debattene i Stortinget for å legitimere avisenes egne standpunkter. Under Vietnamkrigen ble stortingsdebattene om Norge og Nordens rolle og holdning til krigen referert i detaljer i NRK og andre medier (se Bastiansen 1997:47).

Da Norges rolle under Golfkrigen ble diskutert på prinsipielt grunnlag i Stortinget, ble denne debatten nesten ikke registrert i mediene. Jeg har gått systematisk gjennom alle stortingsdebattene i opptakten til Golfkrigen der blant annet Norges deltagelse ble debattert. Disse debattene ble så å si ikke referert i mediene. Følgende temaer ble diskutert i Stortinget i perioden 1990–1991:

1. Norges forhold til FN og vårt allianseforhold til USA
2. Norges militære og humanitære bidrag til den flernasjonale styrken som med FN-mandat skulle drive Irak ut av Kuwait (herunder også det kontroversielle spørsmål om våpensalg til Tyrkia)

3. Humanitær intervensjon for å stanse overgrep mot kurderne i Nord-Irak i april 1991
4. Norges eventuelle deltagelse i UNIKOM etter Golfkrigen (United Nations Iraqi-Kuwait Observation Mission)

Meningsmålinger viste stor støtte i befolkningen for den flernasjonale styrkens aksjon for å drive Irak ut av Kuwait etter den folkerettsstridige invasjonen i august 1990. Likevel ble den norske befolkningen i liten grad informert om Stortingets behandling av Golfkrigen. Derfor ble heller ikke opposisjonens standpunkter referert særlig detaljert. Opposisjonen mot norsk støttefunksjon til den flernasjonale styrken fra SV og enkelte representanter fra Arbeiderpartiet fikk derfor liten oppmerksomhet. Betegnende nok reflekterte stortingsdebatten først og fremst en engstelse for sikkerheten til norske borgere i regionen og norsk helsepersonell som skulle arbeide på et feltsykehus i Saudi-Arabia. Det mest kontroversielle temaet var imidlertid Norges bidrag til den militære delen av operasjonen, der marineskipet Andenes skulle bidra med støttefunksjoner som transport av forsyninger til de krigførende marineskipene i koalisjonen og etterretningsoppdrag. Denne operasjonen møtte kritikk både fra venstre- og høyresiden. SV mente det var galt å delta i støttefunksjoner overhodet, og var mot at FN skulle stå bak en militær intervensjon. Fremskrittspartiet mente på sin side at det var feigt at Norge ikke deltok aktivt i selve krigføringen (Stortingstidende 1991 s. 2090).

Det var nettopp virksomheten til Andenes som ble gjenstand for kritisk og undersøkende journalistikk i Dagens Næringsliv etter at krigen var over. Det er betegnende for medieutviklingen at det var den kritiske næringslivsavisen *Dagens Næringsliv* som spilte den kritiske granskerens rolle etter Golfkrigen. Det hadde vært utenkelig at forløperen Norges Handels og Sjøfartstidende kunne ha hatt en lignende kritisk rolle under Vietnamkrigen. Det er også betegnende for norske politikeres ambivalens til deltagelsen i Golfkrigen at vi ville være med i koalisjonen, men ikke gå lenger i krigsdeltagelsen enn at det truet sikkerheten til norsk personell. Norges posisjon innenfor koalisjonen, men utenfor kamphandlingene ble forsvart av statsminister Gro Harlem Brundtland på en pressekonferanse rett etter at angrepet mot Irak hadde startet 16. januar 1991. Statsministeren presiserte at

Andenes bare skulle hjelpe de som sloss, men ikke trekkes inn i situasjoner som gjorde at norske liv kunne gå tapt. De norske selvpålagte restriksjonene ble gjort med henvisning til de begrensningen Stortinget hadde lagt på våre væpnede styrker. Disse begrensningene tillot ikke militær deltagelse i operasjoner utenfor NATO-landenes geografiske områder. Disse begrensningene ble først opphevet av Stortinget i 1996 da Telemark bataljon ble opprettet for å kunne delta i NATOs utenlandsoperasjoner fra 1997.

Den 23.4.1994 skrev Dagens Næringsliv at Stortingets forutsetninger for Andenes' bidrag ble brutt ved flere anledninger. Hovedoppgaven til Andenes skulle være å fungere som forsyningskip for den danske korvetten Olfert Fischer. Flere kilder blant mannskapet som Dagens Næringsliv hadde snakket med, sa at mannskapet ved flere anledninger reagerte fordi Andenes drev, ifølge disse kildene, selvstendig patruljering og eskorterte tankskip gjennom Hormuz-stredet. Det ble også hevdet at Andenes hadde stoppet uregistrerte skip som lignet den beskrivelsen man hadde fått på irakiske marinefartøy, og utført inspeksjon. Tillitsvalgte blant mannskapet hadde til slutt tatt dette opp med kapteinen og bedt om en forsikring om at norske myndigheter var informert om disse aktivitetene. Daværende kaptein på Andenes, Jan Greger, bekreftet dette overfor Dagens Næringsliv, men forsikret at han hadde løpende kontakt med Forsvarskommando Sør-Norge i Stavanger, som hadde ansvaret for den norske operasjonen. Saken ble fulgt opp av NRK samme dag med et intervju med pressetalsmann i Forsvarsdepartementet, Gunnar Angeltveit, som sa til NRK at han ville undersøke saken nærmere. Til NTB dagen etter sa Angeltveit at forholdene kunne være uforutsigbare i en krigssituasjon og at man alltid må tilpasse gjeldende retningslinjer og lokale forutsetninger.

Saken fikk også et etterspill i Stortingets spørretime. 8. mai spurte Helen Bøsterud (DNA) daværende forsvarsminister Johan Jørgen Holst om Stortingets forutsetning for deltagelse var brutt, slik Dagens Næringsliv hadde hevdet. Dette ble tilbakevist av Holst. Han sa at beskyldningene om at Andenes aktivt hadde forsvart krigførende skip, manglet grunnlag i virkeligheten (Stortingstidende 1991). I et intervju med meg i 1997 sa Jarle Aabø, som skrev artiklene, at han var overbevist om at hans versjon var den riktige, og at hovedtrekkene var blitt bekreftet av skipspresten. Han sa videre at han under arbeidet med historien hadde opplevd merkelige ting

som at Forsvarskommando Sør-Norge hadde sagt at loggene som kunne bekrefte eller avkrefte hans historie, «var blitt borte», en påstand som senere ble avvist av Forsvarsdepartementet. Aabø mente at flere av hans kilder fikk munnkurv etter at historien hans ble kjent.⁶

Her så vi altså et eksempel på undersøkende og kritisk journalistikk om sensitive spørsmål knyttet til vår sikkerhetspolitikk. Hadde en slik historie kommet på trykk i toneangivende medier under den kalde krigen? Og hadde historien blitt publisert mens operasjonen pågikk i stedet for tre år senere?

Den norske mediedekningen av Golfkrigen

Jeg vil i det følgende gjengi en innholdsanalyse av VGs dekning av 10 utvalgte tidspunkter fra Iraks invasjon i august 1990 til bombingene av Bagdad i forbindelse med president Clintons presidentinnsettelse i januar 1993 (basert på Ottosen 2001).⁷ Nyhetsdekningens hovedtemaer ble klassifisert etter 21 forhåndsoppsatte kategorier som representerte ulike temaer på utvalgte datoer. VG hadde mest fokus på «Situasjonen for sivilbefolkningen».⁸ FN er kun hovedtema i 2,6 % av avisartiklene. Det er i seg selv interessant når vi står overfor en operasjon som var godkjent av FN og gjennomført i FNs navn. Videre var det bare 2,9 % av artiklene som omtalte «Tap av menneskeliv». Nå må det sies at hele operasjonen hadde mindre tap av menneskeliv enn forventet, men man skal heller ikke se bort fra at de militære restriksjonene og sensursystemet hindret en del opplysninger om dette å komme ut. Et sentralt element i propagandakampanjen til Pentagon under Golfkrigen var fokusering på såkalte «smarte» våpen. Underteksten her var at de skulle treffe presise mål som bygninger og militære mål og dermed skåne sivilbefolkningen. Pentagons egen statistikk viste at dette var et mytebilde siden over 90 prosent av alle eksplosiver som ble brukt, ikke tilhørte kategorien

6. Telefonintervju med Jarle Aabø 5. februar 1997.

7. Dette inngår i en større komparativ internasjonal undersøkelse blant mediedekningen av Golfkrigen i fem land (Nohrstedt og Ottosen 2000). Det norske materiale omfatter 130 fjernsynssendinger og 666 avisartikler. For mer detaljert gjennomgang, se Ottosen 2001.

8. Brutt ned på land viser undersøkelsen at det er sivilbefolkningen i Kuwait som blir gjenstand for mest oppmerksomhet.

«smarte våpen» (Ottosen 1992). En gjennomgang av sensursystemet etter Golfkrigen viste at en av hensiktene med medierestriksjoner fra amerikanernes side var nettopp å hindre spredning av informasjon som kunne ha en antatt demoraliserende effekt på den hjemlige opinionen, herunder også tap av sivile liv (se Ottosen 1994). I denne sammenheng er det også interessant å merke seg at VG hadde én artikkel med propaganda som tema.

Hvis vi ser nærmere på den største kategorien i undersøkelsen «Fakta og prognoser fra krigføringen», viser det seg å være et dominerende tema på flere av de utvalgte tidspunktene. Ikke overraskende stod dette temaet i fokus i starten på selve krigføringen 17.–19. januar. Det er ikke noe påfallende at militære spørsmål spiller en så stor rolle når en krig bryter ut. Men det er mer påfallende at dette temaet også dominerer dekkningen av Gorbatsjovs fredsplan 21.–23.2. Dekningen har også i denne perioden mer fokus på beskrivelse av kamphandlinger enn mulighetene for å få slutt på dem. Denne konfliktorienterte dominansen i dekkningen ble også bekreftet av Inger Johanne Luijtens, som skrev sin hovedoppgave i medievitenskap om dette temaet. Hun analyserte den norske mediedekningen av de ulike fredsinitiativene under Golfkrigen. Ved hjelp av diskursanalyse har hun gått gjennom VGs og Aftenpostens dekning av samtlige fredsinitiativer både før og etter krigsutbruddet i januar 1991.⁹ De norske avisene viste liten interesse for noen av disse initiativene. Det ble ikke skrevet ledere om de ulike initiativene, og nyhetsterskelen synes langt høyere for de ulike fredsutspillene enn «harde fakta» fra krigføringen (se også Tveiten 2000). Dette bygger opp under tesen i Johan Galtung's teori om fredsjournalistikk om at mediene i en krigssituasjon er mer tilbøyelige til å nøre opp under konflikter enn å fremme forslag til fredelig konfliktløsning (Galtung 2002, Lynch og McGoldric 2005).

Derimot blir nyhetsterskelen betydelig lavere for fredsinitiativ hvis nordmenn er involvert som meglere eller forhandlere. Her taler eksempler fra Dayton-prosessen i Bosnia og Oslo-avtalen i Midtøsten sitt tydelige språk (Luijtens 1996:114–115).

9. Omfatter blant annet Mitterands firepunktsplan før krigen brøt ut, FNs generalsekretær Perez de Cuellar's initiativ før krigsutbruddet, møtet mellom utenriksminister Baker og Tariq Aziz i Genève før krigsutbruddet og det omtalte utspillet fra Gorbatsjov i februar 1990.

Fredsjournalistikk

Fredsjournalistikk

Når jeg i det følgende bruker begrepet fredsjournalistikk, er den basert på Johan Galtungs modell som er gjengitt i appendiks, og følgende definisjon av Jake Lynch og Annabel McGoldrick gjengitt i boken *Peace Journalism*: «Peace Journalism is when editors and reporters make choices, about what to report and how to report it, which create opportunities for society at large to consider and to value non-violent, developmental responses to conflict».

Et kjernepunkt i modellen for fredsjournalistikk er at krig og voldelige løsninger på problemer defineres som et problem i seg selv (Galtung 2002). Galtungs modell tar utgangspunkt i dikotomien som ofte er til stede i tradisjonell krigsjournalistikk. Modellen inkluderer fire hovedpunkter der det settes opp kontraster mellom en tradisjonell krigsjournalistikk og et potensielt alternativ i form av fredsjournalistikk. Krigsjournalistikk er som regel voldsorientert, propagandaorientert, eliteorientert og seiersorientert. Utgangspunktet er et fokus på «hvem vinner» (med klare paralleller til sportsjournalistikken). Dette presenteres som en prototype på tradisjonell mainstream krigsdekning som ikke har en innebygd refleksjon om mediens egne sentrale rolle i moderne krigføring og at partene i en krig utvikler propaganda- og mediestrategier der krigens gang kun sees gjennom eget perspektiv. Der vil partene framstilles i et svart-hvitt-perspektiv der «den andre siden» representerer ondskaper og får ansvaret for krigens grusomheter. En slik krigsorientert journalistikk vil ofte bidra til å eskalere konflikter snarere enn å løse dem. Dette «vi-dem»-perspektivet fritar egen side for ansvaret og framstiller egen side som et ensidig offer, uansett hvem som bærer det faktiske ansvaret for voldshandlinger og krig. Dette er en av grunnene til at tradisjonell krigsjournalistikk ofte er infisert av stereotype fiendebilder der «den andre siden» representerer løgner og umenneskelighet. Som en kontrast til dette definerer fredsjournalistikken selve krigen som problemet og ser det som mål å avdekke usannheter og overgrep på

alle sider. Fredsjournalistikken ser det ikke som sin oppgave å komme med konkrete forslag til løsning av konflikter, men også å løfte fram ikke-voldelige muligheter for konfliktløsning som en del av helhetsbildet (se Galtung's tabell i appendiks) (Galtung 2002; basert på Ottosen 2009).

Globalisering, propaganda og retorikk

Globaliseringsteoretikere legger vekt på at den moderne medieutviklingens infrastruktur og maktkonsentrasjon i markedsøkonomien bidrar til et mer uniformert nyhetsbilde. Dette er faktorer som peker i retning av relativisering av nasjonalstatens autonome tilpassing til det globale markedet (Robertson 1992:27). Dette henger sammen med at ulike nasjoner foretar ulike valg og inntar forskjellige posisjoner som må legitimeres. Etter avviklingen av den kalde krigen har USA stått fram som den eneste supermakten, og retorikken rundt den såkalte nye verdensorden må sees i lys av kampen for økonomisk, militært og politisk hegemoni.

Hvordan kommer så en nasjonal tilpassing til uttrykk innenfor en global ramme? Martin Shaw har påpekt at i internasjonale kriser spiller mediene en viktigere rolle enn tradisjonelle samfunnsinstitusjoner når problemer fra fjerne konfliktområder skal settes på dagsorden i lys av en nasjonal politikk (Shaw 1996). I utgangspunktet er mediene mer uavhengige jo lengre unna konfliktens sentrum landet er.

Medierapporteringen fra Golfkrigen kan analyseres i et propagandaperspektiv der formålet var å distribuere informasjon om USAs politikk til et globalt publikum. I tiltagende grad bruker Pentagon og andre maktsentra moderne informasjonsstrategier og propagandateknikker for å fremme sin versjon av begivenhetene. I slike situasjoner blir det utviklet en egen retorikk og argumentasjonsmåte som kan analyseres i et propagandaperspektiv (Ottosen 1994). Mediene har dermed blitt en viktig arena for den eneste gjenværende supermakten for å utøve sitt selverklærte globale lederskap (Nohrstedt og Ottosen 2001, Skogum 1996:87).

KAPITTEL 4

Krigen som aldri tok slutt

I januar 1993 gjenopptok USA sammen med Storbritannia og Frankrike bombingene av Irak, nesten på dagen to år etter at «Operasjon Ørkenskjold» startet (basert på Ottosen 1994). I USA ble de samme generalene og talsmennene som hadde spilt en slik «nyttig» rolle under Golfkrigen, plassert foran fjernsynskameraene for nok en gang å gi den propagandamessige «korrekte» versjon av begivenhetene (Kellner 1993:19). Igjen lød norske mediers rapportering, med få unntak, som et ekko fra de offisielle amerikanske forklaringene. Det hele var som et ubehagelig déjà vu.

I tiårsperioden 1993–2003 sett under ett, ble det gjennomført så mange bombetokter at det er mer snakk om kontinuitet enn brudd i krigshandlingene. Virkeligheten fortonet seg som vanlig helt annerledes på bakken i Irak der sivilbefolkningen ble stilt overfor stadig nye angrep.

Grunnlaget for aksjonen

Den offisielle amerikanske forklaringen for bombingene i januar 1993 var todelt: For det første skulle irakerne tvinges til å følge opp FN-resolusjonene som definerte betingelsene for våpenhvilen ved slutten av Golfkrigen. For det andre skulle Irak tvinges til å respektere flyforbudsonene i Nord- og Sør-Irak som USA hadde pålagt Irak i kjølvannet av Golfkrigen.

Pressetalsmannen i Det hvite hus, Martin Fitzwater, ga på en pressekonferanse følgende offisielle forklaring på den amerikanske bombingene:

«Mot slutten av desember (1992) krenket irakiske fly flyforbudsonen i sør. Den 27. desember er det bevis for at en irakisk rakett ble avfyrt fra et irakisk fly mot et amerikansk fly. I første uken av januar ble bakke-til-luft-raketter flyttet til truende posisjoner. I den nordlige flyforbudsonen, har

Irak flyttet bakke-til-luft-raketter i truende posisjoner senest denne uken. Saddam Hussein har innført forbud mot alle FN-flyvninger i Irak. I løpet av de siste fire dagene har vi vært vitne til en rekke passeringer av den irakisk-kuwaitiske grensen (av irakisk personell)» (sitert fra Ottosen 1994:252).

Igjen er det ingen grunn til å ha illusjoner om Saddam Husseins vilje til å etterfølge våpenhvileavtalen. Likevel bør det grunnleggende spørsmål stilles om dette rettferdiggjorde en alvorlig militær operasjon som et bombeangrep tross alt er med de dødelige konsekvensene det har for sivilbefolkningen.

Flyforbudsonene ikke en del av FN-resolusjonene

Det kan være grunn til å minne om at flyforbudsonene ikke ble innført av FN, men av USA, Storbritannia og Frankrike etter at den opprinnelige våpenhvileresolusjonen var vedtatt av FN. Flyforbudet ble innført av USA i april 1991 i kjølvannet av FNs sikkerhetsråd resolusjon 688 som fordømte Iraks undertrykking av kurderne i den nordlige delen av Irak. I august 1992 innførte USA og Storbritannia en tilsvarende sone i det sørlige Irak langs den 32. breddegrad. Den ble innført for å hindre irakiske fly i å bombe sjia-muslimske områder i den sørlige delen av landet (Quigley 1993:18).

Nå var det all grunn til å beskytte både sjia-muslimene i sør og kurderne i nord. Saddam Husseins hevneaksjoner mot disse gruppene i kjølvannet av Golfkrigen talte sitt tydelige og blodige språk. Men nettopp fordi USA hele tiden har gjort et poeng av at Golfkrigen ble gjennomført som en FN-operasjon, kan det være grunnlag for å stille spørsmål ved hvorfor ikke de landene som ensidig innførte disse restriksjonene i Irak, gikk til FN for å få ryggdekning for sine tiltak.

Resolusjon 688 omhandler de kurdiske områdene i nord, og nevner ikke sjia-områdene i sør. Den refererer til «undertrykkelse av den irakiske sivilbefolkningen i mange deler av Irak», men nevner «trusselen mot den internasjonale freden» bare i forbindelse med de kurdiske områdene, og da i forbindelse med problemene med en mulig flyktningstrøm i regionen. Ifølge FN-charteret er det bare mulig å innføre sanksjoner hvis det foreligger en trussel om eller krenkelse av den internasjonale freden.

Selv om det foreligger en trussel mot freden, kan ikke enkelt-stater gå til militære aksjoner. Da er det nødvendig med en ny resolusjon fra Sikkerhetsrådet som slår fast at en militær aksjon er nødvendig for å sikre freden. Ved å ensidig innføre flyforbudsonen har USA og Storbritannia satt seg over FNs sikkerhetsråd. I motsetning til FN-resolusjonene som ledet fram til Golfkrigen og som ga USA vidtgående fullmakter til å handle militært i FNs navn, inneholder resolusjon 688 ingen slike fullmakter. Resolusjon 688 er først og fremst en oppfordring til Irak om å respektere menneskerettighetene og til å tillate tilgang til området for humanitære hjelpeorganisasjoner. Den sier ikke noe om hva som skal gjøres med Irak hvis landet ikke følger oppfordringen. Det syntes derfor klart at det ikke var noen folkerettslig dekning for den amerikanske bombingene. Offisielle talsmenn for den amerikanske regjering hadde ingen annen henvisning til folkeretten enn resolusjon 688 (Quigley 1993:18).

Var de irakiske rakettenes en militær trussel?

Det kan også settes spørsmålsteget ved om de irakiske rakettenes som Fitzwater omtalte, krenket FN-resolusjonene, eller for den saks skyld utgjorde noen militær trussel mot de amerikanske flyene som skulle kontrollere at våpenhvileavtalen ble respektert.

Ifølge en artikkel i avisen *Independent* bestod rakettenes i Sør-Irak rett nord for flyforbudsonen av utrangerte SAM-2-raketter av den typen som Sovjetunionen introduserte i 1957, og av SAM-3-raketter som stammer fra 1961. Disse våpnene utgjorde neppe noen trussel mot de amerikanske flyene som med letthet kunne fly høyere enn rakettenes rekkevidde. Det som gjorde saken enda mer alvorlig, er at irakerne allerede hadde fjernet de rakettenes som utgjorde den påståtte trusselen da bombingene fant sted.

Selv blant amerikanske militære kilder ble det satt spørsmålsteget ved lovligheten av den amerikanske bombingene i Nord-Irak. Ifølge avisen *The Toronto Globe and Mail* uttalte General Shalikashvili i U.S. Army den 13.01.1993, altså samme dag som bombingene fant sted, at «rakettenes har vært i dette området i flere måneder og at det å gjøre dem operasjonelle er ikke noe brudd på de avtalene vi har gjort med Irak i løpet av det siste året» (forf. overs.). Etter en gjennomgang av bombingene konkluderte FNs

juridiske kontor med at det ikke fantes grunnlag i de eksisterende FN-resolusjonene for USA og dets allierte til å gå til militær aksjon i flyforbudsonene (Kellner 1993:17).

Fitzwaters siste argument omhandlet noen grenseepisoder i det sørlige Irak da irakiske soldater ble beskyldt for å ha krysset grensen, noe som utvilsomt ville ha vært et brudd på FNs våpenhvileavtale. Også denne episoden er det mye uklarhet rundt. Det som er helt sikkert, er at amerikanske og internasjonale medier viet disse påståtte grensekrenkelsene mye oppmerksomhet i de siste par dagene før bombingene. For å ytterligere underbygge behovet for en militær operasjon sa Pentagons talsmann i intervjuer med journalister at Saddam Hussein hadde provosert fram en konflikt i flere dager og at et irakisk MIG-jagerfly hadde skutt mot amerikanske fly.

Den 10.1. kom det flere meldinger om irakisk militær aktivitet og «raids» inn i Kuwait. Disse meldingene økte i intensitet rett før bombingene av Irak ble iverksatt. Mye tyder på at disse meldingene var svært villedende og antagelig inngikk i en PSYOPS-operasjon.

I et nyhetstelegram fra Associated Press 11.1.1993 het det (min oversettelse):

«General Timothy Diuama fra Ghana, øverstkommanderende for den FN-styrken som overvåker den demilitariserte sonen langs grensen, ga irakiske arbeidere fra et privat entreprenørfirma tillatelse til å gå inn for å ta med seg utstyr.»

Den 13.1, rett før bombingene av Irak ble annonsert, rapporterte CNNs John Holliman følgende (min oversettelse):

«CNN har fått kopi av et brev fra sjefen for FNs militære kontroll av grenseområdet mellom Irak og Kuwait. Brevet er skrevet til den irakiske generalmajor som er sjefen for koordinasjonen av kontrollen av grensen. Her fikk Irak ordre om å fjerne alt sitt materiale fra den irakiske marinebasen ved Umm al Qasar innen noen få dager. I brevet slås det fast at fjerningen av irakisk eiendom må være sluttført innen 15. januar. Irakiske tjenestemenn har i flere dager sagt at de hadde fått ordre fra FN om å hente sine våpen og/eller sitt utstyr, og ta det ut av denne kuwaitiske grensesonen før slutten av denne uken, fredag 15. januar, og de sier at dette er grunnen til at de har passert grensen dag etter dag.»

Det som ble framstilt som irakiske grenseprovokasjoner, var derfor handlinger som irakerne gjorde med tillatelse, og delvis på ordre, fra FN.

Fantes det en skjult agenda?

Den vanlige norske fjernsynsseer eller avisleser satt antagelig igjen med det inntrykket at det var Irak som hadde framprovosert dette angrepet. Et angrep som faktisk skjedde på et tvilsomt folkerettslig grunnlag.

I den arabiske verden var det stor motstand mot den amerikanske bombingene. NRK-korrespondent Odd Karsten Tveit meldte da også om betydelig frustrasjon i den arabiske verden om Vestens dobbeltmoral. En moral som aksepterte bombingene, men som motsatte seg å sette makt bak FN-resolusjonene mot for eksempel Israel. Etter at en av de amerikanske bombene traff Rashid Hotel i Bagdad 17.1., krevde Russland stans i bombingene og diskusjoner i FNs sikkerhetsråd. To dager senere krevde den franske utenriksministeren stans i bombingene og stilte spørsmål ved fortsatt fransk deltagelse i den USA-ledete operasjonen. Til og med Tyrkia og Saudi Arabia, som hadde vært blant de meste lojale støttespillerne til amerikanerne under Golfkrigen, stilte spørsmål ved bombingene (Kellner 1993:19).

Det kan etter min mening være på sin plass å spørre om det fantes en skjult agenda eller et «doksisk rom» til grunn for hele denne operasjonen. Sett i lys av at bombingene fant sted to dager etter president Bill Clintons innsettelsesseremoni, er det grunn til å stille spørsmål om ikke denne operasjonen var planlagt god tid i forveien, for å vise at også den nye presidenten hadde «handlekraft» til å gjennomføre militære operasjoner, og signalisere til omverdenen at det ikke var noe maktvakuum etter Bush-administrasjonen. Sett i et slikt perspektiv må de dramatiske meldingene og påståtte grensekrenkelsene, de truende irakiske rakettene og angrepene mot de amerikanske flyene, sees som en del av Pentagons informasjonskampanje som skulle rettferdiggjøre bombingene.

Ny angrep mot Bagdad i 1998

Utover hele 1990-tallet var forholdet mellom Irak og alliansen USA/Storbritannia preget av en sammenhengende krigslignende situasjon der opprettholdelsen av flyforbudsone var det formelle grunnlaget for å holde Irak på tå hev.

Situasjonen mellom Irak og omverdenen var også styrt av forholdet til FNs våpeninspektører. Sikkerhetsrådets resolusjon 687 dikterte betingelsene for Iraks forhold til verdenssamfunnet, og innebar oppfølging av Iraks løfte om ødeleggelse av alle masseødeleggelsesvåpen. Dette omfattet å skrinlegge alle planer om å utvikle kjernefysiske våpen og destruksjon av alle kjemiske og biologiske våpen, samt alle raketter med rekkevidde over 150 km. Her var bakgrunnen blant annet at Saddam Husseins regime hadde brukt kjemiske våpen mot den kurdiske befolkningen i byen Halaja i 1988 med grusomme konsekvenser for sivilbefolkningen. Jevnlige flyangrep etter nålestikkprinsippet var en del av rutinen i årene fram til 1998. Da ble krisen akutt rundt våpeninspektørenes virksomhet. Den 21.1.1998 erklærte Saddam Hussein at våpeninspektørene ikke lenger fikk fortsette sin virksomhet. USA svarte med trussel om å trappe opp bombingene. Russlands president sa at et nytt angrep på Irak kunne utløse en ny verdenskrig. FNs generalsekretær Kofi Annan reiste i slutten av februar til Bagdad i et forsøk på å løse krisen. Forsøket var mislykket og ordkrigen økte utover sommeren. En del av ordkrigen fra Iraks side var beskyldninger om at våpeninspektørene drev med spionasje. Det skulle i ettertid vise seg å medføre riktighet. I slutten av desember 1998 og begynnelsen av januar 1999 avslørte de største amerikanske avisene *The New York Times* og *The Washington Post* at USA hadde utnyttet inspektørkorpset UNSCOM til etterretningsvirksomhet. Blant annet skal sjefen for våpeninspektørene, australieren Richard Butler, ha tillatt at amerikanske agenter infiltrerte inspektørkorpset (Eriksen og Hansteensen 2000:3).

I oktober 1998 stanset Irak alt samarbeid med våpeninspektørene. FNs sikkerhetsråd vedtok 5.11. en resolusjon som krevde at Irak gjenopptok kontakten med våpeninspektørene. Den 14.11. var et militært angrep i startfasen, men Saddam Hussein ombestemte seg og tillot våpeninspektørene å vende tilbake. Samarbeidet brøt sammen igjen den 15.12., da Butler rap-

porterte til FN at Irak hadde kommet med nye restriksjoner mot våpeninspektørene. Da sa Vesten stopp og angrepet var et faktum. Ole Morten Eriksen og Ellen Marie Hansteensen har i en semesteroppgave på Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo analysert norske mediers dekning av dette angrepet. Min gjennomgang av VGs dekning er basert på deres funn.

VG hadde hovedoppslag om krigen i en ekstraavgave dagen etter angrepet (17.12.). Det er bilder av Bagdad i flammer med tittelen «BOMBEBEGN over Irak». Det er et innfelt bilde av Clinton. I billedteksten er det henvisning til en tv-tale, og hele talen er oversatt og gjengitt inne i avisen. På tross av at USAs argumentasjon på denne måten styrer premissene for deknningen, er den ikke uten motforestillinger. Et stort bilde av en skadet irakisk mann viser konsekvensen for sivilbefolkningen. Også Saddam Hussein blir referert i et eget oppslag med tittelen «Feigt». Allerede dagen etter trappes deknningen ned. Det er bare en liten henvisning på forsiden, og etter dette har ikke VG flere førstesideoppslag om denne angrepsbølgen. VGs støtte kommer klarest til uttrykk på lederplass. Tre dager på rad (17.12., 18.12. og 19.12.) hadde avisen ledere om bombingene. Her gis det uforbeholden støtte til angrepet. Retorikken fra Golfkrigen hentes fram igjen, og ansvaret for de sivile lidelsene legges helt og holdent på Saddam Hussein. De første av de tre lederne avsluttes slik:

«Slakteren i Bagdad» har vist seg så upålitelig og krigersk at han neppe ville nøye seg med å lagre våpnene. Han ville bruke dem, slik han har gjort så mange ganger før. Derfor kunne neppe oppgjøret med Saddam vente lenge. Han har for lengst tøyd verdenssamfunnets tålmodighet til det ytterste. Det må Saddams folk betale dyrt for i disse dager.»

Tiltaleformen i lederne spiller på fiendebildet av Iraks leder, blant annet ved å omtale han med fornavn. I den første lederen brukes fornavnet alene flere ganger. De påfølgende to dager brukes «Saddam» og «Saddam Hussein» om hverandre, dessuten kalles han «en stormannsgal diktator» og «den uberegnelige diktatoren i Bagdad», og han blir gjort til fellesbetegnelse på ondskap gjennom formuleringer som «denne verdens Saddam Hussein» og «banditter som Saddam Hussein» (ibid.:19). I den siste av de tre lederne får den svenske regjeringen så hatten passer fordi den har ytret skepsis til bombingene. Også Dagbladet, som har uttrykt motforestillinger, får sitt pass påskrevet:

«Det er ikke riktig som Dagbladet skriver, at det er 'den sterkeste rett' som nå er 'gjeldende jus' i Irak-krisen. Det som USA og Storbritannia håndhever, er internasjonal rett uttrykkelig vedtatt av FN.»

Dette er en svært vidtgående tolkning av FN-resolusjoner, og folkerettens syn på dette er neppe på VGs side, men i denne sammenhengen er det viktigst å slå fast med hvilken retorisk kraft VG torpederer alle motforestillinger mot bruk av militær makt.

Sanksjonene

Sanksjonene som ble innført mot Irak etter Golfkrigen, var ment å skulle strupe det diktatoriske regimet til Saddam Hussein. Saddam hadde som diktatorer flest tilgang til det han måtte ønske av luksus og den beste medisinske behandlingen som var å oppdrive. De virkelige ofrene ser vi i døds- og sykdomsstatistikk blant vanlige mennesker i Irak.

Bombingen etterlot en ødelagt infrastruktur uten elektrisitet og kloakksystem. Før 1991 var Irak et moderne land med topp moderne helsevesen og en sunn befolkning. Etter krigen var nivået på linje med de fattigste utviklingsland. Sanksjonene gjorde det vanskelig å få tak i elementært medisinsk utstyr og medisiner.

Det hører også med til dette bildet at både Stavanger Aftenblad¹⁰ og Bergens Tidende¹¹ gjennom flere reportasjer har påvist store helseproblemer blant norsk personell som tjenestegjorde i Golfkrigen uten at man med sikkerhet vet hva årsaken er. Kritikken fra Stavanger Aftenblad og Bergens Tidende har rettet seg mot Forsvaret for ikke å undersøke grundig nok hvorfor det har blitt så store helseproblemer blant norsk personell. VG og andre hovedstadsaviser har i liten grad fulgt opp denne debatten fra regionsavisene.

10. Se blant annet flere reportasjer av Ingeborg Eliassens reportasje i januar 2001.

11. Se blant annet flere reportasjer av Bjørn Asle Nord og Frode Bjerkestrand i november 2008.

Sanksjoner som masseødeleggelsesvåpen

Sanksjonene som ble innført av FN gjennom resolusjon 661 i Sikkerhetsrådet i 1991, var ment å skulle presse Saddam Husseins regime til nedrustning og kapitulasjon. I praksis ble det et grusomt våpen som rammet en uskyldig sivilbefolkning. Siden FN innførte sanksjoner som virkemiddel i sitt charter i 1945, har det blitt brukt fjorten ganger. Sanksjonene mot Irak er enestående i den forstand at ikke noe annet land har blitt så totalt rammet hva angår muligheten for normal eksport og import. I den første tiårsperioden for sanksjonene regner eksperter med at 500 000 barn under fem år har dødd som et direkte resultat av sanksjonene (Gordon 2005:541).

Journalist Joy Gordon har gått gjennom alle tilgjengelige dokumenter til Office of Iraq Programme (OIP), som ble opprettet for å overvåke sanksjonene og det såkalte «olje for mat-programmet» som skulle sikre sivilbefolkningen et minimum av tilgang på mat og medisiner. Hans konklusjon er at den amerikanske administrasjonen har jobbet målbevisst for å hindre at den humanitære situasjonen til vanlige irakere skulle kunne forbedres. USA har lagt ned veto for å hindre tilførsel av tiltak som kun hadde til hensikt å bedre livsvilkårene for vanlige mennesker og som umulig kunne ha hatt et militært formål. Eksempelvis ble Irak tillatt å importere rørledninger for å reparere det ødelagte kloakksystemet, men USA la ned veto mot å kjøpe en generator som kunne drive kloakkrensaneanlegget (ibid.:543).

Krig mot FN-charteret

Assisterende generalsekretær i FN, Denis Halliday, trakk seg fra sin stilling i protest mot sanksjonene. Han hadde da jobbet 34 år i organisasjonen og sluttet fordi han ikke lenger så noen mening i å jobbe i FN, en organisasjon han mente var opprettet for å hjelpe folk og ikke skade dem. Han kom med en meget kross uttalelse i sakens anledning:

«The very provisions of the Charter of the United Nations and the Declaration of Human Rights are being set aside. We are waging a war, through the United Nations, on the children and the people of Iraq, and with incredible results: results that you do not expect to see in a war under Geneva Conventions. We're targeting civilians. Worse, we're targeting children ...

What is this all about? It's a monstrous situation, for the United Nations, for the Western world, for all of us who are part of some democratic system, who are in fact responsible for the policies of our governments and the implementation of sanctions of Iraq» (Pilger 2005:531).

Halliday var satt til å administrere det såkalte «olje for mat-programmet», som han etter å ha sett det i praksis, avviste som svindel. Han skrev i sitt avskjedsbrev at sanksjonene ødelegger et helt samfunn og at han ikke lenger ville ta ansvaret for «administer a program that satisfies the definition of genocide», med henvisning til at 5000 barn døde hver måned som et direkte resultat av sanksjonene (ibid.:532). Hans von Sponeck, som etterfulgte Halliday i jobben, trakk seg også i protest. Han hadde 30 års erfaring i FN-systemet. Lederen av FN-programmet World Food Programme trakk seg også med begrunnelsen at hun ikke lenger kunne tolerere hva som ble gjort mot det irakiske folket. En lignende kollektiv protestaksjon på høyeste nivå i FN-systemet hadde verdensorganisasjonen aldri sett maken til.

Sanksjonene som ble innført mot Irak i august 1990, var ment å skulle lamme økonomien til Irak. Som et kortsiktig tiltak kan det sikkert ha hatt sin berettigelse for å legge press på Saddam Husseins regime. Som en langvarig strategi var det ødeleggende for selve livsgrunnlaget til en hel nasjon. «Olje for mat-programmet», som ble administrert av FNs sikkerhetsråd, tillot litt mer en 100 USD i livsgrunnlag årlig pr. innbygger i Irak. Dette skjedde i kjølvannet av en bombing som bevisst hadde ødelagt Iraks infrastruktur. FNs visegeneralsekretær Martti Ahtisaari, som fikk Nobels fredspris for 2008, inspiserte Irak etter bombingene og sa at resultatet for infrastrukturen var «near apocalyptic». 28 sykehus var truffet sammen med alle større vann- og kloakknnett. Det sistnevnte førte til store epidemier og var katastrofalt for folkehelsen. Ahtisaari spådde etter sin første inspeksjon katastrofale langsiktige følger. Han fikk rett. Mellom 1991 og 1998 rapporterte FNs barnefond UNICEF at 500 000 barn under fem år døde på grunn av underernæring og infeksjoner. Det var etter å ha blitt konfrontert med disse tallene at utenriksminister Madeleine Albright i 1996, på CBS programmet 60 Minutes, svarte: «We think the price is worth it.» Siden den gang har CBS nektet å frigi opptaket med uttalelsen, og reporteren som tok intervjuet, har nektet å kommentere det (ibid.:533).

Fram til juli 2002 hadde USA og Storbritannia blokkert vedtak fra FNs sanksjonskomité om forsyninger til Irak til en verdi av 5 milliarder USD. Dette dreide seg om ren humanitær hjelp myntet på sivilbefolkningen. Disse dramatiske tallene og de sosiale konsekvensene av dem ble nesten ikke rapportert i vestlige medier. FN-personell med Halliday og von Sponeck i spissen ble stemplet som apologeter for Saddam Hussein (ibid.).

VGs dekning av sanksjonspolitikken

I forbindelse med 10-årsmarkeringen av Golfkrigen i 2001 hadde Harald Henden to reportasjer som gir et kritisk tilbakeblikk på konsekvensene av Golfkrigen og den påfølgende sanksjonspolitikken. Dette er de reportasjene som i mitt utvalg VG-artikler i størst grad ser dette fra sivilbefolkningens synsvinkel.

Den første reportasjen stod på trykk 20.1.2001. Her møter vi familien Safwan som bor i det utsatte grenseområdet bare noen kilometer fra Kuwait. De har derfor fått sin andel bieffekter av krigshandlingene. Vi får høre om familiens «endeløse smerte» og de «grusomme og hjerteløse» bombeaksjonene mot Irak. En av legene ved Saddam Teaching Hospital blir intervjuet. Dr. Jawad Al-Ali snakker om bombene fra koalisjonsstyrkene for ti år siden, bombene som har «ødelagt tusenvis av liv.» Reportasjen avsluttes med øyenvitneskildringer fra grenseområdet mellom Irak og Kuwait som er et «dystert skue av utbrente stridsvogner, pansrede kjøretøy og annet krigsmateriell (...).» Henden fulgte opp med en beslektet reportasje fem dager senere (25.1.2001). Også her er enkeltpersoner fra sivilbefolkningen i fokus. Reportasjen fokuserer spesielt på barnas situasjon og med henvisning til tall fra UNICEF får vi høre om den høye barnedødeligheten. Vi treffer lille Mohamed og hans fortvilte mor: «Den lille næringen Mohamed får i seg, kommer fort ut igjen. I seks uker har han hatt diare (sic). Moren, Haifa Jabar (26), har ingen melk å gi ham. Hun er selv underernært og anemisk.»

Snaue tre uker senere (16.17.2.2001) gjennomførte USA og Storbritannia nye angrep mot utvalgte mål. Hvis vi ser på VGs dekning av disse hendelsene, har de nå problemer med å se det fra sivilbefolkningens ståsted. VG hadde ni oppslag. Igjen er det amerikanernes premisser som legges til

grunn, uten at det bringes inn motforestillinger mot den militære maktbruken, eller at krigshandlingene vurderes i forhold til folkeretten.

Hvis vi ser dette i en diskursanalytisk sammenheng, så er det her ingen antydning om at USA har noen stormaktsinteresser å ivareta, og i den grad Saddam Hussein fortsatt har masseødeleggelsesvåpen (noe våpeninspektørene mente de ikke hadde på det tidspunktet), så hadde stormaktene i så fall et medansvar for å ha bidratt til det. Det hører vi heller ikke noe om. I stedet for å bruke et språk som skaper negative konnotasjoner til militær maktbrukt, redefinerer VG dette i positive termer ved å vise til at Irak i forkant av bombingene prøvde ut «besluttsomheten» til USAs nye president (George W. Bush). Vi må huske at dette var ca. 6 måneder før 11/9 og at stemningen var en helt annen rundt militær maktbruk på denne tiden. VG problematiserer ikke den folkerettslige holdbarheten ved denne bombingene, og den kritiske refleksjonen vi møtte i Hørsens reportasje om sanksjonene, er borte. Snarere er det her Saddam Hussein som får skylden for hele situasjonen: «Man behøver ikke være noe utenrikspolitisk orakel for å kunne slå fast at et tiår med militære aksjoner, sanksjoner og forsøk på å isolere Saddam Husseins regime politisk ikke har virket etter hensikten. Diktatoren har sørget for at FN-sanksjonene rammer hans egen befolkning langt hardere enn regimet (...) En omlegging av sanksjonene er åpenbart nødvendig.»

Etter et slikt resonnement ville det være nærliggende å trekke konklusjonen at en politikk som ikke fungerer, må endres av stormaktene og FN. Men når VG skal peke på hvordan omleggingen skal finne sted, rettes igjen pekefingeren mot Saddam Hussein:

«Diktatoren (sørget) for at FN-sanksjonene rammer hans egen befolkning langt hardere enn regimet (...) Irak benytter bare en brøkdel av de midler FN tillater brukt til innkjøp av mat og medisiner.» Her er det bare en av partene, nemlig Saddam Husseins regime, som møter krav om endring.

Konklusjon

Jeg har gitt noen eksempler fra VGs dekning av sanksjonene mot Irak som ser situasjonen gjennom sivilbefolkningens øyne. Jeg har ikke materiale for å konkludere om dette er representativt bilde av VGs dekning av sanksjo-

nene. Jeg har et ganske stort materiale med VGs dekning av amerikanske militære aksjoner i Irak, og mener at måten VG dekket bombingene på i februar 2001, er relativt representativ for VGs tilnærming til dette stoffområdet. VG forholder seg til og gjengir den offisielle amerikanske forklaringen på hendelsesforløpet. Hvorfor kan ikke VG på samme måte som i eksemplet med konsekvenser for sivilbefolkningen, ta et skritt til side og se dette med ofrenes blikk? Jeg tror dette har å gjøre med at VGs referanserammer i saker som angår sikkerhetspolitikk og militære spørsmål, har en så grunnfestet lojalitet til USA at de automatisk kjøper forklaringene som kommer fra Pentagon. Hvis VG hadde hatt et kritisk og uavhengig journalistisk blikk, ville de ha stilt spørsmål ved om tidspunktet for bombingene kunne ha noe med innsettingen av ny president å gjøre. Spørsmål kunne også blitt reist om det fantes andre kilder som kunne belyse en mulig skjult dagsorden knyttet til USAs stormaktsinteresser. Senere i boken skal vi se mange eksempler på at dette mønsteret gjentar seg.

KAPITTEL 5

Krigen mot terror og fienden som er nærmere enn VG aner

Den 11.9.2001 ble USA rammet av det mest omfattende angrepet siden angrepet på Pearl Harbour 7.12.1941. Jeg vil i det følgende argumentere for at det er en logisk sammenheng mellom de mange eksemplene vi har sett fra amerikanernes side på å skaffe seg kontroll over det globale mediebildet av bombingene av Afghanistan, og president Bushs retorikk slik den kommer til uttrykk i talen til Kongressen ni dager etter terrorangrepene mot hjertet av amerikansk politiske og finansielle maktsentra (basert på Ottosen 2002b).

Som nevnt i innledningskapitlet kunne The New York Times i januar 2002 avdekke at Pentagon etter 11. september hadde åpnet et nytt kontor med det talende navnet «Office of strategic influence». Kontoret ble ledet av flyvåpengeneral Simon Worden og ble startet parallelt med George W. Bush sine planer om å utvide «krigen mot terror» mot Irak, og deretter muligens andre av de såkalte «rouge states» (røverstater) som inngår i det George W. Bush definerte som «ondskapens akse» (inkludert Irak, Iran og Nord-Korea). En sentral oppgave for det nye kontoret skulle være å bearbeide utenlandske medier og opinionsledere i pro-amerikansk retning. Metoden skulle være en blanding av «svart» og «hvit» propaganda. På godt norsk betyr dette en blanding av løgn og sannhet. Kort tid etter at kontorets eksistens ble kjent, ble det besluttet å stenge det (Aftenposten 28.1.2002). Belastningen ved at offentligheten hadde fått kjennskap til det ble for stor. Det betyr neppe at det blir slutt på desinformasjon i Pentagons mediestrategier (se blant annet sitat fra Rumsfeld i innledningskapitlet). Det er nemlig

ikke noe nytt at desinformasjon er et ledd i propagandastrategier hverken hos USA eller andre stormakter. Det nye var at det gjennom denne lekkasjen ble gitt en eksplisitt innrømmelse av fenomenet. Gjennom denne lekkasjen ble vi samtidig vitne til det beste og det verste i den amerikanske pressetradisjonen. På den ene side en avsløring i et toneangivende tungt medium som bringer en nyhet som åpenbart går på tvers av interessene til den sikkerhetspolitiske eliten. På den andre side avdekking av en kynisk stormaktpolitisk strategi for manipulasjon i kampen om globalt hegemoni over nyhetsbildet.

Tankene går tilbake til Vietnamkrigen der mediene på et avgjørende tidspunkt i kampen om opinionen brakte lekkasjer fra The Pentagon Papers. Dette var hemmeligstemplet materiale om amerikanernes krigføring i Vietnam og viste at opptrappingen av amerikanernes militære angrep mot Nord-Vietnam og hemmelige bombing startet alt i februar 1964. Den omdiskuterte episoden i Tonkin-bukta med væpnet konfrontasjon mellom amerikanske og nord-vietnamesiske marinefartøyer et halvt år etter (august 1964) var det uttalte påskuddet for at amerikanerne startet bombing. Bombingen var derfor ikke resultat av et uprovosert nord-vietnamesisk angrep slik amerikanerne framstilte det, men en konfrontasjon som hadde bygd seg opp over lang tid etter at nordvietnamesisk territorium var blitt krenket ved flere anledninger uten at det forelå noen krigserklæring fra USAs side (noe som heller aldri ble gitt i løpet av hele krigen) (*The Pentagon Papers* 1971:234–235 i Ottosen 2001).

Pressefrihet under press etter 11. september

Den uavhengige internasjonale journalistforeningen «Reporters Without Borders» har uttrykt bekymring over pressefrihetens vilkår i USA etter 11. september (Levy og Bugingo 2001). Likeledes har en organisasjon som «Index of Censorship», en av vakhundene for internasjonal pressefrihet, gitt generelt uttrykk for bekymring over ytringsfrihetens vilkår under «krigen mot terror» i en global målestokk. En rekke regimer har benyttet sjansen til å kneble all opposisjon under påskudd av å være lojale deltakere i krigen mot «terror». I mange land, som for eksempel Usbekistan der muslimene generelt har vært undertrykt, er de nå «fritt vilt» uten at

vestlige regimer generelt ser ut til å bekymre seg i sakens anledning. At russiske myndigheter fikk fortsette sine massive overgrep i Tsjetsjenia, sorteres tydeligvis ikke under ondskap eller terror. Det har siden 11/9 kommet en omfattende litteratur om hvordan menneskerettighetene står i fare for å bli undergravd med en «velment» begrunnelse i tiltak mot terrorisme. Jeg har ikke anledning til å gå inn i hele dette problemkomplekset her, men kan blant annet vise til Ronald Bye og Finn Sjues bok *Overvåket*, som dokumenterer at personvernet er truet fordi politikerne kollektivt ikke stiller nok kritiske spørsmål til de fullmakter de hemmelige tjenester får for å kartlegge enkeltborgeres bevegelser, databruk og kommunikasjon (Bye og Sju 2008:315–325). Sidsel Meyer viser i sin bok *Ingen fare for dem med god samvittighet* hvordan norsk straffelov er endret og terskelen for å komme under søkelys for terrorvirksomhet senket. Hun viser til at Straffelovens paragraf 147b kriminaliserer innsamling av penger eller egen pengestøtte til terrororganisasjoner. Dette er også å betrakte som terrorhandlinger. Både USA og EU har laget egne lister over organisasjoner og personer som kan knyttes til terrorvirksomhet. Meyer stiller noen urovekkende spørsmål:

PST har siktet en somalier etter paragraf 147b. Vedkommende, som lenge satt i varetekt, er løslatt, men han er fortsatt siktet og under etterforskning våren 2009. Blir han avlyttet? Det vet vi ikke. Blir han tiltalt? Det vil tiden vise.

I 2008 ble paragraf 147c føyd inn i straffeloven. Her heter det at offentlig oppfordring, rekruttering og opplæring i handlinger, metoder og teknikker som kan knyttes til de nevnte forbrytelser i paragraf 147a også skal forstås som terrorhandlinger.

(...) Flere spørsmål knytter seg til forståelsen av hva «frykt» og «befolkning» innebærer. Hva er frykt? Hvor stor frykt må handlingen skape? Hva er en befolkning? Hele landets befolkning? Eller en større eller mindre gruppe av befolkningen?

Lovens utforming utfordrer oss også ved å kriminalisere planlegging og forberedelse av en terrorhandling som er avtalt mellom flere personer. Hva innebærer det å planlegge eller forberede? Hvor går grensen? Lovlig kjøp av våpen? Innkjøp av finlandshetter? Innkjøp eller lån av spesielle kart eller bøker?

Og hva karakteriserer en inngått avtale mellom flere? Er det nok at to eller flere har pratet løselig om en handling? Hvor detaljert må praten være? Hvor mange ganger må de impliserte ha snakket om saken? (sitert fra Meyer 2009).

I kampen mot terrorisme kan vi ane en dobbeltmoral fordi tiltak som vi ikke aksepterer mot enkeltborgere i totalitære regimer, blir «forstått» når de gjennomføres i vestlige demokratier hvis begrunnelsen er å bekjempe en diffus terrorfare.

Det er ikke noe nytt at det skjer desinformasjon og propaganda i «den gode saks tjeneste». Etter min mening er det viktig for det globale mediabildet at USA lyver for hele verden (inkludert mediene) om hvorfor de startet Vietnamkrigen og Irak-krigen, og at de oppretter et eget kontor for desinformasjon om egen rolle i kampen om globalt hegemoni. I en global målestokk er dette faktisk av større betydning enn at det finnes medier i USA som avdekker disse forholdene og skriver kritisk om det.

Hvis man tar amerikanske myndigheters egne utsagn på alvor og analyserer hva de faktisk sier, så er det ingen grunn til å bli overrasket. USA mener jo faktisk at det gjelder ett sett regler for dem selv og andre regler for resten av verden. Derfor ser de gjerne at deres fiender, inkludert Slobodan Milosevic, blir stilt til ansvar overfor FNs krigsforbrytertribunal, en spesialdomstol opprettet utenfor rammen av Den internasjonale straffedomstolen. Samtidig har ikke supermakten villet gi sin tilslutning til FNs forsøk på å få etablert Den internasjonale straffedomstolen med folkerettslig forankring i en forpliktende konvensjon. Da domstolen ble en realitet i april 2002 etter at 60 land hadde forpliktet seg til å underkaste seg dens jurisdiksjon, var det uten USAs deltagelse. Den eneste gjenværende supermakt ville ganske enkelt ikke akseptere en internasjonal domstol der amerikanere risikerer å bli tiltalt på linje med andre (Garbo 2002).

Mediekontroll og sensur

Det er dokumentert en rekke eksempler på utilbørlige inngrep i pressefriheten i USA etter 11. september (Ottosen 2002).

Enda mer oppsiktsvekkende er det at amerikanerne har prøvd å utvide sin mediekontroll i en global målestokk. Det første tiltaket etter angrepet

mot Afghanistan 7. oktober var at Pentagon kjøpte opp alle bildene fra kommersielle satellittselskaper som potensielt kunne brukes til å etterprøve offisielle amerikanske synspunkter om utviklingen av krigens gang. Der nest prøvde amerikanske myndigheter forgjeves å presse regimet i Qatar til å gripe inn i sendingene til Al Jazeera som tok seg den frihet å kringkaste talene til bin Laden. Tankene går til den kalde krigen da amerikanske myndigheter mottok klager fra myndighetene i Sovjetunionen og Kina på amerikanske mediers dekning av deres land. Da viste amerikanske myndigheter til at i et demokrati er det pressefrihet og at de hverken hadde ønske eller mulighet til å kontrollere deres virksomhet.

Når Al Jazeera ikke kunne stanses på denne måten, henvendte amerikanske myndigheter seg til sine egne medier og ba dem om å avstå fra bruk av bilder fra Al Jazeera med opptak av blant annet bin Laden. Henvendelsen var et klart forsøk på å gripe inn i pressefriheten, men enda mer oppsiktsvekkende var det at tunge amerikanske medier ga etter og stanset kringkastingen av «live»-sender fra Al Jazeera.

Det neste inngrepet kom da myndighetene beklaget seg over at det i bombingens startfase var for mye fokus på potensielle sivile tap og for mye omtale av lidelser blant befolkningen i Afghanistan. CNN-staben fikk pålegg fra sin egen styreformann om «balansering» i dekningen av sivile tap i Afghanistan med beskjed om samtidig å minne seerne om at det var på grunn av Taliban-regimets grusomheter at bombingene var nødvendige. Denne typen detaljdirektiver ble også gjennomført i andre medier og gir skremmende assosiasjoner til den tyske okkupasjonsmakten i Norge under andre verdenskrig. De sendte detaljerte påbud til mediene gjennom daglige Tagesanweisung med beskjed om «passende» og «upassende» vinkling og presentasjon av nyheter.

Norske mediebedrifter avviste alle antydninger om å stanse sender fra Al Jazeera, men syntes merkelig nok ikke at det var et nyhetspoeng at amerikanerne til slutt gikk til det drastiske skrittet å bombe Al Jazeeras Kabul-kontor 12. november 2001. Sjefredaktør Ibrahim Hilal syntes det var påfallende at amerikanerne bombet deres kontor samme dag som BBC gjenåpnet sitt Kabul-kontor. BBC-reporteren Nik Gowing har undersøkt denne hendelsen grundig og gir i en artikkel i *The Guardian* (8.3.2002) uttrykk for stor uro over holdningene han møtte i Pentagon. Amerikan-

ske myndigheter forsvare bombingene som legitime mål enda de ikke kan legge fram noen bevis som dokumenterer at Al Jazeera har bedrevet noe annet enn ordinær journalistisk virksomhet. Den manglende respekten for mediernes integritet har fått Nik Gowing til å uttrykke bekymring for hva som for eksempel kan skje med vestlige journalister på jobb i Irak, og andre potensielle angrepsmål. Gowing mener at en journalist som dekker en krig profesjonelt, må dekke alle sider på en balansert måte også i områder som er kontrollert av «fienden». Holdningen i Pentagon kan tyde på at en slik holdning i seg selv kan utsette journalister for fare.

Forfatteren Ro Suskind skriver i sin bok *The One Percent Doctrine* at Al Jazeeras Kabul-kontor var et utvalgt og bevisst bombemål (Suskind 2006).

Under invasjonen av Irak i 2003 ble Bagdad-kontoret til Al Jazeera bombet igjen og en av journalistene ble drept. Etter denne hendelsen satte Committee to Protect Journalists i gang en uavhengig granskning som konkluderte med at selv om det ikke kunne bevises at Al Jazeera var et utvalgt mål for bombingene, var det uansett et sivilt mål og derfor i strid med Genèvekonvensjonen. Det ble også slått fast at den amerikanske invasjonsstyrken var juridisk ansvarlig selv om det ikke kunne bevises at det var et bevisst krigsmål.

Daily Mirror skrev i 2005 at George W. Bush i en telefonsamtale med Tony Blair luftet ideen om å bombe Al Jazeeras hovedkvarter i Qatar, noe som ble avvist av Blair. Daily Mails kilder var den gang uenige om dette var seriøst, men heller om det kunne betraktes som en fleip (Gierhart 2008:23–24).

Fra retorikk til handling

Jeg vil i det følgende argumentere for at det er en logisk sammenheng mellom de mange eksemplene vi har sett fra amerikanernes side på å skaffe seg kontroll over det globale mediebildet av bombingene av Afghanistan, og president Bushs retorikk slik den kommer til uttrykk i talen til Kongressen ni dager etter terrorangrepene mot hjertet av amerikanske politiske og finansielle maktsentra. Jeg vil samtidig se på hvordan VGs dekning av dette viser at når man ikke tar kontekst, mediemanipulering og mediestrategier med i vurderingen, så blir vinklingen feil.

I denne sammenheng er det interessant at rapporten til «Reporters Without Borders» nettopp markerer Bushs tale til Kongressen før 20. september som et veiskille. Talsmenn for den vanligvis mediekritiske organisasjonen «Fairness and Accuracy in Reporting» uttalte at i perioden 11.–20. september var dekningen i amerikanske medier i det store og hele bra: «vi så en ny type spontan og seriøs journalistikk», uttalte talsperson for FAIR, Steve Randell (forf. oversettelse). Etter 20. september fikk vi se eksempler på en rekke urovekkende trekk som viste hvor sårbar pressefriheten og ytringsfriheten er når sjokkreaksjoner erstatter nøkterne analyser. Det var akkurat som om president Bush hadde redefinert premisene for mediens nye patriotiske agenda.

En diskursanalytisk tilnærming til Bush-retorikken

Jeg vil i det følgende foreta en diskursanalytisk tilnærming til en analyse av Bush sin retorikk (se innledning for definisjon av diskursanalyse).

I et tidligere arbeid har jeg sammen med svenske kolleger definert tre diskursanalytiske innfallsvinkler for å analysere mediens funksjon i moderne krigføring. Bombingen av tidligere Jugoslavia med den uttalte hensikten å hindre etnisk rensing fra serbiske sikkerhetsstyrker ble definert som en «humanitær intervensjon» (ikke som krig). Bildene av flyktninger som strømmer ut fra krigssonen, skapte gode vilkår for «den medfølende» diskursen som skulle vise seg å ha gode vekstvilkår i den norske opinionen. Gjennom meningsmålinger ga flertallet sin tilslutning til at «noe måtte gjøres» for å stoppe nye overgrep fra Milosevic-regimets side. Nå hadde riktignok Bondevik problemer med å selge NATOs propaganda om at det egentlig ikke var krig man bedrev i Kosovo. Når norske soldater i uniform for første gang siden andre verdenskrig opererte side om side med bombefly som slapp sin dødelige last over serbisk infrastruktur, syntes både journalister og folk flest at dette lignet mistenkelig på en krig. Vi fikk derfor en «mediediskurs» som prøvde å balansere mellom «propagandadiskursen» der NATO etter et framprovosert sammenbrudd i Rambouillet forklarte at alle andre veier enn bombing hadde vist seg nytteløse, og «den medfølende

diskursen» som representerte vanlige menneskers tvil og tro om at et onde (etnisk rensing) kan fordrives med et annet (bombing).

En publikumsundersøkelse et halvt år etter bombingene basert på diskusjoner i såkalte fokusgrupper viste at denne ambivalensen var sterkt til stede blant vanlige seere (Nohrstedt, Höijer og Ottosen 2001). Samlet sett kan ambivalens være et dekkende uttrykk for både mediernes og folkets vakling mellom tvil og tro om Norges bidrag til krigføringen var forenlig med vårt image som verdens fremste brobygger og fredsfaktor ved Oslo-avtalen. Ei heller om deltagelsen var forenlig med kampanjen for en plass i FNs sikkerhetsråd som blomst i knapphullet på den internasjonale arena. Om publikum og mediene selv viste tegn til ambivalens, var våre politikere derimot aldri i tvil. De visste at deres oppgave var å vise at vi stod last og brast med våre mektige allierte og ga på et diffust formelt grunnlag sin tilslutning til Norges vei inn i krigen mot Jugoslavia. Dette skjedde også uten skriftlig kommunikasjon mellom Storting og Regjering og uten et formelt vedtak i vår nasjonalforsamling (Aftenposten 17.4.1999).

Etter angrepet på verdenskapitalismens høyborg World Trade Center på Manhattan og supermaktens militære nervesenter i Pentagon inviterte ikke Bush i sin tale til Kongressen den 20. september til tvil eller ambivalens om virkemidler i «krigen mot terror». Dette står som kontrast til NATOs mediestrategi under Kosovo-bombingen. USA benyttet en klar og rendyrket propagandadiskurs, antagelig først og fremst ment for hjemlig konsum, men som heller ikke skulle etterlate tvil hos oss andre om hvor skapet skulle stå. «Medlidenhetsdiskursen» var det denne gangen ikke behov for å tydeliggjøre på den hjemlige amerikanske arena. At det hersket en genuin empati med de over 3000 som døde i ruinene etter den forferdelige udåden, kan det ikke herske tvil om. Deres skjebne ble vi minnet om ved at mediene brakte bilder av de omkomne og viste pårørende og sørgende borgere over hele landet som sluttet rekkene rundt sin president til minne om de «verdige» ofrene, for å bruke Noam Chomskys begrep (Herman og Chomsky 1988). De «uverdige ofrene» (den afghanske sivilbefolkningen) som døde i minst like stort antall som uskyldige ofre for amerikanernes bomber i ukene og månedene som fulgte, skulle vi i liten grad få navnene på eller se bildene av. De skulle forbli anonyme ofre og en «utilsiktet bivirkning»

(collateral damage) av en «uunngåelig» og «nødvendig» krigshandling på «det godes side».

Bush som taler

Den amerikanske mediekommentatoren Norman Solomon mener at Bush sin tale til Kongressen ble et vendepunkt for Bush. I de første dagene etter 11. september ble han kritisert for å være usynlig og utydelig overfor en sørgende befolkning. Allerede før 11. september ble det i brede kretser i det amerikanske establishment uttrykt uro for at Bush var utydelig og svak i både skrift og tale. Talen til Kongressen 20. september representerte et dramatisk vendepunkt. At denne midlertidige oppgangen i popularitet snudde igjen ettersom krigen i Irak trakk ut og de amerikanske tapstallene økte, er en annen sak. Da Bush gikk av i januar 2009, var hans popularitet den laveste som noen gang er målt for en president.

Mark Crispin Miller, som har studert retorikken og kroppsspråket til Bush, fant dette vendepunktet særlig interessant fordi presidenten etter dette slapp å *spille* en rolle som statsleder. Han kunne være seg selv, og tiden var moden. Miller, som er forfatteren av boken *Boxed In: The Culture of TV*, sier det slik: «The speech was deemed ‘Churchillian’ because the audience (the American people, the Congress, the media) was so desperate for a proper leader at that fearful moment» (sitert fra Solomon 2001). Miller har tidligere kommentert Bush-retorikken i boken *The Bush Dyslexicon: Observation on a National Disorder*. Her påpeker han at det plutselige omslaget til klar og utvetydig tale hos presidenten henger sammen med at Bush nå kunne tale rett fra hjertet. Miller kommenterer at Bush alltid har snakket klart når han omtaler ting som står han nær, for eksempel baseball eller sin kjære eiendom i Texas. Han har heller ikke problemer med syntaksen når han kan snakke om politiske hjertesaker, for eksempel forsvaret for dødsstraff eller behovet for hevn når USA har blitt tråkket på tærne. Han snakker også flytende når han kan slå en vits eller si «nei». Det er når han skal snakke om medfølelse eller reflektere over noe på et høyere nivå han får problemer. Da begynner han å stotre og sluke ord. «Som hos de fleste av oss vil ikke tungen samarbeide når han ikke er ærlig», som Miller uttrykker

det (sitert fra Solomon 2001, min overs.). Men etter 20. september hadde USA fått en president som nasjonen «trengte» med klar og tydelig tale.

Presidentens budskap

Som jeg skal komme tilbake til, skulle talen definere premissene for hvordan USA skulle komme til å takle utfordringene i «krigen mot terror». Derfor var den også rettet til et internasjonalt publikum som ikke var like mottagelig for det enkle budskapet som har større grobunn på presidentens hjemmebane i Texas enn i de urbane og intellektuelle miljøene i Europas storbyer. Det snevre perspektivet i analysen til Bush vakte derfor bekymring langt inn i maktens korridorer i de europeiske hovedsteder. Hva var så presidentens budskap i denne nasjonsbyggende talen?

Hvorfor hater de oss?

Etter å ha slått fast det historiske med angrepet som for første gang på 136 år brakte krig til det amerikanske fastlandet (ikke medregnet japanernes angrep på Pearl Harbour i 1941), stilles det retoriske spørsmålet:

Americans are asking «Why do they hate us?»

Svaret var ingen invitasjon til dialog og var blottet for både selvinnsikt og selvkritikk:

«They hate what they see right here in this chamber: a democratically elected government. Their leaders are self-appointed. They hate our freedoms: our freedom of religion, our freedom of speech, our freedom to vote and assemble and disagree with each other.»

Kritikere har i denne sammenheng ironisert over at presidenten selv ikke ble valgt med et flertallsvotum, og at det har blitt satt spørsmålsteget ved legitimiteten ved valget på grunn av uregelmessigheter ved opptellingen i Florida, staten som ble avgjørende for utfallet. En rekke tiltak som har truet rettssikkerheten i USA etter 11. september bidrar til å stille spørsmål ved eksistensen av disse frihetene i det amerikanske samfunnet. Den viktigste

grunnen til at dette enkle budskapet ikke fant en positiv grobunn utenfor USAs grenser henger likevel sammen med at amerikanernes selvbylde ikke helt stemmer med erfaringen mange stater og folk har gjort med verdens eneste gjenlevende supermakt de siste 20 årene. Manning Marable minner oss om følgende fakta:

- USA nektet å akseptere dommen i den internasjonale domstolen i Haag som dømte USA for brudd på folkeretten både for minelegging av havområdet utenfor Nicaragua og for støtten til den væpnede opprørsbevegelsen Contras som drev geriljakrig mot sandinistene.
- I tre tiår har USA nektet å ratifisere FNs konvensjon for bekjempelse av rasisme.
- USA hadde på dette tidspunktet opparbeidet seg en gjeld på \$ 582 millioner grunnet ubetalt kontingent til FN.
- USA har motsatt seg en konvensjon for opprettelsen av Den internasjonale straffedomstolen under FN, en domstol som potensielt også kan tiltale amerikanere.
- USA har angrepet Irak uten FN-mandat ved en rekke anledninger siden Golfkrigen, med store konsekvenser i form av sivile tap og ødelagt infrastruktur (Ottosen 2001).
- Politikere og medier i USA har gjentatte ganger avvist en mulig kobling mellom en ensidig amerikansk støtte til Israel og mange palestineres støtte til angrepet 11/9. Selv en nær alliert, den daværende britiske utenriksministeren Jack Straw, klarte å koble avmakten i det palestinske folket og faren for økt terrorisme. Han understreket at «there is never an excuse for terrorism. At the same time there is an obvious need to understand the environment in which terrorism breeds» (siteret fra Marable 2001). Det er et velkjent faktum at lignende tanker gjør seg gjeldende blant en milliard muslimer over hele verden.

Etter Israels offensiv mot palestinerne våren 2002, som kulminerte i angrepet på Gaza i januar 2009, har det ikke blitt lettere for USA å forklare at de har gitt grønt lys til Israel for et nådeløst angrep på palestinere og åpenbare brudd på Genèvekonvensjonen. Dette inkluderer summariske henrettelser av påståtte terrorister, angrep på ambulanser, kirker og andre sivile mål som vi så eksempler på under krigen på Gaza i januar 2009.

Uten at det på noen måte skal bortforklare eller unnskyldte ugjerningene 11. september, må slike udiskutable fakta utgjøre et nødvendig bakteppe for udåden mot det amerikanske folk.

«Vi-dem»-perspektivet

Tidligere studier av fiendebilledbruk som en del av retorikken i propaganda viser at et rendyrket «vi-dem» er viktig for å få fram det ønskede budskapet med maksimal effekt (Ottosen 1994). I denne sammenheng er det derfor viktig at Bush definerer angrepet 11/9 som krig: «enemies of freedom committed an act of war against our country». Både under Golfkrigen og krigen i tidligere Jugoslavia unnlot USA bevisst å bruke begrepet krig om den militære offensiven de selv stod bak. Krig var noe «de andre» gjorde mot oss. Dette kan forklares med at man ville unngå en diskusjon som kunne knyttes til folkeretten i krig og Genèvekonvensjonen. Siden ingen stater hadde erklært krig mot USA før 11. september, er spørsmålet om hvem det er som blir definert som fienden.

Svaret er at «al Qaida, then all other terrorist» pekes ut som fiende. Derfor har denne kampen et langsiktig mål, ja nærmest et evighetsperspektiv, siden kampen vil vare til alle terrorister er «found, stopped and defeated». Her holdes samtidig andre mulige definisjoner av terrorisme – som «statsterrorisme eller statsstøttet terrorisme» utenfor (jf. angrepet på sivilt ambulansespersonell o.l. fra israelske sikkerhetsstyrker i Palestina).

Årsakssammenheng

Terrorismens *årsaker* er neste tema (hvorfor hater de oss?). Argumentasjonen er todelt med et klart «vi og de andre-perspektiv»:

1. Vi har demokrati i motsetning til *dem* som er «self-appointed».
2. Vi støtter «frihet» i motsetning til *dem* som «hate our freedoms: our freedom of religion, our freedom of speech, our freedom to vote and assemble and disagree with each other».

På et punkt er det imidlertid tegn til forsøk på brobygging med «de andre». Det er da Bush understreker at det ikke er en krig mot islam og at terrorhandling er en blasfemisk handling sett i en islamsk kontekst.

Massiv gjengjeldelse

Svaret på angrepet 11. september vil være en bredt basert gjengjeldelse og ikke bare «isolated strikes (...) but a lengthy campaign unlike any other we have ever seen». Her blir i realiteten verden invitert til en permanent unntakstilstand.

Medieperspektivet

Det er også verdt å merke seg at Bush trekker fram medieaspektet med en forvarsel om de sterke medierestriksjonene under bombingene av Afghanistan 7.10.2002. Vi blir lovet «dramatic strikes visible on TV», men også «covert operations secret». Bush erkjenner at hemmeligholdet vil forårsake «some propaganda losses» og at man til og med vil gi avkall på noen propagandatriumfer for å sikre hemmelighold («even in success»). Restriksjoner er altså viktigere enn noen kortsiktige propagandatriumfer. Det er i lys av dette vi må se opprettelsen av det omtalte Pentagon-kontoret for desinformasjon. Derfor er det også en logisk sammenheng mellom denne retorikken og de strenge restriksjonene på mediernes dekning av «krigen mot terror». I sin oppsummering av pressens vilkår etter angrepet på Afghanistan skrev *Columbia Journalism Review* at «journalister har blitt nektet adgang til amerikanske tropper i større grad enn i noen annen konflikt som har involvert amerikanske militære styrker» (Hickey 2002:26).

Susan Faludi mener at det ikke er tilfeldig at en av de journalistene som fikk sparken for manglende patriotisme etter 11/9, nettopp var en som stilte

spørsmål ved presidentens lederskap (Faludi 2007). Dan Guthrie i *Daily Courier* i staten Oregon fikk sparken etter å ha kalt presidenten «an embarrassment» i en artikkel 15. september. Nå skulle rekkene slutes og man forventet at mediene gjorde sin del av jobben. Fem år senere ble Guthrie invitert av nettavisen *The First Post* til å reflektere over sine uttalelser. Han skrev da:

They accused me of treason because I pointed out your cowardice. I wonder how those critics feel about you now. (...) While diverting us with weekly sound bites about the war on terror, you keep transferring wealth from the middle class to the rich. You are ushering in a new Gilded Age marked by political corruption and obscene profits for your cronies.

In retrospect, five years ago I underestimated the damage a coward with power can do.

(<http://pickholes.wordpress.com/2006/12/19/dan-guthrie-says-bush-is-still-a-coward/>)

Midler i krigføringen

Neste tema i Bush sin tale er *midler* i krigføringen. Den økonomiske kamparena blir definert («starve terrorists of funding»). Videre blir «splitt og hersk»-metoden lansert («turn them on against another»). Kampen skal føres i global målestokk over tid («drive them from place to place until there is no refuge or no rest»).

Venn og fiende

I definisjonen av venn og fiende er det ikke plass for noe mellomstandpunkt. Land som kan klassifiseres som terroristenes støttespillere, vil det ikke blitt tatt lett på («pursue nations that provide aid or safe haven to terrorism»). Det finnes bare to posisjoner: «Every nation in every region now has a decision to make: Either you are with us or you are with the terrorists.» Når George W. Bush uttalte at «USA er den viktigste kilden til det gode i hele menneskehetens historie», vil noen se mediernes hat-retorikk som et

logisk motsvar. Når journalister selv tar til orde for «hurtig-drap av jævlene (bastards)» og krav om «bomb dem til basketballbaner», vil noen se med bekymring på en generell atmosfære av intoleranse, selv om ropet på hevn har bred støtte i befolkningen. CNN offentliggjorde en meningsmåling om at 45 % av befolkningen ikke ville motsette seg tortur hvis dette kunne få fram informasjon om terrorister (Index of Censorship nr. 1 2002 s. 5).

NATO = verden

Bush peker på artikkel 5 i NATO-pakten der prinsippet om at angrepet på en medlemsstat betraktes som et angrep på alle, men i talen utvides prinsippet til å gjelde hele verden. «This is the world's fight. This is civilization's fight. This is the fight of all who believe in progress and pluralism, tolerance and freedom.» Med et retorisk grep blir NATO utpekt til å representere hele verden og ikke bare medlemsstatene. («NATO charter reflects best the attitude of the world: An attack on one is an attack on all»). De potensielle motstanderne av dette globale perspektivet stigmatiseres samtidig som *usiviliserte* («The civilized world is rallying to America's side»). Også motstandere av demokrati som Usbekistan blir med dette inkludert i den «siviliserte» selv om de forfølger muslimer. Så lenge de samtidig slutter seg til «krigen mot terror», er de en del av det gode selskap. At Usbekistan blir regnet blant «verstingene» i menneskerettighetsbrudd blant menneskerettighetsorganisasjoner, blir i denne sammenheng et underordnet spørsmål.

Innskrenkning i demokratiske rettigheter

Antiterrorlovgivningen i USA etter 11. september har vært, og er, omstridt, selv om den altså skjer i sivilisasjonens navn. I sin tale understreker Bush at det er lovgivningen som må tilpasses virkemidlene og ikke omvendt. («We will come together to give law enforcement the additional tools it needs to track down terror here at home.») En rekke menneskerettighetsorganisasjoner har uttrykt bekymring for rettssikkerheten og demokratiet i det amerikanske samfunnet. I Storbritannia la regjeringen fram et lovforslag i november 2001 som ble vedtatt med mindre endringer. Her åpnes det for

internering og utvisning av asylsøkere som på vagt grunnlagt kan knyttes til terrorister. Organisasjoner som «Liberty and Justice» og «Amnesty International» har uttrykt sterk bekymring for rettsikkerheten. President Bush innførte militære dekreter som tillot ikke-amerikanere å bli tiltalt i militære domstoler i stedet for i det ordinære rettsapparatet, med mindre krav til bevisførsel og åpenhet. Dekretet ble vedtatt 26. oktober med det talende navnet «Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct terrorism (USAPA)». Her gis det også vidtgående fullmakt til telefonavlytting, ransaking og andre kjente metoder for overvåking med lite betryggende juridisk prosedyre. USAPA åpner også for internering og fengsling uten lov og dom for mistenkte terrorister, der det råder stor grad av usikkerhet om terskelen for å definere hva som er en terrorist. Over 1200 mennesker ble internert med henvisning til den nye loven i løpet av det første året etter 11. september, til stor bekymring for borgerrettighetsorganisasjonene (Index of Censorship nr. 1 2002, s. 10). Internering av krigsfanger på den amerikanske basen Guantanamo Bay på Cuba uten noen folkerettslig forankring har også vakt massive protester fra menneskerettighetsorganisasjoner over hele verden. Selv om Barak Obama vedtok å stenge basen i løpet av et år etter sin tiltredelse som president, er ikke problemet løst. Fortsatt vet man ikke hva man skal gjøre med fangene siden det ikke er lett å finne land som vil ta imot dem.

Bush gir løfte om en rekke drastiske virkemidler for å komme terroristene i forkjøpet («We will come together to strengthen our intelligence capabilities to know the plans of terrorists before they act and to find them before they strike.»).

Mandat fra Gud

Når *mandatet* for disse drastiske virkemidlene skal defineres, er det dypest sett bare en som kan legitimere mulige lovbrudd og ignorering av folkeretten: «In all that lies before us, may God grant us wisdom and may he watch over the United States of America.»

Ikke-temaer

En diskursanalytisk tilnærming til denne talen må også omfatte hvilke faktorer og perspektiver Bush *ikke* nevner:

1. Det er ingen referanse til FN
2. Det er ingen henvisning til folkeretten
3. Det er ingen definisjon av demokrati
4. Det er ingen definisjon av frihet

Sammenheng mellom retorikk og praksis

Min påstand er altså at det er en logisk sammenheng mellom retorikken, kravet om lojalitet til mediene på hjemmebane og USAs forsøk på å utøve sensur i global målestokk. Den retorikken finner også sin naturlige plass i den hegemoniske tenkemåten som for alvor slo røtter etter Golfkrigen der George Bush senior erklærte «en ny verdensorden». Den nye verdensorden representerer en diffus overgang mellom en militær operasjon, støttet av FN, for å drive Irak ut av Kuwait «med alle nødvendige midler», og situasjonen rett etter Golfkrigen der USA og Storbritannia uten FN-mandat overtar operasjonen med innføring av flyforbudsonene i Nord- og Sør-Irak. USA og Storbritannia har brukt dette diffuse nye mandatet til å gjennomføre en rekke militære angrep på Irak. Angrepet på tidligere Jugoslavia ble også gjennomført som en ensidig NATO-aksjon uten FN-mandat, og president Bush sin strategi etter 11. september innebærer en logisk oppfølging av denne selvbestaltede lederrollen i «krigen mot terror» (Nohrstedt og Ottosen 2001). Dette kan være et bakteppe for en gjennomgang av hvordan norske politikere og medier fant sin plass i Bush sitt nye verdensbilde.

Norges plass i den nye verdensorden

Det synes å være et trekk at jo nærmere båndene er mellom et land og den ledende supermakten USA, jo mer vil mediene i det landet være tilbøyelige til å forsvare USAs politikk i konflikter. For de nordiske landene har konfliktdiskursen til en viss grad reflektert de sikkerhetspolitiske tradi-

sjonene til de respektive landene. Dette nedfeller seg også i resultatene fra et internasjonalt komparativt prosjekt fra dekingen av Golfkrigen som omfatter medier fra Norge, Sverige og Finland i tillegg til blant annet USA og Tyskland (Nohrstedt og Ottosen 2001).

Ett av funnene fra en analyse av over 4000 artikler i det omtalte Golfkrigsprosjektet viser at NATO-land som Norge og Tyskland i større grad enn alliansefrie land som Sverige og Finland gjengir og henviser til den amerikanske retorikken. Rent konkret ble parallellene mellom Hitler og Saddam Hussein, som var en hjørnestein i retorikken til president Bush, i større grad gjengitt og gjentatt i norske og tyske medier enn i finske og svenske (Nohrstedt og Ottosen 2000). Svenske og finske medier fokuserte mer på FN enn mediene i NATO-landene USA, Norge og Tyskland. En sammenligning av svenske og norske medier viser større avhengighet av amerikanske kilder i de norske mediene enn i de svenske (Ottosen 2001). En analyse av dekingen av Kosovo-krigen viser at det var større variasjon i dekingen i de ulike NATO-landene enn under Golfkrigen, blant annet med greske medier som en kritisk motvekt til pro-NATO-dekingen i land som Storbritannia (Nohrstedt, Kaitatzi-Whitlock og Ottosen 2000). Også blant norske medier var det større innbyrdes forskjeller enn under Golfkrigen, selv om de største avisene støttet bombingene på lederplass. Det var imidlertid ulik tilnærming i nyhetsdekingen i aviser som Aftenposten, VG og Dagbladet (Ottosen 2001b).

Norske politikere derimot fortsetter å være «his master's voice». Så å si ingen stortingspolitikere, bortsett fra et par av SV-representantene, uttrykte motstand mot norsk krigføring i Jugoslavia. Når hendelsene etter 11. september skulle settes i en større sammenheng, uttrykte også norske politikere sin støtte. Et forsiktig ønske fra den norske utenriksministeren Torbjørn Jagland om at USA måtte vise tilbakeholdenhet i sin gjengjeldelse for å skåne sivile, ble øyeblikkelig brukt av tunge amerikanske medier som Washington Post til å sette spørsmålsteget ved om norske politikere «egentlig var til å stole på». Etter dette var det ingen toneangivende norske politikere som ga uttrykk for tvil i sin støtte til USA.

Forsvarsminister, cheerleader og «en av gutta»

I denne kritiske fasen for Norges renommé viste én kandidat seg verdig som forsvarsministeremne. Stortingetsrepresentant Kristin Krohn Devold fra Høyre dro dagen etter 11. september til USA på sponset fisketur med TV 2 (uten å innrapportere det til Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité, som hun burde ha gjort (Aftenposten 9.3.2002)). Hun ble så grepet av den patriotiske ånden i USA at hun lot seg avfotografere i shorts og t-skjorte med Stars-and-stripes-motiv. Dette cheerleader-imaget gjorde til og med inntrykk på vårt broderfolk, og avisen *Expressen* arrangerte en avstemning ved å vise bilde av vår cheerleader ved siden av den betydelig mindre fotogene svenske forsvarsministeren Björn von Sydow, ledsaget av spørsmålet om «hvem vil du helst ha som forsvarsminister?». Kristin Krohn Devold vant både denne avstemningen og kampen om vervet som forsvarsminister etter regjeringsskiftet. Ingen burde av den grunn la seg lure til å tro at hun skulle henfalle til forgjenger Jaglands brøler, nemlig å vise «svakhet». Siden tiltredelsen og gjennom hele sin periode som forsvarsminister demonstrerte hun at hun var «en av offisersgutta». Hun deltok på NATO-øvelser og isbadet med de barskeste marinejegere, døpte krigsskip og vek aldri en tomme i lojalitetserklæringer til den gode saks tjeneste. Hun har sendt norske elitesoldater i krig i de afghanske fjellene, selv om hun i et portrettintervju innrømmer at det ikke er uten kvaler: «jeg er veldig redd for at det skal skje noe (med de norske soldatene forf. anm.) da har jeg ansvar» (Aftenposten 9.3.2002).

VGs dekning av talen til Bush

Fra en norsk forsvarsminister kan man ikke vente en kritisk distanse, hva så med VGs dekning av talen?

Budskapet til Bush blir lansert over hele forsiden, og tittelen på dobbelttoppslaget er et direkte sitat: «Enten er dere med oss, eller så er dere med terroristene». Både på førstesideoppslaget og som illustrasjon til dobbeltsiden der talen blir gjengitt, er det et stort bilde av president Bush som konnoterer besluttsomhet. Bak ham henger et stort amerikansk flagg. Artikkelen er en gjengivelse av talen med utvalgte sitater uten noen ana-

lyse eller kritisk distanse. Bruk av anføringsverb er en måte vi kan analysere hvordan den som refererer en slik tale, forholder seg til teksten. Hadde det vært bin Ladens tale som ble gjengitt, ville verb som «hevder» eller «påstod» sannsynligvis florert. Her velger VG verb som understreker respekt og enighet. Han «fremsette» krav mot Afghanistan. Presidenten «understreket» at kampen mot terrorisme ikke var en kamp mot islam. Ikke mindre enn åtte ganger fikk vi høre at Bush «fastslo». «– Nasjonen er sterk, fastslo han». Undertonen i teksten er skolelæreren som forklarer sine elever hvordan det egentlig henger sammen: «Han sammenliknet også forrige ukes terrorangrep, med angrepet på Pearl Harbour i 1941, men fastslo at forrige tirsdag var verre. – Sist tirsdag falt nattet mørket på en ny og annerledes verden. Friheten er under angrep», mente presidenten. Han forsøkte også å forklare hvem som angrep USA. VG har ingen kommentar, leder eller andre artikler som prøver å kontekstualisere denne talen eller sette den i en kritisk eller analytisk sammenheng ved for eksempel å trekke inn folkerettslige problemstillinger (jmf professor Ulsteins behandling av dette tidligere presentert i boken.).

Bakteriekrig og «ondskapens akse»

Når dobbeltmoralen til USA blir for åpenbar, kan det være godt å ha et desinformasjonskontor å ty til. Når det amerikanske samfunnet høsten 2002 var preget av frykt etter flere dødsfall som følge av påført smitte av anthrax-bakterien som kan gi miltbrann, visste FBI på et tidlig stadium at den sannsynlige smittekilden kunne føres tilbake til amerikanske våpenlaboratorier. Men midt under «krigen mot terror» passet det særdeles dårlig å få et kritisk søkelys på potensielle skyldige i form av utro tjenere som høyre-ekstremister eller halvgale personer med hevnmotiv mot den amerikanske staten. Som en opptakt til en utvidet krig mot terror som også omfattet «røverstaten» Irak, passet det derfor påfallende godt at det i amerikanske medier dukket opp en kvinnelig irakisk mistenkt for anthrax-angrepet med det betegnende kallenavnet «dr. Bakterie». Ifølge en gjengivelse i VG (23.10.2001) av denne historien var denne irakiske kvinnen med bånd til det irakiske regime mistenkt for å stå bak «miltbrannterroren». Kilden til denne historien var blant annet den amerikanske tabloidavisen *Newsday*.

Ifølge den tidligere offiseren Gardiner er historien en del av desinformasjonen i opptakten til Irak-krigen som aldri har blitt korrigert. Denne desinformasjonen bidro til at de fleste mediene satte denne historien inn i en medieramme der det var implisitt selvsagt at det var «terrorister» som stod bak spredning av anthrax. Dette ble understreket av intervjuet med den tidligere FN-inspektøren for Irak, Richard Spertzel i VG, som sier at han «ikke er i tvil om at terrorister i superklassen står bak miltbrannsbrevene i USA» og at «Irak er og blir mistenkt nr. 1». At terrorismisten nr. 1 sannsynligvis befant seg i nervesenteret av USAs eget biologiske våpenprogram, får vi ikke vite noe om. Når Bush sier at «enten er du med oss eller så er du med terroristene», så passer det jo særdeles dårlig at terroristen rett og slett er en av «oss».

Den diskursive tilnærmingen fra VG (og USA) setter Irak og «dr. Baktterie» som en del av den pågående globale krigen, bundet sammen med kolumnetittelen «KRIGEN MOT TERROREN». Hvis vi velger et annet diskursivt utgangspunkt, får vi fram en annen virkelighet som slett ikke passer inn i dette propagandaperspektivet.

Diskursen om internasjonal våpenkontroll

Den britiske journalisten George Monbiot, som er spaltist i The Guardian og Klassekampen, har valgt å se dette som en diskurs der kampen for å få internasjonal kontroll over biologiske våpen står i sentrum. Han dokumenterer i artikkelen «USAs bioterror» (KK 6.4.2002) at amerikanske politikere aktivt har motarbeidet arbeidet med å få til en effektiv konvensjon mot biologiske våpen, ganske enkelt fordi amerikanerne selv ønsker å ha slike våpen. Så sent som i desember 2001, midt under krigen mot terror og etter at fem amerikanere var døde av anthrax-anslag, torpederte amerikanske myndigheter konvensjonen om biologiske våpen fra 1972. De siste seks årene har de 144 signaturstatene arbeidet med en såkalt «verifiseringsprotokoll» som vil tillate at FN inspiserer anlegg som kan mistenkes for å framstille biologiske våpen. Som kjent vil USA heller ha våpeninspektører i Irak enn i sine egne anlegg. Det kan være grunnen til at den amerikanske regjeringen nektet å undertegne protokollen. Da de amerikanske delegatene brøt sine løfter og saboterte forhandlingene i desember med krav om

omskrivning av resolusjonen, uttalte en av de europeiske delegatene: «De er løgnere. I løpet av tiår med multilaterale forhandlinger har vi aldri opplevd den slags fornærmende opptreden» (sitert fra KK 6.4.2002).

I 1998 stemte den amerikanske kongressen mot bestemmelsen som tillot våpenkontrollører muligheten til å ta kjemiske prøver ut av USA for kontroll. På samme måte som irakerne har amerikanske embetsmenn sabotert mulighetene for reell inspeksjon fra FNs våpenkontrollører. I september 2001 meldte New York Times at Pentagon har bygd en bakteriefabrikk som kunne lage nok dødelige mikrober til å ødelegge en hel by. Begrunnelsen var at man skulle dokumentere hvor lett det var for terrorister å gjøre det samme. Dette ble gjort i strid med internasjonal lov, uten tilsyn fra Kongressen og uten å varsle konvensjonen. Det ironiske er at miltbrannangrepene sannsynligvis skjedde med materialet som ble utviklet av US Army's medisinske forskningsinstitutt i USAs egne biovåpenlaboratorier (KK 23.10.).

VG trykte 26.2.2002 en artikkel med tittelen «Amerikansk forsker Anthrax-mistenkt», med opplysninger om mistankene mot en amerikansk forsker ved et av de 25 laboratoriene som er i besittelse av samme stamme av miltbrannbakterien som ble brukt i de dødbringende brevene. Dette ble presentert som en typisk hendelsesnyhet uten å vise til det tidligere oppslaget om dr. Bakterie fra Irak og uten å problematisere den amerikanske regjeringens ansvar for å være sin egen dr. Bakterie. I artikkelen heter det i en uttalelse fra Barbara Hatch Rosenberg, som leder det amerikanske forskerforbundets kontrollpanel for biologiske våpen, at FBI i lengre tid har hatt en navngitt tidligere ansatt som hovedmistenkt. Grunnen til at han ikke er pågrepet er ifølge Rosenberg at han har utført hemmelig arbeid med biologiske våpen som regjeringen ikke ville ha offentliggjort.

For myndighetene er det altså viktigere å holde sin skittentøyvask hemmelig enn å straffe en terrorist i egne rekker. Samtidig planlegges et større angrep mot Irak med begrunnelsen at de skal knekke «ondskapens akse», blant annet fordi disse statene etter sigende er i ferd med utvikle masseødeleggelsesvåpen.

Slik blir Bush sin hardtslående og tydelige retorikk plassert i rett lys. Og VG, som formidler retorikken uimotsagt, følger opp med et fiendebilde av dr. Bakterie fra Irak som aldri blir dementert, selv om et senere oppslag

viser at flasketuten peker på USAs egen våpenindustri. Slik plasserer Norges største avis seg i en bestemt diskursiv sammenheng enten de har ønsket det selv eller ikke.

Konklusjon

Bak retorikken til Bush skjuler det seg en overordnet politikk som skal legitimere angrep på alt som kan smake av multilaterale løsninger. Når Bush-administrasjonen går i strupen på Kyoto-avtalen og andre tiltak som kan smake av kollektive helhetlige løsninger, er det en logisk konsekvens av Bush sin egen forståelse at USAs interesser (slik han valgte å definere dem) er overordnet alt annet. I lys av anthrax-saken er det en viss logikk i at USA gikk til frontalangrep på regimet som skal kontrollere spredning av kjemiske våpen. Det viktigste redskapet for å kontrollere spredning av kjemiske våpen i internasjonal sammenheng har vært Organisasjonen for Forbud mot Kjemiske Våpen (OPCW). Den inspiserer laboratorier, fabrikker og våpenlagre og sørger for at våpen som blir funnet, blir ødelagt. De siste årene har OPCW blitt meget effektivt ledet av brasilianeren Jose Bustani. Han har sørget for at 2/3 av verdens kjemiske våpen har blitt ødelagt. Han har økt antall signaturland fra 87 til 145 og gjort OPCW til den mest dynamiske og hurtigvoksende multilaterale organisasjonen i verden. I 2000 ble han enstemmig gjenvalgt til en ny femårsperiode og fikk så sent som i 2001 offentlig ros av Colin Powell. Men dette var før Bustani gjennomførte det amerikanerne kaller et «lite gjennomtenkt initiativ». Dette initiativet var å få kontroll over Saddam Husseins kjemiske våpen gjennom å overtale Irak til undertegne konvensjonen. Å få kontroll over Iraks våpenproduksjon i regi av FN ville være en direkte trussel mot USAs krigsplaner. En «røverstat» som samarbeider med FN, passer ikke like godt i en framtidig retorikk som skal ledsage et kommende militært angrep mot en gjenstridig Saddam Hussein. Som spaltisten George Monbiot så treffende sa det: Bustani måtte fjernes «fordi han har foreslått en løsning på et problem som USA ikke vil ha løst» (sitert fra KK 20.4.2002).

Det startet med at USA ba utenriksdepartementet i Brasil å tilbakekalle Bustani fordi de visstnok ikke likte hans «lederstil». En slik henvendelse er i seg selv i strid med konvensjonen som slår fast at generaldirektøren ikke

skal motta instruks fra noen regjering. Da dette mislyktes, startet Bush-administrasjonen med offentlige angrep og anklaget Bustani for «økonomisk rot» og en rekke andre ubegrunnede påstander, inkludert altså et «lite gjennomtenkt initiativ» for å få kontroll over Saddam Hussein. De foreslo at han burde gå av og angrep dermed konvensjonen som fastslår at ingen skal «søke å påvirke» de ansatte. Den 19. mars fremmet USA et mistillitsforslag og led nederlag. Det siste trumfkortet var å sammenkalle en spesialsesjon 21. april med det eneste formålet å kaste Bustani. Dette renkespillet, som ifølge Monbiot «savner sidestykke i det multilaterale diplomatiets historie», lyktes til slutt (Monbiot 2002).

KAPITTEL 6

Powells presentasjon i FN og den visuelle slagkraften i VGs krigsjournalistikk

Jeg vil i dette kapitlet se nærmere på VGs dekning av daværende utenriksminister Colin Powell sin presentasjon i FNs sikkerhetsråd, forut for krigen i Irak i mars 2003 og angrepet på Falluja i november 2004 (basert på Eide og Ottosen 2006). Jeg vil spesielt se nærmere på de visuelle elementene i dekingen. Som et teoretisk utgangspunkt vil jeg bruke billedteori og teorien om fredsjournalistikk utviklet av Johan Galtung (2002) og konkretisert av Jake Lynch og Annabel McGoldrick (2005).¹² Mitt utgangspunkt er at det arbeidet som hittil er gjort om fredsjournalistikk, legger for liten vekt på de visuelle elementene i krigs- og fredsjournalistikken. I min analyse av VGs dekning av de nevnte begivenhetene vil jeg legge spesielt vekt på forholdet mellom bilder, grafikk og tekst. Jeg vil også sammenligne dekingen av de nevnte hendelsene i VGs krigsjournalistikk med dekingen av tsunami-katastrofen i samme avis, romjulen 2004. Min ambisjon er å vise hvilket potensial det er for modellen om fredsjournalistikk ved i større grad å vektlegge visuelle elementer i utviklingen av alternative strategier. Ny digital teknologi gjør det mulig å utnytte bilder og andre visuelle elementer som grafikk til å anskueliggjøre de menneskelige omkostningene ved krigen og peke på alternative og ikke-voldelige strategier som et alternativ til krig. Selv om VG er analyseobjektet i denne boken, skal man ikke undervurdere betydningen av globalt fjernsyn som premissleverandør for

12. Jeg vil her dra vekslers på en rapport jeg og Bernt Eide har laget om det visuelle i dekingen av Irak-krigen (Eide og Ottosen 2006).

dekning av moderne kriger. Som jeg beskriver i avslutningskapitlet, har George Gerbner framhevet kombinasjonen av moderne markedsførings-teknikker i krigspropaganda og kontinuerlig dekning gjennom moderne satellitt-teknologi for å skape en bestemt definisjonsmakt over fortellingen om moderne kriger. Nicholas Mirzoeff framhever i sin bok *Watching Babylon* at kombinasjonen av embedded-programmet, der fjernsynsteam så å si ser krigen gjennom angriperens perspektiv, gir en kraftfull og villende premiss for å "forstå kompleksiteten i en krig" (Mirzoeff 2005:16–19). Derfor er tolkningen av disse bildene så avgjørende. Her har avisene den fordel at de kan sette tingene inn i en større kontekst. Hvis denne delen av journalistikken svikter, som den etter min mening gjorde hos VG i opp-takten til krigen, hvem skal da forklare komplekse forhold for leserne?

Teoretisk utgangspunkt

I tillegg til å gå nærmere inn på billedteori og fredsjournalistikk vil jeg i denne delen også presentere noen aktuelle eksempler på betydningen av bilder og illustrasjoner som oppmerksomhetsskapende virkemidler i mediedekningen av kontroversielle begivenheter. Her kan kontroversen rundt *Jyllands-Postens* publisering av Muhammed-tegningene tjene som et godt eksempel. Videre vil restriksjonene på fotografier av kister med døde amerikanske soldater på vei hjem fra Irak fungere som et eksempel på den politiske slagkraften ved den visuelle presentasjonen (Eide m. fler 2008).

Det visuelle og fredsjournalistikk

Fredsjournalistikken ser det ikke som sin oppgave å komme med spesifikke fredsalternativer, men vil gi lesere og seere et alternativt perspektiv til krig. Denne typen journalistikk er ment å være sannhetsorientert ved at den fokuserer på løgner på alle sider, og definerer krigen og ikke «de andre» som problemet (Galtung 2002:261–270).

Jake Lynch og Annabel McGoldrick har i sin bok *Peace Journalism* (2005) videreutviklet Galtungs modell og gjort den til et praktisk redskap for journalister. De presenterer en analytisk modell med teknikker om

hvordan fredsjournalistikk kan gjøres i praksis. De argumenterer ved bruk av eksempler fra sitt eget journalistiske virke, for hvordan journalister som ikke forholder seg bevisst til den atmosfære av propaganda som finnes i enhver krig, står i fare for å bli et redskap i partenes propagandastrategi.

Loyn er provosert av Galtungs modell og mener at det er en konstruksjon for å la «fred» og «krig» stå mot hverandre (basert på Ottosen 2009). Han tar det nesten personlig og nekter selv å bli plassert i en «krigsbås» slik han mener Jake Lynch og Annabel McGoldrick gjør i sin bok:

They tend to lump everyone else together – those (like myself) who insist on objectivity, including a commitment to neutrality, along with the journalists of attachment who want to be able to name evildoers. For them we are all «War journalism». This single minded contempt is allied with name-calling: «Otto the objective Ostrich», digging his head in the sand in the face of all glittering evidence collected by Peace journalism to change his mind (ibid.:6).

Loyn bruker sin egen erfaring som reporter og mener at hvis modellene for fredsjournalistikk hadde blitt brukt i konflikter som Kosovo og Rwanda, ville det vært direkte skadelig. Han mener at det er nødvendig å gripe inn militært for å hindre menneskerettighetsbrudd. Her nærmer han seg en annen skole i krigsjournalistikken, den såkalte «journalism of attachment». Den ble lansert av en annen BBC-reporter, Martin Bell, under krigen i Bosnia. Han tok til orde for at journalister åpent burde støtte militært inngrep fra NATO for å stanse menneskerettighetsbrudd. Han mener at politikere i slike situasjoner ofte er preget av handlingslammelse og at mediene kan fungere som pådriver for å redde menneskeliv (Bell 1996). Dette er en omstridt retning, og kritikere mener at de som forfekter dette synet, i praksis støtter en bombing av Jugoslavia i 1999 som er i strid med folkeretten siden den ikke var behandlet i FNs sikkerhetsråd (Hume 1997, Eskeland 2004).

Selv om Loyn også distanserer seg fra denne retningen, blir konklusjonen den samme.

Ifølge Loyn er det ikke journalistenes oppgave å tolke folkeretten. De må rapportere det de ser, selv om den logiske konsekvensen av det kan bli å legitimere stormaktsinngrep. Dette har ikke minst folkemordet i Rwanda

lært oss. Loyn bruker sin egen erfaring fra Kosovo i 1999 der han selv var øyenvitne til serbiske overgrep og etnisk rensing. Selv om det var overgrep på alle sider, er han ikke i tvil om at serberne her måtte identifiseres som hovedansvarlige. I en slik situasjon gir det liten mening for ham å vise overgrep på alle sider som Galtungs modell foreslår. Loyn kommer her veldig nær posisjonen til «journalism of attachment» siden han lener seg på amerikanernes egen begrunnelse for når det er forsvarlig med et militært inngrep. Han mener at det ikke fantes noe alternativ til et militært angrep fra NATO, fordi det ikke fantes andre realistiske måter å stanse de serbiske overgrepene på (Loyn 2007).

Loyns kritiske resonnement slutter etter min mening der det burde startet. En reporter i krigssoner starter aldri «med blanke ark». Av erfaring vet man at propagandakrigen har pågått lenge før den faktiske krigen. Det er ikke tilfeldig at argumentene om at Irak hadde masseødeleggelsesvåpen og antydninger om en mulig forbindelse mellom angrepene 11/9 og Saddam Hussein ble spredd mange måneder før krigen i Irak startet.

Jake Lynch mener kritikerne undervurderer stormaktenes vilje og evne til å manipulere medier. Spesielt er han kritisk til mediernes håndtering av retorikken i begrunnelsen for å gripe inn militært. Han mener at krigsretorikk med «humanitær» begrunnelse, slik vi har sett det i Jugoslavia i 1999 og Irak i 2003, skaper en overfladisk journalistikk hvis man ikke går den nærmere etter i sømmene. Han avviser kritikken om at fredsjournalistikken har en agenda for fred som kan sammenlignes med annen PR og informasjonsstrategier. Hans poeng er ganske enkelt at når virveltrommene mobiliserer til krig, er det en etisk plikt for mediene å gå bak krigsretorikken og vise at det finnes ikke-voldelige konfliktløsninger. Ikke fordi han støtter en bestemt fredsløsning, men fordi publikum bør gjøres kjent med ikke-voldelig tenkning som for eksempel den Gandhi stod for. Nettopp i krigs- og førkrigstider er det ifølge Lynch også mediernes oppgave å «create opportunities for society at large to consider non-violent responses» (Lynch og McGoldrick 2005).

Teorier om visuell overtalelse

De arbeidene som er referert ovenfor av Galtung og Lynch/McGoldrick, befatter seg i hovedsak med skrevne tekster, selv om Lynch/McGoldrick også har produsert videofilmer der teknikken for fredsjournalistikk demonstreres ved eksempler fra fjernsynsjournalistikken (Lynch og McGoldrick 2005b). Etter mitt syn er det flere grunner til at vi bør legge mer vekt på de visuelle sidene ved freds- og krigsjournalistikk. En av grunnene er at vi husker bedre visuelle enn tekstlige elementer (Magnussen og Greenlee 1998). Hvis vi ser tilbake på dekningen av tidligere kriger og konflikter, er det ofte visuelle bilder som sitter best i vår hukommelse. Mange vil uten videre hente fram bilder på netthinnen av den lille piken som løper gråtende langs veien etter å ha blitt truffet av en napalmbombe under Vietnamkrigen. Vi kombinerer ofte slike bilder med kunnskap fra andre kilder når vi skal gjøre oss opp en mening om bestemte konflikter (Eide 2005). Vi har en tendens til å betrakte informasjon som er ledsaget av bilder som mer troverdig (Klaren 1996 i Eide 2005). Daniel Gilbert konkluderer med at «people believe the ideas they comprehend as quickly and automatically as they believe the objects they see» (Gilbert 1991, sitert fra Eide 2005). Forskning om dekodning av bilder i hjernen viser også at det har betydning hvor på siden bilder er plassert. Vi husker bedre og tillegger mer vekt bilder som er plassert på venstre side. Rudolf Arnheim sier det på denne måten: «The left side is endowed with special weight; it assumes the function of a strong centre with which the viewer tends to identify» (Arnheim 1988).

Robin Andersen legger vekt på de emosjonelle overtalelsesmulighetene som ligger i den visuelle påvirkningen:

What kind of knowledge or truth is contained within an image? (...) but it does not convey significance or help us to understand world events. It offers no explanation. We can feel shock or sorrow for those pictured as they lie dead, but image cannot reveal what happened before or after their deaths, nor can it tell us who did the killing (Andersen 2006:96).

Susan Sontag hevder i sine arbeider at fotografier gjør et mer dyptpløyende inntrykk enn levende bilder gjennom fjernsyn og film. Dette fordi

de fryser («freeze-frame») begivenheter til ett enkelt inntrykk: «in an area of information overload, the photograph provides a quick way of apprehending something and a compact form of memorizing it» (Sontag 2003, sitert fra Artz 2004: 81).

Sontag understreker også fotografiets rolle i prosessen med å skape kollektive minner:

The problem is not that people remember through photographs, but that they remember only through photographs. This remembering through photographs eclipses other forms of understanding and remembering. To remember is, more and more, not to recall a story but to be able to call up a picture (Sontag 2003:89).

Susan Sontags perspektiv passer også inn i et fredsjournalistisk perspektiv siden hun alt i boken *Regarding the pain of others* (2003) reiser spørsmålet om hvordan visuelle elementer kan brukes i mobilisering for fred i en krigssituasjon. Med henvisning til Virginia Wolfs book *Three Guineas*, som omhandler borgerkrigen i Spania, introduserer hun debatten om hvordan fotografiet er spesielt egnet til å mobilisere empati for undertrykte folk som er under angrep eller press fra supermakter. Med referanse til Virginia Wolf nevner Sontag fotojournalistikkens gjennombrudd under andre verdenskrig der blant annet Robert Capa, som en av grunnleggerne av fotokollektivet Magnum, utviklet en etisk plattform for det som godt kan kalles fredsjournalistikk. Medlemmene i Magnum måtte forplikte seg til å fri seg fra sjåvinisme og fordommer mot andre folkeslag i sitt arbeid (Sontag 2003:34).

Det har tidligere blitt dokumentert hvordan bilder, karikaturtegninger og andre visuelle elementer spiller en viktig rolle i å skape og spre fiendebilder (Ottosen 1995). Siden visuelle inntrykk lager en snarvei til våre følelser (Eide 2005), burde det visuelle spille en viktig rolle i debatten om fredsjournalistikk. Det burde også diskuteres hvordan fraværet av bilder, spesielt fjernsynsbilder, er nødvendig for at det i det hele tatt skal publiseres en historie. Først og fremst må vi derfor slå fast at dersom det ikke finnes bilder, så er sjansen minimal for at en historie skal nå nyhetsterskelen. Det finnes flere eksempler fra konfliktområder, for eksempel East Timor, Sudan, Somalia, Liberia og Zaire, på at mangel på bilder fører til under-

rapportering av konflikter (Zelizer 2004:116). Michael Griffin understreker hvordan medierammer (framing) skapes og defineres gjennom bilder. Han har sett nærmere på hvor viktig billeddekningen er for hvordan krigsdekningen vinkles i nyhetsmagasinenes omtale av kriger som Golfkrigen i 1991, invasjonen av Afghanistan i 2001 og invasjonen av Irak i 2003 (Griffin 2004). Etter å ha sett på dekningen av disse krigene i Time, Newsweek og US News & World Report, konkluderer han:

Photo coverage in the US news-magazines routinely supported Washington's «official» version of events. The American President was prominent in the pictorial coverage, appearing in pictures as a strong and confident leader. US troops, weapons, and military hardware dominated the deceptions, providing an image of a powerful and determined nation ready and able to vanquish its enemies. The enemy itself was reduced to stereotypical emblems. And the subtleties and complications of global economics and foreign affairs remained invisible. Finally, the human and economic costs of war were largely absent from news portrayals (Griffin 2004:399).

Griffin understreker at bilder i seg selv ikke er egnet til å skape empati for sivilbefolkningens lidelser i kriger og katastrofer. Ofte fungerer billeddekning legitimerende for makthaverne ved at personer i maktposisjoner ofte blir avbildet på bekostning av krigens ofre. Siden det ofte er bilder av maktpersoner man har tilgjengelig, vil det komplisere forsøkene på å få fram alternative perspektiver (ibid.:400).

Et siste argument for å legge stor vekt på det visuelle perspektivet i fredsjournalistikken er å skape stor interesse blant unge mediebrukere. Unge mennesker legger i sin mediebruk og preferanser mer vekt på en visuell tilnærming enn foreldregenerasjonen (Sparrman 2006).

Narrativenes makt

Før vi går inn på mine empiriske funn, vil jeg gi noen eksempler på at visuelle elementer spiller en avgjørende rolle for å forme nyhetsagendaen. Dette ble vi minnet på under den opphetede debatten rundt publiseringen av Muhammed-tegninger i den danske avisen Jyllands-Posten 30.9.

2005.¹³ I Norge publiserte den kristne ukeavisen *Magazinet* tegningene. Da hadde allerede større aviser som *Aftenposten* og *Stavanger Aftenblad* brukt tegningene som illustrasjoner i sin dekning av kontroversen rundt *Jyllands-Posten*. Dette er et godt eksempel på at det ikke er den visuelle presentasjonen i seg selv som nødvendigvis skaper reaksjoner, men konteksten de blir presentert i. Grunnen til at det var *Magazinets* publisering som fikk all oppmerksomhet, på tross av at det opplagsmessig er en ubetydelig avis sammenlignet med *Stavanger Aftenblad* og *Aftenposten*, var at *Magazinets* publisering ble oppfattet som en bevisst handling for å provosere muslimer. I islam er publisering av bilder av profetene Muhammed forbudt og derfor ble det ramaskrik blant muslimer over hele verden da bildene ble publisert i *Jyllands-Posten*, i seg selv et eksempel på den mobiliserende effekten av det visuelle. Konflikten ble opptakten til en hard debatt om forholdet mellom ytringsfrihet og respekt for andre kulturer, et tema som ligger utenfor rammen for denne artikkelen og som jeg derfor lar ligge. Mitt poeng i denne sammenheng er å understreke sprengkraften i de visuelle inntrykkene. I slutten av januar 2006 ble danske og norske ambassader angrepet av rasende demonstranter. Det som hadde begynt som en lokal hendelse, utviklet seg til en global symbolkamp mellom Vesten og islam. Den saken er for komplisert til å bli behandlet i detalj her, men kan fungere som illustrasjon på at digital teknologi og Internett har gjort verden til det som globaliseringsteoretikeren Robertson kaller «one place» (Robertson).

I dette tilfellet fikk både *Jyllands-Postens* publisering og de militante muslimene som benyttet anledningen til å piske opp hat mot Vesten, dra nytte av internetteknologien som sprer nyheter i global målestokk i løpet av sekunder. Spørsmålet er om ikke tilhengere av dialog og fredsaktivister i større grad kan utnytte den samme teknologien til å fremme fredsjournalistikk. Dialog passer dårlig i en mediedramaturgi som fokuserer på det dramatiske og uvanlige. Dette ble understreket av dr.med. Vegard Bruun Wyller, som i en kronikk i *Aftenposten* 4.1.2009 reflekterer over det faktum at et sensasjonelt toppmøte blant kristne og muslimske religiøse ledere som diskuterte mulighetene for en fredsdiallog på tvers av religionene, ikke

13. For nærmere analyse av den internasjonale og norske dekningen av mediedekningen av kariatustriden, se Steien 2008.

fikk noe oppmerksomhet i nyhetsmediene. Dette møtet kunne bidratt til å nyansere bildet av muslimer som ofte settes inn i sammenheng med vold, det være seg terrorhandlinger i Afghanistan eller steinkastende innvandrerungdom etter Israels angrep på Gaza i januar 2009.

I opptakten til krigen i Afghanistan i november 2001 skal vi ikke undervurdere den mobiliserende effekten av de visuelle synsinntrykkene etter 11/9. Jens E. Kjeldsen viser betydningen av den visuelle retorikken som mobiliserende kraft. I 11. septembers visuelle retorikk viser han hvordan bildene av gråtende mødre og hustruer og tapre brannmenn og soldater skapte empati med ofrene og konnoterte handlekraft og besluttsomhet. Mange av bildene hadde en sanselig og emosjonell appell og manet til handlekraft og vilje til å «slå tilbake». De skapte også en fellesskapsfølelse knyttet til nasjonens skjebne (Kjeldsen 2004:40–48).

Tsunami-ofre vs. ofre fra krigen i Irak

Bilder av døde kroppar og kister kan brukes både til å mobilisere empati og støtte til de døde og deres pårørende, men de samme bildene kan også representere en trussel.

Det er ikke bildene og motivet som er avgjørende, det er hvordan de blir brukt, tolket og dekodet som avgjør deres funksjon. For å understreke dette poenget vil vi vise kontrasten mellom hvordan bilder av hjemkomsten til kistene med døde svenske tsunami-ofre ble vist fram i fjernsynssendinger som symbol på støtte og empati, og på den andre siden hvordan bilder av kistene med døde amerikanske soldater ble utsatt for sensur. Denne sensuren ble delvis opphevet av president Obama da han tiltrådte i januar 2009. Etter dette er det anledning til å vise bilder av kister når man har familiens samtykke.

Da de første svenske ofrene for tsunamien ble sendt hjem i kister, drapert i svenske flagg den 5. januar 2005, ble det kringkastet av svenske fjernsynsstasjoner, og de pårørende ble møtt med en bølge av sympati og støtte. Ingen tenkte på dette som kontroversielle bilder, og de ble reproduisert som levende bilder eller stillfotos i de fleste medier.

Som en kontrast til den svenske erfaringen har daglige transporter av kister fra Irak til USA, drapert med amerikanske flagg, blitt holdt skjult

for den amerikanske offentligheten. Bilder av ankomsten av disse kistene til amerikanske baser har vært forbudt av Pentagon. Dette forbudet ble gjenstand for offentlig oppmerksomhet vinteren 2004 da den sivilt ansatte kvinnen Tami Silicio i flyselskapet Maytag Aircraft i Kuwait tok bilder av en slik transport med kister under mellomlanding på vei til USA. Tami Silicio fikk sparken av sin arbeidsgiver for å ha brutt reglene om fotoforbud etter at bildene ble publisert av hennes lokalavis *The Seattle Times*.

Silicio forklarte at hun ikke hadde fått betalt av avisen, og at hun tok bildene og sendte dem til avisen for å hedre de falne: «It wasn't my intent to lose my job or become famous or anything», uttalte Silicio (siteret fra *The Village Gate* 22.4.2004).

De fleste av kistene ankommer Dover-basen og ingen fjernsynskameraer tillates på området der kistene ankommer. I en situasjon der krigen i Irak blir stadig mer upopulær, prøver Bush-administrasjonen å holde bilder av kistene skjult for offentligheten. Begrunnelsen er knyttet til et påstått hensyn til de pårørende, men det er ikke dokumentert at noen pårørende har uttrykt ønske om å skjule disse bildene.

President Bush deltok ikke i begravelser for soldater som har falt i hans «krig mot terror». I den grad mediene rapporterer fra begravelser, er det stort sett i lokalaviser. En av dem som har reagert på dette hemmeligholdet, er professor Christopher Simpson ved American University i Washington: «You can call it news control or information control or flat-out propaganda.» Lynn Cutler, rådgiver for det demokratiske partiet og tidligere tjenestekvinne i Bill Clintons administrasjon, trekker paralleller til Vietnamkrigen: «It feels like Vietnam when Lyndon Johnson was accused of hiding the body bags» (siteret fra Harper 2004). Sannsynligvis er forbudet introdusert av Bush-administrasjonen for ikke å trigge det såkalte Vietnam-syndromet. Vietnam-syndromet er betegnelsen på det som skjedde da de militære ga mediene skylden for nederlaget under Vietnamkrigen fordi de viste bilder av sivilbefolkningens lidelser og døde amerikanere som ble fraktet hjem i såkalte «bodybags». Siden den gang har de militære vært skeptiske til medieeksponering av amerikanske falne.

Det er en velkjent del av en mediestrategi at man ønsker å fremme noen visuelle uttrykk og undertrykke andre (Ottosen 1994). Ved å undertrykke

noen visuelle elementer og framheve andre vil det på sikt være med på å bestemme hva vi husker og glemmer (Hoskins 2004:149). Iscenesettelsen av rivingen av statuen av Saddam Hussein under Bagdads fall under invasjonen er et eksempel på en «ikonisk» begivenhet som skulle bidra til at seere over hele verden skulle få assosiasjoner til riving av Lenin-statuer etter sammenbruddet av kommunismen i Øst-Europa i 1989. En annen iscenesettelse var den maskuline ankomsten til George W. Bush med jagerfly iført flygerdrakt på hangarskipet Abraham Lincoln 1. mai 2003, samtidig som han sa «Mission accomplished» (von der Lippe 2006). De som kontrollerer slike «photo-opportunities», er meget klar over gjennomslagskraften for de visuelle inntrykkene i propagandaen.

Det visuelle element i fredsjournalistikk

Fem år etter invasjonen i Irak står det klart at alle de påståtte begrunnelser for å gå til krig ikke holder. Irak var ikke i besittelse av masseødeleggesvåpen og Saddam Hussein utgjorde derfor ikke en regional eller global trussel. Det var ingen forbindelse mellom Saddams regime og al-Qaida, og det er ikke mulig å påvise noen forbindelser mellom Irak og terrorangrepene 11. september 2001. Det er snarere slik at på grunn av kaoset etter invasjonen har al-Qaida nå fått et fotfeste i Irak og kan utnytte det kaoset som har oppstått i den borgerkrigsliknende tilstanden til sine formål.

I motsetning til de kraftfulle visuelle inntrykkene fra de regisserte propagandabegivenhetene da Saddam-statuen ble revet og Bush ankom Abraham Lincoln i jagerpilotuniform, har den påståtte trusselen fra Saddam Hussein ikke kunnet vises fram og dermed heller ikke kunnet gis et visuelt inntrykk. Trusselen har forblitt en abstraksjon som står i kontrast til det fiendebildet som ble bygd rundt Saddam Hussein. Selv om Saddam Hussein har nok av dokumenterte overgrep å vise til både mot egen befolkning og mot naboland, har trusselen om at han utgjorde en fare for verdenssamfunnet blitt redusert til en abstraksjon. (Gonsalves 2006). Jeg vil senere det følgende vise hvordan informasjonsstrategien rundt Colin Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd forut for Irak-krigen kompletterte faktisk bevismateriale med et visuelt propagandashow som kompenserte for det faktum at det ikke fantes faktiske bevis. Med et digitalt multimedieshow skapte han inn-

trykket at det fantes bevis for at Irak disponerte masseødeleggelsesvåpen. De mediene som temmelig ukritisk viderefremmet denne propagandaen, bærer et medansvar for å skape et globalt trusselbilde som ble brukt som påskudd for en invasjon som åpenbart var folkerettsstridig. Sikkerhetsrådet ville nemlig ikke, i motsetning til mange medier, støtte en krig.

Det finnes også kraftfulle visuelle inntrykk som fungerer som argumenter mot krig.

Bilder av mishandling av irakiske fanger i Abu Ghraib-fengselet, tatt med digitale kameraer av amerikanske soldater, og spredd som trofeer til medsoldater, nådde til slutt mediene. Dette viste et alternativt bilde av «krigens sanne ansikt», som stod i kontrast til Colin Powells velfriserte propagandashow.

Historiene om overgrep mot irakiske fanger var offentlig tilgjengelig alt fra sommeren 2003 gjennom Amnesty Internationals rapporter (AI 2004), men ble et offentlig tema først etter at amerikanske medier viste bildene flere måneder senere. Bildets kraft ble nok en gang demonstrert.

Historisk bakgrunn

I perioden forut for invasjonen i Irak oppstod den interessante situasjonen at det var splittelse blant vestlige ledere i spørsmålet om det var riktig og nødvendig å gå til krig mot Irak (Nohrstedt og Ottosen 2005). En rekke spørsmål ble debattert i FN og andre fora, som i hvilken grad Saddam Hussein representerte en global trussel, om hans regime var i besittelse av masseødeleggelsesvåpen, etc. Det var også en splittelse i NATO om disse spørsmålene, med USA og deres koalisjon av villige med Storbritannia, Italia og Danmark på den ene siden og Tyskland, Frankrike og de fleste andre land på den andre.

Også mainstream medier i de fleste land var splittet i synet på om det var riktig å gå til krig. I Norge var Verdens Gang den viktigste støttespilleren for USA, mens Aftenposten støttet den norske regjeringen som gikk mot (for mer detaljer, se Ottosen 2005). Vi vil i det følgende se nærmere på hvordan VGs dekning av Powells presentasjon i FN og angrepet på Falluja artet seg. Vi vil spesielt ta for oss samspillet mellom de visuelle elementene i dekingen og teksten.

Powells presentasjon til FNs sikkerhetsråd

Colin Powells tale til FNs sikkerhetsråd 3. februar 2003 er et interessant eksempel på betydningen av visuelle elementers plass i propaganda. Talen ble holdt en uke før de to våpeninspektørene Hans Blix og El Baradei skulle presentere sine funn, og det var forventet at de skulle konkludere med at det ikke var funnet noen spor etter masseødeleggelsesvåpen. Som Brigitte Mral har påpekt, skulle Powells presentasjon sees på som «an attempt at refuting this expert knowledge in advance, in order to forestall any further protests against war plans» (Mral 2006:52). Mral legger spesielt vekt på betydningen av at Powell viste fram «synlige bevis» på eksistensen av masseødeleggelsesvåpen: «Powell used 45 visual 'pieces of evidence' to support his argument. According to classical rhetoric, examples, concrete and easily comprehensible pictures, quotations and stories are most efficient evidence» (ibid.:53).

Retrospektivt kan det være nyttig å se hvordan de visuelle elementene i Powells presentasjon ble en del av mediedekningen av talen. Siden mye av den informasjonen vi nå har om realitetene i påstanden om masseødeleggelsesvåpen, var tilgjengelig før invasjonen, er Powells argumentasjon og mediedekningen av denne av spesiell interesse.

Det store spørsmålet er om hvilken forskjell det ville ha gjort om mediene hadde mobilisert mot krigsforberedelsene? Mediene kunne neppe ha stoppet krigen, men kanskje vi kunne sett mer debatt om de grunnleggende spørsmålene om krigens legitimitet. Det kan argumenteres for at deknningen av Powells tale kunne vært en begivenhet som var godt egnet til å reise en grunnleggende debatt om krigens legitimitet siden talen i detalj hevdet å begrunne eksistensen av masseødeleggelsesvåpen.

Curveball og myten om de flyttbare anlegg for biologiske våpen

I ettertid har det kommet fram at et sentralt element i Powells presentasjon, en animasjonstegning av påståtte flyttbare trailere som fraktet et produksjonsanlegg for biologiske våpen fra sted til sted for å unngå FNs våpeninspeksjon, var en fabrikkert historie som stammet fra en irakisk asylsøker i Vest-Tyskland. Vedkommende, som senere gikk under kodenavn Cur-

veball i CIA, fortalte at han selv hadde vært med på denne operasjonen. Denne bløffen fortalte han for å gjøre seg interessant og for å få bedre betingelser som asylsøker. I boken *Kodenavn Curveball. Om spioner, løgner og krigen i Irak* forteller journalisten Bob Drogin den utrolige historien om Curveball og om veien fra denne bløffen til Powells presentasjon i FN, og om det etterfølgende spillet der ulike miljøer i CIA skyldte på hverandre da ansvaret for bruken av bløffen skulle fordeles. Det hele ble parkert i mai 2004 da CIA offisielt trakk tilbake alle rapporter der Curveball hadde vært kilde, og sier rett ut at «hans informasjoner åpenbart har vært oppdiktet» (Drogin 2008:325).

CIA hadde aldri selv avhørt Curveball, men bygde på annenhånds opplysninger fra den vest-tyske etterretningstjenesten BND, som hele tiden understreket at det var sterk tvil om Curveballs troverdighet. Denne tvilen ble fjernet på vei fra CIA-folkene som først mottok og videreformidlet tvilen, i leddene oppover til den nådde CIA-sjefen og Bush-lojale folk. De som brukte denne perioden til å komme seg oppover i systemet, brukte bare informasjon som passet inn i argumentasjonen for krig. Vest-tysk etterretning var sjokkerte vitner til Powells presentasjon i FN og bruken av Curveballs historie som om den skulle holde som bevis for eksistensen av Iraks masseødeleggelsesvåpen. Drogin viser også i boken at så sent som kvelden før Powells presentasjon i FN prøvde en av tjenestemennene i CIA som visste om usikkerheten, å advare CIA-sjef George Tenet mot å bruke historien om lastebilene. Han ble ikke hørt, og Tenet satt ved siden av Powell under hele presentasjonen i FN som et taust sannhetsvitne. I oppvasken som fulgte etterpå i CIA, tok Tenet aldri ansvaret for sin rolle i dette (Drogin 2008).

Det kan være interessant å diskutere om mediene ble blendet av Powells multimedieshow, og om de visuelle delene av hans presentasjon underbygde hans argumentasjon så sterkt at mediene ikke våget å bestride fakta i hans påstander. Hans multimedieshow omfattet satellittbilder, påståtte grafiske framstillinger av forflytning av masseødeleggelsesvåpen og båndopptak av telefonsamtaler som det ble hevdet var bevis på at Saddam Hussein var i besittelse av masseødeleggelsesvåpen.

Prestisjeaviser som *The Washington Post* og *The New York Times* (Solomon 2000) ble overbevist, og i en leder etter Powells presentasjon skrev *The*

Washington Post at det var vanskelig å tenke seg at «anyone could doubt that Iraq possessed weapons of mass destruction» (sitert fra Zinn 2006b). Ett år etter hadde i det minste The Washington Post og The New York Times anstendighet nok til å be sine lesere om unnskyldning for ukritisk å ha gjengitt de feilaktige påstandene om masseødeleggelsesvåpen (Nohrstedt og Ottosen 2005). I en offentlig opptreden i mai 2004 innrømmet Powell selv at han hadde formidlet feilaktig informasjon (<http://www.thenation.com/blogs/capitalgames/1442>).

Jeg vil i det følgende reise spørsmålet om bruk av fredsjournalistikk kunne ha vært et egnet redskap som motstrategi mot Powells propagandaforestilling.

Dekningen av Colin Powells presentasjon i Verdens Gang (VG)

I det følgende vil vi analysere VGs Colin Powells presentasjon i FN med spesiell vekt på de visuelle elementene i den journalistiske dekingen. Tabloidformatet har gjort det spesielt interessant å se nærmere på VG, siden VG i sin journalistikk legger mye vekt på bilder og grafikk.

VGs støtte til krigen i Irak

VGs veivalg i opptakten til Irak-krigen skjedde rundt Colin Powells og Hans Blix' presentasjoner til FNs sikkerhetsråd. Gjennom forsiden, ledere og den ukritiske gjengivelsen av utenriksminister Powells presentasjon til FNs sikkerhetsråd bedriver VG det som i teorien om fredsjournalistikk kalles krigsjournalistikk. Det betyr i klartekst journalistikk som legitimerer krig. VG hadde den 6. februar 2003 et hovedoppslag på forsiden med tittelen «DERFOR VIL USA GÅ TIL KRIG» (se faksimile).

Over tittelen er det tre små bilder som viser Powells portrett med en egen innfelt tittel «Se hans bevis», og ved siden av er det to av flyfotoene som står sentralt i argumentasjonen i påstanden om eksistensen av masseødeleggelsesvåpen. Ett av dem har en liten tittel: «Chemical Munitions Stored at Taji». Under tittelen vises et flyfoto med avmerkede sirkler som ikke gir

noen selvstendig beviskraft utover det å være en illustrasjon. Under de tre små bildene og over den store overskriften er det plassert en liten tekst som fungerer som et bindeledd mellom bildene og tittelen: «USAs utenriksminister Colin Powell la frem en skremmende liste over Saddam Husseins biologiske og kjemiske våpen for FNs sikkerhetsråd i går». Gjennom denne formuleringen går VG god for sannhetsgehalten i Powells påstander. Dette understrekes gjennom den omtalte innfelte tittelen: «Se hans bevis». Det er vanskelig å tolke denne forsiden på annen måte enn at den stiller seg fullt og helt bak Powells påstander og bidrar til å gi dem tyngde ved å publisere de påståtte bevisene. VG forsterker faktisk påstandene med ladete begreper som «skremmende liste».

VG har leder i samme avis med tittelen: «Timeglasset er i ferd med å renne ut». Lederen starter slik: «Verden har aldri sett maken til det storpolitiske multimedieshowet som den amerikanske utenriksministeren Colin

Powell i går fremførte i FNs sikkerhetsråd.» Etter å ha forklart noe av innholdet stiller VG det retoriske spørsmålet «Lyktes så den amerikanske utenriksministeren? Både ja og nei». VGs argumentasjon er i fortsettelsen knyttet til den maktpolitiske realiteten: «(...) det er bare USA som er mektig nok til å parkere Sikkerhetsrådet på sidelinjen». Videre slår lederen fast at USA i realiteten har bestemt seg for å gå til krig. Konklusjonen har adresse til Saddam Hussein: «Saddam Hussein

Faksimile fra VG 6. februar 2003

kan fremdeles redde sitt eget skinn. Men det haster. Timeglasset hans er i ferd med renne ut».

Hvordan Saddam eventuelt skulle kunne redde sitt skinn på dette tidspunktet sier ikke lederen noe om. Ifølge retorikeren Birgitte Mral var det på dette tidspunkt klart at FNs våpeninspektører en ukes tid senere ville legge fram sin rapport som støttet Saddam Husseins påstand om at han ikke hadde masseødeleggelsesvåpen (Mral 2005). VGs leder kan leses som en skjult argumentasjon for at FNs sikkerhetsråd burde slutte seg til USAs krig med en ren maktpolitisk begrunnelse (unngå å bli såkalt marginalisert). Ikke med ett ord advarer VG om å etterprøve sannhetsgehalten i Powells såkalte bevis. Lederen er ledsaget av en tegning av Roar Hagen som understøtter lederens tema. Saddam siver ut av en «Aladdins lampe» med dynamitt til kroppen – over sirkler amerikanske fly. Dette kan leses som at Saddam er en selvmordsbomber og at det er han og ikke flyene som utgjør en trussel.

VG har to store oppslag der bilder og illustrasjoner legger viktige premisser for formidlingen. Sidene er bundet sammen med kolumnetittelen «Anklagene mot Irak», som definerer retningen på VGs vinkling. Også kolumnetittelen bygger opp under en dikotomisk argumentasjon ved at portretter av George W. Bush og Saddam Hussein er plassert ved siden av hverandre. Dette forsterker inntrykket av at konfliktbildet er redusert til to parter som står steilt mot hverandre. Som Galtung påpeker i presentasjonen av sin modell om peace journalism, bidrar en slik forenkling til at publikum ikke inviteres til å se kompleksiteten i enhver konflikt. Galtungs hypotese er at ved å anerkjenne kompleksiteten så vil partene også bli mer åpne for en mulig fredelig bileggelse av konflikten. Her har mediene et stort ansvar siden mediedramaturgien og behovet for en forenklet vinkling gjør det fristende å reproducere en dikotomisering som krigslystne parter fremmer med bakgrunn i egne propagandistiske motiver. Dette vil igjen bidra til en skjerping av konfliktnivået. «Vi» er den gode og har rett, «de andre» er problemet og må knekkes (Galtung 2002).

Det første oppslaget (s. 12–13) har tittelen «Sabotasjen». Det største bildet midt på de to sidene er et stort portrett av Colin Powell. Han er omkranset av mindre illustrasjoner som alle er tatt ut av Powells multimediepresentasjon. I billedtekstene legitimerer VG påstandene ved underbyggende tekster. Avisen har også satt forklarende norsk tekst på digitale animasjoner av

de påståtte masseødeleggelsesvåpnene, for eksempel «Beholder med aktivt biologisk materiale», «Blandetank» og «Lagertank». Tittelen «Sabotasjen» er rettet som en anklage mot Saddam Hussein, og brodden i artikkelen er mot Saddam Husseins påståtte «katt-og-mus-lek» med våpeninspektørene.

Motforestillingene mot Powells presentasjon kommer fram i en liten kjeller med tittelen «Møtte motstand i FN» og tre små sidesaker der kritikere av USAs krigsplaner kommer til uttrykk. Under tittelen «Møtte motstand i FN» refereres det til opposisjonen fra Kina, Frankrike og Russland i FNs sikkerhetsråd. Artikkelen er ikke illustrert, og det er heller ikke de tre sidesakene der Petter Nome sier at han ikke ble overbevist, FNs generalsekretær Kofi Annan, som sier han tror krig kan unngås og Henrik Thune fra NUPI, som sier han tror at USAs intensjon primært var å demonstrere at de ikke ville samarbeide med våpeninspektørene. Kristin Halvorsen er en av dem som avviser Powells argumentasjon. Gjennom disse mindre sakene presenterer VG motforestillingen, men disse blir marginalisert gjennom notisformatet og mangel på understøttende illustrasjoner. Gjennom sideoppsettet og alle illustrasjonene som bygger opp under Powells argumentasjon, tar VG i praksis stilling for Powell og USAs krigsforberedelser. Jeg vil i et senere kapittel komme tilbake til VGs dekning denne dagen.

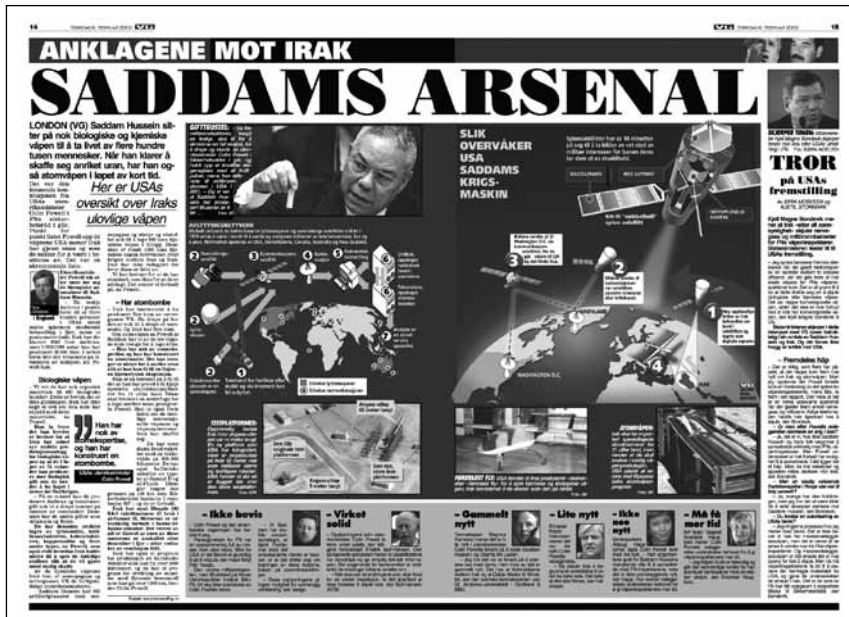
Det neste oppslaget (s. 14–15) går enda dypere inn i Powells argumentasjon under tittelen «Saddams arsenal» (se faksimile). Ingressen som er framhevet med større skrifttype i halvfeit skrift, framstår som en påstand: «London (VG) Saddam Hussein sitter på nok biologiske og kjemiske våpen til å ta livet av flere hundre tusen mennesker. Når han klarer å skaffe seg anriket uran, har han også atomvåpen i løpet av kort tid.» Først i begynnelsen av brødteksten med vanlig skrifttype heter det: «Det var den knusende konklusjonen fra USAs utenriksminister Colin Powell i FNs sikkerhetsråd i går.» Med denne vinklingen og presentasjonsformen går VG langt på vei god for Powells påstand. Dette blir understreket ved at den eneste tekstbiten som er blåst opp og framhevet som et grafisk virkemiddel, lyder slik: «Han har nok av atomekspertise, og han har konstruert en atombombe.» Dette framstår som en uthevet påstand og blir bare indirekte knyttet til Powell ved at det med liten skrift står under: «USAs utenriksminister Colin Powell». Brødteksten er skrevet av VGs London-korrespondent og gjengir uten noen form for motforestillinger detaljene i Powells presentasjon.

Også dette oppslaget er ledsaget av en stor illustrasjon som formidler viktige elementer av Powells argumentasjon og påståtte bevis for at Saddam Hussein har masseødeleggelsesvåpen. Et bilde av Powell som holder opp et lite reagensrør, er felt inn et animasjonsoppsett som skal demonstrere hvordan USA henter inn informasjon av Irak og overvåker Irak gjennom satellitter og moderne kommunikasjon. Når Powell av propagandistiske hensyn har brakt et reagensrør inn i FN-bygget, kan man spørre seg om Powell virkelig brakte farlige stoffer inn i FN-bygningen. VG hjelper gjennom sin billedtekst til med å antyde at dette primært hadde pedagogiske hensikter:

GIFTRUSSEL: – Så lite miltbrannbakterier, knapt en teskje, skal til for å skremme en hel nasjon, for å drepe og skade, sa utenriksminister Colin Powell i Sikkerhetsrådet i går, og holdt opp et knøttlite reagensglass med et hvitt pulver, mens han refererte til miltbrannalarmen i USA i 2001. – Og vi vet at Saddam Hussein har produsert titusener av liter...

VG viderefremidler denne påståtte trusselen gjennom bilder og tekster. Paradoksalt nok, som jeg tidligere har vist i boken, hadde VG året før (26.2.2002) en artikkel som dokumenterte at amerikanske forskere sannsynligvis hadde produsert anthraxen som Powell henviste til, og at de sannsynlige kildene for spredning av anthraxen ikke var Saddams agenter, men en av de ansatte ved ett av hærens medisinske forskningslaboratorier (Ottosen 2002:117).

De mest sentrale elementene i animasjonsoppsettet som ledsager bildet av Powell, viser avlyttingsteknologien som USA har benyttet i arbeidet, og en grafisk framstilling av satellittene med fotoutstyr som skaffer til veie dokumentasjonen. Dette bidrar til å underbygge «vitenskapeligheten» i framstillingen. Det visuelle underbygger «vitenskapeligheten» ved at vi tror mer på det vi ser (jf. Innledningen). VG bidrar til å styrke framstillingen av dette som «bevis» ved at grafikken er utstyrt med VGs egen billedtekst. Dette bidrar til å støtte opp under troverdigheten til Powells presentasjon. En av disse billedtekstene er knyttet til bilde av en kasse med rør med stikkittelen: «ATOMVÅPEN», der det heter: «Irak skal ha importert spesiallagde aluminiumsrør fra 11 ulike land, men hevder at de skal brukes i vanlig våpenproduksjon. USA påstår at rørene skal tilpasses Iraks atomvåpenprogram.» I en enspaltes sidesak i tilknytning til oppslaget er det

Faksimile fra VG 6. februar 2003

en kommentar av statsminister Bondevik, ledsaget av et lite portrettbilde av Bondevik og tittelen «Tror på USAs fremstilling». Ingressen i halvfeit skrift lyder slik: «Kjell Magne Bondevik mener at Irak «etter all sannsynlighet» skjuler nervegass og miltbrannbakterier for FNs våpeninspektører. Statsministeren fester lit til USAs fremstilling.» I intervjuet med VG bygger Bondevik opp under Powells argumentasjon. VGs egen kommentar til intervjuet er framhevet med halvfeit skrift, og lyder: «Statsministeren skjerper i dette intervjuet med VG tonen betraktelig i sin omtale av Saddam Hussein og Irak. Og det finnes ikke fnugg av kritikk mot USA.»

De eneste motforestillinger mot Powells framstilling kommer i form av noen kommentarer som er plassert som notiser med portrettbilder av de intervjuede nederst på siden.

Kombinasjonen av de visuelle elementene og teksten som i all hovedsak slutter opp om Powells argumentasjon, utgjør en helhetlig argumentasjon i favør av USAs krigsforberedelser. Framstillingen passer godt inn i Galtungs prototype på det som i hans modell blir definert som «krigsjournalistikk». Det framstilles som en dikotomi der de to partene er USA, representert

ved Powells argumentasjon på den ene siden og Saddam Hussein og hans krigsmaskin på den andre.

Etosen til Powell blir etablert med bildene, animasjonene og de «synlige» tekniske bevisene. Galtungs prototype på fredsjournalistikk med flere aktører, åpent rom og tid og med flere mulige utfall, er fraværende. Fredsbevegelsen er bare til stede i form av ett av spørsmålene i det omtalte intervjuet med statsminister Bondevik: Han får spørsmålet: «Men en stadig voksende fredsbevegelse i Norge sier nei til krig uansett?» Svaret hans lyder slik: «Ja, mange har nok den holdningen, men jeg tror det vil være klokt nå å rette søkelyset mot Saddam Hussein.» I stedet for å benytte denne anledningen til å slå til lyd for en fredelig løsning understreker Bondevik dikotomien ved igjen å rette søkelyset mot Saddam Hussein. Han ser ikke krigsfaren som problemet, men «de andre» som problemet helt i tråd med Galtungs modell. «De andre» (Irak) kommer ikke til orde selv med reelle argumenter, fakta eller visuelle virkemidler. Alt peker i retning av krig som det eneste sannsynlige utfallet.

VGs vurdering i ettertid

Da jeg intervjuet Alf Bjarne Johnsen, som var reportasjeleder i VG under Irak-krigen om dette oppslaget sa han:

– Krigsretorikken er veldig sterk, det er jeg enig i. Materialet ble generelt bedømt som relativt overveldende av Colin Powell, vi hadde lite mulighet til å etterprøve dette materialet. Bush-administrasjonen forsøkte å etablere et angrep inne i en dokumentasjonskontekst. Man vet jo veldig mye etterpå i forhold til hvor manipulert og bestilt dette var. Hvor bevisst man var på at de filmsnuttene var produsert og tilpasset det politiske budskapet skal ikke jeg ha noen formening om. Men for VG var det viktig å etablere et bilde av hvordan amerikanerne så på dette. Dette var jo på et tidspunkt hvor IAEA var kasta ut fysisk av Bagdad. Man hadde jo gått ut det sporet så langt det gikk i forhold til våpeninspektørene. Beskjeden fra Blix og el Baradai var at man hadde store problemer med å få tilgang til der man trodde det var interessant materiale. Interessant å se hvordan Saddam Hussein manøvrerer seg parallelt til Bush, og om Saddam forsøkte å unngå det som uunngåelig måtte komme. I all ettertid har jeg tenkt at han stilte seg i en situasjon hvor dette

angrepet måtte komme og Saddam Hussein gjorde lite eller ingenting for å unngå dette. Ser samtidig hvor ekstrem den amerikanske propagandaen var også. I lille VG, store VG i norsk målestokk, men lille VG i internasjonal målestokk, vil jeg tro at vi i folkeopplysningsens navn ønsket å vise hva amerikanerne hadde av bevis.

Dagen etter hadde VG en oppfølging i form av to helsider, bundet sammen av kolumnetittelen «Krisen i Irak», med de samme dikotomiserende portrettene av Saddam og Bush som står mot hverandre. Ved første øyekast er dette en modifisering av oppslagene dagen før, som i stor grad bygde opp under Powells argumentasjon. Ett av oppslagene hadde tittelen «Gir USAs beviser nær stryk». Hvis vi ser på tittel, ingress og inngangen (main story jf. van Dijk 1988), så modifiserer dette den propagandistiske dekingen i VG fra dagen før. I ingressen heter det: «Nøytrale norske fag- og forskningsmiljøer gir USA bortimot strykkarakter for 'bevisførselen' i FNs sikkerhetsråd». Ved å sette «bevisførselen» i anførselstegn distanserer VG seg i en helt annen grad enn dagen før fra Powells argumentasjon. Inngangen på artikkelen er et sitat fra forsker Vegard Valther Hansen ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), som er sterkt kritisk til Powells tale: «(...) Colin Powell ga oss ikke et eneste skikkelig bevis på noe som helst», sa Hansen. I min sammenheng er det interessant at Hansen uttaler seg detaljert om den visuelle delen av Powells presentasjon som VG gjenga mye av dagen før. Bildene var ifølge Hansen: «(...) tatt ut av en sammenheng, og ble satt inn enkeltvis i en argumentasjonsrekke». Hansen er også skeptisk til tidfestelsen av de påståtte bevisene: «Dessuten har USA påført bildene en dato manuelt. Vi har ingen garantier for at bildene er tatt når USA sier de er tatt.»

Hansen kommenterte også en animasjon som angivelig skulle vise ambulerende giftfabrikker. Om dette sier Hansen: «USA serverte tegninger nettopp fordi de *ikke* (VGs utheving) er funnet. Informasjonen kommer fra avhoppere, men vi vet som et faktum at svært mange av disse informasjonene faktisk har vært fri fantasi.» Hansen er også skeptisk til fotografier av lastebiler som angivelig skal frakte våpen: «Når amerikansk etterretning kan servere oss bilder av et førerløst fly som tilsynelatende har fløyet 500 kilometer, hvorfor kan man da ikke satellittfølge disse lastebilene med

Faksimile fra VG 7. februar 2003

våpen?» spør Hansen. Hansen uttaler også generelt at USA har en historie med å manipulere informasjon og at CIA har en frynsete etisk historie. Til slutt blir Hansen spurt om han tror det blir krig. Han sier at han tror det blir krig i månedsskiftet februar/mars eller i begynnelsen av mars og «bare et mirakel, som at Saddam søker asyl eller at han oppgir alle sine våpen kan hindre det».

Denne artikkelen har altså en brødtekst som er USA-kritisk og som argumenterer mot det bilde VG selv bidro til å bygge opp under dagen før. Hva så med illustrasjonen til denne artikkelen? Illustrasjonene utgjør halvparten av siden og står plassert over tittel og brødtekst og er oppsiktsvekkende nok fire nye bilder fra den samme presentasjonen som Hansen kritiserer. Billedtekstene bygger opp under bildenes troverdighet og står som en skrikende kontrast til budskapet i det omtalte intervjuet med Hansen. Det øverste bildet til venstre er et satellittbilde som skal vise at lastebiler ble brukt til å frakte bort våpen for å unndra dem våpeninspektørenes kontroll. Det var nettopp den type dokumentasjon som Hansen i intervjuet hevdet ikke beviste noe som helst. VG presenterer bildene over

Hansens intervju med Pentagons egen overskrift: «Pre-inspection Materiell Removal, Ibn al Haytham». Billedteksten trekker ikke inn Hansens skepsis i intervjuet under, men bygger tvert imot på samme måte som dagen før opp under Powells argumentasjon: «MATERIELL FJERNES: dette bildet skal ifølge USA bevise at materiell ble flyttet med lastebiler (merket cargo trucks) 25. november i fjor, rett før FN-inspektørene skulle inspisere ibn al Haytam-fabrikken.»

Denne illustrasjonen og billedteksten slår beina under Hansens kritikk ved at Pentagons bilder nok en gang blir gjengitt. Ved å datofeste hendelsen forsterker VG budskapet uten å ta hensyn til at Hansen i intervjuet hevder at den type datoangivelse ikke dokumenterer noe som helst fordi bildene godt kan være tatt på en annen dato.

Det neste bildet viser en «før-og-etter»-situasjon der en bygning angivelig skal være sprengt i luften av irakerne for å skjule kjemiske våpen. Igjen brukes amerikanernes egen tittel: «Sanitization of Ammunition Depot at Taji». VGs billedtekst under bildet gjengir i påstands form USAs beskyldninger uten hensyn til Hansens kritiske uttalelser: «BUNKERE FJERNES: – Irak jevnet ammunisjonsbunkere med jorden før FN-inspektørene kom, sa Powell onsdag, og viste frem dette bildet som bevis.»

Det tredje bildet skal tilsynelatende vise en transport av kjemiske våpen. Det er tidfestet «May 2002» med tittelen: «Chemical Weapons Leaving Al-Musayyib». Billedteksten lyder slik: «KJEMISKE VÅPEN: Ifølge Powell viser dette bildet at Irak flyttet kjemiske ammunisjon fra våpenanlegget Al-Musayyib kort tid før FN-inspektørene ankom.» Igjen ser vi at VG underbygger og forsterker detaljene i Powells påstand. Når det i ettertid ikke er funnet noen masseødeleggelsesvåpen, har våpeninspektørenes påstand om at alle masseødeleggelsesvåpen ble fjernet etter Golfkrigen i 1991, blitt bekreftet. De detaljerte beskrivelsene som er datofestet av Pentagon og videreformidlet av VG må derfor karakteriseres som desinformasjon.

Det fjerde og siste bildet er i samme kategori. Det bærer Pentagons egen tittel «Bulldozed and Freshly Graded Earth, Al-Musayyib Chemical Complex». Det er tidfestet «July 2002» og VGs billedtekst lyder slik: «RENSSET OMRÅDE: To måneder etter at bildet til venstre er tatt av våpenanlegget Al-Musayyib, viser dette bildet – ifølge Powell – at hele området er ryddet

med bulldosere og at det øverste jordsmonnet er fjernet og erstattet med ny, ren grus.»

For å oppsummere dette oppslaget må vi slå fast at VG i beste fall bedriver dobbeltkommunikasjon ved at et tilsynelatende kritisk intervju undermineres av illustrasjoner og billedtekst som fortsetter å formidle den påståtte dokumentasjonen i Powells tale. Det gjøres på en måte som viser at VGs desk og redaksjon ikke har tatt noen lærdommer av den kritikken forsker Vegard Valther Hansen presenterer. Hvilken betydning det kan ha hatt at brødtekst og illustrasjonen har motsatt budskap, kan vi bare spekulere om. Her kan det være på sin plass å minne om noen av de teoriske poengene fra innledningen på dette kapitlet.

Crick (1994) argumenterer for at den visuelle påvirkningen er sterkere enn den skrevne tekst. Hansens intervju kan muligens ha redusert betydningen av det sterke propagandabudskapet som VG formidlet dagen før, men minnene om de visuelle elementene i trusselbildet kan likevel ha blitt hengende igjen i leserens bevissthet. Når tilsvarende bilder og støttende billedtekst i tillegg står over intervjuet med Hansen dagen etter, undermineres hans kritikk. Vi kan også minne om Barrys argument om at mennesker har en nedarvet evne til å akseptere som «sant det vi ser» (Barry 1997).

Alf Bjarne Johnsen fra VG kommenterer dette oppslaget på følgende måte:

– Jeg vil tro at reporterne som har skrevet saken neppe har skrevet billedtekstene. Det er absolutt interessant. Jeg vil tro at man ønsket en gjenkjennelseeffekt. Man gjør et layoutmessig grep for å skape en gjenkjennelseeffekt fra dagen før. Jeg tenker at dette har blitt liggende over fra dagen før og så ligger det lett tilgjengelig. I en slik forstand jeg vil si at det er et riktig illustrasjonsvalg. Jeg tror ikke det er et bevisst grep, men har tenkt at dette visuelt fungerer best for å få leserne til å forstå hva det handler om.

Hvis vi i tillegg trekker inn Arnheims poeng om at visuelle elementer som står til venstre, har større autoritet i vår bevissthet enn de til høyre, kan det være interessant å se på oppslaget til venstre for det kritiske intervjuet med Hansen. Oppslaget hadde tittelen: «USA sendte ut giftalarm» og var illustrert med et bilde av George W. Bush som kikker inn i et mikroskop. Han er

omkranset av forskere i hvite frakker og bildet konnoterer «vitenskapelighet» med kombinasjonen av vitenskapelige instrumenter og de hvitkledde. Artikkelen er skrevet av VGs USA-korrespondent og hadde dateline «New York». Inngressen bygger opp under frykten for masseødeleggelsesvåpen og lød slik: «USA sendte sent i går kveld ut en advarsel til amerikanere over hele verden om at de kan bli mål for kjemiske og biologiske terrorangrep.» Inngangen på brødteksten bygger opp under trusselbildet med følgende formulering: «Omtrent samtidig gikk president George W. Bush på talerstolen i Det hvite hus og hevdet at Saddam Hussein har gitt sine offiserer fullmakt til å bruke Iraks giftvåpen.»

Alf Bjarne Johnsen i VG hadde følgende kommentar til dette oppslaget:

– På dette tidspunktet ble det diskutert mye internt om natta. Vi holdt på til 3 på natta med redigering. Det betyr at vi i større grad kunne la sidene ligge åpne lenge nok til å få med detaljer til det siste. Vi var det eneste mediet, bortsett fra Dagbladet kanskje, som kunne legge oss så seint i forhold til det amerikanske nyhetsbildet. Ønsker man å highlighte ting overfor amerikansk opinion, gjøres det prime time på ettermiddagen. Det er ingen tvil om at det smittet over på vår dekning. Det var positivt fordi vi får et samtidsamerikansk nyhetsbilde, men har samtidig i mindre grad mulighet til å produsere motforestillinger, og reflektere over stoffet. Normalt er dette en veldig lite VG-aktig måte å jobbe på. Det er et dilemma, men det er veldig vanskelig å se noen annen måte å gjøre det på.

Hovedelementet i USAs propagandastrategi var som kjent å knytte Irak til 11. september og al-Qaida. Denne påståtte forbindelsen har aldri blitt dokumentert, men meningsmålinger i USA viser at mange har blitt overbevist om at det eksisterer en slik forbindelse. I ettertid kan det være interessant å se at samtidig som Powell prøver å overbevise verden om at Irak har masseødeleggelsesvåpen, skaper Bush frykt blant amerikanere over hele verden om at de er mulige angrepsmål. Interessant nok er CNN kilden for VGs USA-korrespondent, når han i denne artikkelen knytter forbindelse mellom det påståtte trusselbildet og al-Qaida: «CNN meldte i natt at terroradvarselen fra det amerikanske utenriksdepartementet til amerikanere i utlandet er basert på etterretningsinformasjon som er samlet inn den siste tiden. Nok en gang er al-Qaida i søkelyset. Og angrepene kan komme i Europa.»

I den mediekritiske debatten om mediernes funksjon i forkant av krigen i Irak er en av anklagene at mediene ukritisk refererte amerikanernes propaganda og dermed bidro til å bygge opp under en krigspsykose. Her ser vi at CNN ukritisk formidler en potensiell fare fra al-Qaida samtidig som Powell forsøker å overbevise verden om at det er en fare for bruk av masseødelegelsesvåpen fra Iraks side. Her blir Europa trukket inn i trusselbildet. Rett ved siden av denne artikkelen står det en liten notis med tittelen: «Råkjør mot Tyskland». Artikkelen har dateline Berlin og begynner slik: «USAs forsvarsminister Donald Rumsfeld har plassert Tyskland i bås med Cuba og Libya.» Dette kan vanskelig forstås på en annen måte enn at det er et forsøk på å øve press mot de gjenstridige statene i Europa som var tilbakeholdne til å svelge Powells budskap i FNs sikkerhetsråd. I en tid da USA hadde problemer med å mobilisere europeisk støtte for sine krigsplaner, ga Rumsfeld ifølge notisen følgende budskap til tyske politikere: «Det finnes tre eller fire land som har sagt de ikke vil gjøre noe. Vi tror Cuba, Libya og Tyskland har antydnet at de ikke vil være med under noen omstendigheter.» I notisen blir det vist til Bundestag-medlem Peter Gauweiler som uttrykker bekymring for «den indre tilstand» til Rumsfeld. En annen representant krevde at «Bush ga Rumsfeld sparken». Den lille notisen utgjør en del av det samme sideoppsettet som underbygger terrorfaren med en «vitenskapelig» undertekst. Rett over notisen står billedteksten til det før omtalte bildet av Bush bøyd over et mikroskop. Her heter det:

HOS VAKSINEFORSKERE: Tidligere denne uken besøkte George W. Bush det nasjonale forskningsinstituttet for vaksiner i Bethesda, Maryland. Med økt krigsfare og frykt for kjemiske og biologiske terrorangrep er instituttets arbeid for å utvikle effektive motgifter og vaksiner viktig.»

Gjennom denne billedteksten bygger VGs redaksjon bro mellom frykten som spres i artikkelen om et mulig al-Qaida-angrep, og den pågående krigsfaren. Samlet sett undermineres de kritiske refleksjonene til intervjuet med Hansen om Powells presentasjon i FN dagen før. Intervjuet blir i praksis utsatt for en knipetangsmanøver av visuelle inntrykk med bilder som spiller videre på Powells budskap fra dagen før, og billedtekster som forsterker trusselbildet.

Som tidligere nevnt er det utenfor rammen av dette prosjektet å vurdere effekten av dette mediebudskapet. Jeg må likevel nevne en meningsmåling som VG selv har gjennomført blant sine lesere og som blir gjengitt i en liten ramme under oppslaget «USA sendte ut giftalarm». Her går det fram at 8490 av VGs lesere har svart på VGs spørsmål: «Holder USAs bevis til en krig mot Irak. Av disse har 43,76 % stemt nei og 56,23 % ja. Flertallet av de leserne som har svart på spørsmålet, har blitt overbevist om at bevisene holder. Når vi i ettertid vet at dokumentasjonen til Powell må karakteriseres som desinformasjon, må vi stille spørsmålet: I hvilken grad har VGs egen dekning bidratt til å befeste et feilaktig bilde av en påstått trussel fra ikke-eksisterende våpen, blant sine egne lesere?

Innmarsjen i Bagdad og riving av statuen

9. april 2003 rullet de amerikanske styrkene inn i Bagdad. De møtte ikke mye motstand, og det ble klart at Saddam Husseins regime hadde falt. Byen var preget av plyndring og noen gledesutbrudd. Men det var ingen store menneskemengder samlet. På Firdosplassen stod en stor statue av Saddam Hussein. Den ble revet på ettermiddagen. Til stede på plassen var sivilkledde irakere, pressefolk og invasjonssoldater (basert på Eide og Ottosen 2006).

Bildene fra denne hendelsen på denne plassen kom til å dominere det globale nyhetsbildet fullstendig det neste døgnet. De er også blitt mye brukt av pressen i ettertid, så mye at de har blitt symboler for Saddam Husseins fall og USAs seier. Bildene forteller om folkemassene i Bagdad som river sin diktator ned og hilser invasjonsstyrkene velkommen. President George W. Bush la stor vekt på hendelsen, og kalte nedrivningen av statuen for et historisk øyeblikk. Nyhetsbildene fra Firdosplassen har blitt knagger for vår kollektive hukommelse, gjennom sitt symbolladete innhold og ved at de ble vist for oss utallige ganger i alle media.

Den følgende oppsummeringen er konsentrert om det politiske spørsmålet som var mest avgjørende 9. april 2003: Hilste Bagdads befolkning USAs invasjonshær velkommen som befriere? På gatenivå i Bagdad kommer dette ned til: Ble soldatene ønsket velkommen av folkemassene? Journalistikken er bildeorientert og bildene er fokusert på konkrete hendelser.

Hendelsen på Firdosplassen er det eneste vesentlige tilfellet av den type «feiring» som ble rapportert. Mange har stilt spørsmål ved de journalistiske rapportene, og spørsmålene koker ned til:

- Hvor mange var til stede?
- Hva skjedde under rivingen av statuen?

For å få et rimelig klart bilde av det har vi kombinert øyenvitneskildringer og bilder fra hendelsen med rapporten fra en militærenhet for psykologiske operasjoner (PSYOPS) som befant seg på plassen og som oppsummerer sitt arbeid der (US Army 2003; Information Clearing House 2003; Kaplan 2003; Watson 2003; VG 10.4.2003).

Det virker i ettertid klart at det ikke var mange på plassen, og i hvert fall ikke så mange at det gir dekning for å snakke om dem som «folke-

Faksimile fra VG 6. februar 2003

masser» og heller ikke en «menneskemengde». 100 er et rimelig anslag ut fra BBCs oversiktsbilder og tilgjengelige rapporter. Om vi sier «under 200», har vi i hvert fall ikke gjort dem færre enn de var. PSY-OPS-rapporten forteller at det var omtrent like mange irakere som det var pressefolk.

Vi har ikke klare opplysninger om *hvem* disse irakerne var. Nettstedet *informationclearing-house.com* har lagt fram bilder som tyder på at det var sivilkleddede medlemmer av Ahmed Cha-

labis «Free Iraqi Forces» blant dem. Denne styrken kom fra USA og ble flydd inn noen dager tidligere. Den australske presten og fredsaktivisten Neville Watson fikk vite at de fleste kom fra Saddam City, og mener at *det* tyder på at det var snakk om en «rent-a-crowd».

Det generelle bildet i Bagdad denne dagen var plyndring, spredte gledesutbrudd over Saddams fall og spredte hilsminger av invasjonstyrkene. (Det fortelles også om motstand mot invasjonen.) BBCs reporter Paul Wood spør etterpå: *Hvorfor kom så få mennesker for å feire?* (Wood 2004). Åsne Seierstad er på samme sporet i et telefonintervju med Dagsrevyen der hun påpeker at det ikke var mange irakere ute. I dette intervjuet forteller hun også om sterk motstand mot okkupasjonen, også blant dem som er glad over Saddam Husseins fall.

En mindre gruppe irakere som under sterk kontroll feirer diktatorens fall sammen med invasjonstyrken på denne plassen, er derfor ikke i konflikt med det bildet vi ellers har av situasjonen i Bagdad denne dagen.

Hva skjedde på plassen?

Firdosplassen var kontrollert av et amerikansk marinekompani. Foran statuen var det samlet noen sivile irakere. Enkelte gikk løs på statuen, men de gjorde lite skade på den.

Firdosplassen er 150 meter fra Palestine Hotel, der de vestlige nyhetsreporterne i Bagdad bodde. I en situasjon der det var svært risikabelt å bevege seg rundt i byen, valgte mange av dem å bli på hotellet. Men så begynte plutselig ting å skje på plassen rett ved hotellet. Mange av journalistene gikk over dit. Der hadde marinekompaniets leder bestemt seg for å rive statuen, og en PSYOPS-enhet kom til stedet og tok ledelsen. De dirigerte irakerne med høyttaler på arabisk. En ivrig amerikansk soldat la det amerikanske flagget over hodet på statuen. PSYOPS-enheten grep inn. De ønsket ikke å gi inntrykk av å være en okkupasjonsstyrke. De fikk flagget ned igjen etter et minutt, skaffet et irakisk flagg og fikk opp det i stedet.

Los Angeles Times publiserte rapporten fra den militære PSYOPS-enheten 3.7. 2004, og med den i hånden er det lett å se disse mye brukte bildene fra invasjonen i Irak, som iscenesatte. Robert Fisk oppsummerte det som *«the most staged photo-opportunity since Iwo Jima»* (Fisk 2003). Og hvor

få irakere som faktisk var til stede på plassen, var synlige i enkelte av de direktesendte bildene. Selv om blant annet Dagsrevyen rapporterte ganske nøktern om det som skjedde, var det forventningen om jublende irakere som bestemte tolkningsrammen i det vestlige nyhetsbildet. Slik kan vi ha en følelse av å ha sett titusener irakere i fri utfoldelse rive statuen av Saddam Hussein i Bagdad 9.4.2003, selv om vi faktisk så *bilder* av noen titall av dem (Eide og Ottosen 2008).

Ingen fortalte om iscenesetting, og det ble ikke gjort noe nummer av hvor få irakere som var til stede ved «denne historiske begivenheten».

Avisene bygger på tv-dekningen

VG viser i sitt oppslag til at «Bildene av Saddams fall fra sokkelen rullet over amerikanske tv-skjermer med få minutters mellomrom i går kveld». Slik var det som vi har sett også på norske tv-skjermer. Denne tv-dekningen er en del av konteksten rundt avisoppslagene. Allerede før folk åpnet avisene 10. april, hadde de etablert bildet av store, feirende menneskemasser på Firdosplassen gjennom tv-dekningen dagen før.

Bildene i seg selv forteller ikke om store folkemengder. Det er bare tette bilder fra Firdosplassen. Leserne vil i utgangspunktet tro at det er mange, gitt at det er en hendelse som dominerer både side 1 og side 12–13 i avisen denne dagen, og gitt tv-opplevelsene fra kvelden før. Forsiden har bilde av de to reporterne Kim Riseth og Harald Henden. Det er viktig for avisen VG at deres reportere var i landet. Inntrykket av tilstedeværelsen forsterkes med stikktittelen på forsiden: «VG-rapport fra Bagdad: JUBEL I GATENE». Den tilhørende artikkelen bidrar også til en slik oppfatning, gjennom at den ikke forteller noe annet, og gjennom utsagn i billedteksten som «I løpet av få timer snudde stemningen i Bagdad til ville gledesscener» og «Ville scener utspant seg da den (statuen) falt».

Bildene viser statuen som faller og irakere som går løs på den. Bildet på forsiden denne dagen ligner på fjernsynsbildene fra hendelsen. Tre bilder tatt etter hverandre idet statuen er i fall. VG har ikke egen verbalrapport fra Firdosplassen ettersom VGs reportere selv ikke var til stede. Reporterne har ikke egne observasjoner, men deres rapport er sydd inn i et samlende

oppslag som er preget av bildene fra plassen. Hverken bilder eller tekst sier noe om at invasjonstyrkene var engasjert i rivingen av statuen.

Alf Bjarne Johnsen fra VG har følgende kommentar til dette oppslaget:

– Det er det sterkeste visuelle virkemiddelet du kan tenke deg på en diktators fall når statuen hans rives over ende. Men ut ifra tenkningen vi hadde i starten burde ikke dette blitt redigert inn i akkurat denne saken her, men den burde stått på egen hånd. Vi burde heller skrevet en artikkel her hjemmefra som kunne skrives opp imot byråstoffet. Men jeg ser at teksten til Kim holder seg strikt til det de observerer. Mens avisen velger å visualisere.

– Hvorfor brøt dere med prinsippet her?

– Jeg vil tro at bildene har kommet inn så seint at de ikke har rukket å skrive en egen artikkel tilpasset bildene. Vi har en policy på at det vi slår opp på fronten skal reflekteres tungt inne i avisen også. Så der burde det vært en egen artikkel. Dette burde vi taklet på en annen måte.

– Hvis vi ser oversiktsbilder, ser vi at plassen er nesten folketom noe som ikke stemmer med bildet som ble skapt av jublende folkemasser, kommentar?

– Jeg tror jeg hadde gjort samme vurdering uavhengig av om plassen hadde vært tom eller ikke. Fordi det visuelle uttrykket med at han (statuen red. anm.) faller er såpass sterkt. Så skulle man selvfølgelig gjerne likt å vite hvem som har tilgang til kjetting og heisekran til å gjennomføre en slik operasjon.

Samlet sett skapes konnotasjonen at de amerikanske styrkene var velkomne blant annet gjennom denne observasjonen fra reporterne fra Sør-Irak ved invasjonens start. Forsiden 23.03.2003 hadde tittelen «Amerikanerne mottas som HELTER». Oppslaget har bilder av personer i veikanten som vifter med amerikanske flagg. Inne i avisen er scenen skildret i brødteksten:

«(...) i Sør-Irak stod et femtitalls irakere spredt langs veien og viftet med små amerikanske flagg, klappet i hendene og ga tilrop til soldatene:

– Bush, Bush! Yes, Yes! ropte de til panserkjøretøyene som suste forbi.»

Det er ingen grunn til å tvile på at reporterne formidler sine egne observasjoner, men det kan stilles spørsmål om det ikke burde ha vært problematisert hvor de amerikanske flaggene stammer fra. Tanken går til sitatet fra innledningskapitlet der John Rendon spør forsamlingen under et foredrag: «Did you ever stop to wonder», spurte Rendon, «how the people of

Kuwait City, after being held hostage for seven long and painful months, were able to get hand-held American flags, and for that matter, the flags of other coalition countries?»

Tilbake til Bagdad og rivingen av Saddam Hussein-statuen. Bildene fra Irak denne dagen viser mennesker som feirer og plyndrer. Ingen bilder viser motstand eller uvilje mot invasjonen i Bagdad. Ingen bilder viser amerikanske styrker i angrep. Ingen bilder viser sivile ofre.

De gir inntrykk av, og bekrefter inntrykket fra andre medier, at det dreide seg om folkemasser, en betydelig menneskemengde som var samlet i en vill feiring sammen med invasjonssoldatene. Dette skjer i et samspill mellom tette bilder som fokuserer på engasjementet til de få, og verbalrapporter som dels omtaler dem som «menneskemasser» og dels fokuserer på det symbolske i hendelsen: Invasjonssoldater og befolkning som feirer Bagdads og Saddam Husseins fall sammen.

Denne «folkefesten» er også det eneste tilfellet av feiring det rapporteres om, bortsett fra mer spredte gledesytringer, de fleste av dem i forbindelse med plyndringer. Rapportene gir på denne måten et usannferdig bilde av folkemassen i Bagdad sin faktiske, fysiske, dokumenterbare respons på invasjonen. Denne konklusjonen er en svært alvorlig anklage mot disse mektige samfunnsinstitusjonene som har publikums tillit nettopp for å være sannferdige.

Rapportene gir også et usannferdig bilde av hendelsene på Firdosplassen gjennom at de opplagte tegnene på iscenesettelse av symbolhendelsen ikke blir rapportert. Den første dokumentasjonen og problematiseringen mot mediedekningen var tilgjengelig allerede samme dag, og kom fra flere hold gjennom de nærmeste dagene og ukene. VG rapporterte heller ikke om slike alvorlige anklager av mediedekningen. Bilder som viser iscenesettelsen og hvor få som var på plassen, var tilgjengelige fra AFP og Reuters allerede 9. april (Griffin 2004:398).

Symbolisk funksjon

Et mulig forsvar for billedbruken kan være at bildene hadde en symbolsk funksjon. Bagdads fall, og Saddam Husseins fall, var uten tvil svært viktige hendelser, og det var gode holdepunkter for å si at «folk flest» var glade for

at diktatoren var borte. Mange journalister og mange nyhetsorganisasjoner oppsummerte i tillegg at Bagdad-beboerne i sine hjerter ønsket soldatene fra USA velkommen. Dette reiser viktige spørsmål om bruken av visuell symbolikk i journalistikken, og hva som skjer når det er motsetninger mellom denne symbolikken og det referensielle innholdet.

9. april 2003 var det helt tydelig et akutt behov mange steder for bilde-rapporter av Bagdads menneskemengder som feiret regimets fall sammen med invasjonssoldater. Men det fantes ikke. Som BBCs reporter Paul Wood skrev etterpå: *Hvorfor kom så få mennesker for å feire?* Den britiske avisen *The Evening Standard* løste dette problemet gjennom bildemanipulasjon. De fant en situasjon der de satte sammen folk fra ulike bilder slik at de fikk manipulert en «folkemasse» inn i bildet.

Wenche Eriksen, som var i Washington for Dagsrevyen, kunne fortelle om et annet tegn på hvor sterkt behovet for bilder var: «Dette er bilder som de har ventet på lenge her, fordi krigen har blitt presentert som en frigjøringskrig, og mange amerikanere har vært nokså undrende over at ikke irakerne har tatt imot amerikanske soldater med åpne armer før ...» (Dagsrevyen 09.04.03). Når Robert Fisk refererer til «Iwo Jima», er det ikke tilfeldig. USA har en sterk tradisjon for å tilrettelegge og bruke fotografier symbolsk for å samle befolkningen. Og bildet fra reisingen av flagget på Iwo Jima er et kroneksempel på dette. Med slik kulturkunnskap i bagasjen bør en forvente at reportere i en av USAs kriger møter mulig iscenesatte hendelser med en stor porsjon skepsis.

Slusevokterne

De symbolske og nesten seremonielle funksjonene blir i stor grad tatt vare på *sentralt* i nyhetsmedia. I dette tilfellet brukte de visuelle (og verbale) rapporter fra en konkret hendelse for å summere opp både en prosess og en politisk analyse. Reportere er helt avhengige av slusevokterne (de som velger bilder på desken) for å få sine referensielle rapporter gjennom til publikum. Uansett hva reporterne rapporterer, avgjør slusevokterne i stor grad det opplevde innholdet i den rapporten som når publikum. Fortellingen om dette felttoget hadde i de fleste tunge media en episk karakter, med en begynnelse, en kraftig bevegelse framover og en slutt. Han peker

på behovet for en slutthandling som utgjør både et dramatisk, lykkelig og verdig punktum. Og det siste elementet i fortellingen kom med det som, for publikum, så ut som en irakisk versjon av Berlinmurens fall. Men VG kunne ikke bruke denne hendelsen og samtidig fortelle at det kun var en mediehendelse satt i scene for å skape et symbol. Og det gjorde de heller ikke. «To question the legitimacy or meaning of the photographs would have meant re-opening the story for interpretation» (Griffin 2004:398).

VGs dekning av angrepet på Falluja

Etter en periode der okkupasjonsstyrkene møtte stadig sterkere motstand i form av geriljalignende aksjoner mot irakiske og amerikanske styrker, planla amerikanerne en større offensiv mot Falluja i november 2004. Falluja var regnet som en hovedbase for motstandsbevegelsen.

Det er en forbindelse mellom VGs ukritiske dekning av Powells tale og det vi mener er en underrapportering av omfanget av det militære angrepet på Falluja. VG legitimerte USAs angrep på Irak ved å formidle de falske påstandene om at Irak representerte en trussel på grunn av en påstått besittelse av masseødeleggelsesvåpen. Etter at invasjonen var et faktum, hadde USA fra første stund problemer med å stabilisere situasjonen. Det fantes ingen plan for å bygge opp et nytt politisk system i Irak, og okkupasjonsstyrkene ble fra første stund utsatt for angrep fra væpnede motstandsgrupper (Glantz 2005).

Falluja var regnet som et kjerneområde for motstanderne av okkupasjonen. I april 2004 gjorde amerikanerne et mislykket forsøk på å innta Falluja for å knekke motstandsgruppene (West 2005). Angrepet ble stanset etter at flere arabiske medier viste bilder av sårede sivile på sykehuset i Falluja. Da fire sivilt ansatte amerikanere i det private sikkerhetsselskapet Blackwater ble drept og de lemleste og forbrente likene ble trukket gjennom gatene og hengt opp på en bro, trakk de amerikanske styrkene seg tilbake. Da et nytt angrep ble forberedt i november, ble blant annet sykehuset okkupert for å hindre journalisters innsyn i de menneskelige konsekvensene av angrepet (Solomon 2004). En av konsekvensene av restriksjonene på medienes virksomhet i en krigssone er ofte mangel på tilgang til dokumentasjon av sivile lidelser gjennom tekst og bilder. Noen få uvalgte journalister fikk

følge de amerikanske styrkene gjennom et såkalt embedded-program, der journalistene reiste og levde sammen med dem. Journalistene var dermed under troppenes beskyttelse. Situasjonen for uavhengige journalister som ønsket å operere på egen hånd, var så farlig at svært få journalister tok sjansen. Konsekvensen for norske medier var at det var lite tilgang til uavhengig informasjon. Underrapportering av krigens realiteter og mangel på dokumentasjon av menneskelige lidelser ble et av resultatene.

For å vende tilbake til Galtungs modell for krigs- og fredsjournalistikk, minner vi om at fredsjournalistikk ifølge Galtung bør vær «folkelig orientert» (people oriented) (se appendiks). Norman Solomon har i en artikkel i det mediekritiske tidsskriftet FAIR gjort et poeng av at den militære kontrollen over sykehuset i Falluja umuliggjorde en journalistikk som satte fokus på de menneskelige lidelsene:

At the outset of the new assault, U.S. forces captured Falluja's general hospital. «In terms of the information war, the hospital was indeed the most strategic of targets,» international correspondent Pepe Escobar writes. During the first siege of Falluja in April, doctors told independent media the real story about the suffering of civilian victims. So this time the Pentagon took no chances: no gory, disturbing photos of the elderly, women and children ... the civilian victims of the relentless bombing (siteret fra Solomon 2004).

Solomon understreker betydningen av beretninger fra uavhengige kilder som i liten grad ble referert i norske medier. Solomon viser til journalisten Fadhil Badrani – en innbygger i byen som refererte for BBC World Service. Badrani sa blant annet: «I don't know what has happened to the doctors and patients who were there. It was last place you could get medical attention because the big hospital on the outskirts of Falluja was captured by the Americans on Monday. A lot of the mosques have also been bombed. For the first time in Falluja, a city of 1,200 mosques, I did not hear a single call to prayer this morning» (Solomon 2004).

Mens norske medier brakte lite informasjon om de menneskelige lidelsene under angrepet på Falluja, hadde arabiske medier mye mer fokus på slikt stoff. Men også i disse mediene var bilder en mangelvare. Vilårene for å bedrive fredsjournalistikk i Galtungs forstand var derfor begrenset,

men mediene burde som et minimum ha gjort et poeng av mangelen på informasjon og de dårlige mulighetene til å bedrive kritisk journalistikk. Med dette bakteppe vil jeg i det følgende dokumentere VGs dekning av angrepet på Falluja.

Utvalget

Jeg søkte i VGs elektroniske arkiv på søkeordet Falluja for hele 2004. I perioden 7. november til 31. desember fant jeg fem artikler som omhandlet kampene om Falluja.¹⁴ Jeg gikk gjennom de aktuelle treffene på mikrofilm for å få med oppslagene med bilder og andre illustrasjoner som vi ikke finner i tekstarkivet. Jeg vil i det følgende analysere disse artiklene i lys av Galtung's modell for krigs- og fredsjournalistikk (se appendiks). Jeg vil legge spesiell vekt på forholdet mellom tekst og bilder i lys av de overordnede teoretiske problemstillinger som ble presentert innledningsvis.

Artikkel 1

Den første artikkelen i utvalget stod på trykk 7. november, dagen angrepet startet.

Tittelen var «Amerikanerne vil renske Falluja», og var illustrert med et bilde av fosforgranater som danner sitt karakteristiske mønster over himmelen. Billedteksten forklarer ikke hva som faktisk skjer på bildet, og bildet gir derfor ikke noen mening utover det å være en ren illustrasjon. I billedteksten heter det: «Amerikanske krigsfly slapp store bombelaster over Falluja i går. Byen er blitt symbolet på det sunnimuslimske opprøret mot den irakiske regjeringen og de amerikanske invasjonstyrkene.» Fra senere dokumentasjon, blant annet fra filmen «Fallujah, The Hidden Massacre» av Sigfrid Ranucci vet vi at fosforgranatene gjorde store skader på de menneskene som ble rammet. Israel ble under angrepet på Gaza i januar 2009 kritisert for å bruke samme type granater på tett befolkede områder i Gaza,

¹⁴ I tillegg blir også Falluja nevnt i et portrett-intervju med daværende forsker på NUPI, Espen Barth Eide, som uttaler at «Den amerikanske storoffensiven mot Falluja, bidrar til å gi hele invasjonen et preg av Vietnam. USAs Irak-politikk er ikke preget av en gjennomtenkt militærstrategi».

og påførte mange sivile alvorlige brannskader. Det er en tankevekkende forbindelse mellom dette oppslaget og dekningen av Powells presentasjon til FNs sikkerhetsråd. VG viderefremmet ukritisk påstanden om at Irak utgjorde en trussel på grunn av en påstått besittelse av masseødeleggelsesvåpen, en påstand som viste seg å ikke stemme. Fosforgranater faller inn under kategorien kjemiske våpen siden de forårsaker store indre brannskader når de kommer i berøring med kroppen. VG skrev ikke om bruke av fosforvåpen i Falluja før ett år etter, og da i sin «spørsmål og svar» -spalte (VG 17.11.2005). Sett fra et fredsjournalistisk ståsted kunne opplysninger om bruken av denne typen våpen ha anskueliggjort konsekvenser av krigen for en uskyldig sivilbefolkning. Ved å bruke ordet «renske» i tittelen på oppslaget bidrar VG til å forskjønne konsekvensen av angrepet. «Renske» høres unektelig bedre ut enn «ødelegge». Hvis vi går inn i selve teksten, ser vi at artikkelen følger mønsteret for Galtungs krigsjournalistikk.

Punkt 1.a. i Galtungs modell er: Fokus på konfliktarena med lukket tid og rom. Inngressen i VG-artikkelen lyder slik: «Amerikanske marinesoldater er i gang med den største operasjonen siden Vietnamkrigen.» Parallellen til Vietnam er i og for seg interessant siden USA i Vietnam kjempet en mangeårig krig mot en geriljahær og til slutt måtte gi opp i 1975. Men her fokuseres det kun på omfanget av angrepet. Inngangen på artikkelen er et sitat fra

Faksimile fra VG 7. november 2004

oberstløytnant Gary Brandt: «Vi skal renske Falluja for opprørere.» Interessant nok utelot VG de mest ekstreme uttalelsene fra talen til Brandt. I CNN ble mer av talen sendt og der sa Brandt også: «We're on a mission from God. A mission to liberate the Iraqi people from evil» (utskrift fra CNN).

Denne seiersorienterte retorikken er typisk for krigsjournalistikken. Her fokuseres det på angripernes ståsted, og de mulige farer de kan utsettes for: «I går slapp amerikanske krigsfly store bombelaster over byen, som er blitt symbol på det sunnimuslimske opprøret mot den irakiske regjeringen og de amerikanske invasjonsstyrkene». Punkt 1.b. i Galtungs modell omhandler hvordan konflikten reduseres til to parter som står steilt mot hverandre. VGs artikkel følger dette mønsteret. Her står USAs invasjonsstyrker og den irakiske regjeringshæren på den ene siden og motstandsbevegelsen på den andre. En alternativ fredsorientert journalistikk ville ha brettet ut et bredere bakteppe og trukket inn forhold som at flertallet av den irakiske befolkningen er imot den amerikanske okkupasjonen. I stedet belyser VG den andre siden i dikotomien: «Den lokale krigsherren, og hovedmannen blant opprørerne i Falluja, skal være Omar Hadid, som kontrollerer en styrke på mellom 1000 og 1500 mann, hovedsakelig ytterliggående islamister fra Syria og Jordan. Hadids gruppe antas å være direkte underlagt al-Qaidas toppmann, Abu Musab al-Zarqawi.»

Her ser vi at fiendebildet knyttes til al-Qaida, den virkelige skurken, personifisert gjennom al-Zarqawi, som for øvrig ble drept etter lang tids jakt av amerikanerne i juni 2006.

Abu Musad al-Zarqawi var født i Jordan og hadde en lang karriere som militant islamist og stod bak en rekke terrorhandlinger, blant annet mot hoteller i Jordans hovedstad Amman. Han ledet organisasjonen al-Tawhid wal-Jihad fram til sin død. Al-Zarqawi har utvilsomt blod på sine hender og er ansvarlig for en rekke uskyldige menneskers liv. Han ble nevnt som en sentral al-Qaida operatør i Colin Powells tale til FN's generalforsamling. Det er delte meninger blant eksperter hvilken faktisk rolle han spilte i motstanden mot amerikanernes okkupasjon av Irak. Telegrambyrået Reuter skrev i en melding i 2004 at CIA etter nærmere undersøkelser ikke hadde funnet bevis på at Saddam Husseins regime hadde holdt en beskyttende hånd over al-Zarqawi. Det som er sikkert er at trusselbildet av al-Zarqawi

fikk en viktig symbolsk rolle i amerikansernes propagandakrig mot motstandsbevegelsen i Irak (Chossudovsky 2006).

Det hører med til dette bildet at det er avdekket en PSYOPS-operasjon knyttet til al-Zarqawi med påstander om funn i hans PC som overdimensjonerte hans betydning og terrorplaner. The Washington Post avdekket at det var en PSYOPS kampanje i tilknytning til angrepet på Falluja som prøvde å påvirke vinklingen på historien om Falluja som en operasjon som skulle ta knekken på nettverket til al-Zarqawi, den påståtte lederen for al-Qaida i Irak. Ifølge WP var det general Kimmitt i US Central Command som var ansvarlig for å fronte sammenhengen mellom al-Zarqawi, «krigen mot terror» og motstandsbevegelsen i Falluja. Det ble avdekket at en del av PSYOPS-kampanjen gikk ut på å spre feilaktige påstander om at det var funnet terrorplaner i en PC som tilhørte al-Zarqawi.

Det avisen ikke fortalte var at Washington Post selv ble offer for den samme PSYOPS-operasjonen i sin egen dekning av opptakten til angrepet på Falluja (Chossudovsky 2006).

Da jeg spurte Alf Bjarne Johnsen i VG om denne PSYOPS-operasjonen svarte han:

– Det er utrolig viktig at de store ressurssterke amerikanske avisene bruker ressurser på å etterprøve fakta fra myndighetene. Det gjør de så å si på vegne av oss alle. På disse store sakene her sitter vi i for stor grad på de store byråene. De store byråene tenderer til å øyeblikksskildre, og bygger sine historier på øyeblikksbilder. Vi har i liten grad tid til å etterprøve. Dette kan virke som unnskyldninger, men det er jo sånn nyhetsorganisasjoner fungerer. Det du da biter deg fast i som reportasjeleder er den første setningen som setter seg fast i deg og som du blir hengende ved, eller det overraskende nyhetspoenget. Og da vil du som reporter i større grad prøve å underbygge det du oppfattet som en god sak fra starten av, og kanskje i mindre grad være opptatt av hvilke motforestillinger som kommer underveis.

Språket i VG-artikkelen er propagandaorientert ved at det brukes ladete sitater som «banditter» for å beskrive opprørerne. Opprørerne framstilles som aggressorer gjennom sine kampmetoder: «Fundamentalistene har minelagt bygninger og er klar til å bruke selvmordsbombere, bilbomber,

snikskyttere og snubletråder tilknyttet eksplosiver i kampene mot de amerikanske soldatene.»

Punkt 1.c. i Galtungs modell er «hvem kastet den første stein?». Også på dette punktet passer artikkelen inn i Galtungs modell ved at tidsperspektivet er snevret inn og offensiven sees i lys av et angrep fra opprørerne dagen før: «I går ble 34 mennesker drept i Samarra etter to bombeaksjoner. Elleve av de drepte var kvinner og barn, de andre tilhørte de irakiske politi- og sikkerhetsstyrkene. I Ramadi, nabobyen til Falluja, ble 20 amerikanske soldater skadet i kamper.» Det er en viss motvekt i et lite bilde ved siden av tittelen der en såret mann med store smerter får behandling og trøst.

En alternativ fredsorientert journalistikk ville ha utvidet det historiske perspektivet og inkludert okkupasjonen i 2003 og Vestens koloniale fortid som mulige årsaker til motstandsbevegelsens framgang.

Sivilbefolkningen i Falluja, som ble jaget ut av byen før angrepet startet, er bare til stede i artikkelen indirekte gjennom amerikanernes egne uttalelser: «Amerikanerne mener 80 prosent av Fallujas 250 000 innbyggere har rømt byen.»

Vi vil senere komme tilbake til konsekvensene av krigføringen for sivilbefolkningen, men i denne omgang konstaterer vi at deres situasjon blir marginalisert i dette første oppslaget.

Ifølge Galtungs modell bør fredsjournalistikk avdekke usannheter på alle sider. Kombinasjonen av tekst og bilder i dette oppslaget er mer egnet til å tildekke enn avdekke de faktiske forhold. Bildet av fosforgranater, blir ikke kommentert, og vinkling, språkbruk og fortellerperspektiv er egnet til å få fokuset bort fra det faktum at USA gjennom et massivt militært angrep la en stor by i ruiner.

Artikkel 2

Den andre artikkelen ble publisert to dager senere (9. november) og var skrevet av VGs USA-korrespondent. Den hadde tittelen: «Lover blodbad» med undertittelen: «USAs største gateslag siden Vietnam i gang i natt». Artikkelen over to sider er illustrert med tre bilder: To store bilder dekker $\frac{3}{4}$ av sidene og understreker nok en gang dikotomien i VGs dekning. Til venstre ser vi to amerikanske soldater som retter sine våpen mot et ukjent mål. En annen amerikansk soldat skimtes i bakgrunnen mens han sitter på

sin tanks og ser gjennom en kikkert. Bildet konnoterer besluttsomhet uten at vi vet hvem som er målet for angrepet. I billedteksten heter det: «BELEIRER BYEN: Amerikanske styrker var plassert strategisk rundt Falluja før de i natt stormet gatene i byen, på jakt etter de irakiske opprørsoldatene.»

Jeg vil her minne om det teoretiske poenget beskrevet tidligere der Rudolph Arnheim (1988) slår fast at vi tenderer til å vektlegge og huske bedre bilder som er plassert til venstre. Som en kontrast til bildet til venstre som konnoterer fasthet på en defensiv måte, viser bildet til høyre opprørerne. To av dem har sine ansikter skjult i henholdsvis et palestinskjerf og en finlandshette. Den tredje opprøreren er utstyrt med et tradisjonelt arabisk hodeplagg. Dette bildet konnoterer «fremmedhet» og «kriminalitet» (de er kledd som bankrøvere). Her lyder billedteksten slik: «TØFFE GATEKAMPER: Maskerte opprørere kjempet i går i gatene i Falluja mot de amerikanske styrkene, men selv om enkelte mener at det kan være så mange som 5000 opprørere i byen, er de tallmessig underlegne amerikanerne.» Underteksten her har en dobbeltkommunikasjon, de er mange, men er likevel dømt til å tape.

The newspaper page contains several articles and sections:

- Top Left:** "Luftefisk på Mers" - A short article about a military operation.
- Top Right:** "BELEIRER BYEN" - A large photo of US soldiers in a trench with machine guns.
- Middle Right:** "TØFFE GATEKAMPER" - A large photo of masked insurgents in a city street.
- Center:** "LOVER BLODBAD" - The main headline.
- Below Headline:** "USA's største gateslag siden Vietnam i gang i natt" - A sub-headline for the main article.
- Bottom Left:** "Fikk nytt ønske?" - A small article with a photo of a man.
- Bottom Center:** "Sykende støtte til Irak-krigen" - A small article with a map of Iraq.
- Bottom Right:** "Sykende støtte til Irak-krigen" - A small article with a photo of a man.

Faksimile fra VG 9. november 2004

I det tredje og siste bildet i artikkelen dukker igjen det personifiserte fiendebilde av Abu Musab al-Zarqawi opp. Billedteksten lyder slik: «LOVET kamp: Opprørsleder Abu Musab al-Zarqawi.»

Det personifiserte fiendebilde av al-Zarqawi dukket også opp i ingressen: «Mens tusenvis av amerikanske soldater stormet gatene i Falluja i natt, lovet terrorlederen al-Zarqawi å svare med alle midler for å slå tilbake.» Hvis vi går tilbake til tittelen «*Lover blodbad*», er den knyttet til opprørerne. I inngangen på brødteksten heter det: «Den amerikanske Irak-eksperten Michael O’Hanlon frykter nå at al-Zarqawi og hans menn vil bruke de mange tusen sivile i byen som skjold. Og at bilder av døde kvinner og barn kan føre til enda mer motstand, opprør og kaos i landet.»

Det faktum at det var amerikanernes angrep på byen som forårsaket lidelsene, ble omdefinert til et mulig misbruk av disse bildene i propagandaøyemed.

Det militære angrepet som gikk under betegnelsen «*Daggry*» (dawn), kunne ifølge VG utvikle seg til «å bli det største, vanskeligste og farligste gateslaget amerikanerne har utkjempet siden Vietnamkrigen og slaget om Hue». Opprørerne omtales som «en desperat og tidvis usynlig fiende som kjenner byen og hvert hus som sin egen bukselomme». Indirekte innrømmer VG her at det er byens befolkning de slåss mot – en opplysning som står i kontrast til den første artikkelen som framstilte motstanderne primært som utenlandske leiesoldater i ledtog med al-Qaida.

Forsvarsminister Donald Rumsfeld blir sitert der han sier at hensikten med krigen er å kvele opprøret i Irak en gang for alle og at «Suksess i Falluja vil være et alvorlig slag for terroristene i landet». Det blir opplyst at 42 opprørere er drept, og som balanse blir det med henvisning til en lege i Falluja sagt at 12 sivile hadde mistet livet. Rumsfeld blir sitert i bruk av begrepet «vanskelig jobb» i omtale av angrepet. Krig presentert gjennom metaforen jobb er ikke uvanlig i krigspropaganda (Luostarinen og Ottosen 2002). Siden VG i begge de første oppslagene om angrepet på Falluja henviser til Vietnam, kunne det nåværende angrepet ha vært kontekstualisert ved å trekke inn det såkalte «Vietnam-syndromet», der mediene får ansvaret for å undergrave kammoralen. Under det første angrepet på Falluja i april 2004 hadde VGs USA-korrespondent en artikkel der han beskrev behandlingen av de to amerikanerne som så grotesk at amerikansk fjernsyn ikke ville

vise bildene (VG 1.4. 2004). Kroppene ble trukket gjennom gatene og de forbrente kroppene ble hengt opp på en bro. Hevn for denne ydmykelsen kunne være et mulig delmotiv for det massive amerikanske angrepet, men ved å snevre inn perspektivet i tid og rom får leserne ikke satt offensiven inn i et bredere perspektiv.

Hvis vi vender tilbake til artikkelen 9. november, blir den tidligere omtalte Irak-eksperten Michael O'Hanlon fra Brookings Institute sitert fra et intervju med CNN. Ifølge VG sier han at han er bekymret for hva som vil skje i dagene som kommer. «Store sivile tap vil være en katastrofe for amerikanerne, Iraks interimleder Ayad Allawi og hans skjøre regjering.» Igjen ser vi et klart mønster fra det Galtung kaller krigsjournalistikk. Dette er et eliteorientert og etnosentrisk perspektiv. Tap for sivilbefolkningen er ikke et problem for dem som rammes, men for amerikanerne og deres allierte fordi de blir satt i et dårlig lys. Siden sivilbefolkningen heller ikke er synliggjort gjennom bilder og deres problemer bare blir indirekte belyst i teksten, blir de marginalisert og usynliggjort (Griffin 2004).

Artikkel 3

Den neste artikkelen om Falluja ble publisert 11. november og har tittelen «Gissel-slakteriene' FUNNET». Denne artikkelen er også skrevet av VGs USA-korrespondent. Inngressen lyder slik: «Irakiske regjeringssoldater er kommet over 'slakteriene' i Falluja (sic), der så mange som 30 gisler kan ha blitt halshugd for åpent kamera.» Inngangen på brødteksten knytter dette til fiendebildet av al-Zarqawi: «De makabre funnene ble gjort da soldatene kjempet seg fra gate til gate gjennom den irakiske byen som lenge har vært tilholdssted for terrorlederen Abu Musab al-Zarqawi og hans fryktede menn.»

Med denne inngangen er det vanskelig å forstå at store deler av byen Falluja lå i ruiner etter et massivt militært angrep. Hovedproblemet for amerikanerne slik det her framstilles er «Abu Musab al-Zarqawi og hans fryktede menn». Ved hjelp av dette fiendebildet framstilles offensiven til dels som en hjelpeaksjon for å frigjøre Falluja fra Abu Musab al-Zarqawis grep. I den følgende setningen lanseres et nytt motiv for aksjonen, egnet til å skape positive konnotasjoner: «Da soldatene sparket inn husdører i den nordlige delen av byen, fant de stedene der gislene skal ha blitt holdt fanget

og drept.» De eneste bildene som illustrerer artikkelen, er små portretter av de tre gislene med bind for øynene. Billedtekstene var alle utstyrt med stikkittelen «HALSHUGD:», etterfulgt av navnene på de tre gislene.

I brødteksten fortelles det om nye gisler som er tatt til fange. Denne gangen er det tre irakiske familiemedlemmer av en av lederne for den irakiske interimregjering som er tatt til fange. Det heter videre: «En gruppe som kaller seg Ansar al-Jihad, sa i går at de tre blir likvidert innen 48 timer hvis ikke den irakiske regjering og USA trekker seg ut av Falluja (sic).» En mulig vinkling på artikkelen kunne jo ha vært å sette fokus på gisselaksjoner som et mottrekk mot det massive angrepet på Falluja. I stedet er vinklingen i fortsettelsen av artikkelen også egnet til å skape inntrykk av angrepet som en defensiv operasjon: «Gisselaksjonen viser med all tydelighet hvor spent situasjonen er i Irak etter at over 10 000 amerikanske og 2000 irakiske regjeringssoldater slo jernring rundt Falluja mandag. I natt hadde de kjempet seg til kontroll over 70 prosent av byen (...).» Gjennom metaforen «jernring rundt» og «kjempet seg til» understrekes inntrykket av en defensiv aksjon av en underlegen part. Igjen: Hvordan skal VGs lesere forstå at vi snakker om en by i ruin etter massive militære angrep? Sivilbefolkningen i Falluja er først synlige i den aller siste setningen i artikkelen. «Situasjonen er nå kritisk inne i krigssonen. Titusener, kanskje så mange som 100 000 sivile, skal fortsatt befinne seg i Falluja, og i går meldte AP at innbyggerne snart ikke har mer mat igjen.»

Sivilbefolkningens lidelser blir ikke vist på noe bilde og de reduseres til «uverdige ofre» for å bruke Noam Chomskys begrep, ved å bli gjemt bort helt til slutt i artikkelen. De «verdige ofre», de vestlige gislene, kan vi identifisere oss med. De vises fram på bilder som er egnet til å skape empati og er konfliktens «egentlige ofre». En alternativ vinkling i fredsjournalistikens ånd kunne være et stort oppslag som viste de massive ødeleggelsene i byen med følgende vinkling: «100 000 uten mat: Deres by ligger i ruiner». I stedet for å legge skylden på en militær stormakt knyttes ansvaret til et fiendebilde «al-Zarqawi», det personifiserte uttrykk for «ondskap» som er så typisk for krigsjournalistikken (Ottosen 1994).

Artikkel 4

Den fjerde artikkelen stod på trykk 15. november og hadde tittelen: «FANT LIK av vestlig kvinne», og var også vinklet på gislernes situasjon. Artikkelen var illustrert med et stort bilde av en soldat som står bøyd over et teppe som dekker en kropp. To små portretter er innfelt i bildet, begge med stikkittel: «Kidnappet» og ofrenes navn: «Polsk-irakiske Retesa Borz (54)» og «Britiske Margaret Hassan (59)». Billedteksten under det store bildet lød slik: «GRUSOMT SYN: Amerikanske styrker i Falluja kom i går over liket av en vestlig kvinne som var meget vansiret.» Igjen er det vestlige gisler som er de «verdige ofrene». Vi lærer dem å kjenne gjennom navn, bilde og personlige opplysninger som alder. Den amerikanske soldaten er «den gode hjelper» som bøyer seg empatisk over det verdige offeret. Ingressen understreker denne vinklingen: «Liket av det som trolig er en vestlig kvinne ble funnet stygt vansiret og uten armer og ben i Falluja i går.» Inngangen på brødteksten er også viet en mer detaljert beskrivelse av de to vestlige gislene før den militære situasjonen beskrives på en måte som ikke etterlater tvil om hvor sympatien ligger: «Oberst Mike Shupp i det amerikanske marinekorpset sier de som fremdeles kjemper i byen, er folk som vil slåss til siste slutt. – Folkene der nede driver ikke snikskyting. De venter i stillingene sine til våre soldater kommer bort til dem. Da åpner de ild.» En navngitt vestlig militær kommer til orde og beskriver den navnløse, desperate og fanatiske «fienden».

Som i den forrige artikkelen blir sivilbefolkningens situasjon kun nevnt helt mot slutten av artikkelen. Denne gangen får vi flere detaljer og en navngitt person, Abu Mustafa blir sitert med Reuters som kilde: «Situasjonen her er svært vanskelig. Vi har verken mat eller vann. Mine syv barn har diaré. En av sønnene mine ble såret av en granatsplint i går kveld, og han blør. Men jeg kan ikke gjøre noe for å hjelpe ham.» Siste setning lyder slik: «En hjelpekolonne fra Iraks Røde Halvmåne ventet i går kveld på tillatelse fra amerikanske styrker til å gå inn i selve Falluja.»

Her har vi ansatser til det som kunne ha blitt en fredsjournalistisk vinkling, det vil si en vinkling som definerer selve krigen som problemet. En alternativ vinkling kunne her ha vært: «Sivilbefolkningen innesperret, amerikanerne nekter helsepersonell tilgang til sårede. Vestlige gisler mishandlet til døde». Med en slik vinkling kunne man tenke seg bildet av mannen som

forteller om sine syke barn. Nå ser vi dem ikke, men vi får i det minste identifikasjon ved at vi får hans navn. Fredsjournalistikk skal vise lidelser på alle sider. Derfor er situasjonen til de vestlige gislene også viktig. Men slik VG løser det, er det de som løftes fram gjennom oppslag og bilder. De som i tall og lidelser utgjør det overveldende flertall – sivilbefolkningen i Irak – gjemmes bort helt til slutt.

Artikkel 5

Den siste av de fem artiklene stod på trykk 17. november og har tittelen «VENTET på hjelp» med undertittelen: «Sjokkbilder av drap ryster USA og verden». I min sammenheng er denne artikkelen interessant fordi det er den eneste som har en kritisk vinkling mot USA. Artikkelen er illustrert med et stort bilde av en amerikansk soldat som peker geværet sitt mot en kropp på bakken. I billedteksten heter det: «SJOKKERENDE: De sjokkerende bildene av en amerikansk soldat som skyter en såret iraker, ble i går vist på tv verden over.» Historien, slik den ble fortalt av NBC-reporteren Kevin Sites som var embedded med de amerikanske soldatene, dreier seg om en mann som ble skutt ved en moske. Denne historien viser at det er mulig å drive kritisk journalistikk også innenfor embedded-programmet. Inngressen understreker den kritiske vinklingen: «Han later som han er død! skriker den amerikanske soldaten. Så retter han geværet mot den skadede og ubevæpnede irakeren og trekker av.»

Inngangen på artikkelen lyder slik: «– Med ett blir veggen bak irakeren rød av blod. Han er død nå, kommer det fra en av soldatene etter at lyden fra geværet har forstummet. Det som ser ut til å være et regelrett drap, ble fanget på video av NBC-journalisten Kevin Sites, og bildene fra Falluja har sjokkert tv-seere både i og utenfor USA. Nok en gang må Pentagon drive brannsløkking.»

Etter en detaljert gjennomgang av omstendighetene rundt hendelsen blir generaløytnant John Sattler sitert: «Vi følger loven for væpnede konflikter og holder en høy standard når det gjelder ansvarlighet.»

Oppsummering og konklusjon

Med den siste artikkelen ble det en viss balanse i VGs dekning. Selv om sivilbefolkningens lidelser kommer fram i enkelte avsnitt, som regel mot slutten av artiklene, er hovedinntrykket i VGs Falluja-dekning klar. Siden det visuelle har stått sentralt i min analyse, må vi slå fast at bildene kombinert med andre visuelle inntrykk som titler, ingress og halvfeit typografi representerer en krigsorientert journalistikk. Fokuset er på kamparenaen, og det er en seiersorientert vinkling med fokus på å befri de «verdige ofrene», nemlig de vestlige gislene. De amerikanske og irakiske styrkene representerer den seirende siden som nedkjemper «fienden» personifisert ved Abu Musab al-Zarqawi og andre ansiktsløse opprørere som konnoterer fanatisme og hensynsløshet. Det historiske perspektivet er kort og dette sees ikke i sammenheng med den ulovlige invasjonen av Irak og som et mulig svar på dette angrepet. De bredere konfliktlinjene i Midtøsten trekkes i liten grad inn.

Velgjørere eller skadegjørere?

Irak-dekningen og norske soldaters deltagelse i VG

Innledning

Angrepet på Irak 20. mars 2003 skjedde i en internasjonal atmosfære der USA og Storbritannia gikk til krig sammen med en gruppe land («koalisjonen av de villige»). På tross av protester fra et flertall av verdens befolkning valgte de to NATO-landene og deres støttespillere, blant annet Australia og Danmark, «alenegang». De krigførende landene trosset massive protester over hele verden og gjennomførte den kontroversielle invasjonen av Irak i strid med folkeretten. Opposisjonen inkluderte også flertallet av medlemslandene i NATO.

Etter 11. september hadde president George W. Bush gjort det klart at han ville bruke alle tilgjengelige midler i «krigen mot terror» (Mral 2004). «Enten er dere med oss eller med terroristene», uttalte han allerede under fjernsynstalen til det amerikanske folk 20. september 2001. Vi vet at folk i kretsen rundt George W. Bush også før 11. september hadde arbeidet med planer om å fjerne Saddam Hussein, og at de umiddelbart etter angrepet 11. september startet arbeidet med å koble terrorangrepet til en mulig aksjon mot Irak. Det ble aldri funnet noe bevis som kunne knytte Saddam Hussein til 11. september, men retorikken fra presidenten og talsmenn fra Pentagon

skapte inntrykket at det fantes en kobling. Dette ble såpass ukritisk gjengitt i amerikanske medier at flertallet i den amerikanske befolkningen trodde det var en slik sammenheng (Miller 2005).

Angrepet på Afghanistan i oktober 2001 signaliserte den første fasen i krigen mot terror, der det erklærte målet var å uskadeliggjøre al-Qaida-medlemmer og deres baser i fjellene i grenseområdene mellom Afghanistan og Pakistan, og å fjerne Taliban-regimet (Ottosen 2002b). Helt fra begynnelsen i disse militære operasjonene prøvde USA å trekke Norge som NATO-alliert inn på sin side i krigen mot terror. Derfor måtte norske medier tidlig ta stilling til Norges plass i den militære delen av krigen mot terror (Ottosen 2005).¹⁵

Hele analysen bygger på dekingen av utvalgte hendelser i tilknytning til krigen i Irak i de to norske avisene Aftenposten og Verdens Gang (VG) og fjernsynskanalene NRK og TV 2 er beskrevet av meg i en annen bok (Ottosen 2005). Jeg vil her konsentrere meg om VG, men også trekke inn Aftenposten for å få et komparativt perspektiv. I tillegg vil jeg se på hvordan de to avisene dekket avreisen til norske soldater til Irak i juli 2003. Jeg vil videre drøfte hvordan et større utvalg norske medier dekket påstanden fra professor Ståle Eskeland i et foredrag i Oslo militære samfunn høsten 2003, om at den norske deltagelsen i militære operasjoner som Jugoslavia i 1999, Afghanistan i 2001 og Irak i 2003 var grunnlovsstridige og i strid med folkeretten (hele foredraget er gjengitt i appendiks).

Bakgrunn

Norge har vært en nær og lojal alliert med USA siden begge land sluttet seg til NATO ved opprettelsen i 1949. Norske mainstream medier har tradisjonelt vært lojale mot norsk sikkerhetspolitikk (Ottosen 2001). Etter avviklingen av den kalde krigen og oppløsningen av Warszawa-pakten og Sovjetunionen har NATO utviklet en mer aktivistisk politikk med militære

15. Denne analysen er en del av internasjonal komparativ studie om krigen mot Irak. Mediene som er valgt ut og tidspunktene for analysen er delvis bestemt av designet på dette internasjonale forskningsprosjektet (Nohrstedt og Ottosen 2005). Dette er en norsk oversettelse av mitt bidrag i en antologi redigert av undertegnede og Stig A. Nohrstedt.

aksjoner også utenfor de tradisjonelle kjerneområdene i Europa. Denne nye «out of area»-strategien har blant annet gitt seg uttrykk i et NATO-ledet militært nærvær i Afghanistan gjennom ISAF-styrken, der også Norge har deltatt. Norge har før deltagelsen i ISAF hatt en lang tradisjon med deltakelse i FNs fredsbevarende styrker i en rekke land som Kongo, Libanon og Kypros, bare for å nevne noen eksempler. Norge har også spilt en aktiv rolle i NATOs operasjoner under borgerkrigen på Balkan på 1990-tallet. Gjennom deltagelsen i Implementation Force (IFOR)¹⁶ og Stabilisation Force (SFOR)¹⁷ i Bosnia og Kosovo Force (KFOR)¹⁸ i Kosovo har Norge vært tett på de væpnede konfliktene etter oppløsningen av det tidligere Jugoslavia. Under krigen mot Jugoslavia i 1999 var Norge for første gang siden andre verdenskrig delaktig i krigshandlinger med kommando og støttefunksjoner i NATOs styrker. Krigen i Afghanistan representerte et nytt nivå i krigføring da norske soldater under norsk kommando, som en del av operasjon Enduring Freedom, for første gang skjøt med skarpt i krigshandlinger uten et FN-mandat.

Stortinget reagerte positivt da USA henvendte seg til Norge med anmodning om å stille styrker og materiell til disposisjon for jakten på al-Qaida. Noen av disse styrkene var med på hemmelige operasjoner som med begrunnelse i soldatenes sikkerhet har vært hemmeligholdt for det norske folk og pressen (Garbo 2002:40–50). Den historiske dimensjonen i NATOs Afghanistan-engasjement kom til uttrykk da NATO formelt tok over ISAF-styrkene i landet. Dette var første gang NATO påtok seg formelt ansvar for en militær operasjon utenfor Europa, selv om ingen var i tvil om at USA forble den dominerende militære faktor innenfor ISAF (Dagbladet 10.9.2003).

Da norske soldater kom i kamphandlinger i Afghanistan, ble det en del diskusjon rundt de folkerettslige aspektene. Spørsmålet om de norske soldatene skulle underlegges norsk eller amerikansk lov dersom de gjorde seg skyldig i ulovligheter, var blant de spørsmålene som ble debattert. Denne

16. Implementation Force (IFOR) ble etablert etter FN-resolusjon 1031 vedtatt 20. desember 1995, etter borgerkrigen i tidligere Jugoslavia.

17. Stabilisation Force (SFOR) erstattet IFOR-styrken fra 20. desember 1996.

18. Kosovo Force (KFOR) ble etablert i juni 1999.

debatten blusset opp igjen da norske soldater ble sendt til Irak sommeren 2003.¹⁹

En interessant side ved den norske debatten var at militært personell deltok i større grad enn vanlig. Norske offiserer har tradisjonelt holdt lav profil i den offentlige debatten om sikkerhetspolitikk, men nå opplevde vi at så vel yrkesbefal som tillitsvalgte i befalsorganisasjonene deltok aktivt i debatten. Mange tok til orde for tydeligere tale fra norske politikere blant annet på «out of area»-politikken til NATO og nyorienteringen i norsk sikkerhetspolitikk ved å sende norske soldater til områder utenfor NATOs kjerneområde (Linneberg 2001).²⁰

Krig eller humanitær intervensjon

Denne debatten må også sees i lys av diskusjonen under og etter krigen i Jugoslavia i 1999 der et av de omstridte spørsmålene var om dette skulle kalles en krig (Ebbing 2005). Som nevnt innledningsvis ble statsminister Kjell Magne Bondevik kritisert for å omtale det som en «humanitær intervensjon» og ikke en krig. Bondeviks linje i dette spørsmålet var for øvrig helt i tråd med NATOs mediestrategi som hadde som en viktig målsetting å få fokuset vekk fra sivile serbiske ofre. Dette skulle gjøres ved å framheve egen medvirkning som «humanitær intervensjon» for å redde den kosovoalbanske sivilbefolkningen mot etnisk rensing fra serbiske sikkerhetsstyrker (Nohrstedt, Höijer og Ottosen 2002:121). Fire år senere tok Bondevik selvkritikk for å ha nektet å omtale hendelsene i Jugoslavia i 1999 som krig. Tidspunktet og åstedet for selvkritikken var neppe tilfeldig valgt, det skjedde under en tale til framstående NATO-offiserer ved NATOs anlegg på Jåttå i Stavanger (Dagbladet 3.9.2003). På dette tidspunktet hadde talsmenn for befalet kritisert regjeringen for ikke å stille seg bak sine soldater i felten ved å erkjenne at de faktisk var i krig. Argumentene i denne kritikken var at når soldatene risikerte sine liv i felten, burde de ansvarlige i det minste kalle en «spade for en spade» i stedet for å unnvike realiteten ved å

19. Se blant annet artikkelen «Norske soldater i krig i fjerne strøk», Aftenposten 5. mai 2003.

20. Se blant annet Jacob Børresens artikkel: «USA, NATO og norsk sikkerhetspolitikk», Aftenposten 26. juni 2003.

framstille krig som «humanitære oppdrag». Denne kritikken ble gjentatt av tillitsvalgte for befalet da en gruppe på 130 norske soldater vendte hjem etter endt oppdrag i juli 2004 (NTB 5. juli 2004). 15 norske offiserer ble på dette tidspunktet igjen i Irak etter oppfordring fra USA. Aftenpostens journalist Robert Gjerde kunne i forbindelse med femårsdagen for Irak-krigen avdekke at statsminister Bondevik personlig grep inn og stanset et notat fra UD's rettsavdeling som støttet USAs egen analyse som sa at det ikke var nødvendig med et nytt vedtak i FNs Sikkerhetsråd for å gå til krig. Kanskje erfaringen fra debatten rundt krigen i Jugoslavia i 1999 hadde satt sine spor? (Aftenposten 25.3.2008).

Prosjektets design og utvalg

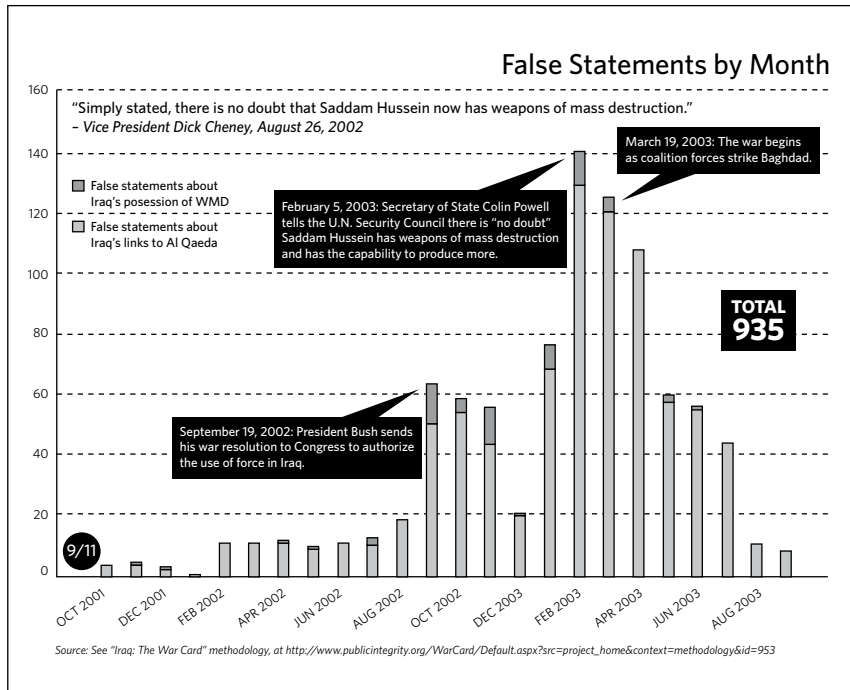
Utvalget av medier og tidspunkt for analyse i dette kapitlet er bestemt med bakgrunn i designet i et internasjonalt forskningsprosjekt der denne studien som her presenteres, inngår.²¹

Utvalgte tidspunkter:

- Colin Powells rapport til FNs sikkerhetsråd (5., 6. og 7. februar 2003)
- splittelsen i NATO (10.–11. februar 2003)
- Hans Blix' rapport til FNs sikkerhetsråd (14., 15. og 16. februar 2003)
- Angrepet på Irak (18., 19. og 20. mars 2003)
- Bagdads fall (8., 9. og 10. april 2003)
- Bush erklærer seier i krigen (2., 3. og 4. mai 2003)

I innledningskapitlet viste jeg til en rapport fra The Center for Public Integrity der det presenteres en database over all desinformasjon i forkant av krigen. Av i alt 935 feilaktige uttalelser som stammer fra Bush-administrasjonen, er konsentrasjonen størst i akkurat den perioden som her analyseres. En grafisk framstilling av fordeling av falske uttalelser over tid ser slik ut og viser at konsentrasjonen av usannheter var størst rundt krigsutbruddet:

21. Dette prosjektet ble initiert av undertegnede sammen med Stig A. Nohrstedt ved Universitetet i Örebro. Prosjektet blir publisert av NORDICOM i 2005.

False Statement by Month. Kilde: Center for Public Integrity, www.publicintegrity.org/

Tilgang til fronten

En viktig del av en mediestrategi er å kontrollere informasjonstilgangen til journalister og få kontroll over deres fysiske tilgang til krigshandlingene. Eksempler på slike strategier er pool-ordningen under Golfkrigen i 1991, der en gruppe journalister gjennom såkalte pool-systemer fikk tilgang til begivenheter ved fronten mot å dele sensurerte bilder og innslag med andre journalister. Det at alt stoffet ble sensurert, var gjenstand for mye diskusjon i etterkant da de 16 største amerikanske medieorganisasjonene skrev til Pentagon og sa klart fra at de ikke ville akseptere sensur ved neste korsvei (Ottosen 1994).

Embedded-systemet under Irak-krigen i 2003 ble gjennomført uten at journalistenes stoff ble forhåndssensurert, men de måtte undertegne en erklæring som satte visse begrensninger på det som ble publisert. Blant annet var det forbud mot å identifisere hvor de til enhver tid befant seg, og

det var forbud mot å publisere bilder av skadede og døde soldater før familien var varslet. Forskjellen fra Golfkrigen i 1991 var at journalistene fikk følge militære enheter og rapportere direkte fra fronten. De opplevde en virkelighet som var identisk med den de militære selv opplevde. På denne måten ble de også påvirket av dette miljøet i sin dekning. Krigen ble så å si dekket gjennom geværenes kikkertsikter. På den ene siden ga dette mye tilgang til informasjon, men den informasjonen var selvsagt bestemt av den militære logikken og premissene til den fremadstormende invasjonstyrken (Tumber og Palmer 2004). For beslutningstagere i redaksjonene er det ikke enkelt å ta stilling til om man skal slutte seg til et embedded-program eller ikke. Selv om man kan ha prinsipielle betenkeligheter med å knytte seg til en invasjonstyrke for å få tilgang til stoff, vet man at konkurrentene kan skaffes tilgang til å presentere eksklusivt stoff fra fronten. Spesielt i fjernsynsmediet, som er så avhengig av bilder, havner mange lett i den situasjonen at selv om de ikke er til stede selv, så kjøper de inn bilder av frilansere og konkurrenter som er en del av embedded-programmet. Det er vanskelig helt å la være å bruke slike bilder uten å havne på sidelinjen i en konkurransesituasjon.

Undersøkelsene av journalistikken som kom ut av embedded-systemet, gir ikke et entydig bilde. En studie fra University of Indiana i USA viste at embedded-reportere i mange tilfeller var mer nøyaktige med fakta og mindre farget i sin språkbruk enn reportere utenfor embedded-programmet (University of Indiana 2006).

Christopher Paul og James J. Kim har i sin rapport om embedded-programmet diskutert publikums rett til å bli informert om faren for at rapporteringen gjennom embedded-programmet blir redusert til fragmentert underholdning der publikum mister oversikten og journalistene står i fare for å miste et kritisk og helhetlig perspektiv. De argumenterer for at det man tjener på kort sikt gjennom mye tilgang til levende bilder og øyenvitneskildringer, mister man i det lange løp ved å bli gisler for en krigførende part. De uttrykker det slik: «(...) the public has a right to know and has a right to know in timely fashion, but the public service roles claimed by the press are not being served by real-time coverage of events. Instead, real-time coverage provides only entertainment or intelligence to adversaries, neither of which is in the public interest (Paul og Kim 2005:138).»

Norske medier og embedded-programmet

Norske medier forholdt seg ulikt til embedded-programmet. Den kommersielle fjernsynskanalen TV 2 var den eneste som formelt var en del av programmet. Reporter Lene Østbye og fotograf Geir Ulfsten fulgte den amerikanske bataljonen Camp New York så lenge den var stasjonert i Kuwait i opptakten til krigen. Da invasjonen startet, ble de to kalt tilbake til Norge av sikkerhetsgrunner. I tillegg hadde TV 2 sin reporter Fredrik Gæsvisk stasjonert i Bagdad til krigen brøt ut (se Græsvisk 2003).

Verdens Gang sendte to måneder i forkant av krigen sine reportere Harald Henden og Kim Riseth til regionen. De hadde fått avtale med en del av den amerikanske invasjonstyrken om å følge dem med sin egen bil selv om de formelt ikke var en del av embedded-programmet. NRK valgte å ikke søke seg inn i embedded-programmet, men hadde korrespondenter i Kuwait, Jordan og Central Command i Qatar i tillegg til sine vanlige korrespondenter i USA, Europa og Asia. Deres korrespondent i Bagdad, Knut Magnus Berge, ble utvist allerede 10. februar. I tillegg brukte NRK frilansere Åsne Seierstad, som hadde tatt seg inn i Irak på egen risiko.

Alf Bjarne Johnsen i VG ga i et intervju med meg denne begrunnelsen for bruk av VG-reporterne:

– Det ble tatt en beslutning om at VG ikke skulle sitte i Bagdad, men man hadde tilgjengelig en stringer fra Aftenbladet med fotograf. VG var heller ikke representert ved pressesenteret ved Doa i Qatar der Sigrun Slapgard fra NRK befant seg. VGs holdning var å plassere oss i regionen så vi kunne se krigen med egne øyne og skildre det vi så. Det var viktig. Det var en bevisst holdning at Harald Henden og Kim Riseth skulle brukes til å rapportere det de så og hørte og at dette ikke skulle blandes med telegramstoffet. Deres stoff skulle markeres med egen vignett og ha en layout slik at leserne fikk signalet at dette var avgrenset til deres egne opplevelser. Det å kommunisere med dem underveis var ikke helt enkelt. Vi var avhengig av satellitt-telefon. De ringte oss når de hadde mulighet. Oppdraget var ikke å gjøre noe annet enn å rapportere det de opplevde underveis. Det ble veldig sterkt når de kom til Bagdad.

Dekningen av invasjonen

I den følgende innholdsanalysen vil jeg ta for meg de 288 artiklene i Aftenposten og de 485 artiklene i VG som omhandler Irak innenfor de utvalgte tidspunktene (se appendiks for full oversikt). Tabell 1 gir en bred oversikt over samtlige artikler fordelt på sjangre. Naturlig nok er «nyheter» største kategori. Vi ser at det er mange nyhetsnotiser og samlet sett utgjør disse sjangrene 70–80 % av artiklene i begge avisene. Siden hovedtyngden av artiklene er plassert her, er det viktig å se disse i sammenheng med analysen av vinkling (frames) som fungerer senere i kapitlet. Ledere og kommentarer utgjør 15–17 % av artiklene, noe som gir godt grunnlag for å gå nærmere inn på avisenes *meninger* og *holdninger*. Det er overraskende lite feature og reportasjestoff, og det må delvis forklares med at det er vanskelig for journalistene å få personlig tilgang til begivenhetenes sentrum i et krigsområde. Som det framgår av tabellen, har VG flere artikler enn Aftenposten, men fordelingen på sjangre er ganske lik i de to avisene. Vanligvis har Aftenposten mer utenriksstoff enn VG, men under større konflikter satser VG i en begrenset periode med langt flere sider enn normalt. Irak-krigen er eksempel på en slik hendelse og forklarer den omfattende dekningen i VG.

Kildebruk

Samlet sett ser vi at ofrene er fraværende som kilder i begge avisene. Samtidig bekreftes «topptung» kildebruk fra tidligere undersøkelser med overrepresentasjon av ekspertkilder og politikere (Allern 2001). Forskjellen er liten mellom de to avisene i de fleste kategoriene. VG bruker mer andre medier som kilder, og Aftenposten har en klart større andel «mannen i gata» (17,8 % mot 5,7 %). Fraværet av ofre som kilder er påfallende i begge avisene. Det store antall kilder fra andre medier og egne redaksjonelle medarbeidere som kilder kan delvis forklares ved at man er avhengig av innkjøpt stoff for å få bildedekning i en krigssituasjon. Mye av billedmaterialet er kjøpt inn av selskaper som var tilknyttet embedded-programmet.

Fra tidligere undersøkelser om norske avisers dekning av kriger og konflikter vet vi at kilder fra vestlige land er dominerende og at det i særlig grad gjelder kilder fra USA og andre NATO-land (Ottosen 2005). Vi ser

samme tendens her, og den viktigste forskjellen mellom VG og Aftenposten er at VG har større andel amerikanske kilder enn Aftenposten (36,4 % mot 19,2 %). Som jeg skal komme tilbake til, kan dette henge sammen med den mer pro-amerikanske linjen i VG i synet på krigen.

Vinkling og fortellerperspektiv (framing)²²

Vinklingen (frames) er analysert etter følgende forhåndsoppsatte kategorier:

- A) Iraks versjon: USA er den største imperialistiske undertrykker og terrorist. Irak har ingen masseødeleggelsesvåpen, men USA bruker falske bevis for å få en unnskyldning til å gå til krig. FN-sanksjonene mot Irak har siden forrige Golfkrig drept hundretusener av irakiske barn og påført det irakiske folk voldsomme lidelser. USA bruker FN til å oppnå kontroll over landets rike oljeressurser og vil kontrollere hele Midtøsten.
- B) FNs versjon: FNs våpeninspektører må få tid og mulighet til å gjøre et skikkelig arbeid. Saddam Husseins (eventuelle) ulovlige våpen må finnes og ødelegges. Som bestemt i Sikkerhetsrådets resolusjon 1441 (8. november 2002) skal Irak og alle (andre) aktører som har opplysninger om irakiske masseødeleggelsesvåpen, gi alle opplysninger til våpeninspektørene slik at disse kan gjøre en best mulig jobb. FNs Sikkerhetsråd er rette organ med nødvendig legitimitet til å lede utviklingen i Irak-krisen. Krig må unngås av hensyn til den irakiske sivilbefolkningen og verdensfreden.
- C) USAs versjon: Saddam Hussein har lekt katt og mus med det internasjonale samfunnet altfor lenge. Hvis FNs Sikkerhetsråd skal ha noen som helst troverdighet, må de vise handlekraft og slå ned på Iraks gjentatte brudd på FN-resolusjoner. Etter 11. september utgjør Irak en trussel mot amerikansk sikkerhet med sine masseødeleggelsesvåpen

22. Analysen av vinkling og fortellerperspektiv tolkes med varsomhet da kodingen har skjedd uavhengig av hvor i artikkel/innslag vinklingen (frames) forekommer.

og terroristforbindelser. Irakiske myndigheter lurer våpeninspektørene og gjemmer sine masseødeleggelsesvåpen. Fienden er ikke det irakiske folket, men deres grusomme ledere – det irakiske folk fortjener bedre enn den elendighet og undertrykkelse de lever under i dag. USA har strukket seg svært langt for å unngå krig, men nå renner tiden ut for Saddam Hussein. Masseødeleggelsesvåpen må finnes og ødelegges, Saddam Husseins regime må fjernes og ett nytt demokratisk styre skal etter hvert innsettes.

- D) Norsk vinkling: Hva vil skje med nordmenn og Norge dersom det blir krig? Saker som kommer innenfor denne diskursen er saker som får sin (høye) nyhetsverdi fordi det omhandler nordmenn eller Norge, og inkluderer dermed ikke saker der nordmenn kommenterer eller uttaler seg om internasjonale forhold generelt.
- E) Nøytral i forhold til de krigende partene (for eksempel referat, nøytral oppsummering av hva som har skjedd, analyser som gjennomgår alle sakens sider, osv.).

I kodingen av dette materiale har jeg vært på jakt etter å identifisere hvordan kildene framstiller hovedlinjene i konflikten uavhengig av *hvor* i artikkelen kildeuttalelsene forekommer. Det betyr at det i en og samme artikkel kan forekomme flere «frames», og at antallet «frames» er større enn antallet artikler. For å få en dypere forståelse av hvordan teksten framstår, må den sees i sammenheng med en mer kvalitativ og detaljert tekstanalyse av artiklene som er presentert i en annen sammenheng, men som det ikke er plass til å gjengi i sin helhet her (se Ottosen 2005). Jeg vil allikevel nevne et par eksempler fra de utvalgte tidspunktene etter denne generelle gjennomgangen. Dette gjelder Hans Blix' og Colin Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd.

VGs vinkling av Colin Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd

Den 6. februar hadde VG store oppslag på Colin Powells presentasjon av påstandene om Iraks påståtte besittelse av masseødeleggelsesvåpen. Presentasjonen var laget med suggererende bruk av visuelle virkemidler. For å understreke sitt poeng holdt Powell opp et reagensrør med et hvitt pulver for å understreke hvor lite som skulle til for å gjøre stor skade med biologiske stridsmidler. Siden Powell neppe hadde med farlige våpen inn i FN-bygningen, må dette sees på som en propagandahandling. Hele hans multimedieshow med bruk av grafikk, animasjoner og avspilling av opptak fra telefonsamtaler for å sannsynliggjøre eksistensen av masseødeleggelsesvåpen, står i ettertid fram som et av de mest markante desinformasjonsframstøt fra den amerikanske regjeringen i tiden før angrepet på Irak. Powell har i ettertid innrømmet at dette vil hefte ved ham for fremtiden.

VG lå tett opp til USAs versjon med hovedoppslaget «Derfor vil USA gå til krig». Lederen bygger opp under Powells argumentasjon med tittelen «Timeglasset er i ferd med å renne ut». De største og mest toneangivende artiklene hadde titlene «Sabotasjen», «Saddams arsenal» og «Terrornettverket» og refererte blant annet til Iraks påståtte manglende samarbeidsvilje med FNs våpeninspektører (se kapittel 6 for mer detaljert gjennomgang av VGs dekning).

Hans Blix' presentasjon til FNs sikkerhetsråd

I dekningen av Hans Blix' presentasjon i FNs sikkerhetsråd (se appendiks for full tekst) har VG den nøytrale «frame» som den mest dominerende. Det er rundt dette tidspunktet VG legger seg tettere opp til USAs linje i synet på nødvendigheten av å gå til krig enn de fleste andre norske aviser. På dette tidspunktet var det klart at den norske regjering ikke kom til å støtte en krig mot Irak. Aftenposten støttet for eksempel regjeringens motstand mot deltagelse i krigen og profilerte seg sterkt mot krigen både gjennom ledere og den redaksjonelle profil. På lederplass skrev Aftenposten (15. februar) at det ville være uforståelig hvis ikke USA ville akseptere videre våpeninspeksjoner. VG på sin side beklaget splittelsen i NATO og

viste både gjennom prioritering av nyhetssaker, lederbehandling og en stort oppslått artikkel av VGs politiske redaktør, Olav Versto, at sympatien lå på USAs side. Under tittelen «Ulykkelig splittelse» rettet Versto skytset mot Tyskland og Frankrike for å ha sabotert FN-sporet og uttrykte ønske om at Norge må velge USA og Storbritannia framfor Frankrike og Tyskland (VG 15.2). Versto slo an tonen for det som skulle bli VGs standpunkt i tre ledere rundt krigsstart. VGs posisjon kan sammenfattes med at de først og fremst beklaget at Norge skilte vei med de krigførende partene. Men avisen gir heller ingen uforbeholden støtte til invasjonen. Lederen 20.3.2003 gikk svært langt i å støtte invasjonen, mens lederen dagen før (19.3.2003) og dagen etter (21.3.2003) er mer tvetydige.

Den 19.3. skriver VG noe som må oppfattes som en kritikk av den manglende folkerettslige dekningen for invasjonen: «Det er all grunn til å beklage at USA snart går til krig mot Irak uten en uttrykkelig beslutning i FNs sikkerhetsråd. Det hadde antagelig vært riktig, slik blant andre Norge gikk inn for, å la våpeninspeksjonene fortsette en stund til (...)» Den 20.3. viser avisen til at Regjeringen ikke kan støtte en krig som ikke er godkjent av FN, men hovedargumentasjonen i lederen er kritikk av Regjeringens «nøytralitetslinje» gjennom formuleringen: «dersom regjeringen skulle kritiseres, måtte det være fordi den ikke har stilt seg bak de to land (...)».

Den 21.3. etter at krigen er et faktum, er VG på banen med støtte til tanken om at Norge bør delta med humanitær innsats og bidra til gjenoppbygging av Irak – «å gjøre Norge til en støttespiller i sluttoppgjøret om Irak». Her kommer igjen VGs hovedanliggende til syne, redselen for at Norges forhold til USA skal bli skadelidende.

VG og Aftenposten har i hele etterkrigstiden stått for den samme linje i sikkerhetspolitikken og det at de to avisene fra dette tidspunktet gikk hver sin vei i et stort sikkerhetspolitisk spørsmål, representerte på mange måter en historisk splittelse.

Dekningen av det norske militære nærværet i Irak

Jeg vil i det følgende diskutere spørsmålene om de folkerettslige sidene ved den norske militære deltagelsen i Irak som en del av doxa-problematikken.

I tillegg til doxa-problematikken vil jeg også dra vekslere på historikeren Terje Tvedts arbeid med framstillingen av norsk utviklingshjelp i norske medier. Terje Tvedt har identifisert et segment i det norske samfunnet som omtaler myndighetene som driver med bistand til den fattige verden (i hovedsak utviklingsdirektoratet NORAD), frivillige organisasjoner på dette området (NGO-er) og deler av pressen som har spesialisert seg på dette området. Ifølge Tvedts resonnement vegeterer alle disse gruppene på norske bistandspenger og blir en del av forsvaret for den offisielle norske politikken. Godviljen i forhold til det positive utgangspunktet, nemlig å hjelpe de fattige i den tredje verden, bidrar til selvsensur og mangel på kritikk. Den norske innsatsen blir pr. definisjon sett på som positivt og kritikk mot mulige mangler blir lett underslått. Tvedt hevder at det finnes en symbiose mellom norske bistandspolitikere, forskere på området, journalister som skriver om bistand og NGO-er som alle forsvare «den norske modellen» og Norges rolle som «humanitær stormakt». I dette forsvaret underslås feil og mangler ved den norske bistanden fordi alle vil forsvare det overordnede målet om at Norges bidrag fører til framskritt og økt velstand for verdens fattige (Tvedt 2003:13).

Jeg mener det kan være fruktbart å overføre denne «velgjører-tankegangen» på det norske militære nærværet i konfliktsoner. Fordi Norge er et lite land med en lang historie som bidragsyter til ulike operasjoner i FN-regi, blir Norges motiver og i utgangspunktet vurdert med en positiv begrunnelse der retorikk knyttet til meglerrollen og fredsskaper står sentralt (Ørum 2004). Norge er pr. definisjon en «velgjører». I debatten om Norges påståtte humanitære begrunnelse for sitt militære engasjement i utenlandsoperasjoner blir det ofte vist til den nordiske samfunnsmodellen som motivasjon for å delta i militære operasjoner (Leira 2007).

Andre mulige motiver som å hjelpe USA til å opprettholde hegemoni eller sikre Norges økonomiske interesser blir holdt utenfor. Da de nordiske forsvarsjefene høsten 2007 offentlig tok til orde for økt nordisk forsvarssamarbeid ble det ikke nevnt at både Sverige og Norge deltar med styrker i Afghanistan (Nohrstedt og Ottosen 2008). I det følgende vil jeg teste ut en hypotese om at denne grunnleggende holdningen som velgjører påvirket VGs dekning av Irak-krigen.

Norges deltagelse i krigen mot terror

For å forstå bakgrunnen for dette må vi forstå den belastningen det var for en vanligvis lojal NATO-partner som Norge å gå mot en Irak-invasjon uten FN-mandat. USA ble kraftig provosert over Norges manglende støtte til krigen, noe som kom til uttrykk ved at USAs ambassadør i Norge gikk til det uvanlige skritt å kritisere Norge offentlig for illojalitet i en offentlig tale (VG, 13.3.2003). Etter dette fikk den norske regjeringen den utfordrende oppgave å reparere forholdet til USA, og samtidig ikke provosere folkeflertallet som gjennom meningsmålinger både viste motstand mot krigen og norsk deltagelse i den.²³

Det kan ikke herske tvil om at det etter skismaet i forholdet til USA var viktig for den norske regjeringen å reparere forholdet. Den første anledning ble å svare positivt på en amerikansk henvendelse om å bidra til en stabiliseringsstyrke i kjølvannet av okkupasjonen. For Norge ble det maktpåliggende at dette skjedde i FN-regi. FN fattet da også et vedtak som oppfordret FNs medlemsland til å bidra til stabilisering og gjenoppbygging av Irak (Resolusjon 1483 – vedtatt 23. mai). Den norske regjeringen vedtok å sende 150 norske soldater før denne FN-resolusjonen ble vedtatt, men de ble ikke sendt ned før etter at resolusjonen trådte i kraft. Jeg vil i det følgende se nærmere på hvordan VG dekket avreisen til de norske soldatene 9.7.2003. Jeg vil også se nærmere på hvordan et større utvalg norske aviser dekket de folkerettslige sidene ved norsk militær deltagelse i militære operasjoner i Irak, slik dette ble omtalt av professor i strafferett Ståle Eskeland i Oslo Militære Samfund i oktober 2003. Eskelands hovedsynspunkt var at Norges deltagelse i krigføringen i Afghanistan og Irak var grunnlovsstridig og et brudd på folkeretten.

23. I mars 2004 viste en meningsmåling at kun 27,5 % støttet norsk deltagelse i krigen (Klassekampen, 2. mars 2004).

Dekning av de folkerettslige aspektene ved norsk deltagelse i Irak og avreisen til de norske soldatene 9. juli

VGs dekning av avreisen til de norske soldatene

Erik Wold Avnemo har i en fordypningsoppgave ved Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo gått gjennom VGs dekning av det norske militære nærværet i Irak. Dette har han gjort ved hjelp av kritisk diskursanalyse. I begrepet diskursanalyse ligger det at tekster settes inn i en kontekst der ord og begreper reflekterer en sosial sammenheng. Jeg vil senere vise hvordan Ståle Eskelands juridiske innfallsvinkel kunne vært en inngang til behandlingen av dette området, der de folkerettslige aspektene ved norsk deltagelse vil være viktig. Avnemos behandling ser VGs dekning i lys av Forsvarets egen argumentasjon for norsk militært nærvær i utlandet.

I en pressemelding fra Forsvarsdepartementet fra 12. mars 2004 beskrives en modernisering av Forsvaret i perioden 2005–2008. Her står begreper som «fleksibelt» og «forandringsdyktig» sentralt i forhold til «evnen til å møte Norges sikkerhetsutfordringer – nasjonalt og internasjonalt». Daværende militær departementsråd i Forsvarsdepartementet, daværende forsvarsjef Sverre Diesen, uttalte på konferansen «Hvilket forsvar trenger

Norge?» i april 2004 at vi må «stille oss slik at våre alliansepartnere stiller opp for oss den dagen vi trenger det». Dette kan leses som at norske bidrag til krigen i Irak primært er en lojalitetshandling overfor USA. Den norske «Hent soldatene hjem»-aksjonen ga i sine løpesedler også uttrykk for at det var forholdet til USA som var avgjørende for den begrensede norske deltagelsen: «Det norske soldatbidraget har først og fremst vært et politisk bidrag til den USA-ledete okkupasjonen og Bush kan nå fortsette å telle opp Norge som med i «koalisjonen av de villige» (Løpeseddel sitert fra Avnemo 2004).

VG har skrevet flere artikler om det norske militære nærværet i Irak. Den første gruppen på seks er publisert i perioden 26.6.– 6.8.2003. De fleste er skrevet av journalist Kim Riseth og fotograf Harald Henden, som begge var til stede i Basra i Sør-Irak. Neste gruppe artikler var etter avsluttet oppdrag ett år etter og stod på trykk i perioden 1.7.–25.7.2004. I løpet av det året som gikk mellom de to rundene av publisering, hadde det blitt en opphetet debatt i norsk offentlighet. NRK avslørte blant annet i januar 2004 at hemmelige stridsregler for de norske styrkene tillot mer aktiv innsats enn rent selvforsvar. Andre aviser enn VG hadde høsten 2003 skrevet om at irakere hadde kastet stein mot de norske soldatene.

Den første artikkelen i VG om norsk militær deltagelse stod på trykk 25.5.2003 og var skrevet av Svein R. Røhne under tittelen «Vil sende norske soldater TIL IRAK». Nyheten her er knyttet til selve beslutningen, og den knyttes til statsminister Bondevik sitt forestående besøk i USA, og det betones at Bondevik under samtalene i Det hvite hus gjerne vil kunne vise til en positiv holdning til amerikanernes ønske om bidrag. Det antydes et antall på 300 soldater og at USAs motstand mot å bringe inn FN kan løses ved at «FN simpelthen (sic) ber medlemslandene om å bidra uten en formell behandling i Sikkerhetsrådet» (ibid.).

VG valgte å ikke dekke avreisen for de norske soldatene 9. juli. Dette er i seg selv interessant, men det betyr ikke at VG unnlot å omtale det faktum at Norge skulle sende soldater til Irak. Den 26. juni hadde avisen en reportasje om en liten kontingent som reiste før de andre. Her var det risikoen ved oppdraget og soldatenes sikkerhet som var hovedsaken. Seks britiske soldater hadde kort tid før blitt drept i det samme område som de norske soldatene skulle operere i. VG hadde også en leder 10. juli, dagen

etter avreisen, under tittelen «Norge i krigen». Her het det at vedtaket om å sende norske soldater hadde solid basis i folkeretten. Også her var det sikkerheten til de norske soldatene som stod i fokus. I tillegg gjør lederen et poeng av at Norge gjennom å sende soldater både kunne operere innenfor et FN-mandat og samtidig bidra til å reparere forholdet til USA. Interessant nok kritiserte lederen forsvarsminister Kristin Krohn Devold for ikke å være åpen og ærlig om at det var et viktig motiv å blidgjøre USA. Å nekte for at dette var tilfelle var ifølge VG «både blåøyd og dumt».

I overgangen juli/august 2003 har VGs team flere reportasjer om de norske soldatenes oppdrag. Den første stod på trykk 30.7. og hadde tittelen «Svetter 1000 liter om dagen – Nordmennene klar for innsats i Irak». Her er det patos-argumentasjon (Roksvold 1989:16), og tittelen trekker både på «heltediskursen» og «humanitærdiskursen». Blant annet brukes det positivt ladete begrepet «innsats» i stedet for «oppdrag». Henvi­sing til «svette» konnoterer hardt arbeid og en intervjuet soldat sier at han har «absolutt ingen betenkeligheter med å dra ned hit». Dette er en slags imøte­gåelse av kritikken mot regjeringen for å sende soldater. Det sies ikke noe om hvorfor soldaten eventuelt skulle ha betenkeligheter. Soldatene får hjelp av VG med å skape avstand til invasjonsstyrkene fra Storbritannia og USA. Det vises til at britene hadde opplevd å bli «skutt etter ukentlig», og nordmennene sa at lokalbefolkningen var «imøtekommende mot nordmennene». Dette modifiseres ved en uttalelse om at det «er vanskelig å bedømme stemningen i befolkningen» (ibid.).

Dagen etter (31.7.) stod en ny sak som også trekker veksler på diskursen om soldatene som «humanitærarbeidere» og «helter». Artikkelen har tittelen «Bygger ny bro for lokalbefolkningen – Norske soldaters første jobb i Irak». I dette tilfellet fungerer «brobygging» både som en faktisk beskrivelse og som metafor for den humanitære begrunnelsen. I dette tilfelle beskrives soldatene med fullt navn mens irakerne forblir navnløse (ibid.).

Flere stilistiske virkemidler i artikkelen forsterker dette inntrykket. Mellomtittelen «Hjelper lokalbefolkningen» og formuleringer i billedteksten som at «(...) soldatene er blitt hilst velkommen av høvding og lokalbefolkningen (...) men tar ingen sjanser. Soldater med skuddklare automatvåpen står vakt rundt nordmennenes broarbeid». Nasjonaliteten på disse vokterne blir ikke omtalt.

Det kan hevdes at den humanitære rollen ikke kan forenes med «soldater med skuddklare våpen» og at denne antagonismen her unngås ved bruk av skjult agens.

Artikkelen trekker også på en «heltediskurs» ved at en gammel mann blir hjulpet av to soldater: «Til slutt trår dykkerbåten med Stig Laursen (35) og Stian Syversen (25) til. De svipper mannen de få meterne over elven.»

Den artikkelen med mest kritisk vinkel stod på trykk 2.8. og har tittelen «Hjelper britene på patrulje». Undertittel: «Nordmenn bor i Saddams palass». Den samme forholder seg til debatten som var reist av opposisjonen på Stortinget og fredsbevegelsen. I ingressen settes «humanitært oppdrag» opp mot «Britiske soldater på patrulje (...) får hjelp av norske soldater». Samtidig er det skjult agens i forhold til hva hjelpen faktisk bestod i. En tolkning kan gå ut på at hjelpen begrenser seg til lån av nordmennenes båt siden det er så lite eksplisitt informasjon om det. Men saken kan leses som kritikk av manglende åpenhet om nordmennenes egentlige funksjon. Det blir sådd tvil om soldatenes funksjon som humanitærarbeidere, og det blir indirekte gjort et poeng av motsetningen mellom å hjelpe britene med rene militære oppdrag og det humanitære.

Dagen etter, 3.8., er det norske soldater som potensielle ofre som er det bærende element. Under tittelen: «Ett sekund fra døden. Norsk offiser skadet i Irak». Artikkelen beskriver to norske offiserer som er ofre «for en kraftig eksplosjon». Det gjentas seks ganger at eksplosjonen var kraftig, men skjult agens gjør det uklart om de er ofre for en ulykke eller om dette er et bevisst angrep.

Den 6.8. er det en ny artikkel som klart går inn i en «humanitær diskurs». Saken har tittelen «Fire mann skal rydde titusener av granater. Hittil har de fjernet én». På tross av den klare humanitære vinklingen kan den også delvis leses som en harselas. Stilen i artikkelen gjør at den kunne ha passet inn i en egen serie i VG under vignetten «Heia Norge» der VG harselerer over byråkratisk rot, tåpelige lover og forskrifter etc. Ved å vise til manglende resultater i mineryddingen stilles det indirekte spørsmål om berettigelsen, men dette er ikke en politisk fundert kritikk, konnotasjonen går snarere i retning av at det burde vært sendte flere soldater (ibid.)

Soldatene sendes hjem

Neste gang de norske soldatene omtales er sommeren etter, da oppdraget er fullført og soldatene skal dra hjem. Dette er en del av seremonien der den irakiske regjeringen formelt overtok styret fra koalisjonsstyrkene.

Saken er skrevet 1. juli 2003 av Tor Strand og Kim Riseth, og har tittelen «Jubel da irakerne overtok. Norske soldater på vei hjem». Bildene som trykkes er interessant nok tatt av Forsvarets mediesenter. Mens VG tidligere har brukt begrepet «okkupasjonsstyrker», brukes nå «koalisjonsstyrken», den britiske og amerikanske betegnelsen på styrken. Noen formuleringer har en mulig skjult agens om manglende legitimitet for den nye regjeringen. Det heter at «(...) hvor Irak overtok styret av landet» uten at denne makten defineres til et organ eller regjering. Ved at «jubel» knyttes til «irakerne overtok» skapes det konnotasjoner til at regjeringen har stor grad av legitimitet, noe som på dette tidspunkt må sies å være diskutabelt.

Interessant nok presenteres de norske soldatene som en del av den «multinasjonale styrken». Ved at nordmennene ikke formelt skilles fra okkupantmakten undergraves den humanitære legitimiteten ved deres tilstedeværelse. Allikevel trekker artikkelen på «heltediskursen» ved at det kun settes inn i en positiv kontekst der de norske soldatene inngår i den takknemlighet som de nye irakiske makthaverne uttrykker. Avslutningsvis beklager oberst Thor Helge Moen at «det er trist nå å avslutte her uten at det kommer noen nye norske nedover».

Ringene er på mange måter sluttet da VG har en reportasje ved hjemkomsten 8.7. der tittelen lyder: «Stolte av Irak-innsatsen». Saken er illustrert med soldatenes egne bilder som alle underbygger den humanitære diskursen. Her er det bilder av norske soldater som reparerer sykler, hjelper til med vann, og det største bildet er prikken over i-en da den norske soldaten Linn Christensen mottar en rose av en liten jente.

I ingressen bruker VG en passiv setningsoppbygging som gjør at stoltheten henges på soldatene selv: «De hjemvendte norske Irak-soldatene sier de er svært stolte (...)». Det trekkes på heltediskursen ved at det snakkes om «(...) knallhard tjeneste i den glohete ørkensanden» og «(...) norske soldater på vakt i farlige områder (...)».

Fram til nå har vi ikke sett at VG har brakt inn den folkerettslige og juridiske diskursen, men indirekte bringes den inn i denne artikkelen ved at det vises til en MMI-undersøkelse som dokumenterer at norske soldater i internasjonale oppdrag har lite kunnskap om krigens folkerett. Røde Kors stod bak denne undersøkelsen, og i svarene svarte en av ti norske soldater at de kunne være villige til å skyte krigsfanger, noe som bryter med Genèvekonvensjonen.

VG trekker inn denne undersøkelsen og lar de norske soldatene komme til orde: «Flere soldater og befal VG snakket med i Rena leir, var skuffet over at det var så mye negative meninger om Norges innsats i Irak.» Flere av soldatene skryter i positive ordelag om sin egen innsats, og VG forfølger ikke undersøkelsen inn i intervjuene. Amund Brudal er menig soldat og hans uttalelse er betegnende for stemningen: «Hele oppholdet i Irak har vært veldig bra. Det jeg husker aller best er nok barna. Særlig en gutt husker jeg. Vi var på en plass og satte opp vanntanker, og det glade ansiktet på den gutten glemmer jeg ikke, sier Brudal».

Kjønnsdiskursen

Vi får et nytt møte med fire kvinnelige soldater fra den norske troppen i en oppsummerende artikkel 25.7. under vignetten «fokus». Tittelen varsler at et viktig perspektiv her er den «humanitære diskurs» kombinert med en kjønnet diskurs: «Kvinnene i Irak spurte hvilken soldat som eide meg». Også denne artikkelen var illustrert med forsvarrets egne bilder fra Irak. Byline på fotoene er: Torbjørn Kjosvold, Forsvarets mediesenter. Bildene fra Irak inngikk alle i humanitær- og «gode hjelper»-diskursen ved at bildene viser de norske soldatene i ulike hjelpende funksjoner eller at de er nøytrale bilder fra soldatenes hverdagsliv i leiren. Her var det ingen dokumentasjon på krigens ofre eller skader på materiell eller mennesker. At det i det hele tatt skjer ubehageligheter, forteller noen irakiske politifolk om som er avbildet sammen med en av de kvinnelige soldatene. Her lyder billedteksten: «Dro til politistasjonen i Basra et par uker etter at selvmordsbombere drepte flere politimenn. Politimennene sa de ikke var redde bare fryktelig stolte over å være irakisk politi. Kvinnelige betjenter vil de ikke ha.»

Jeg skriver i neste kapittel om Laura Bush, som gjennom sin radiotale til nasjonen ga krigen «feministisk legitimitet» ved at kvinnesynets stilling «der nede» gjør at de må frigjøres av «oss». Denne VG-artikkelen går indirekte inn i denne tradisjonen ved at de kvinnelige norske soldatene viser til det primitive kvinnesynet de blir møtt med, både gjennom den gjengitte bilde-teksten over og ved å vektlegge det positive kvinnesynet i det norske forsvaret. I artikkelen nevnes det at Norge er «et av få land i Vesten (som) tillater å ha kvinner i alle former for stridende tjeneste». Men når man tidligere har hørt mange historier om seksuell trakassering av kvinner i det norske forsvaret, er dette rene solskinnshistorien. Vibeke kan fortelle at «Sexpress finnes ikke i leiren. Guttene vet hvor de har meg og prøver seg ikke en gang». Som en kontrast til de «galante» norske kollegene blir vi møtt med det primitive kvinnesynet til de irakiske kvinnene de møter på sin vei. «Kvinnene i Irak spurte Vibeke om hvilken soldat som eide henne. Deretter lurte de på hvor far var.» Samlet sett fungerer dette oppslaget som et forsvar av norsk militært nærvær: «Konklusjonen kommer firestemt: Ja, Norges innsats er fullt forsvarlig (politikere og andre kritikere bør ta seg en tur ned og se hva Ingeniørkompaniet har fått til), og dessuten: Kvinner i krig er ikke til å kimse av.»

Norges rolle som «kvinnefrigjører» og humanitær bidragsyter står i skarp kontrast til Ståle Eskelands juridiske og folkerettslige tilnærming.

Professor Eskelands foredrag i Oslo Militære Samfund

Fire måneder etter at de norske soldatene ble sendt til Irak, fikk norske medier en enestående sjans til å løfte fram de prinsipielle og folkerettsstridige sidene ved den norske deltagelsen. Den 6. oktober 2003 utfordret en av Norges fremste eksperter på strafferett den norske regjeringen ved å hevde at den norske deltagelsen i militære operasjoner i Jugoslavia i 1999, i Afghanistan i 2001 og i Irak i 2003 var folkerettsstridige og grunnlovsstridige.

For å knytte han til det teoretiske perspektivet som ble lansert i innledningen, kan man si at Eskeland plasserte disse konfliktene innenfor rammen av en *kritisk juridisk diskurs*. Om denne diskursen i sin tur påvirker journalistenes fortolkningsrammer er en del av kampen om hegemoniet

over den offentlige debatten rundt Irak-krigen. Her konkurrerer flere diskurser. Vi har det vi kan kalle den *politiske elitediskursen*, representert ved våre fremste politiske ledere i posisjon og opposisjon. Alle som deltar i denne diskursen tar hensyn til den sikkerhetspolitiske forutsetningen vårt medlemskap i NATO og tette bånd til USA innebærer. Så har vi det vi kan kalle *fredsbevegelsens diskurs*, som er frigjort fra de hensyn den politiske elite må ta, og har ikke-vold og fredsperspektiver som sin referanseramme. Under opptakten til krigen mot Irak hadde vi den uvanlige situasjonen at flertallet i befolkningen som vanligvis stiller seg bak den politiske elites tolkningsramme med støtte til NATO og USA, nå hadde skiftet side og sluttet seg til fredsbevegelsens motstand mot USA og Storbritannias krig i Irak. Meningsmålinger viste at 78 % av befolkningen var mot norsk støtte til USAs krig. Bare 11 % ville gi sin støtte til USA (Aftenposten 19.3.2003). Dette måtte nødvendigvis få konsekvenser for mediene, som ikke kan komme på kant med sine lesere, men som også må ta hensyn til den politiske eliten. Eskelands kritiske juridiske diskurs var på kollisjonskurs med den politiske elite, og spørsmålet er hvordan mediene skulle håndtere dette.

Jeg har ikke her plass til å gå i detalj i gjengivelsen av Eskelands foredrag som hadde tittelen «Krig og språk, rett og rettferdighet» (se appendiks for full tekst). Hovedpoenget hans var at angrepskrig, i betydningen at en stat angriper en annen stat med militære midler, er forbudt. Han viste her til FN-paktens artikkel 4(2), som ikke åpner for noen unntak. Derimot kan en stat, hvis den likevel skulle bli angrepet, lovlig forsvare seg med militære midler. Det følger av FN-paktens artikkel 51. Eskeland går gjennom den norske regjeringens politikk om å operere under FN-mandat som en hovedlinje for sin politikk, og at regjeringen fattet sitt vedtak om å stille seg positiv til en henvendelse fra USA om å bidra med en stabiliseringsstyrke, før det forelå et FN-mandat 22. mai. Eskeland viste videre til at Norges rettstradisjon er at medvirkeransvaret rammer svært hardt. Her viser han til at Vidkun Quisling ble dømt for medvirkning til uaktsomt drap på jøder fordi han burde forstått at jødene som ble sendt til Tyskland, gikk en sikker død i møte. Passive medlemmer av Nasjonal Samling ble dømt for bistand til fienden.

Et viktig poeng for Eskeland var Norges medvirkeransvar ved eventuelle brudd på menneskerettighetene fra okkupasjonsstyrkenes side. Eskeland mente det var fare for at Norge kan bli stilt til ansvar ved Den internasjonale

nale straffedomstolen (ICC) for overgrep begått av okkupasjonsstyrken, selv om Norge ikke fysisk var delaktig i overgrepene. Her følger deler av Eskelands resonnement:

De norske styrkene er formelt og reelt underlagt, og er en del av det britiske 38. Engineer Regiment, som er en del av de britiske okkupasjonsstyrkene. De norske styrkene har lite eller intet rettslig forsvar å stille opp med, om de ikke aktivt protesterer og om nødvendig trekker seg ut hvis de vet eller bør vite at okkupasjonsstyrkene gjør seg skyldige i straffbare forhold (...). Det er uten rettslig betydning om de i egne øyne ikke er okkupasjonsmakt. Det spiller heller ingen rolle at handlingene skjer på irakisk og ikke på norsk jord.

Medvirkning er også straffbart etter folkeretten. Etter statuttene for Den internasjonale straffedomstolen (ICC) artikkel 25(3) er det straffbart å bidra til at krigsforbrytelser blir begått. Det kreves ikke at vedkommende har til hensikt å medvirke. Det er tilstrekkelig at en konsekvens av handlingen, for eksempel drap på sivilpersoner, «vil inntreffe som en normal følge av begivenhetenes gang» (artikkel 30).

Eskelands konklusjon er at det er dypt tragisk når våre politiske ledere later som vi handler innenfor folkeretten når det ikke er tilfelle.

Mediedekningen av Eskelands foredrag

Det er ikke mitt poeng at norske medier på dette tidspunktet måtte godta Eskelands resonnement eller være enige i hans konklusjoner. Mitt poeng er at det burde være et nyhetspoeng for Norges medier at en juridisk ekspert i et så viktig forum kom med helt andre perspektiver enn det som et enhetlig norsk politisk miljø i Stortinget stod for.

For å få en indikasjon på hvordan norske medier forholdt seg til dette sterke budskapet, foretok jeg et søk i A-tekst, en database som omfatter Norsk Telegrambyrå (NTB) og syv aviser.²⁴ Flere relevante medier var på

24. Følgende aviser var registrert i A-tekst da artikkelen ble skrevet: Adresseavisen, Aftenposten, Bergens Tidende, Dagsavisen, Dagbladet, Dagens Næringsliv, Nordlys og Klassekampen.

dette tidspunktet ikke en del av A-tekst-basen. Hverken NRK Dagsrevyen, TV 2 eller VG var på det tidspunktet en del av A-tekst-basen (VG er senere blitt med i oppfølgeren *Retriver*), men så langt jeg har fått brakt på det rene, fikk Eskelands foredrag ikke omtale i noen av disse mediene.²⁵ Det må imidlertid her bemerkes at andre programmer i NRK, for eksempel *Dagsnytt 18*, som ikke er en del av A-tekst, har viet oppmerksomhet til de folkerettslige sidene av krigen i Irak og Norges ansvar i den forbindelse. Det må også understrekes at søk i A-tekst ikke er et helt pålitelig redskap i vitenskapelige undersøkelser da søkene alltid innebærer en del usikkerhet (se *Norsk Medietidsskrift* nr. 2 2005). Jeg vil likevel hevde at mitt A-tekst-søk er en viktig indikator på norske mediers interesse for de folkerettslige sidene ved Irak-krigen. Jeg har også gjennomført et telefonintervju med Ståle Eskeland som bekrefter holdbarheten til de funnene jeg i det følgende vil presentere. Ståle Eskeland mener at hans kritikk langt på vei ble tiet i hjel av norske medier.²⁶

NTB sendte ut en nyhetsmelding om Eskeland samme dag som foredraget ble holdt under tittelen: «Bondevik brøt grunnloven». Det betyr at alle NTB-abonnentene, som inkluderer de største toneangivende medier og de fleste regions- og lokalaviser, mottok denne meldingen og hadde kjennskap til foredraget. Denne NTB-meldingen ble gjenfunnet i mitt søk i A-tekst.

I et søk som omfattet tre uker etter at foredraget ble holdt, fant jeg ti referanser til foredraget utover den omtalte NTB-meldingen.²⁷ Alle de ti artiklene ble publisert i den venstreorienterte avisen *Klassekampen*, som profilerte seg som krigsmotstander i sin egen markedsføring. *Klassekampen* fulgte opp foredraget ved blant annet å intervjuer jurist og statssekretær i Utenriksdepartementet Vidar Helgesen, som imøtegikk Eskeland og sa at regjeringen var «på trygg grunn» (*Klassekampen* 27. oktober 2003). Eskelands foredrag resulterte i en omfattende og til dels hard debatt i *Klassekampen* mellom folkerettsekspert og nåværende generaladvokat Arne Willy Dahl og Ståle Eskeland. Dahl imøtegikk deler av Eskelands juridiske argumentasjon, og Eskeland tok til motmæle mot Dahl. Debatten

25. For VGs vedkommende bekreftet i e-post-melding fra VGs arkiv 8. juli 2004.

26. Sagt i telefonintervju med forfatteren 15. november 2004.

27. Det hefter seg usikkerhet rundt søkertallene og et annet søk på et senere tidspunkt ga flere treff på NTB-meldingen.

må betegnes som svært interessant og pågikk over flere utgaver av avisen (Klassekampen 7., 11., 15. og 16. oktober 2003). Det overraskende er at ingen av de tunge toneangivende mediene som har den politiske og juridiske elite som sine lesere, tok opp tråden, men at denne prinsipielle debatten foregikk i en nisjeavis med et beskjedent opplag på 8000. For å nyansere dette bildet hører det med at tradisjonelle nyhetskonvensjoner bidrar til at andre medier ikke har fulgt opp saken fordi det har blitt «Klassekampens sak». Mange nyhetsredaksjoner vil også ha motforestillinger mot å ha samme analyser som Klassekampen, som i denne sammenheng er en erklært dissenteravis.

Jeg vil likevel tolke den manglende interessen i mainstream media for å følge opp denne saken med journalistisk kraft som uttrykk for doxa. Når en juridisk ekspert hevder at Norge er på kollisjonskurs med de idealene regjeringen selv prediker, burde dette være av stor offentlig interesse. Samtidig er det truende for både regjeringen og stortingspolitikere at Norges selvbilde som fredsnasjon og megler på den internasjonale arena rokkes gjennom påstander om at Norge risikerer å bli stilt til ansvar for brudd på folkeretten. Døren lukkes til det rommet som kan true bildet av det Terje Tvedt beskriver som «velgjører». Vårt selvbilde bygger på at vi er en «humanitær stormakt». Faktiske argumenter som gjennom juridisk argumentasjon holder fram et annet virkelighetsbilde, skyves under teppet, eller forblir bak en lukket dør.

USAs tolkningsrammer av Norges deltagelse

Det har vært offisiell norsk politikk før, under og etter Irak-invasjonen at Norge motsatte seg invasjonen og stilte seg i rekken av kritikerne av USA og Storbritannia som sammen med «koalisjonen av de villige» gjennomførte invasjonen. Det har vært maktpåliggende for regjeringen at Norges militære nærvær ikke må forbindes men den folkerettsstridige okkupasjonen, og at Norges deltagelse bygger på et FN-vedtak og Norge dermed fortsetter sin tradisjon som «humanitær stormakt».

Hvordan tolkes så Norges adferd av vår viktigste allierte? I det følgende vil jeg gi flere eksempler på at den amerikanske diskursen om Norges adferd snarere er et bilde av den litt «uskikkelige lillebroren» som nå er

tilbake i folden (basert på Marsdal 2005). Det må her understrekes at president Bush og den amerikanske politiske elite kan ha sine motiver for å framstille Norges rolle mest mulig i deres eget bilde. Et viktig motiv her kan være å motvirke bildet som ble skapt under invasjonen i Irak 2003 at USA og koalisjonen av de villige representerte et isolert mindretall som møtte massiv motstand fra et flertall av verdens land og folk. I den årlige «State of the Union»-talen 20. januar 2004 gjorde George W. Bush et nummer av alle landene som støttet USA i Irak. Bush refererte til en lang liste med land, blant dem Norge, som «hadde sendt styrker til Irak». Her skilte presidenten ikke mellom land som tilhørte den opprinnelige koalisjon av villige og land som Norge, som har den selvforståelse at deltagelsen i Irak var et humanitært FN-opppdrag. Norge var blant landene som Bush hevdet hadde gitt et «avgjørende bidrag», og understreket at det ikke vil bli glemt hva disse landene hadde «ofret».

I oktober 2004 sendte 82 republikanske kongressmedlemmer et takkebrev til den norske ambassadøren, Knut Vollebæk, i Washington. Her het det at «Vi skriver for å understreke hvor sterkt vi setter pris på innsatsen til soldatene i den internasjonale styrken i Irak». Også den amerikanske ambassadøren verdsetter det norske bidraget og uttalte sommeren 2004: «Jeg mener trygt man kan si at Norge støtter det vi og andre koalisjonsmedlemmer gjør.» Da en amerikansk reporter spurte president Bush under det norske kongeparets besøk i USA i mars 2005 om Norge bidrar nok i Irak, svarte presidenten «ja». Norge er i amerikanske øyne tilbake i folden og ingen norske sentrale politikere har gjort eller sagt noe for å svekke det inntrykket.

Skiller så irakere flest mellom de norske styrkene og okkupasjonsstyrkene? Oberstløytnant Gunnar Aarseth uttalte til Forsvarets nettsider etter tre måneder i Irak: «Mange irakere tror vi er en del av okkupasjonsstyrkene» (alle sitater fra Marsdal 2005).

Bestrebelsene på å påvirke mediene

NRK kunne på nyåret 2004 avdekke at norske representanter deltok på et møte i NATO for å planlegge en kampanje for å få en mer positiv omtale av det vestlige militære nærværet i Irak. Møtet ble holdt i London 16. sep-

tember 2003, der kampanjen med navnet «Big October» ble presentert. Ett av målene var å arbeide aktivt for å gi en oppfatning av at Irak er blitt tryggere («try to push the perception that Iraq is becoming more secure»). Til tross for at Norge ikke var med på okkupasjonen, deltok norske representanter altså for å påvirke mediebildet av okkupasjonen. Kampanjen skulle lanseres samtidig med den muslimske fastemåned ramadan, da britene fryktet nye angrep. Et annet mål med operasjon «Big October» var å få fram at offentlige tjenester og service i Irak var like gode – om ikke bedre – enn før krigen, og å offentliggjøre funn fra gruppen som leter etter masseødeleggelsesvapen.

Forsvarsminister Kristin Krohn Devold gikk ut i *Dagsavisen* 5. desember med et ønske om at mediene fokuserte mer på det positive og oppbyggende arbeidet de norske styrkene gjør i Irak, og ikke så mye på problemene. Slike uttalelser var helt i tråd med den samme kampanjen.

At det uttrykkes ønske om å samkjøre pressemeldinger og annen informasjon om hendelser den flernasjonale styrken er innblandet i, er ikke uvanlig. Her ble det sagt rett ut at dette er for å unngå politiske problemer og problemer med offentligheten (NRK Nett 27.01.2004).

Konklusjon

I opptakten til invasjonen i Irak våren 2003 opplevde vi en splittelse blant norske mainstream medier som på mange måter reflekterte en splittelse mellom Europa og USA. VG var den norske avisen som gikk lengst i å støtte USAs linje. Min hypotese om at Aftenposten uttrykte en mer kritisk holdning enn VG ble bekreftet, og Aftenposten var dermed mer på linje med den norske regjering enn VG.

Den kritiske linjen ble ikke fulgt opp i behandlingen av den norske militære deltagelsen i Irak. Da professor i strafferett Ståle Eskeland inviterte til en offentlig debatt om Norges militære deltagelse kunne være grunnlovstridig og i strid med folkeretten, var det bare den venstreorienterte avisen Klassekampen som tok opp hansken. I det hele tatt har det vært lite kritisk journalistikk om det norske bidraget i «krigen mot terror». Jeg har argumentert for at den norske selvforståelse som en «humanitær stormakt» og fredsaktør har bidratt til selvsensur i mediene om den faktiske betydningen

av Norges militære tilstedeværelse i Irak. For å bruke Bourdieus begrep har en dør blitt lukket til det doksiske rom, et rom der mulige ubehagelige sider ved Norges deltagelse kunne vært diskutert. Mediene opererer i en diskursiv orden (Nohrstedt og Ottosen 2001) der den retoriske konteksten spiller en viktigere rolle for mediernes rammer enn det som faktisk foregår på bakken i Irak. Vi har sett at norske sentrale myndigheter opererer innenfor det vi kan kalle en FN-diskurs i sin omtale av det norske militære nærværet. Det samme nærværet blir i en amerikansk kontekst tolket innenfor rammen av «koalisjonen av de villige».

KAPITTEL 9

Den vakre Jessica Lynch, den maskuline fotballhelten Pat Tillman og den mystiske Marlboro Man

Et kjønnset blikk på medieskaptel heltebilder i Irak-krigen

I det følgende skal jeg ha et kjønnset blikk på krigsjournalistikken om Irak med utgangspunkt i det medieskaptel heltebildet av tre amerikanske soldater.

Susan Faludi har i boken *Terror Dream. Fear and Fantasy in Post-9/11 America* vist hvordan krigen mot terror har sementert tradisjonelle kjønnset rollemønstre, og hvordan kritiske feministiske stemmer har blitt satt under press. Under Clinton-administrasjonen ble det stimulert tiltak for at kvinnene skulle få en mer framtredende plass i det offentlige. Det var også på tale at kvinnelige soldater skulle bli brukt i kamp. Under Bush-administrasjonen kom et «backlash» på dette området. Kretsen rundt presidenten stod for tradisjonelle mannsroller, og i tiden etter 11/9 ble det en offensiv i amerikansk offentlighet mot feministisk ideologi generelt og frittalende kvinner spesielt. I den patriotiske atmosfæren som rådde etter 11/9, var

det ikke plass for kritisk selvrefleksjon. Susan Sontag tillot seg å spørre om det ikke var ønskelig å se på amerikansk historie og prøve å finne ut hva som kunne være årsaken til det hatet som var bakgrunnen for angrepet på utvalgte mål i USA. Hun forsvarte på ingen måte terrorhandlinger, men lurte på om «a few shreds of historical awareness might help us understand what had just happened, and what may continue to happen?» (sitert fra Faludi 2007:27). Rod Dreher, spaltist i New York Post, kom med følgende svar på Sontags ønske om debatt: «I wanted to walk barefoot on broken glass across the Brooklyn Bridge, up to that despicable woman's apartment, grab her by the neck, drag her down to ground zero and force her to say that to the fire-fighters» (ibid.). Etter dette fulgte en rekke hatske angrep og trusler. Tilsvarende kommentarer fra mannlige kritikere møtte langt fra samme nivå i aggressivitet. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at kvinner forsvant fra den offentlige debatten. De første seks månedene i 2002 var 75 prosent av «sunday talk-shows» på CBS, Fox og NBC helt uten kvinnelig deltagelse. Antall kvinner i topp-posisjoner i avisene sank fra 25 til 20 prosent i perioden 2001–2002. I 2003 hadde andelen kvinnelige nyhetsoppleserere på fjernsyn falt for andre året på rad (ibid.:37).

Kjønnsbilder i krigsjournalistikken

Berit von der Lippe viser hvordan kjønnsdimensjonen ligger som et implisitt premiss bak mye av krigsretorikken. Kvinner utfører sjelden kriger, og med få unntak er militære og politiske makteliter menn. I krigssammenheng framstilles kvinner som regel som hjelpeløse ofre (sammen med barn og eldre) og framstår sjelden som aktører. Dette er manifestert i kjønnsdimensjonen. Disse kjønnsforholdene tas for gitt, men er like fullt kjønnnet. Krigsretorikk er ofte full av metaforer og andre språklige virkemidler. De sosialiserer oss inn i mentale skjemaer som underbygger eksisterende forestillinger og skjulte kjønnsdimensjoner. Det kan kalles latent kjønnsretorikk (von der Lippe 2002:169).

Det ligger en underliggende, krigsfremmende, etnosentrisk holdning bak mange tilsynelatende kvinnefrigjørende perspektiver. Det kan virke besnærende at kvinner i en muslimsk kultur kan få sin frigjøring ved at «vi» griper inn og løser opp kvinneskredderende strukturer. Hvis vi

skraper litt under overflaten av denne retorikken, ser vi at kvinnelige soldater fra Vest framstår som enten forsvarsløse individer som trenger mennenes hjelp, eller som morsfigurer. I praksis fremmer denne retorikken et tradisjonelt kvinnesyn der mennene er heltefigurer som «beskytter» egne kvinner og frigjør «de andre» kvinnene (von der Lippe 2007).

Det offentlige rom er en visuell møteplass mellom ny og gammel kultur som sementerer tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Gjennom historieskriving og populærkultur i film, fjernsyn og fotografier i pressen blir et mangefasettert og kroppsliggjort kjønnsrollemønster reproduisert. Bilder fra en krigsarena fungerer ofte som en skjult fortolker av sikkerhetspolitikk og rekonstruerer krigshistorien inn i et mønster som sprer videre myter om både kvinner og menn. Berit von der Lippe viser at formidling av moderne kriger bedriver skjult argumentasjon for det «mannlige» som det «naturlige». Kjønnsblikket på de potensielle heltene som formidles av mediene, kan gi innsikt i hvordan mediene reproducerer stereotype forestillinger om det kvinnelige og mannlige. Dette skjer både gjennom å framstille den maskuline, militaristiske krigskulturen som kjønnsnøytral og ved å usynliggjøre feministiske perspektiver som potensielt kunne fremme en alternativ fredskultur: «The gender divisions and the mutual dependency between militarism, nationalism and patriarchy seem no longer adequate in the same way as earlier to conceptualize societal structures or war stories» (sitert fra von der Lippe 2007).

Sikkerheten for kvinner, barn og de gamle har tradisjonelt hatt en viktig plass i krigspropaganda. Den medieskapte fortellingen om kriger er ofte bygd rundt mannens beskyttende rolle. Selv om det har skjedd endringer i framstillingen av trusselbilder siden den kalde krigen, spiller disse forestillingene om mannen som «beskytter» fortsatt en sentral rolle i våre forestillinger om kjønnsroller i krig og konflikt. Senere eksempler jeg vil komme tilbake i dette kapitlet, viser også at de stereotype kjønnsbildene av «the American hero» og krigshelten som målbevisst, mystisk og innesluttet bidrar til mytedannelser i krigspropagandaen som er svært langt fra død, lidelse og sorg over krigen. Og det er sistnevnte som ligger bak den virkelige historien til de menneskene som blir gjenstand for mytedannelsen. Mytedannelsen har den funksjonen at mediebildet befester et bestemt kjønnsrollemønster som ofte forsterkes av andre faktorer som rase, alder og klasse.

Disse kjønnsrollemønstrene bidrar også til at kvinner i de væpnede styrker ikke forventes å være stridende på linje med mannen, men er ønsket velkommen i støttefunksjoner for å sikre forsyning av mat, klær og sanitet. Når det er mangel på mannlige kampklare soldater, ser vi også tendenser til at kvinner gradvis inntar posisjoner som stridende. Men også i de tilfellene dette skjer, framstilles det som et brudd med «det normale». Cynthia Enloe uttrykker det slik: «Women may serve in the military, but they can never be permitted *to be* the military» (sitert fra von der Lippe 2007).

Spørsmålet om kvinners plass i det militære systemet var fremme i forbindelse med behandling av FN-resolusjon 1325 om «Women, Peace and Security».

Resolusjonen ble fremmet for å få inn et bredere sett av perspektiver i debatten om krig og fred, og spesielt ble det lagt vekt på at kvinner må få en tydeligere plass i konfliktløsning:

(UN) Urges Member States to ensure increased representation of women at all decision-making levels in national, regional and international institutions and mechanisms for the prevention, management, and resolution of conflict.

I debatten ble det lagt vekt på at kvinner må få en særskilt plass, da kjønns-perspektiver er viktig for vellykket konfliktløsning. I praksis har denne resolusjonen i stedet blitt brukt til debattere om ikke også kvinner må få plass i de væpnede styrker.

Dobbeltheten i det kjønns-spesifikke krigsbildet blir reproduisert i krigsjournalistikken generelt og fotojournalistikken spesielt. Bilder som bare viser menn eller bilder av våpen, blir sjelden analysert i et kjønns-perspektiv uten å framheve dem som mannlige soldater. De er soldater i en god eller dårlig sak, men det kjønnete perspektivet er implisitt. Et av Berit von der Lippes poenger er at det blir en mangelfull analyse hvis man utelukker kjønn fra analysenivået selv om kvinner er fraværende (ibid.).

Bilder av burkakledde kvinner og torturscener fra Abu Ghraib der også kvinner inngår bør analyseres i et kjønns-perspektiv supplert med orientalismeperspektiver slik vi finner dem i analysene til Edward Said og andre (se også Eide 2003). Gayatari C. Spivak kombinerer de ulike perspektivene i sitt epokegjørende essay fra 1988 med tittelen «Can the Subaltern speak».

Gjennom formuleringen «white men saving brown women from brown men» (sitert fra von der Lippe 2007) setter på spissen vestlige forestillinger som kombinerer en framstilling av dagens etnosentriske konfliktbilde med en fortregning av kolonialismens hegemoniske karakter.

Rent konkret ble behovet for å «frigjøre» de afghanske kvinnene fra Talibans regime brukt som et viktig element i propagandaen i «krigen mot terror». Mens kvinnelige intervjuobjekter og kommentatorer forsvant fra det amerikanske medielandskapet, rykket de burkakledde kvinnene inn som symboler på nødvendigheten av krig. Professor i journalistikk Caryl Rivers ved Boston University har gjort følgende observasjon: «Since Sept. 11, pictures of Afghan women in burka have been seen more often on American television than female talking heads» (Faludi 2007:36).

Laura Bush og Cherie Blair kom til å spille en viktig rolle i å propagandere for krig med en kvinnefrigjøringsargumentasjon. I det som virker som en koordinert kampanje mellom Det hvite hus og Downing Street, argumenterte de to førstekvinnene nesten identisk i sine forsvar for krig på et «feministisk grunnlag» i hver sin tale henholdsvis 17. og 20.11.2001. Begge brukte nesten identiske ord der de blant annet beskrev hvordan kvinner som brukte neglelakk, fikk sine negler trukket ut under Taliban (Gardiner 2003).

Nå hersker det jo ingen som helst tvil om at kvinnene i Afghanistan trenger all den støtten de kan få i sin frigjøringskamp. Det gjelder både før, under og etter Taliban-regimet. Statistikk fra 2006 i Afghanistan viser økning i antall tvangsekteskap, vold i ekteskapet og færre jenter som går på skole enn før krigen startet i 2001 (Faludi 2007). Men pussig nok hørte vi ikke lenger Laura Bush uttale seg om dette i resten av mannens presidentperiode enda vi daglig hører historier om undertrykking av kvinner under det sittende regime.

Jeg vil i det følgende bruke tre historier fra «krigen mot terror» som på hver sin måte befester det rådende kjønnsrollemønster og som gjennom fiksjonslignende historier lager heltebilder i mediene som har lite med virkeligheten å gjøre.

BBC har i dokumentarfilmen «War Spin» vist hvordan historien om menige Jessica Lynch ble rekonstruert for å skape en heltefigur på et tidspunkt i felttoget da amerikanerne kunne trenge noen gode nyheter og «hel-

ter». Sam Gardiner har gått hele historien etter i sømmene og sannsynliggjort at Donald Rumsfeld visste om rekonstruksjonen, men lot den leve sitt eget liv fordi heltebildet passet inn i mediestrategien. Susan Faludi har et helt kapittel i sin bok om hendelsen og har intervjuet Jessica Lynch før hun skrev kapitlet.

Menige Jessica - hjelpeløs og helt

Sett i et kjønnsperspektiv er redningsaksjonen historien om en hjelpeløs kvinne som reddes av barske heroiske menn. I virkeligheten var det langt mer komplisert. Den 19 år gamle menige Jessica ble utsatt for et bakholdsangrep sammen med sin avdeling 507th Ordnance Maintenance Company etter at vaktavdelingen hadde kjørt seg vill. Jessica Lynch ble i virkeligheten overlatt til seg selv og forlatt av sine medsoldater. På pressesenteret i Doha, Qatar ble verdenspressen presentert for et heltepos der det ble vist en videofilmert redningsaksjon som i ettertid skulle vise seg å være en oppdiktet fiksjon. I virkeligheten ble Jessica og hennes avdeling utsatt for en rekke feilvurderinger som var langt fra heroiske. 11 av hennes 37 medsoldater ble drept. Det var stort sett forsyningsoffiserer, kokker og ordonnanser. Fem av dem ble holdt som gisler i tre uker etterpå. Jessica Lynch ble skadet da bilen hun satt i kjørte av veien og satt bevisstløs i tre timer i vraket før hun våknet på et sykehus i Nasiriyah der hun ble tatt hånd om av vennlige irakiske doktorer og sykepleiere (Faludi 2007:165). Den velregisserte og medietilpassede «redningsaksjonen» for Jessica er spekket med kjønnsstereotyper. Fiksjonselementet i det som ble mediefortellingen, understrekes av at den av en rekke medier ble lansert under navnet «Saving Private Lynch» med klare assosiasjoner til helteposet og filmen fra andre verdenskrig «Saving Private Ryan», som ble en kassasuksess. Den såkalte redningsaksjonen av Jessica Lynch ble også filmet da soldater med et filmteam stormet sykehuset hun oppholdt seg på. Tre timer senere ble filmen presentert for pressen med en dramaturgi som var tilpasset nyhetsmedienes behov for korte utdrag. Myten som ble presentert i videobildene, var at soldatene kjempet seg inn i det hardt bevoktede sykehuset, fant fram til hennes rom, bøyde seg over en forskremt Jessica Lynch og sa: «We're the United States Soldiers and we're here to protect you and take you home». Hun skal da ha svart «I am a

Faksimile fra VG 3. april 2003

soldier too», og denne frasen ble tittelen på boken om henne, ført i pennen av Rick Bragg, som riktignok har intervjuet henne, men som har skrevet en bok Jessica Lynch har uttrykt at hun føler seg fremmed for. Bragg påstår blant annet i boken at hun ble voldtatt på sykehuset, noe Jessica Lynch selv sier hun ikke har noe minne av (ibid. 163–166). En av anekdotene i boken er at hun skal ha vært redd under helikoptertransporten, klynget seg til en av soldatene og sagt: «Please don't let anybody leave me». Regien i videoen bygger opp under den hjelpeløse Jessica drapert i et amerikansk flagg og fraktet i sikkerhet. Barske, staute menn setter sitt liv i fare for å hjelpe den forsvarsløse, vevre kvinnen. Dette er den stereotype forestillingen som bærer hele historien.

Nyheten om at Jessica Lynch var blitt reddet av amerikanske styrker gjennom en redningsoperasjon ble sluppet av Air Force Capt. Joe Della Vedova i «Joint Operations Center» ved pressesenteret i Doha, Qatar. Da Jessica var i flyet fra Irak og på vei til sikkerhet til en base i Vest-Tyskland, ringte kommunikasjonsrådgiver Jim Wilkinson i CENTCOM til øverstkommanderende for styrkene i Irak, general Tommy Franks. «She is safe

and in our hands», var hans melding. Hele redningsoperasjonen som var ventet å ta 45 minutter, var over på 25 minutter. Etter at Franks var informert, ringte Della Vedova til general Vince Brooks. Tidlig på morgenen 2. april ble korrespondentene ved pressesenteret i Doha vekket og innkalt til en pressebrifing i CENTCOM. Kommunikasjonsrådgiver Jim Wilkinson i Det hvite hus hadde vært oppe hele natten og holdt seg oppdatert og bri-fet presidenten og forsvarsminister Rumsfeld. Noe av det påfallende med dette er at Jim Wilkinson, som var sivilt ansatt, tydeligvis hadde kontroll over det som i utgangspunktet var en militær operasjon. Ifølge Gardiner er dette en av mange indikasjoner på at dette var en konstruert hendelse. Ifølge BBC-dokumentaren *War Spin* hadde legen på sykehuset der Jessica Lynch ble behandlet for skadene etter en trafikkulykke, forsøkt å overlevere Jessica til amerikanerne dagen før fordi de trengte alle sengene til ofre for krigføring. Til sin overraskelse så legen en gruppe soldater nærme seg sykehuset om natten mens de ble filmet. Soldatene skjøt deretter løsskudd mot sykehuset: «We were surprised. Why do this? There was no military, there were no soldiers in the hospital», sa dr. Anmar Uday som arbeidet på sykehuset til BBC.

It was like a Hollywood film. They cried «go, go, go», with guns and blanks without bullets, blanks and the sound of explosions. They made a show for the American attack on the hospital – action movies like Sylvester Stallone or Jackie Chan (sitat fra *War Spin*).

Og historien har mange av fiksjonens elementer i seg. Det at Jessica var skadet i en trafikkulykke, ble omdefinert til at hun hadde blitt skadet i kamp. Med ett var hun omdannet til «(...) one of America's heroes», slik Jim Wilkinson formulerte det i en uttalelse til National Review Online den 3. april (dette og alle følgende sitater fra Gardiner 2003). Saken eksploderte deretter i amerikanske nyhetsmedier. Familien hennes var tilbakeholden og hevdet at hun ikke hadde noen skuddsår, men hvem ville høre på det øret? Saken tok av da Washington Post samme dag trykte en sterkt overdrevet versjon av historien. Da Gardiner prøvde å etterspore hvordan Washington Post hadde fått tak i sin versjon, fikk han vite fra kilder i redaksjonen at de hadde fått den fra informasjonsfolk i Pentagon som viste til militære kilder

i Irak. Gardiner mener at Washington Posts kilder kan ha blandet Jessica Lynch sin historie med en annen historie om noen som faktisk hadde vært i kamp på samme tidspunkt. Enten dette var en bevisst konstruert hendelse eller en misforståelse, lot de involverte historien leve sitt eget liv uten at noen av de ansvarlige gjorde noe for å gi den riktige versjonen. På ettermiddagen 3. april holdt Rumsfeld og Myers sin pressekonferanse og Gardiner er helt sikker på at de på dette tidspunktet visste at skadene hun hadde, kom fra bilulykken. På dette tidspunktet hadde historien tatt av og hun ble omtalt som en kvinnelig «Rambo» og amerikansk helt. I stedet for å korrigere faktiske feil behandlet Rumsfeld overdrivelsen i Washington Post som den riktige versjonen. Gardiner oppsummerer denne hensikten-helligermidlene-tankegangen slik: «He left the Washington Post story as possibly being right. Again, we see the pattern. When the story on the street supports the message, it will be left there by a non-answer. The message is more important than the truth» (sitert fra Gardiner 2003). Det som Rumsfeld lot passere som sannheten var blant annet følgende sitater fra Washington Post: Jessica Lynch hadde «sustained multiple gunshot wounds», og det het seg også at hun ble knivstukket mens hun «fought fiercely and shot several enemy soldiers (...) firing her weapon until she ran out of ammunition». Avisen siterte en militær kilde som skal ha sagt: «She was fighting to the death.» Også New York Times skrev at hun hadde skuddsår.

Donald Rumsfeld ble sitert på å ha sagt: «We are certainly grateful for the brilliant and courageous rescue of (...) Jessica Lynch, who was being held by Iraqi forces in what they called a 'hospital.» Da han ble bedt om en spesifisering, svarte Rumsfeld kryptisk: «General Myers and I get briefed on these types of things and there's an orderly process for debriefing and discussing them. And I have no intention of discussing it piecemeal.» På en CENTCOM-brifing 5. april ble det sagt fra podiet at «(...) in coordination with conventional forces from the Marine Corps and the Air Force and the Army we were able to successfully rescue Private First Class Jennifer (sic) Lynch out of a hospital and irregular military headquarters facility that was being used by these death squads in Nasiriyah and successfully return her to U.S. hands (...)»

Konklusjonen er at flere personer i den sivile og militære toppledelsen lot historien leve videre selv om de visste at den ikke var sann. Gardi-

ner snakket med flere høytstående militære kilder som sa at offiserer som bevisst lar en usann historie passere uten å korrigere den, formelt har gjort seg skyldig i tjenesteforsømmelse som kvalifiserer til intern granskning og mulig refselse.

På en pressebrifing 5. april ved Armed Forces Information Service ble det uttalt av general Brooks: «There were no firefights inside the hospital, but plenty of action outside, Brooks said (...) I will tell you, but there were fire fights outside of the building, getting in and getting out.» Man måtte se BBC-dokumentaren for å vite at dette var regissert «action», konstruert for propagandaøyemed.

Den 6. april skrev *Washington Times*: «The hospital where Pfc. Lynch was held was reported to be a stronghold of the Fedayeen Saddam, a guerrilla force sworn to martyrdom for Iraqi dictator Saddam Hussein. The rescuers arrived by helicopter, secured the building by gunfire and forced their way inside, CNN reported.»

Den 14.4. siterte Time Magazine, Washington Post og skrev: «According to the Washington Post, Lynch, an Army supply clerk with only minimal combat training, shot several advancing Iraqi soldiers, emptying her weapon of ammunition and possibly incurring a series of gunshot wounds». Dette var altså så mye som elleve dager etter at fantasihistorien dukket opp for første gang. Et kvalitetsmagasin som Time burde hatt god tid til å sjekke kildene

I et intervju i fjernsynsstasjonen ABC kritiserte Jessica Lynch senere Pentagon for alle fantasihistoriene om henne (Solomon 2005:209). I et intervju som er gjengitt i boken *I am a soldier too*, sier Jessica Lynch: «We went and we did our job, and that was to go to war (...) but I wish I hadn't done it – I wish it had never happened. I wish we hadn't been there, none of us» (Bragg 2003:198). På tross av slike uttalelser levde det falske heltebildet av Jessica Lynch videre i den amerikanske offentligheten, og ingen har noen gang blitt stilt til ansvar for denne røverhistorien. For å forstå den fulle rekkevidden av dette må vi bruke et kjønnet blikk på historien. Jessica var både en helt og det ble spilt åpent på hennes feminine attributter da hun smilende poserte i uniform. I flere tv-reportasjer som ble laget av amerikanske fjernsynsstasjoner, ble det lagt vekt på hennes utseende, og hår, øyenfarge og ungdommelige skjønnhet ble gjenstand for kommentarer

og komplimenter. Hennes militære grad ble nesten aldri nevnt, og hun ble omtalt som jente eller med fornavnet «Jessica». Det virket som fjernsyns-stasjonene foretrakk å vise bilde av henne i sivil. Det ble understreket i kommentarer at hun vervet seg i hæren for å finansiere collegestudier i stedet for å framheve henne som mulig rollemodell som soldat. Når hennes framtidsdrømmer ble omtalt, var det håpet om å slå seg ned i hjembyen med familie og barn (Tackas 2005:302). Rekonstruksjonen av Jessica som heltinne, og den hjelpeløse kvinnen som trengte hjelp fra en uredd maskulin heltedåd fra sine mannlige kolleger (den påståtte redningsaksjonen), er en subtil argumentasjon som skaper en amerikansk helt. Men denne heltinnen vet også til syvende og sist hvor hennes plass er. Denne dobbeltheten ble det spilt på i den medietilpassede historien om hennes redning fra krigens gru.

Mange av soldatene i «redningsaksjonen har prøvd å profitere på hendelsen og framstilt seg som helter. En irakisk advokat Mohammed Odeh al-Rehaief, har hevdet at han satte sitt liv i fare og hjalp til med å få henne ut av sykehuset. Han har senere fått asyl i USA og 300 000 dollar for filmrettighetene til sin historie. Han hevder å ha sett menn som har virket truende ved Jessicas seng og at han kom henne til unnsetning og trøstet henne. Etter at han fikk asyl i USA, har han prøvd å få mediedekning i et møte med Jessica. Jessica hevder hun aldri har snakket med ham, og familien har prøvd å holde ham på armlengdes avstand. Når Jessica en sjelden gang selv har blitt spurt om hvem av hennes medsoldater hun selv vil framheve og takke for at hun overlevde, har hun alltid svart «Lori». Dette var en kvinnelige medsoldat med indianerbakgrunn som satte sitt eget liv i fare for å redde henne. Hun døde selv i den dramatiske situasjonen etter at avdelingen hadde kjørt seg vill. Jessica sa at det var minnet om henne som holdt henne oppe på sykehuset. Men hun var jo kvinne og ingen av journalistene ville høre på det øret (Fauludi 2007). I en høring i Senatet 24.4.2007 uttrykte Jessica Lynch sin forbauselse over at det var mulig å skape legender ut av fiksjon: «I am still confused as to why they chose to lie and tried to make me a legend when the real heroics of my fellow soldiers that day were, in fact, legendary» (NYT 25.7. 2007).

Pat Tillman - the American hero

I jakten på en annen helteskikkelse ble Pat Tillmans død omkonstruert fra å være en hendelse der Tillman ble drept av sine egne under uklare omstendigheter, til en fiksjonshistorie der til og med hans foreldre først ble fortalt at han ble drept i kamp. Tillman var tiltenkt en helterolle i de beste maskuline tradisjoner fra amerikansk krigshistorie. Å bli drept av sin egne passer dårlig inn i denne tradisjonen. Siden han selv nektet å gå inn i denne helterollen, kommer hele historien i et tragisk, men interessant lys.

Historien er en viktig påminnelse om at realiteten på slagmarken er en helt annen enn den myteskapingen som finner sted i krigspropagandaen.

Pat Tillman ble drept i Afghanistan 22.4.2004. Tillman var ingen hvem som helst. Han var en kjent profesjonell fotballspiller for Arizona Cardinals, som etter 11. september, sammen med broren Kevin, bestemte seg for at noe måtte gjøres. De kom fra en familie med stolte militære tradisjoner. Pat sa i et fjernsynsintervju etter 11/9 at han ikke lenger kunne fortsette sin fotballkarriere med en kontrakt på 3,6 millioner dollar mens nasjonen var utsatt for slike grusomme angrep. Han vervet seg sammen med broren og ble først sendt til Afghanistan, så til Irak og deretter tilbake til Afghanistan. Han ble etter hvert mer og mer tvilende til om krigen kunne vinnes og om den kunne forsvares. Hæren og Pentagon hadde lenge prøvd å overtale Tillman til å la seg bruke som rollemodell i en vervekampanje for US Army, men han hadde hele tiden sagt at han ikke ønsket noen kjendisstatus, men ville bli behandlet som alle andre i troppen. Han hadde ifølge familien inngått en pakt med broren om at de ikke skulle stille opp for medier som ville ha oppslag om ham. Men ettersom han utviklet skepsis og motstand mot krigen, vurderte han å gå offentlig ut mot krigen. Han skal ifølge venner av familien hatt kontakt med Noam Chomsky for å planlegge en uttalelse der han ville gå mot krigen etter at han vendte hjem etter endt periode våren 2004.²⁸ Omstendighetene rundt hans død har vært uklare, og familien er svært opprørt over at de først fikk vite at han ble drept i kamp for senere å få høre at han ble drept i såkalt «friendly fire» (begrep brukt om de som ved en feiltakelse blir drept av sin egne).

28. Dette er bekreftet av Noam Chomsky i en e-post til denne forfatteren.

Ifølge øyenvitneskildringer døde Pat Tillmann i mørket mellom to kjøretøy i ulendt terreng rett nedenfor det primitive huset til bonden Zamir Jan. I de første meldingene familien mottok fra Pentagon etter hans død, het det at han ble drept i kamp. En måned senere sa de at han ble drept i «friendly fire».

Avisen *The Independent* har prøvde å finne ut hva som egentlig skjedde med Tillman og laget en reportasje om omstendighetene rundt hans død.²⁹ Afghansk politi og lokale kommandanter som er blitt avhørt, sier som den fattige bonden Jan at avdelingen av US Army Rangers overreagerte på en eksplosjon som kan ha vært en landmine eller bombe ved veikanten. Ingen har sett skudd eller andre resultater av et bakholdsangrep rettet direkte mot Tillman i dette øde området, men det synes klart at Tillman ble drept av noen i sin egen avdeling. Tillmans foreldre har møtt store problemer i forsøket på å komme til bunns i saken. På grunn av utsagn fra broren Kevin som var i nærheten, velger de å tro at de ble beskyttet før hendelsen, men de mener også at Pentagon har ført dem bak lyset og forsøkt å dekke over de faktiske forhold, blant annet gjennom den feilaktige forklaringen de selv fikk om at han var drept i kamp.³⁰ Moren, Mary Tillman, uttalte til AP: «I'm disgusted by things that have happened with the Pentagon since my son's death. I don't trust them one bit.» Hun anklaget US Army for å ha brent uniformen og utstyret til sønnen for å ødelegge bevis. Hun sa også at broren Kevin, som var i samme avdeling som Pat, fikk ordre om å holde vakt på stedet, mens han først etterpå fikk beskjed om at det var broren som var død. Pat har vært trofast mot pakten med broren og har nektet å la seg intervju av medier om hendelsen. Den eneste gangen han har uttalt seg om saken offentlig, var under en høring i Kongressen sommeren 2007. Pat og broren Kevin tilhørte Platoon, A Company, 2nd Battalion, 75th Ranger Regiment, en gruppe elitesoldater som jaktet på al-Qaida og Taliban i grenseområdet mot Pakistan.

The Times intervjuet to afghanske politimenn som etterforsket hendelsen og to lokale afghanske kommandanter som opererte sammen med Tillmans

29. <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/an-american-icon-the-life-and-death-of-pat-tillman-683245.html>

30. <http://www.pipeline.com/~rougeforum/pattillman.html>

gruppe. De forklarte at en eksplosjon den natten hadde utløst en skuddserie som ikke påførte avdelingen skade, men som hadde skapt uro i gruppen.

Karim Khan, sikkerhetsansvarlig for de afghanske styrkene i Spera distriktet, sa til NYT at det kan ha vært utløst en fjernstyrt bombe, men at han er sikker på at det ikke var geriljagrunder som skjøt mot avdelingen. «It was just the Americans and the militiamen shooting at each other – just a terrible mistake», sa Khan.

Khan's nestkommanderende, Yusef Din, la til: «There was an explosion, and the two sides thought it was a Taliban attack. It wasn't – it was just the two sides attacking each other.»

To kommandanter fra den lokale militsen som var med Tillmans gruppe, sa at han prøvde å få dem til å stanse skytingen, uten å bli hørt. De to som snakket på vilkår av anonymitet, sa at de hadde fått ordre av amerikanerne om ikke å uttale seg om saken. Journalister fikk ikke lov til å intervju noen av soldatene som var involvert.

Pat Tillman var 27 år da han døde og ga, bortsett fra de korte uttalelsene til en fjernsynsstasjon, aldri noe intervju om hvorfor han ga opp sin karriere og millionlønn for å kjempe for 20 000 dollar i året i «krigen mot terror». Han ønsket ingen publisitet rundt sin beslutning og ga uttrykk for at han ville bli behandlet som en vanlig soldat. Han avslø også alle forsøk fra US Army om å la seg bruke i vervekampanjer. Familien nekter å slå seg til ro med den offisielle forklaringen. «The military thinks we'll just accept their story (...). They obviously don't know this family», (ibid.) uttalte moren til en reporter.

Det gikk en måned etter hans død før Pentagon endret historien om hans død overfor familien, og sa at han ikke ble drept i kamp slik de først hadde fått høre, men at han døde av «friendly fire» etter bakholdsangrep fra Taliban-soldater. Tillmans far, Patrick Tillman, er advokat i San José. Han har gått gjennom alle vitneutsagn som US Army har skaffet til veie, og har uttalt: «(...) all the people in positions of authority went out of their way to script this. They purposely interfered with the investigation, they covered it up.» Han har også uttalt at «the investigation is a lie (...), it's insulting to Pat».

Etter anklagene fra foreldrene bestemte Pentagon seg for å gjenoppta etterforskningen.

En intern granskning ble lagt fram i mars 2007. Ni navngitte offiserer ble kritisert for å ha vist dårlig dømmekraft og for å ha håndtert informasjonen rundt saken dårlig. Men konklusjonen var også at dette ikke var en orkestrert «cover up», men en serie av uheldige omstendigheter. Fagbladet *Publisher & Editor* konkluderer derfor med at «In other words, it may be a cover-up of a cover-up». Tillmans familie tok avstand fra rapporten og appellerte til Kongressen og mediene til å fortsette jakten på sannheten. Moren Mary uttalte at: «How do you prevent this from happening again unless there's a serious consequence?» (Editor & Publisher 26.3.2007)

Etter hvert ble det så mye debatt rundt saken at det ble holdt høring i Kongressen 27.7.2007. Associated Press brukte Freedom of Information Act og fikk ut dokumentasjon om saken som de publiserte. Der kom det fram at medisinsk personell var mistenksomme til den offisielle forklaringen om måten han ble drept på. «Friendly fire» oppstår som regel etter at soldater blir skutt på lang avstand fordi de som skyter, tror de er en del av en fiendtlig styrke. Tillman ble drept på kloss hold (ca. 10 m) av tre kuler i hodet. Basert på disse fakta hadde de samme ekspertene undersøkt om det var grunnlag for å starte etterforskning for å finne ut om han hadde vært utsatt for noe kriminelt. Det viste seg vanskelig å gjøre videre etterforskning da alle fysiske bevis var fjernet, og det viste seg umulig å oppdrive klær, rester av prosjektiler etc. De ble ifølge Pentagons granskning brent og gravd ned av hans medsoldater. Også liket av Tillman ble hurtig fjernet og har siden ikke vært å oppdrive.

En blogger kommenterte mediedekningen av kongresshøringene i juli 2007:

Interesting that this came out on a Friday evening, when most bad news gets buried. I checked out all the main media outlets. Nothing about this on CNN, nothing on ABC, or CBS. NBC News had a short video and a brief article up for about 5 hours and then it disappeared.

Det finnes flere påstander på blogger om at Pat Tillmann ble tatt av dage fordi han planla å stå fram som krigsmotstander når han vendte hjem. Det finnes ingen bevis for slike påstander, men det er klare indikasjoner på at forsvarsminister Donald Rumsfeld har hatt personlige interesser i saken.

Han skal ha skrevet et brev til Tillmann da han vervet seg og vært interessert i å fremme ham som forbilde i offentligheten. En rolle Tillmann nektet å være en del av.

Under en høring i senatet 24.4.2007 antydet moren og broren at Rumsfeld var involvert i dekkoperasjonen for å skjule omstendighetene rundt Pats død.

«It's a bit disingenuous to think that the administration did not know about what was going on, something so politically sensitive», sa broren, Kevin Tillman, under en høring i Kongressen sommeren 2007 (sitert fra NYT 25.7.2007). Inntil videre er dette påstand mot påstand. Rumsfeld benektet under den samme høringen at han hadde tatt del i noen dekkoperasjon (NYT 2.8.2007). Det som er sikkert er at Pat Tillman lyttet til sin samvittighet og nektet å la seg bruke i propagandakampanje for krigen. Rekrutteringsoffiserene og propagandamaskineriet i Pentagon var sikkert skuffet over at de var fratatt et trumfkort i sin rekrutteringskampanje overfor en krigstrett og lite motivert befolkning.

Kanskje blir omstendighetene rundt Pat Tillmans død aldri klarlagt. Men familien sitter tilbake med minnet om en sønn som nektet å la seg bruke. Faren oppsummerte det slik i et harmdirrende leserbrev i Washington Post: «They purposely interfered with the investigation, they covered it up. I think they thought they could control it, and they realized that their recruiting efforts were going to go to hell in a handbasket if the truth about his death got out. They blew up their poster boy» (WP 23.5.05). Det skulle altså gå over to år etter at dette ble skrevet før saken til slutt kom opp i Kongressen til en høring sommeren 2007, og familien sitter tilbake med mange ubesvarte spørsmål. Da Tillman ga opp sin proffkarriere og lot seg verve, var spesielt sportssidene fulle av lovord om denne handlingen. Han ble framstilt som et maskulint forbilde som satte seg selv og sine behov bak nasjonens interesse. Han var et amerikansk ikon og levde opp til de amerikanske mannsidealene som uredd, modig og stålsatt til kamp. Da han i stedet viste seg å være en reflektert ærlig mann som ville gå mot krig som konfliktløsning, ble han en trussel. Slike forbilder har ikke Pentagon brukt for.

Ikoniseringen av Tillman

Elisabeth Lind Krog viser i en masteroppgave i journalistikk hvordan sportsjournalistene spilte en sentral rolle i ikoniseringen av Pat Tillmann. I avisenes sportssider og i tre bøker skrevet av sportsjournalister bygges heltebildet av «a real American hero» uten det kritiske blikket som familien etterlyser på de uavklarte omstendighetene rundt hans død. I boken *I've Got Things To Do With My Life: Pat Tillmann And The Making of An American Hero*, skriver Mike Towl blant annet:

Real heroes never think themselves as heroes. They see themselves as ordinary people performing acts any other right-minded person would do if in their shoes (...)

Pat Tillman. © Scanpix

Jump into the foxhole and sprawl across the bodies of your buddies, shielding the form grenade's flying shrapnel. Bust down the cockpit door of your hijacked jetliner and dive the plane into the ground before it can crash into U.S. Capitol. True heroes are ordinary people caught up in extraordinary circumstances. Pat Tillman was just such an American hero (siteret fra Krog 2006:8).

Det er interessant å se hvordan dette maskuline heltebildet knyttes til 11. september, med kobling til flykapingen og kampen mot terror. De faktiske omstendig-

hetene rundt Tillmans tragiske død og hans egen ambivalens til krigen har ikke noen plass her. I boken *Fields of Honor: The Pat Tillman Story* rendyrker Jonathan Rand dette endimensjonale ikoniserte heltebildet: «Pat Tillman's loyalty, bravery and sense of sacrifice for his country and his fellow man (...)». Igjen er mangelen på refleksjon og nyanser slående. Rich Wolfe går enda lenger i boken *He Graduated Life With Honors and No Regrets*: «As long as you live you will never see another Pat Tillman. This book will make you laugh, make you cry and make you re-examine your priorities in life as you read about the most amazing athlete, soldier hero and role model in our life time» (ibid.:9).

Når man faktisk vet at Pat i høyeste grad hadde «regrets», står det klart at dette propagandabildet har lite med den virkelige personen Pat Tillman å gjøre. Denne ikoniseringen går inn i en tradisjon der mannlige rollemodeller gjennom ofre på vegne av nasjonen blir et *emblem* i krigsmobiliseringen, for å bruke Susan Faludis begrep. Det skapes konnotasjoner til heltene fra andre verdenskrig og slagene som ble utkjempet som uttrykk for det Faludi kaller «the supreme expression of the nation's virtue»:

A team of anonymous, duty-bound men successfully completing the mission their fathers and their fathers' fathers had laid out for them, defeating a vile enemy and laying claim to contested frontier – this would be a template for a postwar manhood (Faludi 1999 sitert i Korg 2006:10)

Faludi viser at det er paralleller mellom soldat-ikoniseringen og ikonisering av fotballspillere som det ultimate mannlige. Berit von der Lippe viser i sitt arbeid at det ofte er menns kroppslige og fysiske styrke som man har i tankene i retorikken rundt krig og militærmakt: «Krig utføres (...) hovedsakelig av menn, og med få unntak er militære og politiske makteliter menn. Kvinner fremstilles sjelden som aktører; i massemedier konstrueres de oftest som totalt hjelpeløse ofre – sammen med barn og eldre. Dette er den manifeste kjønnsdimensjonen. Det kjønnete tas for gitt, men blir ikke mindre kjønnnet av den grunn» (von der Lippe 2002:168).

Når den virkelige Pat Tillmann med sin kritiske holdning og refleksivitet rundt egen krigsdeltagelse ikke passer inn i propagandabildet, gjenskapes en mytisk skikkelse som får sin mest rendyrkede form i sportsjournalistikken.

Myten om «The Marlboro Man»

Historien om «The Marlboro Man» er historien om en arbeidergutt som vervet seg Irak i håp om å få seg en utdanning og en trygg framtid. Han skulle komme til å pryde forsiden som en medieskapt helt, men endte med å bli avskjediget fra det militære etter en psykisk kollaps. Historien viser hvor galt det bærer av sted når reklameindustriens estetikk tar overhånd og fiksjonen tar plassen for det virkelige soldatlivet.

Bildet av en mann fra fronten som tilsynelatende lever opp til de barske idealene fra det visuelle budskapet fra tobakksreklamen, er så langt fra sannheten det kunne være. Bak fiksjonen om «The Marlboro Man» skjuler det seg den utbrente, krigstrøtte og nedkjørte arbeidergutten James Blake Miller, som hadde ett ønske: å komme seg bort fra denne krigen så fort som mulig. Norman Solomon har rekonstruert hele denne historien i essayet *Media's War Images Delude Instead of Inform*, og viser hvor langt fra virkeligheten den myteskapende heroiserende krigsjournalistikken befinner seg. For bildet som ledsaget de mange nyhetsoppslagene om «The Marlboro

Man», var i utgangspunktet perfekt. Her fikk vi servert et levende «ikon», som mange journalister kalte ham. De rendyrket bildet av den tilsynelatende barske og uredde mannen fra fronten med ansiktet tilsølt av sot og søle. Men bak all skitten kunne vi se øynene som virket både resolute og fokuserte. Sigaretten hang i munnviken og ga konnotasjoner til Clint Eastwoods udødeliggjorte helt fra filmen «The Good, the Bad and the Ugly». Naomi Klein skriver i et essay at hun fikk

Faksimile fra Los Angeles Times nettavis:
www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-marlboro11nov11,17648591,full.story. Hentet 6.10.2006

assosiasjoner til en annen amerikansk helt, John Wayne. Hun ironiserer også over det faktum at den offentlige debatten i USA, etter at bildet gikk sin seiersgang landet over, var mer opptatt av at rollemodellen røyker enn at han er med i en ulovlig krig:

(John Wayne) was himself channelling America's most powerful founding myth, the cowboy on the rugged frontier. It's like a song you feel you've heard a thousand times before – because you have. But never mind that. For a country that just elected a wannabe Marlboro man as its president, Miller is an icon and, as if to prove it, he has ignited his very own controversy. «Lots of children, particularly boys, play army, and like to imitate this young man. The clear message of the photo is that the way to relax after a battle is with a cigarette», wrote Daniel Maloney in a scolding letter to the Houston Chronicle. Linda Ortman made the same point to the editors of the Dallas Morning News: «Are there no photos of non-smoking soldiers?» (Klein 2004)

Mens uskyldige dør i en ulovlig krig, er den amerikanske offentligheten altså opptatt av at han er en dårlig rollemodell fordi han røyker. At han som deltager i en ulovlig krig blir heroisert gjennom denne ikoniseringen, er tydeligvis ikke noe problem.

Bildet er tatt fra kampene om Falluja i november 2004, og som jeg har beskrevet i et tidligere kapittel, var nyhetsmediene på desperat jakt etter bilder fra kampene. Restriksjoner og den store risikoen bidro til nyhetstørke på billedfronten. Klein minner oss om andre bilder fra Falluja som aldri nådde nyhetsterskelen – for eksempel toåringen fra en sykehusseng som hadde fått det ene benet blåst bort av et amerikansk prosjektil. Dagen etter at bildet av den 20 år gamle soldaten ble tatt, ble det vist av nyhetsanker Dan Rather på CBS News (dette var før han fikk sparken etter å ha laget en sann, men dårlig kildebelagt historie om at George W. Bush lurte seg unna aktiv tjeneste i Vietnam). Bildet av Blake ble ledsaget av denne kommentaren:

The picture. Did you see it? The best war photograph of recent years is in many newspapers today, front page in some. Taken by Luis Sinco of the Los Angeles Times, it is this close-up of a U.S. Marine on the front lines of Fallujah. He is tired, dirty and bloodied, dragging on that cigarette, eyes narrowed and alert.

Not with the thousand-yard stare of a dazed infantryman so familiar to all who have seen combat firsthand, up close. No. This is a warrior with his eyes on the far horizon, scanning for danger (sitert fra Solomon 2006).

Historien ble plukket opp av andre nyhetsmedier, og han ble en «snakkis» i journalistkretser. Over hundre aviser brukte bildet i rapporteringen fra Irak. Tabloidavisen New York Post hadde bilde av Blake på forsiden med tittelen: «The Marlboro men kick butt in Fallujah». Gjennom denne språklige konstruksjonen blir ikoniseringen overført til alle som sloss i Falluja. At «kick butt» i praksis (som tidligere vist i denne boken) innebar å legge en bykjerne med flotte historiske bygninger og moskeer i ruiner med store konsekvenser for sivilbefolkningen, er en annen sak. Fem dager senere inviterte CBS Miller sine familiemedlemmer til morgenfjernsynssendingen. En yngre bror, Todd, prøvde å punktere den maskuline mytedannelsen gjennom uttalelsen: «He's just a normal person. Just mellowed out. He doesn't see nothing big about this.» (ibid.). Men programlederen ville ikke høre på det øret og bidro til ytterligere myteskapning ved begeistret å uttale: «See it, study it, absorb it, think about it. Then take a deep breath of pride.»

Snart ble Miller bare omtalt som «Marlboro Man», og levde opp til mytene om den tause mystiske helten som gjorde sin harde plikt i nasjonens tjeneste. Familien prøvde forgjeves å punktere historien og alminneliggjøre ham. Moren hans sa til CBS i et intervju fra hjemmet i småbyen i Kentucky: «I'm proud and he may be an icon, but to me, he's my baby. He's my son. And I just want him home.»

Men mediene var mer opptatt av å dyrke myten enn realiteten. Mediekritikeren Norman Solomon har forsøkt å gjøre krigen mer realistisk med egne intervjuer med soldater som kommer hjem fra fronten. Han snakket blant annet med Robert Acosta, en 21-åring fra US Army som mistet høyre hånd etter å ha blitt rammet av en håndgranat i Bagdad. Acosta prøvde å gi følgende realistiske situasjonsbeskrivelse: «A lot of people don't really see how the war can mess people up until they know someone with firsthand experience (...). I think people coming back wounded – or even just mentally injured after seeing what no human being should have to see – is going to open a lot of eyes» (ibid.)

Mange journalister foretrekker ikoner framfor slike trauste observasjoner. Den 3.1.2006 dukket det ikoniske bildet av «The Marlboro Man» igjen opp i CBS' frokost-tv. Meldingen gikk ut på at James Blake Miller var kommet hjem fra krigen, men slet med ettervirkninger. Under hjelpearbeidet for Hurricane Katrina fikk han symptomer på posttraumatisk stress og ble dimmitert fra US Marines. Det klikket for Blake Miller da en medsoldat laget en plystrelyd som minnet om et prosjektil som gikk gjennom munnen. Han kastet seg over plystreren, klenget ham mot veggen og kastet ham i bakken. Det virkelige mennesket Miller sa noe et fiksjonsaktig ikon neppe ville ha sagt:

«I'm continuing my therapy. I continued up until the day I got out, actually.»
Om sine medsoldater sa han: «The more and more I talked to them, the more I found out that there was a lot of Marines that were going through same, similar emotions. And I mean, it's – it's tough to deal with. I mean, being in Iraq is something that no one wants to talk about» (ibid.).

Få av mediene som hadde hausset opp ikonet om «The Marlboro Man», fant det av nyhetsmessig interesse at han ikke viste seg å være annet en sårbar mann med store personlige problemer. Problemer han hadde vansker med å mestre. Et unntak var Matthew B. Stannard, journalist i San Francisco Chronicle. Han oppsøkte Blake og viste at mannsbildet ikke passet inn i mediemyten om den barske kriger. Blake Miller har som mange andre arbeiderklassefamilier krigshistorien vevd inn i sin egen familiehistorie. Som det kommer fram i Stannards artikkel, er senskader av røyking og krig også en del av hans historie.

Hans kjødelige bestefar var storrøyker og døde av lungekreft før han var 40. Mannen som giftet seg med Blakes bestemor, og som han vokste opp med og kalte «Papaw», var Vietnam-veteran som også led av posttraumatisk stress. Blake deler følgende barndomsminner med Stannard:

«Sometimes, Papaw would get crying drunk and start telling the story about the boy who came into the camp in Vietnam one night, and how they had to shoot him. Then he would stop speaking, and look at the little boys hanging on his every word. 'You've had enough, Joe Lee,' his wife would say then. 'It's time to go to bed.'»

«It wasn't that he liked to drink – that was how he dealt with it, Miller said» (sitert fra Stannard 2006).

Kanskje Blakes åpenhet og usentimentale forhold til sin historie og sine problemer burde gjøres til rollemodellen, og ikke det mytiske fiksjonsbildet av «The Marlboro Man», som representerer en historisk arv som lever videre i sitt voldelige etos.

Blake fortalte Stannard hvorfor han valgte en militær karriere. Den ligner til forveksling på andre historier om arbeiderklassegutter (og jenter) som lar seg friste av rekrutteringsoffiserer. Han ble forespeilet gratis utdanning, støtte til forsikring og huskjøp. Han sa til seg selv: «I thought, Well, damn, that's amazing, (...) Hell, here I am, 18 years old – I can have all this in the palm of my hands just by giving them four years» (ibid.).

Miller fulgte i bestefarens fotspor og meldte seg til infanteriet. Han dro til treningsleir i november 2002, og før han visste ordet av det befant han seg Irak: «I was thrown into the mix without even thinking about it.»

Miller ble plassert i 1st Battalion, 8th Marine Regiment of the 2nd Marine Division. Han økte nikotindosen for å roe nervene:

«Right before we got ready to leave for Iraq, I guess I was a little nervous. I started smoking more – I went from about a pack-and-a-half a day to 2 1/2 packs a day,» he said. «When we got to Iraq ... I was smoking 5 1/2 packs.»

Begynnelsen på oppholdet i Irak virket rutinemessig og greit nok. Helt til de ble sendt til fronten i Falluja:

Angrepet på Falluja startet 8. november. Det ble brukt tungt artilleri og hvite fosforgranater som lyste opp nattehimmelen over byen³¹. Det var i det følgende døgnet bildet av Miller ble tatt. Han innrømmer at han var livredd og at han ble beskyttet fra det øyeblikket han gikk ut av det pansrede kjøretøyet som brakte ham dit.

Midt i kaoset traff han på fotograf Luis Sinco fra Los Angeles Times. Han tok et bilde idet Miller tente seg en røyk, og resten er det som heter historie.

«I was never so happy in all my life to take that handset away from my head,» Miller said. «I lit up a f... cigarette.»

31. Ekspert fra Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) har i en e-post til forfatteren bekreftet at det dreier seg om fosforgranater.

Dagen etter kom sersjanten bort til ham og lirte av seg: «Would you believe you're the most famous f... Marine in the Marine Corps right now? Believe it or not, your ugly mug just went all over the U.S.» (ibid.).

PR-avdelingen ville ta ham ut av kamp etter dette for ikke å risikere noe med sin nye posterboy, men Miller insisterte på å bli med sine kamerater. Han fikk fanbrev fra hele USA og mange sendte ham sigaretter.

Han vil helst glemme de påfølgende dagene, inkludert tapet av sin beste kamerat Demarkus Brown. Han likte seg ikke i krigen og lengtet hjem.

Det som tok mest på var tanken på å drepe andre mennesker. Han tenker tilbake og uttaler:

«(...) peer through the scope and squeeze the trigger to launch a bullet, not at a target, not at a distant white truck, but at another human being. (...) It's one thing to be shot at, and you shoot a couple rounds back, just trying to suppress somebody else. (...) It's another thing when you see a human being shooting a round at you, knowing that you're shooting back with the intent to kill them. You're looking through a scope at somebody. It's totally different. You can make out a guy's eyes.» (ibid.)

Som så mange av sine medsoldater tok Miller med seg traumatiske synsinntrykk og opplevelser i bagasjen hjem uten å få dem bearbeidet. Han ignorerte tidlige varsler om at noe var galt, som da han så ut av vinduet og så scener fra krigen på netthinnen. Han så til siden og prøvde å glemme, inntil dagen da det klikket for ham og han gikk løs på sin medsoldat som plystret. Han var ingen helt lenger, bare en vanlig gutt med store emosjonelle problemer.

Den 10.11.2005, på sin 23 årsdag og nøyaktig ett år etter at det famøse bildet ble tatt, fikk han avskjed etter plystre-hendelsen, en hendelse han ikke husker noen ting fra. Hans militære karriere var over, og han kunne se langt etter college, forsikring og hus som han var forespeilet.

Han er en blek skygge av seg selv og har mistet kontakt med den glade gutten familien én gang kjente. Bestemoren husker fortsatt den siste telefonsamtalen med Blake før han dro inn i Falluja. Mildred Childers siterer samtalen fra sin egen hukommelse: «How can people go to church and be a Christian and kill people in Iraq?» (ibid.).

Miller sammenligner sin situasjon med bestefarens: «There's a lot of Vietnam vets ... they don't heal until 30, 40 years down the road,» Miller said. «People bottle it up, become angry, easily temperamental, and hell, before you know it, these are the people who are snapping on you.»

Kona Jessica minnes første gang hun så bildet av Marlboro Man, lettelsen over at han var i live, men fortvilelsen over hvor sliten han så ut.

«Some people thought it was sexy, and we thought, 'Oh, my God, he's in the middle of a war, close to death.' We just couldn't understand how some people could look at it like that (...) But I guess for some people it was glory, like patriotism» (ibid.).

Hun ser på sin mann og sier:

«But when it comes out and there's actually a personality behind that picture, and that personality, he has to deal with all the war, and all he's done, people don't want to know how hard it actually is», sa hun stille til journalisten.

«This is the dark side of the reality of war. ... People don't want to know the Marlboro Man has PTSD» (ibid.).

Forholdet mellom ikonisering og nyhetstekster i VG

Historien om «The Marlboro Man» nådde aldri VGs spalter. Historien om Pat Tillmann dukket aldri opp i papirutgaven, men VG Nett hadde en nyhetssak om at han var skutt i «friendly fire» da saken ble kjent i amerikanske medier i mai 2005 (VG Nett 29.5.2005). I forbindelse med høringene i Kongressen våren 2007 trykte VG NTBs meldinger fra høringene, der det refereres til at USAs militære myndigheter ble beskyldt for å lyve for å kunne skape en heltehistorie om hans død (VG Nett 25.4.2007).

Historien om Jessica Lynch fikk derimot en prominent plass i VGs dekning under felttoget. VGs dekning illustrerer på en slående måte hvordan ikonisering og heltedyrkelse fortrenger bildet av krigens «sanne ansikt».

VGs papirutgave kom med to utgaver 2.4.2003, den dagen Jessica Lynch historien ble «breaking news». Førsteutgaven hadde et to siders oppslag under tittelen «Hele familien hans ble UTSLETTET». Saken er skrevet av VGs London-korrespondent Tore Johansen. Bildet er en sjelden nærgå-

ende dokumentasjon av krigens sivile ofre. Ingressen viser fortvilelsen og raseriet til Kazem Mohammed som mistet hele sin familie. Kazem strekker hendene i været mens en åpen kiste med to av hans døde barn ligger synlig. I et tilstøtende bilde ser vi liket av Kazems kone og minste barn med smokk i munnen. Fortvilelsen i Kazems kroppsspråk underbygges av hans anklager som utgjør inngangen på brødteksten: «Gud vil ta hevn over Amerika, gråter Kazem». Med Reuters som kilde slås det fast at bombene fra et amerikansk fly drepte Kazems seks barn, hans mor og far og tre av hans brødre. Familien skal i ifølge artikkelen ha vært på flukt fra kampene i Nasiryah. Artikkelen er et sjeldent eksempel på det som i et tidligere kapittel har blitt beskrevet som «fredsjournalistikk» fordi det har sivilbefolkningens perspektiv i dekingen. Med henvisning til den britiske avisen The Guardian siteres en britisk offiser som uttaler: «Du skjønner hvorfor irakerne ikke tar imot oss med åpne armer». I en undersak med byline fra VGs USA-korrespondent Jon Magnus utdypes kritikken med henvisning til en annen episode der sivile ble drept: «10 kvinner og barn ligger gravlagt ved riksveg 10 utenfor Karbala i Irak, fordi amerikanske soldater sviktet».

Faksimile fra VG 2. april 2003

Svikten kommer til uttrykk med henvisning til en kaptein Johnson som ifølge Washington Post opprørt gir en melding i sin radio: «Du har akkurat drept en hel familie fordi du ikke skjøt varselskudd».

I VGs andre utgave er det ikke lenger plass til det store bildet av Kazems kone og det lille barneliket med smokk. I mellomtiden har nemlig redningsdåden med Jessica Lynch i hovedrollen blitt «breaking news». Et stort bilde av Jessica med den jublende tittelen «Krigsfangen Jessica (19) FRI» har bokstavelig talt fortrenget historien om Kazems utslettede familie, som nå er redusert til en liten tospalter. VGs USA-korrespondent Roy Freddy Anderson har intervjuet en familie i Jessicas nabolag. Don Nelson og kona Glenda, som er venner med familien Lynch, forteller om sin glede og begeistring som har avløst «(...) fortvilelsen (som) var stor i hjembyen Palestine i West Virginia da Jessica forsvant da krigen så vidt var i gang». Og her kommer desinformasjonen fra den tidligere omtalte pressekonferansen i Central Command inn i VGs spalter: «19-åringen og vennene i 507 vedlikeholdskompani ved Fort Bliss ble tatt til fange av irakiske soldater da de kjørte feil i et veikryss like utenfor byen Nasiryah og havnet i et bakholdsangrep.» Dagen etter (3.4.2003) preger redningsaksjonen også et oppslag over to sider. Jessica ligger på båre svøpt inn i et amerikansk flagg. Her blir røverhistorien fra pressebrifingen gjentatt i detalj. Tittelen på oppslaget er «Jubler for Jessica». Inngangen på artikkelen gjentar desinformasjonen om at hun ble skadet i kamp: «Med skuddsår og brudd i begge ben og en arm ble menig Jessica Lynch (19) befridd i en dramatisk redningsoperasjon fra et sykehus i Nasiryah. Nå jubler hele USA.» Pressetalsmann Jim Wilkinson er (tydelig stolt) sitert fra pressesenteret i Qatar: «Amerika lar aldri sine helter bli igjen. Det har vi aldri gjort, og det vil vi aldri gjøre.» Den iscenesatte «redningsaksjonen» blir beskrevet i detalj i VG: «Redningstyrken bestod av både infanterisoldater, elitesoldater, luftforsvaret og såkalte Navy Seals. – Det var en klassisk aksjon gjort av noen av nasjonens beste krigere som aldri vil forlate sine kamerater hos fienden, sa brigadegeneral Vincent Brooks i Qatar i en kommentar i går.» Under mellomtittelen «Fant 11 lik» fortsetter røverhistorien: «Ifølge Brooks ble det avfyrt noen skudd både på vei inn og ut av sykehuset.» Det blir naturlig nok ikke opplyst at dette var løsskudd avfyrt til ære for kamerateamet. To små bilder bygger opp under heltehistorien i tillegg til det store bildet av Jessica Lynch svøpt

Faksimile fra VGs 2. utgave 2. april 2003

i det amerikanske flagget. Det ene bildet er et uklart bilde av Jessica som bæres ut av helikopteret sett gjennom nattkikkert. Et annet bilde er av den jublende familien med faren, moren og en kusine som ifølge billedteksten var «elleville av glede da de feiret Jessicas befrielse».

Som en slående kontrast til dette helteposet finner vi en enspalter ved siden av oppslaget som åpent spiller på myten om Iraks masseødelegglesvåpen. Tittelen er: «Frykter gassangrep», og spiller tydelig på fiendebildet av Saddam Hussein i ingressen: «Frykten for at Saddam Hussein har planlagt en djevlesk velkomst for de amerikanske invasjonstyrkene har økt dramatisk etter at de gikk inn i 'den røde sonen' i går kveld». Mens vi dagen før så et eksempel på «fredsjournalistikk» med fokuset på krigens sivile ofre, er vi nå tilbake til klassisk krigsjournalistikk med et sterkt dikotomisert vi-dem-perspektiv der Jessica både er en helt og et «verdig» offer. Hennes «hjelpeløse kvinnelighet» kommer til uttrykk ved at hun ligger hjelpeløs på båren berget av sine fryktløse mannlige soldatkamerater. Ved hjelp av fiendebilder og frykt for masseødelegglesvåpen legitimeres angrepet på Bagdad. VG skriver: «I natt sto amerikanske infanterisoldater bare 35

kilometer fra Bagdad. De skal nå være innenfor sonen hvor koalisjonens militære ledelse tror sjansen for kjemiske eller biologiske motangrep øker dramatisk.» Igjen er kilden talsmennene fra pressesenteret i Qatar: «Vi har nå dolken rettet mot hjertet av det irakiske regimet, hevdet en selvsikker brigadegeneral Vincent Brooks ved den amerikanske overkommandoen i Qatar.»

VGs kjønnsblikk på Jessica

Ida Wevling Bergstrøm har i en fordypningsoppgave på Journalistutdanningen i Oslo gjort en kjønnsanalyse av VGs framstilling av Jessica. Brødteksten forteller at foreldrene har grått og bedt, men ikke mistet håpet. Et privat foto over tre spalter viser en vakker og smilende blond pike i sivile klær. Innfelt er et bilde av Jessica i uniform foran det amerikanske flagget. Teksten gjør et poeng av hennes skjønnhet: Unge, vakre Jessica, sjåfør i det militære, er «missing in action». Jessica er inkarnasjonen av uskyld og framstilles gjennom flere koder for feminitet. Hun er i besittelse av en rekke tradisjonelle kvinnelige dyder: Hun er vakker, snill, elsket av mange, og er glad i barn: «Hun ville bli lærer, og elsket barn. Og hun følte så sterkt lidelsen til barna i Irak. Alle ber, alle gråter, og alle håper intenst at Jessica skulle dukke opp». Etter noen dager med harde prøvelser blir da også Jessica reddet av invasjonstyrken. Det ordner seg til slutt for den vakre landsens jenta fordi de barske mennene kommer og redder henne. Bergstrøm stiller spørsmålet: «Ville denne (...) forsvinningen blitt slått opp i en norsk riksavis dersom ikke Lynch var ung og pen? Dersom hun var svart, dårlig likt eller hadde en mer stereotypisk maskulin motivasjon for å la seg verve?» (Bergstrøm 2004:17).

Dette får vi delvis svar på ved å vende tilbake til Susan Faludi. Hun framhever det Jessica selv prøvde å fram hver gang hun snakket offentlig. Jessica gjentok gang etter gang at den virkelige heltinnen var Lori Piestewa, som ofret sin egen sikkerhet og døde mens hun brakte Jessica i sikkerhet da konvoien hennes forlot henne. Jessica beskrev hvordan Lori viste en ro i en farlig situasjon som også virket beroligende på henne. Men bortsett fra magasinet Rolling Stone var det ingen som gjenga Jessicas hyllest til sin døde redningskvinne: «The media, though, had little interest in the story

of the Native American woman who had protected her sister in arms» (Faludi 2006:185).

Etterpåklokskap

Det hører med til dette bildet at VG et halvt år senere korrigerste bildet ved å trykke en artikkel om den konstruerte historien under tittelen «USA løy om Jessica-dramaet» (VG 8.11.2003). For meg er det prinsipielt interessant at VG, mens krigen var i sin innledende fase, «lot seg lure» av desinformasjonen som bidro til at de endret sin andre utgave og erstattet en kritisk artikkel der de sivile ofrene var i fokus, med røverhistorien om Jessica Lynch. Dette viser med all tydelighet at desinformasjonskampanjen fungerte etter hensikten. Nyhetsjournalistikkens lyskjegle flyttet seg fra et realistisk og rystende bilde av krigens konsekvenser til en avledningsmanøver som konstruerte en «positiv» nyhet, egnet til å legitimere invasjonen. Da jeg spurte Alf Bjarne Johnsen om en kommentar til avisens prioritering om å trykke Jessica Lynch i sin andre utgave, svarte han:

– Jeg mener fortsatt at historien om Lynch slik den blir fortalt var en nyhets-historie som var umulig, utenkelig, og galt å forbigå på alle mulige måter. Det har i ettertid vist seg at den skulle blitt fortalt på en helt annen måte. Disse sidevurderingene er alltid vanskelige.

– Hvordan føles det i ettertid å bli lurt?

– Det er jævlig surt, men ut ifra den informasjonen vi hadde på det tidspunktet, er jeg brennsikker på at jeg ville gjort det samme om igjen, ut ifra den informasjonen som forelå da. Men da er det viktig å ta de fire stegene tilbake og skrive historien om hvordan man ble lurt. Vi hadde to sider noen måneder senere som nøstet opp hvordan vi ble lurt.

Død over monsteret!

Mediebildet av jakten på Saddam Hussein og den ydmykende henrettelsen i VG

Da Bagdad falt, gikk Saddam Hussein under jorda og var på flukt i nesten et halvt år. Den 14.12.2003 var det slutt. Paul Bremer innkalte til pressekonferanse på pressesenteret Doha, Qatar og kunne stolt gi den korte beskjeden: «We got him.» Regien var upåklagelig og effekten på pressekorpsset tydelig – objektivitetsidealene ble glemte, og hele horden av pressefolk reiste seg og klappet mens jubelen stod i taket. For å forstå hvordan stemningen i rommet var, må man lese Sigruns Slapgard's bok *Krig og Løgn*. Hun befant seg i begynnelsen av krigen på pressesenteret som NRKs utsendte medarbeider (Slapgard 2004). Scenen i pressesenteret var konstruert av Hollywood-konsulenter som var eksperter på formidling av visuell kommunikasjon. Slapgard gjorde det som reporter og senere i boken klart for publikum hvilken begrensning som ble lagt på journalistenes arbeid. Man var i stor grad avhengig av det som ble servert fra podiet, og det var få muligheter til oppfølgingsspørsmål og etterprøving av informasjonen som ble presentert. Ikke alle journalister er like befriende ærlige om begrensningene i sin egen arbeidssituasjon.

Philip Knightley har i et tankevekkende essay med tittelen «Turning the tanks on the reporter» beskrevet den spesielle atmosfæren med daglig enveiskommunikasjon og ensidig og propagandistisk informasjon fra podiet i pressesenteret. En dag rant det over for Michael Wolff fra magasinet *The New Yorker*. Han ble til slutt lei av å få medierte historier og lite

substansielle fakta. Han reiste seg og spurte general Brooks: «Why are we here? Why should we stay? What's the value of what we're learning at this million-dollar press centre?» (sisert fra Knightley 2003). Han ble umiddelbart utsatt for heftige angrep fra Fox Television og andre «patrioter» i salen. Den høyreorienterte kommentatoren Rush Limbaugh publiserte Wolffs e-postadresse og oppfordret «folket» om å si fra. Wolff mottok 3000 e-poster, de fleste med et hatefullt og til dels truende innhold. En uniformert presseoffiser tok Wolf til side og sa: «This is a fucking war, asshole. No more questions for you» (ibid.). Knightley observerer at Wolff med dette skjønnte at det ikke var tilfeldig at han var på et Hollywood-konstruert senter. Journalistene var også tiltenkt en «rolle» i denne «forestillingen»: «Wolff realised that the press conferences were not for the benefit of correspondents. The correspondents were extras in a piece of theatre» (ibid.).

Arrestasjonen av Saddam Hussein

Da Saddam Hussein ble tatt utenfor sin hjemby Tikrit etter måneder på flukt, var vi vitne til en ny mediebegivenhet. Hvor velregissert den var, vet vi fortsatt ikke det fulle omfanget av. Nicholas Mirzoeff skriver i boken *Watching Babylon* at det gikk rykter blant journalistene at det var kurdere som fanget Saddam Hussein, men at de som en gest overrakte ham til de amerikanske styrkene som kunne lage sin egen dramaturgi av mediebegivenheten (Mirzoeff 2005:89). Som i alle situasjoner der det er usikkerhet, florerer det konspirasjonsteorier og rykter. Internett er full av bloggere og kritiske nettsteder som har ulike teorier. Det er umulig for meg å si hva som er spekulasjoner, oppdiktete historier eller fakta, enten de kommer fra offisielle amerikanske kilder eller andre. Jeg refererer her noen av teoriene og ryktene for å synliggjøre omfanget av problemet. Noen sier han må ha blitt arrestert allerede på sommeren siden det er dadler på treet der han ble tatt. Det viser at bildet må ha blitt tatt før dadlene ble høstet, og i desember er det ikke dadler på trærne i dette området. Andre sier at Saddam Hussein gjorde en avtale med amerikanerne om å sørge for at det var lite motstand da Bagdad ble tatt, og at han ble fraktet til Hviterussland, mens det var en

av hans dobbeltgjengere som ble tatt, stilt for retten og henrettet. Noen av dem som støtter denne teorien, peker på at skjegget umulig kunne ha blitt så langt i løpet av et halvt år. Noen prøver med fotografier å bevise at tennene til den påståtte Saddam er mye dårligere enn de bildet av den virkelige Saddam viser, osv. (Quinn 2006). Jeg har ingen grunn til å tro på disse teoriene eller for den saks skyld blankt avvise dem.

Kanskje sannheten ligger et sted midt imellom. Det er mange ting rundt det påståtte gjemmestedet (hullet i bakken) og den ydmykende behandlingen han ble utsatt for, som peker i retning en mediert begivenhet. Saddam Husseins advokat Kaleel Dolami sa i et intervju med ABC News at hans klient hadde fortalt at han ble arrestert i huset til en venn, og at han der hadde blitt dopet og plassert i hullet i bakken etterpå. Her er deler av intervjuet slik det står gjengitt på den amerikanske tv-stasjonens hjemmeside:

He was arrested at a friend's home when he was praying. He was not inside the hole. The owner told the Americans he was there. He was drugged. He was beaten the first two days by a translator and an American soldier when he was arrested. They beat him in the face, they broke his leg, they whipped him. His left leg was broken by the people that arrested him. The president has no recollection of being in the hole. He thinks they put him in the hole. When you see the pictures of the doctor examining his cheeks it was because of the beating of the face.³²

Uansett hvilken målestokk man tillegger det, var hele forløpet fra arrestasjon, rettssak og henrettelse en forestilling som ikke er en rettsstat verdig. Arabiske medier har vært fulle av slike historier, men det er vanskelig å etterprøve dem fordi historiene ofte er dårlig kildebelagt. Mange mener at fotoseansen bærer preg av å være en arrangert hendelse. Det kritiske nettstedet www.globalresearch.ca har gått gjennom bildene og opplegget, og knytter dette til Rendon Groups kontrakt med CIA for å underminere makten til Saddam Hussein (se kapittel 1):

The reported circumstances and photographic evidence of his arrest in a dirt hole, unshaven with thousands of crisp \$ 100 banknotes and two AK 47s and

32. <http://abcnews.go.com/International/LegalCenter/story?id=856459&page=1>

a pistol on his side, have all the ingredients of a carefully planned media scam. The hole described in media reports as a «spider hole» (...)

Following the raid by Fourth Infantry Division, the soldiers were sworn to secrecy by their commanding officer Colonel James Hickley: «Ok? Again, nobody mentions anything. Got it?» Following this instruction, the soldiers were described by CNN as «a little bit dazed and confused» as what actually happened (CNN, Wolf Blitzer Report 17. desember 2003, sitert fra Chossudovsky 2003).

Uansett hva som var de faktiske omstendighetene rundt arrestasjonen, så kjøpte ikke arabiske medier historien. Flere aviser og nyhetsstasjoner avviste saken som en arrangert hendelse.

Den jordanske avisen *Al-Ra'y* minnet sine lesere om at på grunn av alle løgnene mediene var blitt foret med fra første stund i krigen i Irak, så var det den grunn til å stole på denne framstillingen heller:

They might be telling the truth or they might be lying. They have accustomed us to believe they are lying. Perhaps the issue of the weapons of mass destruction represents their biggest lie and we still remember the story about taking control over Umm Casar six times.

We don't know how Saddam was captured. Was he captured after some sort of gas was put into the hole to drug him? We do not know when he was captured and when it was decided to announce the capture at the appropriate time. What the coalition said would be true or false, and we are inclined to believe it was false, based on precedence.

They filmed the prisoner for many hours after putting him in certain situations and positions, and then they chose a few seconds of the videotape that suited their aims and the impressions they wanted to leave among the public. They wanted to humiliate every Arab by insulting an Arab leader as head of a major Arab country who once headed the Arab summit conference (Al-Ra'y 17.12. 2003 oversatt fra arabisk og gjengitt i Chossudovsky 2003).

Også denne kommentaren viser til at dette uansett er et brudd på Genève-konvensjonen. Arabiske kommentatorer viser altså til at de ikke tror på

den offisielle forklaringen, at presedens er skapt for at de ikke bør tro på det, og at dette uansett vil bli oppfattet som en ydmykelse av alle i den arabiske verden.

Fiendebilder og ydmykelse

Det må ikke herske tvil om at Saddam Hussein var en brutal og totalitær leder som på mange måter fikk smake sin egen medisin. Han hadde personlig «blod på hendene» og ansvaret for tusenvis av menneskers død. Siden den uttalte hensikten med okkupasjonsmaktens militære nærvær var å innføre demokrati i Irak, hadde Saddam Hussein som alle andre krav på en verdig og skikkelig behandling som et individuelt rettssubjekt. Jeg har tidligere i denne boken vært innom fiendebildenes betydning i propaganda. Hvis vi ser tilbake på hvordan fiendebildene av Saddam Hussein spilte en viktig rolle i opptakten til Golfkrigen i 1991 og invasjonen i 2003, kan det reises spørsmål ved om det er en sammenheng mellom fiendebildene av Saddam Hussein slik de ble manet fram i opptakten av disse krigene, og medienes aksept for at han nå etter arrestasjonen ble behandlet på en måte som neppe var i samsvar med Genèvekonvensjonen. «Hitler» fortjente ikke noen skikkelig behandling. «Bøllen fra Bagdad» fikk som fortjent.

VGs dekning av arrestasjonen

Dagen etter arrestasjonen prydet en sliten Saddam Hussein hele forsiden av VG med overskriften «Jeg angrer ingenting». Avisen hadde en massiv dekning, og avisen denne dagen var dominert av arrestasjonen. Lederen 15.12.2003 med tittelen «Slutt for Saddam» hadde dommen klar: «Mannen er utvilsomt skyldig i krigsforbrytelser, terrorisme, folkemord og en brutal undertrykkelse av sitt eget folk. Det kommer knapt til å overraske noen om han blir dømt til døden. Men observatører fra det internasjonale samfunn må være til stede og se til at han får den rettferdige rettergang hans eget regime konsekvent nektet de mange forfulgte.»

VG advarer leserne om at det kan være manipulasjoner inne i bildet. Rettsprosessen og den påfølgende henrettelsen skulle ikke komme til å

bli innenfor den verdige rammen VG her ønsket seg. De første femten sidene av avisen denne dagen var viet arrestasjonen. Det var også radio og tv-sidene lenger ut i avisen, der det gjøres et poeng av at TV 2 stanset sine sendinger, mens NRK valgte å kjøre ferdig sendingen fra verdenscupen på ski i Davos. Anders Giæver har en besk kommentar i sakens anledning der NRK kritiseres for ikke å kjenne sin besøkelsestid.

VG dekket alle sider ved jakten på og arrestasjonen av Saddam Hussein. Det første nyhetsoppslaget viste til spontane gledesscener i Bagdad, og det vises til at scenene utspant seg på «Fardu-plassen i det sentrale Bagdad, stedet hvor statuen ble veltet direkte på TV». Det var en hendelse som ble oppfattet som en regissert mediebegivenhet, og som ble mye diskutert på mange nettsteder. Men denne debatten opplyste ikke VG sine lesere om. Det påfølgende oppslaget hadde den betegnende tittelen «Skitten, medtatt og YDMYKET». Det skal sies til VGs fordel at de ikke grafset like mye i de ydmykende detaljene som de britiske og amerikanske tabloidene. Men det kan stilles spørsmål om massiviteten i dekningen i seg selv bidro til ydmykelsen. Hovedoppslaget var ledsaget av tre bilder som også verserte i fjernsynssendingene. En person med hansker på hendene graver i håret (på jakt etter lus?) og stikker en pinne inn i halsen. Saddam ser forskremt ut, og assosiasjonene går til et fanget dyr: De engelske tabloidene tar den helt ut: The Daily Mail har det samme bildet som VG på forsiden, med tittelen «Like a rat in the hole». En annen av tabloidene spiller på «The beauty and the beast» ved å ha delt forside med en av sine puppedamer på den ene siden og Saddam på den andre. Ydmykelsen og fornedrelsen av Saddam som person ble en del av den tabloide estetikken.

Fiendebilder

VG finner i et av oppslagene sine tilbake til de gamle fiendebildene fra Golfkrigen: «Ligner på Hitler». Et av PSYOPS-tiltakene etter invasjonen var bruken av en kortstokk der de mest ettersøkte irakiske lederne utgjør velkjente figurer fra kortstokken, som «kløver knekt» og «spares». En slik metaforisk bruk av kortstokken åpner for mange språklige virkemidler som «trumf», «svarteper» og «stikk». Kortstokken blir stadig mindre etter som nye ledere blir tatt. Dette er et effektivt virkemiddel for å understreke

amerikanernes suksess. Dette er i tillegg en visuell effekt som skaper konnotasjoner til et spill der amerikanerne har kontrollen og regien. Samme dag bruker VG hele kortstokken som illustrasjon under tittelen: «Nå starter jakten på kløverkongen». Ingressen lyder slik: «Visepresident Izzat Ibrahim al-Douri seiler opp som joker og nytt ess i kortstokken USA har brukt som symbol på de 55 mest ettersøkte irakerne fra Saddams skrekkregime. 13 løse kort er igjen.» Den britiske historikeren Philip Taylor er ekspert på PSYOPS-operasjoner og vurderer kortstokkens plass i mediebildet som en viktig PSYOPS-operasjon under invasjonen. Nok en gang ser vi at mediene biter på agnet som PR-strategene i mediekampanjen om opinionen kaster til dem.

It is no coincidence that the American special forces command which deals with PSYOPS is also responsible for Civil Affairs, and it was this element of the «hearts and minds» campaign (...) that now came to the fore as the humanitarian mission to rebuild Iraq became an essential strand of the propaganda war. Leaflets were produced urging the looting that took place to stop and the now infamous pack of cards was issued identifying the names and faces of America's «Most Wanted» list of 55 members of the regime. The ace of spades was Saddam himself and, although his personal destiny remained a mystery, his statues were pulled down and his murals defaced. Regime change had been achieved, law and order were gradually restored and the first steps were made towards convincing the Arab world and Iraqi people that this had indeed been a war of liberation from tyranny and not an exercise in neo-colonialism (Taylor 2005).

Da jeg spurte Alf Bjarne Johnsen i VG om hans vurdering av kortstokken, svarte han:

– Det var jo et genialt grep. Den ble jo mindre genial etter hvert. Den kunne like gjerne vært funnet opp i en redaksjon. Det er et visuelt journalistisk grep til disposisjon. At det i dette tilfellet ble gjort fra Pentagons side og ikke fra en redaksjon er en tilfeldighet. Det kunne like gjerne blitt funnet opp av New York Post. Man kunne gjort det i en britisk tabloidavis, man kunne gjort det i VG. Men samtidig ble det en byrde å bære etter hvert. Det viste seg at det tok tid, og man

måtte ut med en del ubekreftede rykter for å vise progresjon. Jeg føler at kortstokken ble en slags tvangstrøye for amerikanerne også. De måtte bevise fremgang.

På det tidspunktet Saddam ble tatt, var okkupasjonen allerede i ferd med å bli et antiklimaks. Ødeleggelsen og plyndringen av historiske skatter fra Bagdad museum og Nasjonalbiblioteket der uerstattelige kulturelle skatter var tapt for alltid, var dårlig reklame for en invasjon som skulle bringe «sivilisasjon» og demokrati til Irak. Det gjorde ikke saken bedre at Donald Rumsfeld og Dick Cheney ikke syntes det var noe å bråke med at noen vaser var gått tapt. Mens oljedepartementet ble godt bevoktet av amerikanske soldater, fikk mobben herje fritt blant kulturskattene. Det hører med til historien at soldater og befal var blant plyndrerne på jakt etter suvenirer som de kanskje kunne tjene en slant på (Mirzoeff 2005:82–83). På en Pentagon-brifing i september 2003 ble det innrømmet at mellom 10 000 og 14 000 gjenstander manglet. Utover høsten var det åpenbart for alle at man trengte en god historie som kunne muntre opp en stadig mer krigstrett opinion som bekymret talte det økende antall hjemsendte «bodybags».

Videobildene av Saddam Hussein etter arresten var bilder av en ydmyket og fornedret mann. Overgangen fra en eneherkende diktator til en ydmyket, skjeggete og halvnaken mann er slående. Ved å presentere Saddam Hussein i denne posituren snarere enn i en normal arrestasjonsscene, brøt amerikanerne antagelig Genèvekonvensjonen, som forbyr ydmykende avfotografering av arrestanter. Dette åpenbare forsøket på å ydmyke ham vakte reaksjoner i hele den arabiske verden. Amerikanske kommentatorer var mer opptatt av at denne «triumfen» antagelig sikret gjenvalget for George W. Bush (ibid.:89).

Den tyske forskeren Evelyn Lindner har i boken *Making Enemies. Humiliation and International Conflict* beskrevet hvor viktig ydmykelsen som herskerteknikk er i stormakters maktutøvelse. Gjennom historiske eksempler som holocaust og andre folkemord viser hun at fiendebilder fungerer som legitimering av fysiske overgrep og folkemord. De er ikke-mennesker som blir utsatt for dette, og derfor kan vi fysisk få oss til å gjennomføre handlingen. Ydmykelsen forsterker krenkelsen og gjør den til et kollektivt minne. Selv om jødene har vært utsatt for holocaust, hindrer det likevel ikke staten Israel å bruke ydmykelsen som metode mot palestinerne (ende-

løse køer ved checkpoints, bevisste krenkelser av palestinske kulturminner, eiendommer konfiskert, olivenlunder ødelagt, etc.). Lindner sammenligner dette med andre typer overgrep som mishandling og seksuelt misbruk av barn o.l., hvor den som har blitt utsatt for overgrep, selv står i fare for å bli overgriper fordi man ser overgriperen som rollemodell for «naturlig adferd». En annen skadelig effekt av ydmykelsen er at skadevirkningen blir sittende lenger enn de fysiske skadene av en «enkel» mishandling. Ydmykheten rammer din identitet og kollektive selvfølelse og fører til selvforakt og/eller hat mot dem som utsetter deg for krenkelsen. Dette vanskeliggjør konfliktløsning etter krenkelsen. Når Saddam Hussein blir ydmykhet i den globale offentligheten, fører dette ikke til at man gjør situasjonen enklere for okkupasjonsmakten. For det første fører det til ufortjent sympati med en mann som selv er en overgriper. Hva som er verre, er at muslimer og arabere føler dette som en krenkelse av dem: De setter dette inn i en historisk kontekst og er meget bevisst sin historie. Robert Fisk er en journalist som bruker historien helt bevisst i sin kritiske journalistikk fra regionen. Siden han kjenner språket og kulturen så godt, og bor blant arabere, vet han at den historiske referanserammen er sterk blant muslimer. Når kulturskatter plyndres etter invasjonen våren 2003, blir referanserammen raskt den britiske kolonialismens fornedrelse og krenkelse på begynnelsen av 1900-tallet (Fisk 2005). Et av paradoksene ved ydmykelsen er at den sympati mange irakere utvilsomt hadde med invasjonens mål om å fjerne Saddam Hussein, vendes til det motsatte når Saddam Hussein som iraker (forhatt riktignok, men dog iraker) blir ydmyket. Det oppfattes som om okkupasjonsmakten ydmyker dem kollektivt ved å tillate ødeleggelser av nasjonale helligdommer som Babylon, og ved å ikke gi irakiske firmaer kontrakter og roller i gjenoppbyggingen av landet. Okkupasjonsmakten med Paul Bremer i spissen hadde ingen plan for okkupasjonen annet en et naivt håp om at sjokkterapien skulle virke. Hans mandat kom fra kretsen rundt George W. Bush som hadde klokkertro på at sjokkinnføring av kapitalistisk markedskonometri skulle klare biffen (Klein 2007). De hadde ikke kurset seg selv eller sine okkupanter i kulturhistorie, konfliktløsning etc. Derfor tok de heller ikke inn det klare budskapet selv fra irakere som støttet dem: «Takk for at dere kom og fjernet Saddam Hussein, men nå vil vi faktisk at dere skal dra igjen så raskt som mulig så vi kan bli herre i eget hus.» En av de langsiktige

skadene og ved å frata dem verdighet gjennom mishandling som i Abu Ghraib og den umenneskelige fangebehandlingen ved Guantanamo Bay, er at respekten for menneskerettighetene blir undergravd. Robin Andersen viser i boken *A Century of Media. A Century of War* hvordan den digitale medieteknologien raskt sprer ydmykelsen til et globalt publikum. Det har den fordelen at overgrepene blir kjent, men fornedrelsen øyeblikkelig også blir presentert for et globalt publikum. Torturen med seksuelle overtoner, umenneskeliggjøringen ved at fangene må posere som hunder i lenker mens overgriperne smiler til kamera i triumf gjør noe med oss i Vesten. Ikke minst gjør det noe med den muslimske kulturen der tilleggsbelastningen er tabuer rundt visualisering av nakenhet og seksualitet. Andersen refererer anonyme kilder i Den internasjonale Røde Kors-komiteen (ICRC) som hevdet at mellom 70 og 90 prosent av dem som ble utsatt for denne behandlingen, var uskyldige mennesker som var på feil sted til feil tid. Andersen viser til et intervju med en av disse fangene som er identifisert i et intervju i New York Times. På bildet står han naken med hette over hodet. Lynndie England som er en av de få som faktisk har fått en dom for mishandlingen, står ved siden av med et grotesk flir og sigaretten hengende i munnviken. Hun peker på kjønnsorganet med geværet sitt. Dette er fange nr. 13077, sjia-muslimen Hayder Sabbar Abd. Han hadde tjenestegjort 18 år i den irakiske hæren. Han ble arrestert ved en veisperring og via mange omveier ført til Abu Ghraib. Han ble aldri avhørt eller presentert for en tiltale. Han beskriver til journalist Ian Fisher hvordan han sammen med seks fanger ble mishandlet den kvelden bildet ble tatt. Han fikk kjeven knust og har fått varige men. Så var det den seksuelle ydmykelsen. Han beskriver sine medfanger som alle, som han selv, var på feil sted til feil tid da de ble tatt: «The truth is we were never terrorists. We were not insurgents. We were just ordinary people» (Andersen 2006:268).

Robin Andersen bringer inn manglende bearbeiding av traumene fra Vietnamkrigen for å forstå medienes problemer med å takle den stadig mer upopulære okkupasjonen av Irak. Amerikanske medier går sjelden inn på hva Vietnamkrigen har betydd for det amerikanske samfunnet. Nederlaget er ifølge Andersen et ubearbeidet traume.

Den 12.8. 2005 ble filmen «Winter Soldier» vist på Walter Reade Theater i Lincoln Center. Rett før hadde Bush-administrasjonen trosset en rettsordre

om å frigi flere bilder fra Abu Ghraib. Her på lerretet denne kvelden ble det vist bilder som til forveksling lignet på Abu Ghraib-bildene. En ung mann står triumferende over et «trofe», en vietnamesisk sivilist som kunne inngå i den makabre statistikken over «død Vietcong». Filmen hadde blitt laget under Vietnamkrigen i Detroit i perioden 31.1. til 2.2 1971. Filmen består stort sett av intervjuer med amerikanske soldater som gråtende bekjenner sine overgrep mot vietnamesere. På traileren til filmen stod det: «Don't ever let your government do this to you» (Andersen 2006:287). Filmen var laget av Vietnam-veteraner som hadde blitt krigsmotstandere etter sine erfaringer. De ville bearbeide sine egne sorger og traumer over det de hadde vært med på og flytte ansvaret over på regjeringen som hadde brakt dem i denne situasjonen. Filmen er en godt bevart hemmelighet i amerikansk offentlighet fordi fjernsynsstasjonene ikke ville publisere den. De intervjuede soldatene i «Winter Soldier» ser ut til å snakke til seg selv like mye som til kamera. De trekker linjene fra kadaverdisiplinen i «bootcamp»-drillingen, kampopene: «kill, kill, kill», kombinert med propagandaen med vietnameserne som «gooks» «commies» og andre kollektive fiendebilledformer som reduserte dem til ikke-mennesker. Lokale offiserer kalte de daglige patruljene «hunting», og slik ble dyremetaforer en del av den voldskulturen som omga dem. Gjennom alle vitnemålene fra mange forskjellige steder ble det klart at My Lai-massakren, som faktisk havnet for retten og førte til dom, bare var toppen av et isfjell.

Den filmkvelden ble en møteplass mellom Vietnam-veteranen som laget filmen og unge traumatiserte amerikanere fra Irak-krigen som hadde sine ferske krigshistorier. Begge parter var enige om de slående parallellene (Andersen 2006:290).

En mor til en soldat var til stede denne kvelden og fortalte om sønnen som var på sitt tredje opphold i Irak. Hun var opptatt av at politikerne måtte ta ansvar. Sønnen skjønte i det øyeblikket han kom til Irak at krigen var meningsløs og feil, men han måtte fullføre ellers ventet et fengselsopphold. Hun fortalte om en sønn som går med en konstant redsel og er en evig kilde til mulige drap på uskyldige. Men sønnen var også et offer:

He knew the war was based on lies as soon as he got to Iraq. He doesn't know who the enemy is. He shoots anybody who looks like they might be an enemy. It's

me or them, he says. Our administration has turned our soldiers into terrorists, but I don't blame them. They must stay alive. I blame the administration; it is a consequence of the invasion. It's chaos there. We must get our troops out. They were sent on a lie and the war is creating terrorism and an unsafe world for our children and grandchildren (ibid.:291).

Også en annen mor gjør livet surt for George W. Bush. Cindy Sheehan reiste etter presidenten uansett hvor han oppholdt seg, enten det var til ranchen i Texas eller utenfor Det hvite hus. Der holdt hun sin permanente en-kvinnes-demonstrasjon. Hun har mistet sin sønn i Irak og hadde bare ett ønske, at presidenten skal møte henne ansikt til ansikt. Hvis han mente at Irak-krigen var slik en god sak, ville han da vurdert å sende sine døtre dit? Men presidenten ville ikke møte henne, eller andre krigsmotstandere, eller for den saks skyld de etterlatte etter falne soldater og deres familier. Han var ikke i mange begravelser til falne soldater eller andre situasjoner der han kan møte ofrenes smerte på nært hold. Spaltisten Maureen Dowd i New York Times har kalt presidenten «gutten i boblen» som skjermet seg fra krigens brutale realiteter.

Robin Andersen ser en forskjell mellom denne situasjonen og situasjonen som rådet under Vietnamkrigen. I en tilsvarende situasjon under Vietnamkrigen hadde oppslutningen om Vietnamkrigen nådd et lavmål på 34 prosent. President Lyndon B. Johnson tok konsekvensen og tok ikke gjenvalg. Meningsmålingene da Bush stilte til gjenvalg viste en oppslutning om krigen som var nede i 32 prosent, men Bush klynget seg til makten. Han stilte mot en Vietnam-veteran som på linje med soldatene i *Winter Soldier* kom ut av krigen som krigsmotstandere. Noen av vitnemålene fra *Winter Soldier* havnet under høringen i Kongressen under Congressional Record i april 1971, der den unge John Kerry gir sitt bidrag. Dette tegnet på svakhet blir brukt av veteran-organisasjonen Swift Boat Veterans for Truth, som framstiller Kerry som en slags forræder med denne selvkritiske holdningen. Den konflikten holder mediene i live med mye støy. Kerrys faktiske budskap fra krigen og parallellene til dagens Irak-krig var de derimot ikke interessert i. Andersen gjør en viktig observasjon; mediekampanjen mot Kelly var også en kampanje mot å dissentere i krig:

The animosity toward John Kerry was a consequence of his opposition to the war he fought, not the way he fought it. Counter-branding a U.S. senator as unpatriotic, especially one who earned combat medals, was an attempt to cast negative aura around the idea of opposition itself. As the number of American troops being killed in the permanent War on Terror was beginning to escalate, the rhetoric of fear was losing its persuasive force. What was known was becoming far more frightening than the unknown, and opposition to the war in Iraq was building. But the political culture of the twenty-first century, the debate about the war in Iraq was displaced, and emerged in the contended memories of Vietnam (ibid.:292).

Mediebildet og den offentlige samtalen i mediene om disse historiske forholdene er ifølge Andersen av en slik karakter at dette ble brukt mot Kelly, som tapte valget. Det faktum at USA tapte Vietnamkrigen og at Kelly som kritiker av krigen burde roses for sitt mot for den gangen å gå mot strømmen, var ikke noe poeng han kunne høste popularitet på. President George W. Bush, som med tvilsomme metoder kom seg unna Vietnamkrigen, framstår som mer patriotisk fordi han forsvarte og videreførte den amerikanske militaristiske arven med velprøvd patriotisk retorikk.

William Calley, som var den eneste som ble dømt for My Lai-massakren, ba høsten 2009 i en tale i Columbus, Georgia om unnskyldning for sin medvirkning i massakren. For dette fikk han ros av New York Times på lederplass (NYT 28.08.2009). Bloggeren Robert Parry skriver i et essay at mediene kunne ha gjort mer nytte for seg hvis de tør vise mot og er tydelige mens overgrepene skjer, og ikke førti år senere. Det er nemlig ikke karrierefremmende verken i mediene eller det militære å utfordre det sittende regime gjennom å protestere mot at uskyldige mennesker blir offer for krig. Perry viser med henvisning til Colin Powell at det motsatte er tilfelle. Powell, som selv deltok i Vietnamkrigen og ble skadet, var også involvert i etterforskningen av My Lai-massakren som en del av den interne granskningen. Mens mange enkeltsoldater gjorde en stor innsats med store personlige belastninger for å avdekke overgrepene, ble Powells rolle å bagatellisere og dekke over. Perry sannsynliggjør at det var karrierefremmende for Powell å være lojal internt i stedet for å slutte seg til Vietnam-motstanderne som senere presidentkandidat Kelly og andre

gjorde. Ved å være lojal steg han i gradene og endte med å spille frontfigur i FNs generalforsamling da han fikk den umulige jobben å begrunne en krig basert på løgner (Parry 2009).

De langsiktige negative virkningene

De langsiktige virkningene av amerikanernes egne problemer med å bearbeide tidligere traumer, kombinert med mangel på respekt for menneskerettighetene, bør ikke undervurderes. Her skjer den langsiktige skaden på flere plan. Selve krenkelsen undergraver menneskerettighetene og FNs regime for å opprettholde en internasjonal rettsorden. Omgåelse og krenkelse av Genèvekonvensjonen, FNs konvensjon mot tortur og FNs menneskerettighetserklæring er ille nok i seg selv. Men det skjer i tillegg overfor mennesker i en region der lokale regimer har bidratt til at menneskerettighetene i utgangspunktet har stått svakt. Vi aner ennå ikke rekkevidden av Bush-administrasjonen som rollemodell for framtidige krenkere av disse rettighetene (når verdens største supermakt kan tillate seg å ta så lett på dette, hvorfor skal vi da respektere menneskerettighetene?).

Det er i dette perspektivet mediedekningen av arrestasjonen av Saddam Hussein må forstås. I stedet for å sette massivt søkelys på slike kritikkverdige forhold bidrar den tabloide kulturen til at vi i stedet fråtser i ydmykelsen. Den britiske tabloiden *The Sun* hadde i denne sammenheng en interessant forbindelse mellom arrestasjonen av Saddam Hussein og denne som et forvarsel på den kommende henrettelsen. I perioden mens han satt fengslet og under rettssaken var det hele tiden små drypp i tabloidene som opprettholdt ydmykelsen. I mai 2005 viste *The Sun* en forside med Saddam i underbuksen med en stor tittel: «Tyrant's in his pants». Et annet bilde inne i avisen viser den tidligere mektige herskeren mens han sover på brisken i cellen. *The Sun*, som nektet å oppgi kilden til bildet, siterte en anonym militær kilde som sa at de ga fra seg bildene for å svekke motstandsbevegelsen. Kilden uttaler følgende: «Saddam is not superman or God, he is just an aging and humble old man. It's important that the people of Iraq see him like that» (Times Network 20.5.2005). Times snakket med eksperter som mente at det kunne ha motsatt effekt, at folk kunne få sympati med

sin tidligere president. Han framhevet at det dessuten var nok en krenkelse av Genèvekonvensjonen:

British military experts pointed out that the photographs, which may or may not be up to one year old, could still be deemed to have contravened Saddam's right as a prisoner and could have violated the Geneva Convention.

West Asian observers said the photographs of the toppled dictator wearing nothing but white underpants risked re-lighting the Arab sense of burning rage over the Iraqi prisoner abuse scandal at Abu Ghraib. Under the Geneva Convention, Iraq's invaders, the US-UK-led alliance, are not allowed to release photographs and details about prisoners of war such as Saddam.

Saddam's status as high profile prisoner of the west, makes the photographs particular sensitive because Arabs might feel the West is poking fun at it.

Western diplomats said the photographs could spark a new wave of violence against the West (ibid.).

Uavhengige eksperter mener altså at resultatet kan bli det stikk motsatte av hva The Sun sine militære kilder mente, nemlig at det skulle avskrekke motstandsbevegelsen. Slik går det når manglende kulturkompetanse ligger til grunn for redaksjonelle beslutninger.

Tabloidene er i denne sammenheng et bindeledd til opinionen. Bildene ble også trykt av New York Post, som har samme eier som The Sun, Rupert Murdoch. Hans viktigste motiv var antagelig å selge aviser, men det hører med til bildet at han var en tilhenger av Irak-krigen og at ingen av hans aviser, i mange ulike land, uttrykte motstand mot krigen.

Henrettelsen som mediebegivenhet

Saddam Hussein ble for første gang vist fram i retten i juli 2004 og ble satt under anklage for 12 forbrytelser, deriblant gassingene av sivile i den kurdiske byen Halabja i 1988. Alle tiltalepunktene ble ikke belyst i retten fordi rettsprosessen ble stanset da domstolen fant at det var grunnlag for å

avsi dødsdom alt etter gjennomgangen av drap på 148 sjia-muslimer i 1982. Dette passet amerikanerne bra siden bevisførselen rundt gassangrepet i Halabja i 1988 antagelig ville dokumentert at gassen kom fra amerikanerne. Mediernes arbeidsforhold under rettssaken var svært dårlig. Det var ingen direkte overføring, og mediene ble avspist med fire minutter lyd og noen få sekunder video. Den manglende åpenheten rundt rettsforhandlingene, drapene på dommere og advokater og det tvilsomme juridiske grunnlaget for domstolen, har fått mange jurister til å stille spørsmål ved rettssikkerheten rundt selve prosessen.

Skepsisen ble ikke mindre da selve henrettelsen skjedde under svært uverdige forhold 30.12.2006.

Rett etter henrettelsen dukket det opp video og fotografier tatt med mobiltelefon. Man hørte støy i bakgrunnen og at det ble ropt slagord. Ifølge en melding fra Reuters samme dag innrømmet irakiske tjenestemenn at utenforstående hadde kommet seg inn og skapt «secterian tension», som det het. (Watson 2007). Ifølge en sikkerhetsrådgiver med navn Muwafaq al-Rubaie hadde en gruppe tatt seg inn for å «drive a wedge between Shi'ites and Sunnis». En annen irakisk talsmann sa at selve henrettelsen faktisk ble utført «by militias and outsiders» (ibid.). Ifølge denne talsmannen hadde de 20 personene som var til stede for å gjennomføre henrettelsen og være vitne til den, blitt skjøvet til side. Amerikanske talsmenn sa at de ikke hadde noe å gjøre med henrettelsen eller videoopptakene. Ifølge denne talsmannen ble Saddam overført til retterstedet av amerikanske soldater som umiddelbart forlot bygningen. Det kan unektelig virke litt påfallende at en mann som hadde blitt overvåket døgnet rundt siden arrestasjonen, ble så lemfeldig behandlet på siste etappe til livets slutt.

Stewe Watson fra den mediekritiske organisasjonen Infowars har gått hendelsesforløpet etter i sømmene. Ifølge hans undersøkelse var det bare to av de tilstedeværende som hadde mobiltelefon. Nestekommanderende ved statsadvokatembetet, Munqui al-Farun, sa at han så to personer med mobiltelefon som tok bilder. Den før omtalte rådgiver Muwafaq al-Rubaie og en annen regjeringsrepresentant. Farun sa videre at han truet med å forlate området hvis ikke filmingen opphørte. Da kunne henrettelsen ha blitt stanset siden loven krevde at en fra påtalemyndighetene var til stede. Skal vi tro disse uttalelsene, var det altså ingen «utenforstående» som tok

bildene. Han sa også at alle som gikk inn i rommet, ble kroppsvistert av amerikanske soldater: «I don't know how they got their mobiles in because the Americans took all our phones – even mine which has no camera» (ibid.). Advokat Ramsey Clark, som leder det New York-baserte «International Action Center» og dessuten var en av Saddam Husseins forsvarsadvokater, sa dette var en bevisst provokasjon fra amerikanernes side for å spille på motsetningene i det irakiske samfunnet. Hverken president Bush eller statsminister Tony Blair kom med uttalelser som distanserte dem fra det uverdige opptrinnet. Bush sa at han ikke hadde sett videoen, og Blair uttalte seg ikke om saken (ibid.).

Derimot var mediene i USA og Storbritannia kritiske til håndteringen. New York Times skrev faktisk en leder som tok avstand fra måten henrettelsen ble gjennomført på:

Saddam Hussein deserves no one's pity. But as anyone who has seen the graphic cellphone video of his hanging can testify, his execution bore little resemblance to dispassionate, state-administered justice. The condemned dictator appeared to have been delivered from United States military custody into the hands of a Shiite lynch mob.

For the Bush administration, which insists it went to war in Iraq to implant democracy and justice, those globally viewed images were a shaming embarrassment. Unfortunately, all Americans will be blamed, while the Iraqi people are now likely to suffer still more. What should have been a symbolic passage out of Iraq's darkest era will instead fuel a grim new era of spiraling sectarian vengeance.

The ugly episode shows why Prime Minister Nuri Kamal al-Maliki is never likely to produce the national unity government that Washington keeps demanding and that Iraq so desperately needs.

VG og henrettelsen

Da jeg spurte Alf Bjarne Johnsen i VG om hans vurdering av lekkasjen av bildene fra henrettelsen svarte han:

– Jeg vil tro at den amerikanske administrasjonen hadde et sterkt behov for å vise dette fram. Det er helt umulig å ha noen oppfatning om hvorvidt dette var

bevisst eller ikke. Men man kan i hvert fall ytre den motforestillingen om at det har vært utrolig viktig for amerikanerne å vise at de har tatt tak i det og følge det opp strafferettslig».

VG hadde 31.12.2006 en leder om henrettelsen der de mente at Saddam Hussein selv var skyld i den situasjonen han var i, men samtidig uttrykte tvil om klokskapen ved handlingen. VG sammenlignet dødsdommene til Ceausescu og Saddam Hussein, og mente at den siste skjedde etter en mer betryggende rettsprosess:

Forskjellen på de to henrettelsene i regi av respektive lands nye myndigheter er likevel stor; Ceausescu ble eksekvert etter en summarisk rettssak, mens Saddam ble ført til galgen etter en lang prosess hvor eks-presidenten – i motsetning til hans egne motstandere gjennom tre blodige tiår – fikk prøve sin sak for domstolen. Han hadde betydelig internasjonal juridisk ekspertise på sin side, deriblant USAs tidligere justisminister Ramsey Clark, og i den grad rettssaken var en 'farse' som Saddam kalte den i hysteriske utbrudd, bidro først og fremst hovedpersonen selv til et slikt inntrykk.

(...)

Vi beklager på ingen måte at Saddams undertrykkende regime er brakt til opphør, men vi slutter oss til kritiske røster som utenriksminister Jonas Gahr Støre (Ap) og tidligere statsminister Kåre Willoch (H), som mener det var feil å henrette den tidligere diktatoren. Både ut fra et humanistisk og menneskerettslig synspunkt, men også ut fra en vurdering av hva som vil tjene Iraks folk og land. Det er begrunnet fare for at hittil moderate krefter vil se Saddams endelikt i galgen som en martyrdød og slutte seg til mer ekstreme grupperinger.

Så lenge Saddam var i live representerte han, selv i fangenskap, et symbol på noe som har holdt den unaturlige geografiske og demografiske konstellasjonen Irak sammen. Som da den føderative staten Jugoslavia gikk i indre oppløsning etter jernneven Titos død, kan det nå bryte ut total borgerkrig i Irak. Å slukke hevntørst er en meget kortvarig tilfredsstillelse» (VG 31.12.2006).

Konklusjon

Under pågripelsen av Saddam Hussein hadde VG en vinkling som på en ukritisk måte gjenga den medierte hendelsen. VG hadde en kjølig distanse der underteksten er at han fikk som fortjent. Lederen etter henrettelsen stiller spørsmål ved klokskapen i handlingen, men kritikken av rettssikkerheten rundt arrestasjon, rettergang og henrettelsen er moderat. Ved å sette en kontrast til henrettelsen av Ceausescu framhever VG at rettssikkerheten til Saddam Hussein ble ivaretatt på en tilfredsstillende måte. VG er dermed ikke på linje med flere juridiske eksperter som var svært kritiske til både rettsprosessen og henrettelsen.

Avsluttende merknader

Høsten 2002 hadde nyhetsmagasinet Newsweek en delt forside med et bilde på hver halvdel, et av president George W. Bush og et av Saddam Hussein – tittelen var «Who will win?» En slik måte å dikotomisere (todele) en komplisert konflikt på er typisk for massemedia, og deres forenkling av kompliserte forhold. I en krigssituasjon innebærer en slik forenkling mange fallgruver. Underforstått i forenklingene er at det finnes «en god» og «en ond» side. «Vår» side representerer det gode og «de andre» eller «fienden» det onde. Her kommer fiendebildene inn. For å rettferdiggjøre en krig må vi ha en klar fiende, og det må begrunnes at krig er nødvendig. Derfor var besittelse av masseødeleggelsesvåpen et sentralt argument for å bygge opp et fiendebilde av Saddam Hussein forut for krigen mot Irak våren 2003. Skal «vi» gå til krig, må «fienden» representere en trussel mot «oss» (i Europa og USA). Irak ligger langt unna og da var det ikke nok at Saddam Hussein var en brutal diktator og trussel mot sine naboer. Masseødeleggelsesvåpen kan sendes av gårde med langtgående raketter eller utplasseres av terrorister, og dette representerer en trussel mot oss. I dette tilfellet hadde USAs president George W. Bush og den britiske statsminister Tony Blair problemer med å overbevise verdensopinionen om eksistensen av disse våpnene – i ettertid er våpnene heller ikke blitt funnet. Både president Bush og særlig statsminister Blair har i etterkant av krigen fått problemer fordi det har blitt stilt velbegrunnede spørsmål om de bevisst overvurderte den militære trusselen

fra Irak. Derfor var fiendebildet om masseødeleggelsesvåpen i dette tilfellet ikke et ubetinget effektivt fiendebilde, særlig i Vest-Europa. Opinionen forble splittet, og splittelsen gjenspeilet seg i mediedekningen. Dette var en viktig forskjell mellom krigen mot Irak i 2003 og den som fant sted i 1991. Under krigen i 1991 ble det rendyrket et fiendebilde av Saddam Hussein som en ny «Hitler», og en komparativ studie av krigsdekningen i flere land viste at det var et nokså ensartet bilde som ble tegnet av krigen i de fleste vestlige land (Nohrstedt og Ottosen 2001). Derfor fungerte mediene den gang som en klarere støttespiller for krigføringen. Fiendebildet hadde en bedre effekt som krigsmobiliserende virkemiddel.

Når den ydmykende henrettelsen av Saddam Hussein også ble en mediebegivenhet, ble et kapittel i dette internasjonale dramaet avsluttet. Men selv om «fienden» var eliminert, var ikke problemet løst. Virkeligheten på bakken i Irak etter invasjonen fram til George W. Bush forlot Det hvite hus var neppe slik at det amerikanske folket hadde følelsen av at det var en seierherre som forlot dem. Slik sett ble han også et gissel for sin egen mediestrategi.

Jeg spurte Alf Bjarne Johnsen i VG om avisen har foretatt oppsummering/evaluering av sin egen Irak-dekning.

– Vi er ikke veldig flinke til det altså, vi burde gjøre det i større grad. Kan ikke huske at vi har satt ut et oppdrag om å etterprøve journalistikken noe mer enn kanskje en innledning på et internt seminar hvor en avdelingsleder eller en av journalistene prøver seg på en oppsummering. Vi trekker inn folk på seminaret som vi har en gang i året på samfunnsavdelingen. Da inviterer vi en person utenfra for å gå kritisk gjennom det vi driver med. Jeg tror nok at journalistikken gjennom de årene jeg har holdt på har endret ekstrem fokus fra å dokumentere den heftigste historien til å bli mer veloverveid journalistikk. Samtidig, jo smartere disse psyops operasjonene blir, jo vanskeligere blir de å gjennomskue på både kort og lang sikt. Og det har ikke jeg noe godt svar på hvordan man skal takle. Men det som er utrolig viktig, spesielt i konflikt og i krig, er at reporteren må være med å dokumentere hvor informasjonen kommer fra. Det er nødvendig for å gjøre det lettere for publikum å etterprøve kildene. Internett er en enorm demokratisering av informasjon, som gjør det lettere for publikum å etterprøve hva journalister holder på med.

Sjekkliste for kritisk rapportering

Jeg har i denne boken vist eksempler på farer og fallgruver. Her er avslutningsvis en liten sjekkliste for å vise noen punkter det kan være fornuftig å ha i bakhodet i en travel nyhetshverdag:

Sjekkliste for kritisk rapportering av krig og konflikter³³

1. Finnes det et folkerettslig grunnlag for aksjonen?
2. Er folkerettstolkningen som politikere og militære aktører støtter seg på, omstridt?
3. Hva er den offisielle stormaktsbegrunnelse for aksjonen (eksempel Russland i Tsjetsjenia og USA i Irak)? Hvordan stemmer den overens med eventuelle FN-vedtak? Sjekk teksten i FN-resolusjonen selv og gjør deg opp en mening.
4. Har du ved siden av de offisielle forklaringer for aksjonen fått med eventuelle fredsinitiativ eller forslag til forhandlingsløsninger?
5. Hva er de krigførende parters egne strategiske interesser i området? Finnes det en «skjult dagsorden»?
6. Hvilke restriksjoner er det på mediernes mulighet til rapportering? På hvilke måter kan disse restriksjonene sies å ha påvirket innholdet i de nyhetstelegrammer og bilder som kommer til redaksjonen?
7. Må journalister som deltar i organiserte opplegg i krigssonen, undertegne en kontrakt som legger begrensninger på rapportering i tekst eller bilder?
8. I den grad det er restriksjoner på journalistenes arbeid, finnes det uavhengige kilder som kan bekrefte den offisielle versjonen av det som har skjedd?
9. Finnes det tegn til at det har vært en informasjonsstrategi fra involverte parter forut for hendelsene? Hva har denne strategien gått ut på?
10. Finnes det tendenser til å «glorifisere teknologi» som reporterne selv mangler den nødvendige forutsetning for å vurdere på et selvstendig grunnlag?

33. Sjekklisten er basert på Ottosen 1994 og Ottosen 2009:89.

11. Har det forekommet kampanjer med elementer av fiendebilder som er egnet til å mobilisere hat eller antipati i opinionen? Er det i så fall dokumentert at det er et saklig grunnlag for slike fiendebilder?
12. Har de militære en PSYOPS-operasjon i tilknytning til konflikten? Hva går denne i så fall ut på?
13. Finnes det historiske forhold som kan belyse konflikten, men som ikke ligger åpent i dagen? Har du fått med all nødvendig bakgrunnsinformasjon?
14. Finnes det forskere eller andre uavhengige kilder som kan belyse konflikten? Har du basert vinklingen bare på «elitekilder»? Hvilke alternative stemmer/synspunkter finnes til konflikten?
15. Vil du kunne gå tilbake til denne deknningen og føle deg trygg på at du har gjort ditt for å leve opp til følgende punkter i Vær Varsom-plakaten: 1.3. Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene. Avtaler om eksklusiv formidling av arrangementer skal ikke være til hinder for fri nyhetsformidling. 1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle. 4.2. Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer. 4.3. Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken utedkommende.

Om kildebruken

Mesteparten i denne boken er nyskrevet og perspektivet er nytt selv om noe av empirien og deler av teksten er publisert tidligere. Der jeg bruker tidligere tekster og del-analyser signaliserer jeg det ved å sette inn henvisning (basert på Ottosen) i teksten. Deler av det jeg skriver om folkerettslige problemstillinger er tidligere publisert i en artikkel i tidsskriftet *ProPatria*. Det jeg skriver om Irak–Iran-krigen i kapittel 2, er en sammenfatning av ett av kapitlene i *Fiendebilder og mediestrategier i internasjonale konflikter. Norske medier i skyggen av Pentagon*. Deler av VGs analyse av Golfkrigen i 1991 i kapittel 3 er tidligere publisert i maktutredningens mediebidrag *Til dagsorden*, redigert av Martin Eide. Deler av teksten i kapittel 5, om Bushs tale om krigen mot terror etter 11.9.2001, er tidligere publisert i boken *Krigens retorikk*, som jeg redigerte sammen med Elisabeth Eide. Dekningen av invasjonen og felttoget i Irak i 2003 er tidligere publisert i den danske boken *Krig i medierne. Medierne i krig*. Analysen av Colin Powells presentasjon i FNs sikkerhetsråd og angrepet på Falluja er tidligere behandlet i en rapport jeg skrev sammen med Bernt Eide til Rådet for anvendt medieforskning. Deler av analysen av angrepet på Falluja er tidligere publisert i en engelsk versjon i tidsskriftet *Conflict & Communication Online*. Deler av kapittel 6 og diskusjonen om fredsjournalistikk er tidligere brukt i læreboken *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk* (Eide og Simonsen red. 2009).

Johan Galtung's model for war and peace journalism

PEACE/CONFLICT JOURNALISM	WAR/VIOLENCE JOURNALISM
<p>1) Peace/Conflict-orientated explore conflict formation, x parties, y goals, z issues, general «win win» orientation</p> <p>open space, open time; causes and outcomes anywhere, also in history/culture</p> <p>making conflicts transparent</p> <p>giving voice to all parties; empathy and understanding</p> <p>see conflict/war as a problem, focus on conflict creativity</p> <p>humanization of all sides; more so the worse the weapon</p> <p>proactive: prevention before violence/wars occurs</p> <p>focus on invisible effects of violence (trauma and glory, damage to structure/culture)</p>	<p>1) War/violence-orientated focus on conflict arena, 2 parties, 1 goal (win), war general zero-sum orientation</p> <p>closed space, closed time, causes and exits in arena, who threw the first stone</p> <p>making wars opaque/secret</p> <p>«us–them» journalism, propaganda, voice, for «us»</p> <p>see «them» as the problem, focus on who prevails in war</p> <p>dehumanization of «them», more so the worse the weapon</p> <p>reactive: waiting for violence before reporting</p> <p>focus only on visible effects of violence (killed, wounded and material damages)</p>
<p>2) Truth-orientated expose untruths on all sides / uncover all cover-ups</p>	<p>2) Propaganda-orientated expose «their» untruths / help «our» cover-ups/lies</p>
<p>3) People-orientated focus on suffering all over; on women, aged, children, giving voice to voiceless</p> <p>give name to all evil-doers</p> <p>focus on people peace-makers</p>	<p>3) Elite-orientated focus on our suffering; on able-bodies elite males, being their mouth piece</p> <p>give name of their evil-doers</p> <p>focus on elite peace-makers</p>

<p>4) Solution-orientated peace = non-violence + creativity</p> <p>highlight peace initiatives, also to prevent more war</p> <p>focus on structure, culture, the peaceful society</p> <p>aftermath: resolution, reconstruction, reconciliation</p>	<p>4) Victory-orientated peace = victory + ceasefire</p> <p>conceal peace initiatives, before victory is at hand</p> <p>focus on treaty, institution, the controlled society</p> <p>leaving for another war, return if the old war flares up again</p>
--	--

Metode

Jeg har i denne forskningen benyttet meg både av kvalitative og kvantitative metoder. I analysen av vinkling (framing) vil jeg ta utgangspunkt i forhåndsoppsatte fortellerperspektiver. Kodingen er basert på hvordan kildenes utsagn passer inn i de forhåndsoppsatte kategoriene. Resultatene av den følgende analysen må tolkes med varsomhet siden de ikke gir et klart bilde av hovedvinklingen i den enkelte artikkel eller enkelte innslag med basis i det Teun van Dijk kaller hovedfortelling (main event) slik det kommer til uttrykk i tittel, ingress og inngang³⁴ (van Dijk 1988).

Innholdsanalyse del 1

Tabell 1. Artikler i VG og Aftenposten fordelt på sjangre på utvalgte tidspunkter under Irak-krigen

Sjangre	Aftenposten		VG		Total	
	N	%	n	%	n	%
Nyheter	165	57,3	106	53,8	271	55,9
Featu/ reporta	3	1,0	4	2,0	7	1,4
Kommen- tar	34	11,8	24	12,2	58	12,0
Leder	15	5,2	11	5,6	26	5,4
Notis	69	24,0	43	21,8	112	23,1
Intervju	2	0,7	9	4,6	11	2,3
Total	288	100,0	197	100,0	485	100,0

34. En enkelt analyseenhet kan også inneholde flere vinkler (framing) slik at det totale antallet vinkler kan overstige antall artikler/innslag.

Tabell 2. Kildebruk i avisene

Type kilde	Aftenposten		VG		Total	
	N	%	n	%	N	%
Eksperthilde	151	23,4	60	14,2	211	19,8
Politikere	271	42,0	183	43,4	454	42,5
«Folk flest»	117	18,1	26	6,2	143	13,4
Ofrene	3	0,5	9	2,1	12	1,1
Redaksjonell	33	5,1	22	5,2	55	5,1
Andre medier	59	9,1	87	20,6	146	13,7
Andre	12	1,9	35	8,3	47	4,4
Total	646	100,0	422	100,0	1068	100,0

Tabell 3. Kildens nasjonalitet - avis

Kildens nasjonalitet	Aftenposten		VG		Total	
	n	%	n	%	N	%
USA	118	19,2	145	36,4	263	26,0
Norge	220	35,8	134	33,7	354	35,0
Storbritannia, Spania, Italia	49	8,0	29	7,3	78	7,7
Irak	80	13,0	45	11,3	125	12,4
Frankrike, Tyskland, Russland	43	7,0	11	2,8	54	5,3
Andre arabiske land	72	11,7	18	4,5	90	8,9
Andre	32	5,2	16	4,0	48	4,7
Total	614	100,0	398	100,0	1012	100,0

METODE

Tabell 4. Vinkling (framing) av Aftenpostens og VGs Irak-dekning

	Aftenposten		VG		Total	
	n	%	n	%	N	%
Iraks versjon	50	7,7	17	4,0	67	6,3
FNs versjon	151	23,3	67	15,9	218	20,4
USAs versjon	98	15,1	112	26,5	210	19,6
Norsk vinkling	88	13,6	47	11,1	135	12,6
Nøytral	262	40,4	179	42,4	441	41,2
Total	649	100,0	422	100,0	1071	100,0

Krig og fredsbevarende operasjoner: Lovlig, ulovlig eller straffbart?

Foredrag i Oslo Militære Samfund 6. oktober 2003

Av professor dr.juris Ståle Eskeland

Krig og språk, rett og rettferdighet

«Nødvendighet kjenner ingen lov. Våre tropper har okkupert Luxembourg, og kan hende har de allerede kommet inn på belgisk territorium. Mine herrer, dette er folkerettsbrudd. Overgrepet – jeg snakker åpent – overgrepet vi derved gjør oss skyldig i vil vi forsøke å gjøre godt igjen så snart vi har nådd våre militære mål.»

Dette sa den tyske keiser Wilhelm, en uke etter at 1. verdenskrig startet med Tysklands krigserklæring overfor Serbia, 4. august 1914. Fire års blodbad fulgte.

Det ble med innrømmelsen av folkerettsbruddet. Det var umulig å gjøre uretten god igjen i ettertid, da var bl.a. 10 millioner døde og like mange lemlested på slagmarken. Straffet ble de heller ikke, verken keiseren eller andre ansvarlige.

Uttalelsen er temmelig enestående. Det vanlige er at statsledere som går til folkerettsstridig krig mot andre stater eller under en borgerkrig dreper og forfølger folkegrupper i eget land, hevder at de har retten på sin side.

Eller spørsmålet om lovlighet blir overhodet ikke reist. Det som blir skjøvet i forgrunnen er at krigen er rettferdig, uansett.

«Krig» er et ord med negativ klang. «Fredsbevarende operasjon» eller «humanitær intervensjon» lyder bedre. «Begrenset militær kampanje» står kanskje i en mellomstilling.

Ord er makt. Ord former tanken. Det var selvsagt ikke uten grunn at statsminister Kjell Magne Bondevik ikke brukte ordet krig i forbindelse med Natos angrep på Kosovo 24. mars 1999.

NATO bombet Kosovo i 79 døgn. Første natt deltok 350 fly fra 13 av de 19 NATO-landene. Mot slutten ble det brukt en armada på mer enn 1000 fly. Ingen rimelig realitetsorientert person, uten andre motiver enn å gi en nøktern beskrivelse av hva som skjedde, vil betegne dette som annet enn krig. Da Bondevik, den 18. mars 1999, redegjorde for Stortinget for NATOs vedtak om et forestående angrep på Kosovo, brukte han ordene «fredsoperasjon» og «maktbruk». Etter at krigen hadde pågått i over en måned, den 27. april 1999, brukte daværende utenriksminister Knut Vollebæk uttrykket «pågående NATO-operasjoner».

Først vel tre år senere, 2. september i år (2003), kom Bondevik til en språklig erkjennelse:

«Jeg har kommet til at jeg som politiker den gangen burde ha skåret gjennom alle juridiske og folkerettslige betraktninger og sagt at, ja, dette er en krig, og vi sender norske piloter inn i den» (NRK.no 2. september 2003).

Og det var heller ingen tilfeldighet at statsminister Bondevik dagen før Irak-krigen startet, uttalte at det ikke var «noe klart folkerettslig grunnlag for USA til å gå til det skritt å bruke makt mot Irak». Samtidig ville han ikke «gå så langt som til å si at krigen var et brudd på folkeretten, slik for eksempel Sveriges statsminister Göran Persson har gjort» (Aftenposten nettutgave 19. mars 2003).

At krigen mot Irak var folkerettsstridig, er udiskutabelt. Men det sa han altså ikke.

Bondevik og Vollebæk var selvsagt klar over hva som skjedde eller var i ferd med å skje, både i 1999 og i 2003. I motsetning til keiser Wilhelm klarte de ikke å motstå presset for å omtale krigene i Kosovo og Irak i vendinger som ga et uriktig bilde.

Rett og politikk

Norge er en rettsstat i det internasjonale rettssamfunn. Det betyr at politikken er underordnet retten, nasjonalt og internasjonalt. Politiske beslutninger må ligge innenfor de grenser som retten setter. De færreste vil være uenige i det. Og er det én setning som går igjen i ledende politikeres omtale av Norges rolle i internasjonal politikk, så er det at Norge alltid står på folkerettens grunn.

Retten grenser kan være vage, og retten gir politikerne vide fullmakter til å treffe valg innenfor det spillerom som dette gir, for å komme frem til de beste politiske løsninger, på kort og lang sikt. Dette er særlig fremtredende trekk ved retten innenfor det utenrikspolitiske og forsvarspolitiske område. Ingen kan være uenig i det, heller.

Men dette betyr ikke alle rettslige spørsmål er uklare eller at det ikke finnes rettslige yttergrenser som politikken må holde seg innenfor. Overskrides disse grensene, er det, pr. definisjon, tale om ulovlige handlinger. Om de ulovlige handlingene er straffbare, er et spørsmål for seg.

I løpet av de siste fem årene har Norge deltatt i tre konflikter med egne militære styrker: i Kosovo, i Afghanistan og i Irak. Har Norge, eller noen som har opptrådt på Norges vegne, handlet innenfor eller utenfor rettens grenser i disse konfliktene og er det eventuelt tale om straffbare forhold?

Det er noen slike rettsspørsmål jeg skal løfte frem i dette foredraget, dels i forhold til folkeretten, dels i forhold til norsk rett og endelig strafferettslig, både i forhold til folkeretten og norsk rett.

Hvorfor er spørsmålene viktige eller overhodet interessante? Av mange grunner, men først og fremst fordi Norge ved disse tre anledninger har gjennomført militære operasjoner langt fra våre egne grenser og uten FN-mandat.

Norge har som kjent ved mange anledninger tidligere stilt militære mannskaper og utstyr til FNs disposisjon. Verken etter folkeretten eller etter norsk rett reiser dette problemer i seg selv. Tvert imot: Det er meget prisverdig at norske soldater og befal på denne måten har støttet FN i organisasjonens vanskelige oppgave å opprettholde en viss ro og sikkerhet i de mest urolige hjørner av verden, og derved også løpt en ikke ubetyde-

lig personlig risiko for liv og helse, på kort og lang sikt. Det er ikke slike FN-operasjoner jeg skal snakke om i det følgende.

Folkerett og bruk av militær makt

Angrepskrig, i betydningen at en stat angriper en annen stat med militære midler, er forbudt. Det følger av FN-paktens artikkel 4(2), som ikke åpner for noen unntak. Derimot kan en stat, hvis den likevel skulle bli angrepet, lovlig forsvare seg med militære midler. Det følger av FN-paktens artikkel 51.

Sikkerhetsrådet kan, i motsetning til statene, bruke militære midler for å opprettholde eller gjenopprette internasjonal fred og sikkerhet, altså selv om det ikke foreligger en selvforsvarssituasjon i forholdet mellom stater. Det følger av FN-paktens artikkel 42. Sagt på en annen måte: Bortsett fra i selvforsvarssituasjoner er retten til bruk av militær makt forbeholdt Sikkerhetsrådet, og det alene.

Dette er hovedreglene. Men jeg skal nå si litt om grensene og mulige andre grunnlag for at stater kan gå til krig utenfor selvforsvarssituasjonene, fordi dette har en viss betydning for de konklusjoner jeg senere kommer til når det gjelder krigene i Kosovo, Afghanistan og Irak.

En sentral problemstilling i folkeretten er om reglene i FN-pakten er uttømmende, i den forstand at FN-pakten bare forutsetter at selvforsvarsretten finnes, men at innholdet i den må fastlegges på annet grunnlag. Dette kan nok være en spennende akademisk øvelse, men uansett hvordan man formulerer problemstillingen, er realiteten i spørsmålet hvor langt selvforsvarsretten rekker. Selvforsvarsretten var USAs hovedbegrunnelse for angrepet på Afghanistan.

En annen sentral problemstilling i folkeretten er om forbudet mot bruk av væpnet makt (unntatt i selvforsvarssituasjoner) også gjelder i ekstreme eller spesielle situasjoner eller om det her finnes unntak. Spørsmålet er feil stillet. Det FN-pakten og dermed folkeretten forbyr er bruk av militær makt som middel til å løse internasjonale konflikter. Alle internasjonale konflikter hvor bruk av militære midler er et aktuelt alternativ er pr. definisjon ekstreme, fordi de interesser som står på spill for den potensielt angripende stat er særlig viktige. Derfor er ikke argumentet om at situasjonen

er ekstrem eller spesiell en tilstrekkelig begrunnelse for å gå til en angrepskrig. Ikke desto mindre ble argumentet brukt som hovedbegrunnelse for at NATOs angrep på Kosovo var i samsvar med folkeretten.

En tredje – klassisk – problemstilling i folkeretten knytter seg til forholdet mellom traktatbasert eller formalisert folkerett på den ene side og folkerett som er utviklet gjennom statenes praksis – såkalt sedvanebasert folkerett – på den annen side. Det er ikke tvilsomt at store deler av folkeretten er hjemlet i sedvane. Det har vært hevdet at USAs angrep på Afghanistan kunne forankres i en ny sedvanerettsdannelse som, ble det hevdet, hadde bred oppslutning blant verdens stater. Da spilte det ingen rolle at angrepet ikke var autorisert av FNs sikkerhetsråd.

Til slutt – i denne innledende delen – nevner jeg den mulighet at en ellers folkerettsstridig handling i teorien kan være i samsvar med folkeretten fordi den er en rettferdig krig – «a just war» – uansett hva folkeretten ellers går ut på. Dette er som kjent det argumentet USA alltid lander på når andre begrunnelser for folkerettmessigheten av en krig ikke holder.

Angrepet på Kosovo

Angrepet på Kosovo 24. mars 1999 var vedtatt i NATOs øverste organer. Det var ikke autorisert av FNs sikkerhetsråd, i medhold av FN-paktens artikkel 42.

Den politiske begrunnelsen som ble gitt var at det forelå en humanitær krisesituasjon – tusenvis av kosovoalbanere var eller sto i fare for å bli utryddet eller drevet på flukt dersom ikke det internasjonale samfunn grep inn mot president Slobodan Milošević og hans regime med militære midler. Det er omstridt hvor alvorlig situasjonen var. Men gitt at det faktisk foregikk massakre i stor stil og at kosovoalbanere ble fordrevet i stort antall, er det ikke en holdbar begrunnelse for at angrepet var i samsvar med folkeretten. Noen selvforsvarssituasjon forelå ikke – ikke for noe NATO-land. FNs sikkerhetsråd ble ikke engang forelagt en resolusjonstekst som eventuelt kunne ha autorisert angrepet.

NATO-landene argumenterte med at angrepet var i samsvar med folkeretten fordi FNs sikkerhetsråd var lammet. Man regnet med som sikkert at Russland ville nedlegge veto, og derfor hadde det ikke noen hensikt å

bringe saken inn for Sikkerhetsrådet. Det ble i denne forbindelse vist til FN-paktens artikkel 24 hvoretter statene har overdratt sin rett til å sikre internasjonal fred og sikkerhet til Sikkerhetsrådet. Når Sikkerhetsrådet ikke aksjonerer, lød deres resonnement, har statene rett til å aksjonere på egenhånd.

Dette var å snu saken på hodet. Hovedbegrunnelsen bak stormaktenes veto-rett, og den eksklusive retten for Sikkerhetsrådet til å bruke militær makt også utenfor de rene selvforsvarssituasjoner, er at krig som middel til å løse en internasjonal konflikt ikke skal brukes med mindre de fem stormaktene er enige om det, eller i det minste at ikke minst en av dem motsetter seg det ved å nedlegge veto. I motsatt fall vil det være en større eller mindre fare for at angrepet utvikler seg til en storkrig hvor stormakter kan være innblandet på hver sin side. «Prisen», om man kan si det slik, statene som har ratifisert FN-pakten har betalt for å unngå det, er nettopp vetoretten. Dette ble grundig overveiet under forberedelsen av FN-pakten.

NATO-landene forsvarte også Kosovokrigen med at det gjaldt en humanitær intervensjon eller fredsbevarende operasjon, og at dette i seg selv ga den nødvendige folkerettslige hjemmel. Argumentet har i beste fall meget svak dekning i folkerettslige kilder. Nåværende statssekretær i Utenriksdepartementet, juristen Vidar Helgesen, har i en artikkel i Institutt for forsvarsstudiers skriftserie, Info 4/1999, skrevet en usedvanlig solid juridisk analyse av om det fantes et folkerettslig grunnlag for angrepet. Han konkluderte:

«Jeg er kommet til at et slikt grunnlag ikke finnes verken i FN-pakten eller i folkerettslig sedvane. Det er heller ikke grunnlag for å si at intervensjonen har skapt grunnlag for ny folkerett» (Kosovo og folkeretten s. 43).

Jeg deler denne oppfatning.

Jugoslavia har anlagt sak ved FNs internasjonale domstol i Haag (International Court of Justice, ICJ) mot Belgia, Canada, Frankrike, Tyskland, Italia, Nederland, Portugal og Storbritannia, med påstand om at angrepet var folkerettsstridig. Norge er ikke blant de saksøkte statene, men det er klart at Norge også vil rammes av en fellende dom i ICJ. Det samme gjelder USA, som heller ikke er blant de saksøkte statene, hvilket skyldes at USA, etter å ha blitt dømt i en sak om bruk av militærmakt mot Nicaragua i 1986, trakk sin godkjennelse av ICJs jurisdiksjon tilbake.

Hvis FN-domstolen kommer til at angrepet var i strid med folkerettens forbud mot angrepskrig, er det klart at det også var en forbrytelse mot freden, som flere av Tysklands ledende politikere ble dømt for å ha gjort seg skyldige i under rettsoppgjøret etter 2. verdenskrig. Nürnbergcharteret, artikkel 6 (a), som var det rettslige grunnlaget for dommene, lød:

«Crimes against Peace: namely planning, preparation, initiation or waging a war of aggression, or a war in violation of international treaties, agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing.»

Å bryte freden er, som Nürnberg-domstolen uttrykte det, den mest alvorlige internasjonale forbrytelse:

«[It is] not only an international crime; it is the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole.»

I statuttene for Den internasjonale straffedomstolen (International Criminal Court, ICC), som trådte i virksomhet 1. juli 2002, er forbrytelse mot freden, der kalt «aggresjonsforbrytelsen», inntatt i artikkel 5 nr. 1 d, som den fjerde av «de alvorligste forbrytelser som opptar hele det internasjonale samfunn». De andre tre kategoriene er folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelser. En annen sak er at domstolen inntil videre, fordi man under traktatforhandlingene ikke ble enige om hvordan ordlyden i selve straffebestemmelsen om aggresjonsforbrytelsen skulle utformes, ikke har kompetanse til å dømme for denne forbrytelsen.

Så til det norske bildet:

Etter grunnlovens § 25 har Kongen, dvs. regjeringen, rett til å starte krig til landets forsvar. Kongen har ikke, heller ikke med Stortingets samtykke, rett til å starte en angrepskrig. Det spiller ingen rolle om det skjer i NATO-regi, slik angrepet på Kosovo gjorde.

Etter norsk rett er forbrytelse mot freden ikke en straffbar handling i seg selv. Men det er straffbart å bryte Grunnloven. Regler om dette finnes i ansvarlighetsloven av 1932, hvor det står at «medlem av statsrådet [som] ved handling eller undlatelse bevirker eller medvirker til noget som er stridende mot Grunnloven, straffes med fengsel inntil 10 år».

Hvis angrepet mot Kosovo var folkerettsstridig, oppstår også spørsmålet om straff etter straffeloven. Det var, før angrepet startet, åpenbart for

enhver, også for daværende statsminister Kjell Magne Bondevik, utenriksminister Knut Vollebæk og forsvarsminister Eldbjørg Løwer, at angrepet ville forårsake mange personers død, lemlestelser og store materielle skader. At forsettlig drap, grove legemsbeskadigelser og grove skadeverk er straffbart i sin alminnelighet, er det unødvendig å si. Men det gjelder selvsagt ikke i en krig innenfor folkerettens rammer. Er krigen folkerettsstridig, står vi imidlertid overfor en meget alvorlig situasjon. Jeg kan da ikke se at det foreligger noen straffrihetsgrunn som de kan påberope seg, heller ikke at de, eventuelt, trodde at de handlet innenfor folkerettens grenser.

Medlemmer av regjeringen kan bare tiltales for Riksrett, hvor Odelstinget er påtalemyndighet. Det ligger utenfor de politiske realiteters verden å tenke seg at Odelstinget skulle ha startet en etterforskning og juridisk utredning for å få klarlagt om det er rettslig grunnlag for en tiltale mot Bondevik og hans daværende regjeringskolleger. Men skulle Den internasjonale domstolen i Haag (ICJ) komme til at angrepet var i strid med folkeretten, blir det vanskelig for Odelstinget fortsatt å forholde seg passivt.

Angrepet på Afghanistan

Den 11. september 2001 har skrevet seg inn i historien. Allerede 12. september vedtok NATO at angrepet på World Trade Center, Pentagon og forsøk på å treffe et fjerde, ukjent, mål var å anse som et angrep på alle 19 medlemslandene, i henhold til Atlanterhavspaktens artikkel 5. Dette var en temmelig tvilsom tolkning av Atlanterhavspakten, men vedtaket fikk ingen umiddelbare konsekvenser for angrepet på Afghanistan tre uker senere, 7. oktober 2001. Det ble initiert, ledet og gjennomført av USA. Som alle vet, førte det til Talibans fall og innsettelsen av Hamid Karzai som president.

Norge deltok ikke i selve angrepet, men sendte senere ned seks F-16-fly, sammen med nødvendige bakkemannskaper, som bombet mål i Afghanistan i fjerne fjellområder og fra stor høyde, på grunnlag av opplysninger fra USAs etterretning.

Tiden tillater ikke at jeg går i dybden på spørsmålet om det var folkerettslig grunnlag for angrepet. Etter min, og mange folkerettsjuristers mening, var det ikke det, fordi det ikke forelå noen selvforsvarssituasjon som ga folkerettslig dekning for angrepet, slik det har vært hevdet. La meg

bare nevne ett forhold, som etter min oppfatning er avgjørende: Argumentet om at angrepet på Afghanistan var folkerettslig berettiget som en selvforsvarshandling, har den uantakelige konsekvens at det vil bli brukt for hva det er verdt – og mer til – hver gang en stat har behov for å rettfærdiggjøre et angrep. F.eks. truet den indiske statsminister i desember 2001 med å gå til krig mot Pakistan etter at det indiske parlamentet hadde vært utsatt for terrorbombing. Han begrunnet lovligheten ved å vise til USAs angivelige «selvforsvarsangrep» på Afghanistan etter 11. september. Og en talsmann for den israelske statsminister begrunnet 24. oktober 2001 Israels militære angrep på palestinere med følgende: «What we are doing now is exercising our way to self-defence, as the U.S. is doing in Afghanistan.»

Det forelå heller ingen autorisasjon fra FNs sikkerhetsråd for angrepet på Afghanistan. Det er en misforståelse når det har vært hevdet at Sikkerhetsrådet i resolusjon 1368 (2001) av 12. september 2001 og 1373 (2001) av 28. september 2001 autoriserte USAs angrep. Retten til å utøve selvforsvar er riktignok nevnt i fortalen (preamblen) til resolusjonene. Men det som står her må tolkes slik at eventuell bruk av militær makt må skje innen rammen av selvforsvarsretten, og ikke slik at Sikkerhetsrådet dermed autoriserte bruk av militær makt. I den såkalt operative delen av resolusjonene – hvor Sikkerhetsrådet «decides», er bruk av militær makt ikke nevnt, derimot en hel rekke andre tiltak mot terrorisme som FNs medlemsland er forpliktet til å gjennomføre, bl.a. beslag av økonomiske midler og strafforfølgning av terrorister. Jeg er enig med folkerettsprofessor Geir Ulfstein ved Universitetet i Oslo som har uttalt at bruk av militær makt er en så viktig avgjørelse at det krever uttrykkelig vedtak i Sikkerhetsrådet. Noe slikt vedtak har ikke Sikkerhetsrådet truffet.

Hvis angrepet er i strid med folkeretten, er det en forbrytelse mot freden. Hvorvidt Norge, i så fall, har medvirket til denne forbrytelsen, er et åpent spørsmål, siden krigen var godt i gang da Norge stilte opp med sine F-16-fly. Legger man ordlyden i Nürnbergcharteret artikkel 6 (a) til grunn, rammes også Norges deltakelse. Men ordlyden her er prinsipielt ikke avgjørende. Jeg går ikke nærmere inn på spørsmålet.

Men hva med selve angrepene som flyene foretok? Var de lovlige? Var de straffbare? Etter veletablert folkerett er en krigshandling som ikke skiller mellom sivile og militære mål, en straffbar krigshandling. Vi vet ikke

hvem som ble rammet av de norske bombene. Kanskje var det militære mål, kanskje var det sivile personer eller anlegg. Uansett kreves det at de ansvarlige på forhånd har foretatt en vurdering som konkluderer med at det primært er viktige militære, og i liten grad sivile, mål som vil bli rammet.

Isolert sett var det ikke folkerettsstridig av de norske militære å handle på grunnlag av amerikansk etterretning. Men i den grad denne sviktet, slik at det ikke primært var militære mål som ble bombet, kan det foreligge et strafferettslig ansvar både etter folkeretten og etter norsk rett.

Grunnlovens § 25 setter forbud mot å overlate landets militære styrker i fremmede makters tjeneste. Forbudet er absolutt. Stortingets samtykke – eventuelt – er uten betydning. I forbindelse med Norges tiltredelse til Atlanterhavspakten ble det grundig utredet om forbudet var til hinder for at norske styrker ble stilt under en felles NATO-kommando. Spørsmålet ble besvart med nei. Men Afghanistan-krigen er ikke en krig i NATOs regi. Det kan derfor reises spørsmål om grunnlovens forbud er respektert. Hvis ikke, er regjeringens handlemåte straffbar etter ansvarlighetslovens § 11.

Angrepet på Irak

Den 20. mars 2003 ble Irak angrepet av store militære styrker, først og fremst fra USA og Storbritannia. Jeg har enda til gode å møte en uavhengig folkerettsjurist som mener at dette var i samsvar med folkeretten. Regjeringen Bondevik ble hardt presset til å gi sin støtte til et resolusjonsforslag i FNs sikkerhetsråd, som, hvis det hadde blitt vedtatt, hadde autorisert angrepet. I drøftelser mellom Sikkerhetsrådets medlemmer ble det imidlertid klart at et resolusjonsforslag ikke ville få den nødvendige støtte i Sikkerhetsrådet, slik at USA valgte å gå til angrep uten FN i ryggen. Statsminister Kjell Magne Bondevik gjorde det da klart at Norge ikke støttet angrepet.

Men Norge har sendt styrker til Irak i ettertid. For øyeblikket er det et hundretalls norske militære i Irak, underlagt britisk kommando. Forsvarsminister Krohn Devold har hevdet at de norske militære ikke er en del av okkupasjonsstyrkene, idet de bare er sendt til Irak for å stabilisere landet. Etter folkeretten har en okkupasjonsmakt plikt til å sørge for sikkerhet og at grunnleggende sivile funksjoner fungerer. Selv om en okkupasjonsmakt gjør det, slik USA og Storbritannia bl.a. forsøker, dreier det seg fortsatt om

ulovlig okkupasjon. Og de som gir støtte til okkupanten i dette arbeidet blir da selvfølgelig folkerettslig sett å betrakte som okkupanter. For å trekke en parallell: Dersom Sverige hadde stilt militære mannskaper til disposisjon for den tyske okkupasjonsmakt i Norge under annen verdenskrig, ville ikke noen vært i tvil om at Sverige derved ble en okkupasjonsmakt.

En okkupasjon er ikke i seg selv straffbar etter folkeretten. Men handlinger gjennomført av okkupasjonsmakten kan være det. Den verdenskjente britiske journalisten Robert Fisk skrev i *The Independent/Klassekampen* 15. september 2003:

«De amerikanske styrkene viser seg å være like dårlig disiplinerte og brutale som den israelske hæren på Vestbredden og Gaza-stripen; selv om de er lysår fra ugjerningene som ble begått av Saddams sikkerhetsstyrker. De bedriver rekognosering-ved-skyting; de har dødelige raid inn i sivile hjem; de skyter demonstranter; de ødelegger hus; de fengsler tusenvis av irakere uten lov og dom, og uten kontakt med familien; de nekter å etterforske drap; de trakasserer – og dreper journalister; og de gjentar at de har 'ingen informasjon' om hendelser som de ikke kan unngå å vite om.»

Jeg tar for gitt at norsk befal og norske soldater ikke deltar i slike grusomme, folkerettsstridige og straffbare handlinger som Fisk her beskriver. Men betyr det at de ikke er eller kan være strafferettslig ansvarlig som medvirkere?

Etter norsk rett rekker medvirkeransvaret svært vidt. Jeg minner om at Vidkun Quisling ble dømt for medvirkning til uaktsomt drap på jøder fordi han burde forstått at jødene som ble sendt til Tyskland gikk en sikker død i møte. Passive medlemmer av Nasjonal Samling ble dømt for bistand til fienden.

Også etter senere høyesterettspraksis fra andre områder, f.eks. når det gjelder perifer tilknytning til narkotikaforbrytelser, rammer medvirkningsansvaret svært vidt. Jo mer alvorlig forbrytelsen er, jo mindre skal det til før det foreligger en straffesanksjonert plikt til ikke å medvirke og til aktivt å forsøke å hindre at forbrytelsen blir begått av andre enn en selv.

De norske styrkene er formelt og reelt underlagt, og er en del av, det britiske 38. Engineer Regiment, som er en del av de britiske okkupasjonsstyrkene. De norske styrkene har lite eller intet rettslig forsvar å stille opp med, om de ikke aktivt protesterer og om nødvendig trekker seg ut hvis

de vet eller bør vite at okkupasjonsstyrkene gjør seg skyldige i straffbare forhold som Robert Fisk beskriver. Det er uten rettslig betydning om de i egne øyne ikke er okkupasjonsmakt. Det spiller heller ingen rolle at handlingene skjer på irakisk og ikke på norsk jord.

Medvirkning er også straffbart etter folkeretten. Etter statuttene for Den internasjonale straffedomstolen (ICC) artikkel 25(3) er det straffbart å bidra til at krigsforbrytelser blir begått. Det kreves ikke at vedkommende har til hensikt å medvirke. Det er tilstrekkelig at en konsekvens av handlingen, for eksempel drap på sivilpersoner, «vil inntreffe som en normal følge av begivenhetenes gang» (artikkel 30).

Ifølge Forsvarets nettsider jobber de norske soldatene med å produsere militære kart som kan brukes som grunnlag for okkupasjonsstyrkenes militære operasjoner. Etter sin art er dette helt klart medvirkningshandling, som etter omstendighetene kan være straffbare, både etter norsk rett og etter folkeretten.

Norsk forsvarspolitik i en ny verden

Det er bare delvis riktig som det ofte sies: Ingenting blir det samme etter 11. september. De grunnleggende regler i folkeretten og i norsk strafferett er ikke endret. Derfor må norsk engasjement i «krigen mot terror» skje innenfor de rammer som disse regler fremdeles setter.

Det er dypt tragisk når våre politiske ledere later som om de opptrer innenfor den folkerettslige og nasjonale rettsorden når det ikke er tilfelle, eller når de i forhold til rettslige spørsmål som er klare, med urette later som er uklare og derfor gir dem handlingsrom.

Norges deltakelse i angrepet på Kosovo skjedde etter en «helhetlig folkerettslig vurdering», sa Bondevik. Han hadde ikke saklig grunnlag for å si annet enn at det i beste fall var meget tvilsomt at angrepet var i overensstemmelse med folkeretten. Og da burde konklusjonen blitt den motsatte av hva den ble.

I Irak-saken gjentok utenriksminister Jan Petersen gang på gang at Norge fulgte «FN-sporet», i håp om at det var mulig å få gjennom en resolusjon i Sikkerhetsrådet om at USA og Storbritannia kunne angripe Irak hvis Saddam Hussein ikke overga seg frivillig. Han gjorde dette enda han, som selv

er jurist, må ha visst at et vedtak i Sikkerhetsrådet, presset fram av USA og Storbritannia, ikke kunne gi det nødvendige folkerettslige grunnlag annet enn i en meget formell forstand. Ingen kunne i tiden forut for angrepet, med FNs våpeninspektører på plass, med noen rimelighet hevde at Irak var en trussel mot fred og sikkerhet, som er grunnvilkåret for at Sikkerhetsrådet kan bruke militær makt mot en stat. Og dersom Irak skulle ha hatt masseødeleggelsesvåpen, noe som rett nok er i strid med folkeretten, ville heller ikke det ha gitt folkerettslig grunnlag for å gå til krig mot landet. Også det må utenriksminister Jan Petersen ha visst.

I april 1999 vedtok NATO sitt nye strategiske konsept. Kort fortalt går det ut på at NATO i fremtiden, slik det gjorde i Kosovo, skal kunne iverksette militære tiltak uten autorisasjon fra Sikkerhetsrådet, utenfor NATO-området, og før det foreligger et aktuelt angrep. Alt for å sikre fred, territoriell integritet, politisk uavhengighet og sikkerhet for NATOs medlemsland. Konseptet er i realiteten en endring av Atlanterhavspakten, som ligger til grunn for NATO, og det er klart i strid med FN-paktens forbud mot såkalte preventive angrep. Nåværende statssekretær Vidar Helgesen uttrykte dette krystallklart i den tidligere nevnte utredning om Kosovo-krigen: NATO gikk ikke bare «out of area», ikke bare «out of treaty», men også utenfor FN-pakten» (Kosovo og folkeretten s. 39).

I et dokument som kalles «Militærfaglig utredning» fra oktober 2002 har forsvarsminister Kristin Krohn Devold gitt uttrykk for at Norge kan delta i militære operasjoner av «preventiv, proaktiv karakter». Det er rimelig å tolke dette som en lojal oppfølging av NATOs nye konsept, som altså er i strid med folkeretten på helt grunnleggende punkter. Grunnloven kan også lett tråkkes for nær.

Det er ikke vanskelig å tenke seg «argumentene» som vil bli brukt: Verden har endret seg, folkeretten har endret seg og Grunnloven må undergis en dynamisk fortolkning i samsvar med tidens krav. Ergo, sier man, er alt i orden.

La meg da minne om: FN ble stiftet på ruinene av to verdenskriger som hadde påført menneskeheten lidelser som ingen hadde kunne forestille seg. Nettopp derfor er kjernepunktet i FN-pakten at den forbyr krig som middel til å løse internasjonale konflikter, unntatt i selvforsvarssituasjoner

og når verdenssamfunnet, gjennom vedtak i Sikkerhetsrådet som minst 9 stater, inklusive de fem faste medlemmene, står bak.

Dette sier nå NATO, og Norge, at man ikke lenger vil respektere fullt ut. NATOs parlamentarikerforsamling vedtok i november 1998 en henstilling til regjeringer og parlamenter i NATO-landene om å bekrefte at «the inherent right of individual and collective self-defence must include defence of common interests and values».

I sin karakteristikk av dette vedtaket sparer ikke Vidar Helgesen på kruttet:

«Dette er en fornuftsstridig forståelse av selvforsvarsbegrepet. Det ville lede til internasjonalt anarki dersom stater skulle påberope seg rett til militært selvforsvar av felles interesser og verdier. I denne sammenheng kan det være verdt å minne om at en av de verdier NATO-landene har felles er det FN-paktens Preamble omtaler som 'respect for the obligations arising from treaties and other sources of international law'» (Kosovo og folkeretten s. 41).

Norge er et foregangsland når det gjelder internasjonale menneskerettigheter. Ved menneskerettsloven fra 1999 har vi gjort de internasjonale menneskerettighetene til norsk lov. Norge var en av pådriverne for å få vedtatt statuttene for Den internasjonale straffedomstolen (ICC) som trådte i virksomhet fra 1. juli 2002. Norge er en vesentlig bidragsyter i internasjonalt arbeid for fred ute i verden med fredelige midler, bl.a. i Midt-Østen. Hvert år deler vi ut den mest prestisjetunge fredsprisen verden kjenner: Nobelprisen.

I utenriks- og forsvarspolitikken har regjering og Storting de siste årene slått inn på en kurs i motsatt retning, bort fra folkeretten, til dels i strid med Grunnloven og i verste fall er det tale om straffbare forhold. Før eller siden kommer våre ledere til å møte seg selv i døren, med mindre politikken bringes tilbake på FN-sporet som regjeringen sier at den følger, selv om avsporingen for lengst er et fullbyrdet faktum.

Professor i statsvitenskap ved University of Hawaii, Rudolph Rummel, har foretatt omfattende studier av det han kaller «democide», dvs. folkemord begått av statsledere og regjeringer. I perioden 1900–1987 var de ansvarlige for ca. 170 millioner drepte. Da er de som døde på slagmarkene, ca. 34 millioner, ikke medregnet.

Nylig avdøde professor i strafferett, Johs. Andenæs, skriver i boken «Straffen som problem» (1994):

«Min forgjenger som professor i strafferett, Jon Skeie, uttalte at når man har gransket den offentlige strafferett gjennom tidene, kunne man være fristet til å si at de fleste og groveste misgjerninger er øvet av offentlige myndigheter i rettens navn. Da jeg leste dette som student, tenkte jeg at det måtte være en overdrivelse. I dag tror jeg at han hadde rett.»

Med den utenrikspolitiske kurs Norge nå har slått inn på i forsvarspolitikken, er det fare for at våre etterkommere kan komme til å felle en like hard dom over dagens ledere i NATO-landene, inklusive Norge, som Rumel, Skeie og Andenæs har felt over tidligere regimer i historien.

Men kanskje vil det ikke gå slik. Etableringen av den internasjonale straffedomstolen betyr at strafforfølgning av individer er flyttet fra det nasjonale til det internasjonale plan. Ingen, heller ikke politiske ledere i demokratiske land, kan lenger føle seg trygge på at de nyter beskyttelse innenfor sitt eget rettssystem for straffbare forhold begått under fjerne himmelstrøk.

Regjeringen hos oss er nok – rent faktisk – ganske godt beskyttet av Riksrettsordningen, hvor Odelstinget er påtalemyndighet, som jeg var inne på. For befal og soldater som deltar i militære aksjoner utenlands er situasjonen en annen. Mulige straffbare forhold skal i første omgang etterforskes, påtales og pådømmes etter norsk rett og av vår uavhengige påtalemyndighet og våre uavhengige domstoler. Norsk straffelov gjelder fullt ut. For handlinger som ikke ligger trygt innenfor folkerettens grenser, må man regne med en effektiv strafforfølgning.

Skulle noen mene at sakene ikke blir tilstrekkelig grundig etterforsket og riktig pådømt her i landet, kan saken bringes inn for Den internasjonale straffedomstolen. Det betyr at sakene er utenfor nasjonal kontroll i vid forstand. Norsk befal og norske soldater kan ikke regne med den velvilje som de til en viss grad kan regne med i det norske rettssystemet. I den internasjonale straffedomstolen vil de møte en anklager og dommere som ikke har lojalitet mot det norske rettssystemet, bare mot det internasjonale. Et kjernepunkt vil være om de handlinger det gjelder ligger innenfor eller utenfor folkerettens rammer. For å si det på en annen måte: For befal og soldater er folkeretten den straffrihetsgrunn de kan påberope seg for handlinger som ellers ville vært straffbare.

Dette pålegger våre øverste myndigheter et stort og tungt ansvar. De har ingen rett til å sende norske militære ut i krig uten at de med hånden på hjertet kan si: Vi, og derfor også dere, er på trygg folkerettslig grunn. Det betyr at regjeringens forsøk på å tolke folkeretten i tråd med sine egne politiske preferanser til enhver tid er en meget farlig vei å legge ut på. Ikke bare for regjeringsmedlemmene selv og for utviklingen av folkeretten på sikt, men også for befal og soldater som er underlagt militær lydighetsplikt, og som, naturlig nok, er henvist til å stole på de forsikringer de får. Slike forsikringer er imidlertid ikke tilstrekkelig i en straffesak. I en straffesak, nasjonal eller internasjonal, er det folkeretten som gjelder, ikke en statsministers eller statsråds utlegning av den.

La meg slutte med følgende generelle betraktning:

Det er grunn til å være meget bekymret når FNs generalsekretær, Kofi Annan, for en drøy uke siden, i FNs generalforsamling, sa at situasjonen for FN er kritisk fordi medlemsland ikke respekterer folkeretten. Ja, folkeretten er verdenssamfunnets grunnmur. Vi hakker ikke løs på grunnmuren, uten at det får konsekvenser. Og de som bryter folkeretten på straffbar måte, må regne med å måtte stå til ansvar, før eller siden.

Det har ofte vært fremhevet at Den internasjonale straffedomstols viktigste betydning ligger på det preventive plan: Vissheten om at straffbar overtredelse av folkeretten vil bli forfulgt, vil forhindre mange som ellers ville komme til å begå straffbare handlinger, kanskje uten selv å være klar over det, fra å begå dem. La oss håpe det.

As delivered

Briefing of the Security Council, 14 February 2003

Executive Chairman of UNMOVIC, Dr. Hans Blix

Introduction

Mr. President,

Since I reported to the Security Council on 27 January, UNMOVIC has had two further weeks of operational and analytical work in New York and active inspections in Iraq. This brings the total period of inspections so far to 11 weeks. Since then, we have also listened on 5 February to the presentation to the Council by the US Secretary of State and the discussion that followed. Lastly, Dr. ElBaradei and I have held another round of talks in Baghdad with our counterparts and with Vice President Ramadan on 8 and 9 February.

Work in Iraq

Let me begin today's briefing with a short account of the work being performed by UNMOVIC in Iraq.

We have continued to build up our capabilities. The regional office in Mosul is now fully operational at its temporary headquarters. Plans for a regional office at Basra are being developed. Our Hercules L-100 aircraft continues to operate routine flights between Baghdad and Larnaca. The

eight helicopters are fully operational. With the resolution of the problems raised by Iraq for the transportation of minders into the no-fly zones, our mobility in these zones has improved. We expect to increase utilization of the helicopters. The number of Iraqi minders during inspections had often reached a ratio as high as five per inspector. During the talks in January in Baghdad, the Iraqi side agreed to keep the ratio to about one to one. The situation has improved.

Since we arrived in Iraq, we have conducted more than 400 inspections covering more than 300 sites. All inspections were performed without notice, and access was almost always provided promptly. In no case have we seen convincing evidence that the Iraqi side knew in advance that the inspectors were coming.

The inspections have taken place throughout Iraq at industrial sites, ammunition depots, research centres, universities, presidential sites, mobile laboratories, private houses, missile production facilities, military camps and agricultural sites. At all sites which had been inspected before 1998, re-baselining activities were performed. This included the identification of the function and contents of each building, new or old, at a site. It also included verification of previously tagged equipment, application of seals and tags, taking samples and discussions with the site personnel regarding past and present activities. At certain sites, ground-penetrating radar was used to look for underground structures or buried equipment.

Through the inspections conducted so far, we have obtained a good knowledge of the industrial and scientific landscape of Iraq, as well as of its missile capability but, as before, we do not know every cave and corner. Inspections are effectively helping to bridge the gap in knowledge that arose due to the absence of inspections between December 1998 and November 2002.

More than 200 chemical and more than 100 biological samples have been collected at different sites. Three-quarters of these have been screened using our own analytical laboratory capabilities at the Baghdad Centre (BOMVIC). The results to date have been consistent with Iraq's declarations.

We have now commenced the process of destroying approximately 50 litres of mustard gas declared by Iraq that was being kept under UNMOVIC seal at the Muthanna site. One-third of the quantity has already been

destroyed. The laboratory quantity of thiodiglycol, a mustard gas precursor, which we found at another site, has also been destroyed.

The total number of staff in Iraq now exceeds 250 from 60 countries. This includes about 100 UNMOVIC inspectors, 15 IAEA inspectors, 50 aircrew, and 65 support staff.

Mr. President,

In my 27 January update to the Council, I said that it seemed from our experience that Iraq had decided in principle to provide cooperation on process, most importantly prompt access to all sites and assistance to UNMOVIC in the establishment of the necessary infrastructure. This impression remains, and we note that access to sites has so far been without problems, including those that had never been declared or inspected, as well as to Presidential sites and private residences.

In my last updating, I also said that a decision to cooperate on substance was indispensable in order to bring, through inspection, the disarmament task to completion and to set the monitoring system on a firm course. Such cooperation, as I have noted, requires more than the opening of doors. In the words of resolution 1441 (2002) – it requires immediate, unconditional and active efforts by Iraq to resolve existing questions of disarmament – either by presenting remaining proscribed items and programmes for elimination or by presenting convincing evidence that they have been eliminated. In the current situation, one would expect Iraq to be eager to comply. While we were in Baghdad, we met a delegation from the Government of South Africa. It was there to explain how South Africa gained the confidence of the world in its dismantling of the nuclear weapons programme, by a wholehearted cooperation over two years with IAEA inspectors. I have just learned that Iraq has accepted an offer by South Africa to send a group of experts for further talks.

How much, if any, is left of Iraq's weapons of mass destruction and related proscribed items and programmes? So far, UNMOVIC has not found any such weapons, only a small number of empty chemical munitions, which should have been declared and destroyed. Another matter – and one of great significance – is that many proscribed weapons and items are not accounted for. To take an example, a document, which Iraq provided, sug-

gested to us that some 1,000 tonnes of chemical agent were «unaccounted for». One must not jump to the conclusion that they exist. However, that possibility is also not excluded. If they exist, they should be presented for destruction. If they do not exist, credible evidence to that effect should be presented.

We are fully aware that many governmental intelligence organizations are convinced and assert that proscribed weapons, items and programmes continue to exist. The US Secretary of State presented material in support of this conclusion. Governments have many sources of information that are not available to inspectors. Inspectors, for their part, must base their reports only on evidence, which they can, themselves, examine and present publicly. Without evidence, confidence cannot arise.

Mr. President,

In my earlier briefings, I have noted that significant outstanding issues of substance were listed in two Security Council documents from early 1999 (S/1999/94 and S/1999/356) and should be well known to Iraq. I referred, as examples, to the issues of anthrax, the nerve agent VX and long-range missiles, and said that such issues «deserve to be taken seriously by Iraq rather than being brushed aside...». The declaration submitted by Iraq on 7 December last year, despite its large volume, missed the opportunity to provide the fresh material and evidence needed to respond to the open questions. This is perhaps the most important problem we are facing. Although I can understand that it may not be easy for Iraq in all cases to provide the evidence needed, it is not the task of the inspectors to find it. Iraq itself must squarely tackle this task and avoid belittling the questions.

Work in New York

In my January update to the Council, I referred to the Al Samoud 2 and the Al Fatah missiles, reconstituted casting chambers, construction of a missile engine test stand and the import of rocket engines, which were all declared to UNMOVIC by Iraq. I noted that the Al Samoud 2 and the Al Fatah could very well represent *prima facie* cases of proscribed missile systems, as they had been tested to ranges exceeding the 150-kilometre limit set by

the Security Council. I also noted that Iraq had been requested to cease flight tests of these missiles until UNMOVIC completed a technical review.

Earlier this week, UNMOVIC missile experts met for two days with experts from a number of Member States to discuss these items. The experts concluded unanimously that, based on the data provided by Iraq, the two declared variants of the Al Samoud 2 missile were capable of exceeding 150 kilometres in range. This missile system is therefore proscribed for Iraq pursuant to resolution 687 (1991) and the monitoring plan adopted by resolution 715 (1991).

As for the Al Fatah, the experts found that clarification of the missile data supplied by Iraq was required before the capability of the missile system could be fully assessed.

With respect to the casting chambers, I note the following: UNSCOM ordered and supervised the destruction of the casting chambers, which had been intended for use in the production of the proscribed Badr-2000 missile system. Iraq has declared that it has reconstituted these chambers. The experts have confirmed that the reconstituted casting chambers could still be used to produce motors for missiles capable of ranges significantly greater than 150 kilometres. Accordingly, these chambers remain proscribed.

The experts also studied the data on the missile engine test stand that is nearing completion and have assessed it to be capable of testing missile engines with thrusts greater than that of the SA-2 engine. So far, the test stand has not been associated with a proscribed activity.

On the matter of the 380 SA-2 missile engines imported outside of the export/import mechanism and in contravention of paragraph 24 of resolution 687 (1991), UNMOVIC inspectors were informed by Iraq during an official briefing that these engines were intended for use in the Al Samoud 2 missile system, which has now been assessed to be proscribed. Any such engines configured for use in this missile system would also be proscribed.

I intend to communicate these findings to the Government of Iraq.

Meeting in Baghdad

At the meeting in Baghdad on 8 and 9 February, the Iraqi side addressed some of the important outstanding disarmament issues and gave us a

number of papers, e.g. regarding anthrax and growth material, the nerve agent VX and missile production. Experts who were present from our side studied the papers during the evening of 8 February and met with Iraqi experts in the morning of 9 February for further clarifications. Although no new evidence was provided in the papers and no open issues were closed through them or the expert discussions, the presentation of the papers could be indicative of a more active attitude focusing on important open issues.

The Iraqi side suggested that the problem of verifying the quantities of anthrax and two VX-precursors, which had been declared unilaterally destroyed, might be tackled through certain technical and analytical methods. Although our experts are still assessing the suggestions, they are not very hopeful that it could prove possible to assess the quantities of material poured into the ground years ago. Documentary evidence and testimony by staff that dealt with the items still appears to be needed.

Not least against this background, a letter of 12 February from Iraq's National Monitoring Directorate may be of relevance. It presents a list of 83 names of participants «in the unilateral destruction in the chemical field, which took place in the summer of 1991». As the absence of adequate evidence of that destruction has been and remains an important reason why quantities of chemicals have been deemed «unaccounted for», the presentation of a list of persons who can be interviewed about the actions appears useful and pertains to cooperation on substance. I trust that the Iraqi side will put together a similar list of names of persons who participated in the unilateral destruction of other proscribed items, notably in the biological field.

The Iraqi side also informed us that the commission, which had been appointed in the wake of our finding 12 empty chemical weapons warheads, had had its mandate expanded to look for any still existing proscribed items. This was welcomed.

A second commission, we learnt, has now been appointed with the task of searching all over Iraq for more documents relevant to the elimination of proscribed items and programmes. It is headed by the former Minister of Oil, General Amer Rashid, and is to have very extensive powers of search in industry, administration and even private houses.

The two commissions could be useful tools to come up with proscribed items to be destroyed and with new documentary evidence. They evidently need to work fast and effectively to convince us, and the world, that it is a serious effort.

The matter of private interviews was discussed at length during our meeting in Baghdad. The Iraqi side confirmed the commitment, which it made to us on 20 January, to encourage persons asked to accept such interviews, whether in or out of Iraq. So far, we have only had interviews in Baghdad. A number of persons have declined to be interviewed, unless they were allowed to have an official present or were allowed to tape the interview. Three persons that had previously refused interviews on UNMOVIC's terms, subsequently accepted such interviews just prior to our talks in Baghdad on 8 and 9 February. These interviews proved informative. No further interviews have since been accepted on our terms. I hope this will change. We feel that interviews conducted without any third party present and without tape recording would provide the greatest credibility.

At the recent meeting in Baghdad, as on several earlier occasions, my colleague Dr. ElBaradei and I have urged the Iraqi side to enact legislation implementing the UN prohibitions regarding weapons of mass destruction. This morning we had a message that a Presidential decree has now been issued containing prohibitions with regard to importation and production of biological, chemical and nuclear weapons. We have not yet had time to study the details of the text of the decree.

Intelligence

Mr. President, I should like to make some comments on the role of intelligence in connection with inspections in Iraq.

A credible inspection regime requires that Iraq provide full cooperation on «process» – granting immediate access everywhere to inspectors – and on substance, providing full declarations supported by relevant information and material and evidence. However, with the closed society in Iraq of today and the history of inspections there, other sources of information, such as defectors and government intelligence agencies are required to aid the inspection process.

I remember myself how, in 1991, several inspections in Iraq, which were based on information received from a Government, helped to disclose important parts of the nuclear weapons programme. It was realized that an international organization authorized to perform inspections anywhere on the ground could make good use of information obtained from governments with eyes in the sky, ears in the ether, access to defectors, and both eyes and ears on the market for weapons-related material. It was understood that the information residing in the intelligence services of governments could come to very active use in the international effort to prevent proliferation of weapons of mass destruction. This remains true and we have by now a good deal of experience in the matter.

International organizations need to analyse such information critically and especially benefit when it comes from more than one source. The intelligence agencies, for their part, must protect their sources and methods. Those who provide such information must know that it will be kept in strict confidence and be known to very few people. UNMOVIC has achieved good working relations with intelligence agencies and the amount of information provided has been gradually increasing. However, we must recognize that there are limitations and that misinterpretations can occur.

Intelligence information has been useful for UNMOVIC. In one case, it led us to a private home where documents mainly relating to laser enrichment of uranium were found. In other cases, intelligence has led to sites where no proscribed items were found. Even in such cases, however, inspection of these sites were useful in proving the absence of such items and in some cases the presence of other items – conventional munitions. It showed that conventional arms are being moved around the country and that movements are not necessarily related to weapons of mass destruction.

The presentation of intelligence information by the US Secretary of State suggested that Iraq had prepared for inspections by cleaning up sites and removing evidence of proscribed weapons programmes. I would like to comment only on one case, which we are familiar with, namely, the trucks identified by analysts as being for chemical decontamination at a munitions depot. This was a declared site, and it was certainly one of the sites Iraq would have expected us to inspect. We have noted that the two satellite images of the site were taken several weeks apart. The reported movement

of munitions at the site could just as easily have been a routine activity as a movement of proscribed munitions in anticipation of imminent inspection. Our reservation on this point does not detract from our appreciation of the briefing.

Plans for the immediate future

Yesterday, UNMOVIC informed the Iraqi authorities of its intention to start using the U-2 surveillance aircraft early next week under arrangements similar to those UNSCOM had followed. We are also in the process of working out modalities for the use of the French Mirage aircraft starting late next week and for the drones supplied by the German Government. The offer from Russia of an Antonov aircraft, with night vision capabilities, is a welcome one and is next on our agenda for further improving UNMOVIC's and IAEA's technical capabilities. These developments are in line with suggestions made in a non-paper recently circulated by France, suggesting a further strengthening of the inspection capabilities.

It is our intention to examine the possibilities for surveying ground movements, notably by trucks. In the face of persistent intelligence reports for instance about mobile biological weapons production units, such measures could well increase the effectiveness of inspections.

UNMOVIC is still expanding its capabilities, both in terms of numbers of staff and technical resources. On my way to the recent Baghdad meeting, I stopped in Vienna to meet 60 experts, who had just completed our general training course for inspectors. They came from 22 countries, including Arab countries.

Time lines

Mr. President,

UNMOVIC is not infrequently asked how much more time it needs to complete its task in Iraq. The answer depends upon which task one has in mind – the elimination of weapons of mass destruction and related items and programmes, which were prohibited in 1991 – the disarmament task –

or the monitoring that no new proscribed activities occur. The latter task, though not often focused upon, is highly significant – and not controversial. It will require monitoring, which is «ongoing», that is, open-ended until the Council decides otherwise.

By contrast, the task of «disarmament» foreseen in resolution 687 (1991) and the progress on «key remaining disarmament tasks» foreseen in resolution 1284 (1999) as well as the «disarmament obligations», which Iraq was given a «final opportunity to comply with» under resolution 1441 (2002), were always required to be fulfilled in a shorter time span. Regrettably, the high degree of cooperation required of Iraq for disarmament through inspection was not forthcoming in 1991. Despite the elimination, under UNSCOM and IAEA supervision, of large amounts of weapons, weapons-related items and installations over the years, the task remained incomplete, when inspectors were withdrawn almost 8 years later at the end of 1998.

If Iraq had provided the necessary cooperation in 1991, the phase of disarmament – under resolution 687 (1991) – could have been short and a decade of sanctions could have been avoided. Today, three months after the adoption of resolution 1441 (2002), the period of disarmament through inspection could still be short, if «immediate, active and unconditional cooperation» with UNMOVIC and the IAEA were to be forthcoming.

Litteraturliste

- Ackermann, Seth og Naureckas, Jim 2001. «Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo», i: Hammon, Philip og Herman, Edward S. (red.) 2000. *Degraded Capability. The Media and the Kosovo Crisis*. London: Pluto Press.
- al-Kubaisi, Walid 2007. «To svarte steiner. USAs mediefabrikker formidler myter, falske løgner og onde planer». *Klassekampen* 21. juli 2007.
- Alexandre, Laurien 2000. «Voicing the Gulf. The Voice of America Constructs the Gulf War», i: Stig Arne Nohrstedt og Rune Ottosen (ed.). «*Journalism and the New World Order. Gulf War, national News and Globalization*», Göteborg: Nordicom.
- Allern, Sigurd 2001. *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ/Høyskoleforlaget.
- Allan, Stuart og Zelzier, Barbie (red.) 2004. *Reporting War. Journalism in War Time*. New York: Routledge.
- Allan, Stuart og Zelzier, Barbie 2004b. «Rules of engagement: journalism and war», i: Allan, Stuart og Zelzier, Barbie (red.) *Reporting War. Journalism in War Time*. New York: Routledge.
- Altes, Edy Korthales 2002. Washington's National Security Strategy, *Just Commentary*, vol. 2, no. 11, november 2002.
- Amin, Samir 1989. *Eurocentrism*. London: Zed Books.
- Amnesty International 2004. «USA: Amnesty International calls for a commission of inquiry into 'war on terror' detentions», AMR 51/087/2004.
- Andersen, Robin 2006. *A Century of Media, A Century of War*. New York: Peter Lang.
- Anderson, Terry H. 2007. «George W. Bush, Dick Cheney, and the origins of the Iraq War». Paper presented to the Nobel Institute October 15 2007.
- Arbuthnot, Felicity 2005. «Iraq: The Unending War», i: Pilger, John (red.). *Tell Me No Lies. Investigative Journalism and its Triumphs*. London: Vintage.
- Armstrong, David, 2005. «Drafting a Plan for Global Dominance», i: Pilger, John (red.). *Tell Me No Lies. Investigative Journalism and its Triumphs*. London: Vintage.
- Arnheim, Rudolf 1988. *The Power of the Center*. Berkley og Los Angeles: University of California Press.
- Arkin, William 2003. «United States: Media principles killed by friendly fire». *Index on Censorship*, No 1.
- Artz, Lee 2004. «War as Promotional 'Photo Op': The New York Time's Visual Coverage of the U.S. Invasion in Iraq», i: Kamalipour, Yaha R. og Snow, Nancy (red.). *War,*

- Media, and Propaganda. A Global Perspective.* New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Aufderheide, Patrica 2004. «Big Media and Little Media», i: Allan, Stuart og Zelzier, Barbie 2004. *Reporting War. Journalism in War Time.* New York: Routledge.
- Avnemo, Erik Wold 2004. *Humanitære soldater – VGs dekning av den norske militære styrken i Irak.* Fordypningsoppgave Journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo.
- Bagdikian, Ben 2003. «Perhaps Hussein Read Tolstoy And Bush's People Didn't». *ZNet Commentary* 3.12.2003.
- Bakkeli, Tom 2007. *Norges hemmelige krigere. Kommandosoldater i kamp mot terror.* Oslo: Kagge forlag.
- Barry, A.M.S. 1997. *Visual Intelligence.* Albany: State University of New York.
- Bastiansen, Henrik Grue 1997. «Amerikanske bombefly av typen B-52...» *IMK-rapport* nr. 30., Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Bathurst, Robert 1993. *Intelligence and the Mirror: On creating the Enemy.* London: Sage.
- Beck, Ulrich, 2002. *Globalisering og individualisering.* Oslo: Abstrakt forlag.
- Bell, Martin 1997. «TV news: How far Should we Go?», *British Journalism Review*, 8 (1).
- Ben-Menashe, Ari 1991. *Profits of War. Inside the Secret U.S.-Israeli Arms Network.* Sheridan Square Press.
- Berg, May og Solveig Steien 1990. «Tabloidmyten Saddam Hussein», Seminaroppgave Norsk journalisthøgskole, Oslo.
- Bergstrøm, Ida Wevling 2004. *En analyse av melodramatiske trekk i VGs dekning av felttoget i Irak.* Fordypningsoppgave, Journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo.
- Berthelsen, Ole 2005. *En frelser, en prest og en satan.* Oslo: Gyldendal akademiske.
- Bjørge, Tore og Daniel Heradstveit 1987. *Politisk kommunikasjon.* Oslo: TANO Forlag.
- Blum, William 2000. *Rogue State. A Guide to the World's Only Superpower.* London: Zed Books.
- Borgen, Erling, 2007. «Hundene på Guantanamo». *Dagbladet* 24.12.2007.
- Bragg, Rick 2003. *I am a Soldier, Too.* New York: Alfred A. Knopf.
- Bratholm, Eva og Astri Surkhe 1992. *Den perfekte fienden,* Cappelen, Oslo.
- Bye, Ronald og Finn Sjøe 2008. *Overvåket.* Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Bø, Gudleiv 1985. «Vårt daglige melodrama», *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 1 1985.
- Chang, Ho Won 1991. «Images of the Soviet Union in the Soviet American Newspapers», i: Dennis Everette E., Gerbner, George og Yassen N. Zassoursky (red.). *Beyond the Cold War. Soviet and American Media Images.* London: Sage Publications.
- Chomsky, Noam 1991. «Deterring Democracy», Hill and Wang, New York.
- Chomsky, Noam 1992. «The Media and the War: What War?», i: Mowlana, Gerbner og Schiller (eds.) *Triumph of the Image. The Media's War in the Persian Gulf.* Boulder, Co.: Westview Press.
- Chomsky, Noam 1999. *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo.* Monroe, ME: Common Courage Press.

- Chomsky, Noam 2000. *Rogue States. The Rule of Force in World Affairs*. London: Pluto Press.
- Chomsky, Noam 2003. «The Iraq War and Contempt for Democracy». *ZNet Commentary* October 31, 2003.
- Chomsky, Noam 2004. *Hegemoni eller overlevelse : Amerikas søken etter global dominans*. Oslo: Oktober Forlag.
- Chossudovsky, Michel 2003. «War Propaganda and the Capture of Saddam Hussein». www.globalresearch.ca 22. desember 2003.
- Chossudovsky, Michael 2006. «Who is behind 'Al Qaeda in Iraq?' Pentagon acknowledges fabricating a 'Zarqawi Legend'», *Global Research.co*, April 18, 2006. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=2275>.
- Christiansen, Per A. 1992. «Forenklet fiendebilde en fare», *Aftenposten*, 4. januar 1992.
- Clark, Richard 2004. *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*. New York: Simon & Schuster.
- Colhoun, Jack 1991. «The Bush Administration and U.S. Exports to Iraq», *Covert Action*, No. 37 (Summer 1991).
- Crick F. 1994. *The Astonishing Hypothesis*. London: Simon & Schuster Ltd.
- Dahl, Tove Stang 1991. *Den muslimske familie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drogin, Bob 2008. *Kodenavn Curveball. Om spioner, løgner og krigen i Irak*. Oslo: Humanist forlag.
- Ebbing, Hans 2005. «Fredsnasjonen Norge under imperialismens humanitære stadium», *Ny Tid* 26. februar 2005.
- Eckhardt, William 1991. «Making and Breaking Enemy Images», *Bulletin of Peace Proposals*, vol. 22 (1) 1991.
- Edwards, David og Cromwell, David 2004. *Guardians of Power. The Myth of the Liberal Media*. London: Media Lens.
- Eide, Bernt 2005. «Oppdiktete elementer i avisbilder». *HiO-rapport* nr. 5 2005.
- Eide, Elisabeth 2002. «Down there» and «up here». «Europe's Others» in *Norwegian feature stories*. Series of dissertations submitted to the Faculty of Arts no. 147. Oslo: Unipub AS.
- Eide, Elisabeth 2002b. «Vi og 'de Andre' – sett og oversett. Krigen under overflaten», i Eide, Elisabeth og Ottosen, Rune (red.) 2002. *Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september*. Oslo: Cappelen forlag.
- Eide, Bernt og Ottosen, Rune 2008. «Journalistikk, digitalisering og moderne krigføring», i: Ottosen, Rune og Krumsvik, Arne (red.). *Journalistikk i en digital hverdag*. Kristiansand: IJ/Høyskoleforlaget.
- Eide, Elisabeth og Ottosen, Rune (red.) 2002. *Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september*. Oslo: Cappelen forlag.
- Eide, Elisabeth, Kunelius, Risto og Phillips, Angela (eds.) 2008. *Transnational Media Events. The Mohammed Cartoons and the imagined clash of civilizations*. Göteborg: Nordicom.

- Eide, Martin 1992. *Nyhetens interesse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eide, Bernt og Ottosen, Rune 2006. «Visuell krigføring. En studie av billedjournalistikk i Irak-krigen». Oslo: Rapport til Rådet for anvendt medieforskning.
- Entman, Robert M. 1993. «Framing. Toward Clarification of a Fractured Paradigm», i: *Journal of Communication*. Oxford University Press 43 (4).
- Entman, Robert M. 2005. «Projections of Power: Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy». *Public Opinion Quarterly* 2005; 69:324–326.
- Eriksen, Ole Morten og Hansteensen, Ellen Marie 2000. *Krigen som forsvant. Konflikten i Irak og utvalgte norske medier*. Semesteroppgave i journalistikk, Journalistutdanningen Høgskolen i Oslo.
- Eriksen, Thomas Hylland 1991. «Ethnicity versus Nationalism», *Journal of Peace Research*, vol. 28, no. 3 1991.
- Eskeland, Ståle 2003. Krig og fredsbevarende operasjoner. *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 12.
- Fadhil, Ali 2005. «What really happened in Fallujah». *The Guardian*, 11. januar 2005.
- Fairclough, Norman 1995. *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- Faludi, Susan 2007. *Terror Dream. Fear and Fantasy in Post-9/11*. New York: Metropolitan Books.
- Fedotova, Larissa 1991. «The Image of the United States in the Soviet Mass Media: The Results of Sociological Surveys», i: Dennis Everette E., Gerbner, George og Yassen N. Zassoursky (red.). *Beyond the Cold War. Soviet and American Media Images*. London: Sage Publications.
- Figschou, Tine Ustad 2003. *Å selge «den amerikanske drømmen» til «araberen i gata» – en kritisk gjennomgang av amerikanske myndigheters strategi overfor satellittkanalen Al-Jazeera etter 11. september*. Semesteroppgave på hovedfagskurset «War and Peace journalism» våren 2003.
- Figschou, Tine Ustad 2004. *Courting, criticism, censorship and bombs: A study of the relationship between the Al Jazeera Channel and the US administration during the war in Iraq 2003*. Hovedoppgave i journalistikk IMK-UIO / Avd. JBI HIO.
- Figschou, Tine Ustad 2004b. Upublisert rapport med data fra innholdsanalyse av norske mediers Irak-dekning.
- Fisk, Robert 2001. «Arafat will gamble on Israel's 'war' failing again». *The Independent* 5. desember 2001.
- Fisk, Robert 2005. *The Great War for Civilisation. The Conquest of the Middle East*. London: Fourth Estate.
- Forsvarets overkommando 1998. Forsvarsjefens direktiv 402–1 for psykologisk forsvar. Tilleggsdokument nr. 2/1998. FO/O 9. jan. 1998.
- Forsvarets skole i etterretnings- og sikkerhetstjeneste 2001. «Psykologiske virkemidler i fred, krise og krig». Notat 24. oktober 2001.
- Fossum, Egil 1991. *Er det nå så sikkert?* Cappelen forlag, Oslo.

- Fossum, Egil og Meyer, Sidsel 2003. *Er nå det så sikkert? Journalistikk og kildekritikk*. Oslo: Cappelen Akademiske forlag.
- Franklin, Jane 2004. «Guantanamo Prison». *ZNet Commentary* 30. oktober 2004.
- Galtung, Johan 1990. «Cultural Violence», *Journal of Peace Research*, vol. 27, no. 3, 1990.
- Galtung, Johan 1991. «On the simplification of super-complex Conflict Molecules», Paper presented to the first EUPRA conference, Firenze, 8.–10. november 1991.
- Galtung, Johan 2002. «Peace Journalism – A Challenge», i: Kempf, Wilhelm og Heikki Loustarinen (red.). *Journalism and the New World Order, vol. 2. Studying the War and the Media*. Göteborg: Nordicom.
- Galtung, Johan 2002b. «USA, Vesten og resten etter 11. september og 7. oktober 2001», i: Eide, Elisabeth og Rune Ottosen 2002 (red.). *Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september*. Oslo: Cappelen forlag.
- Garbo, Gunnar 2002. *Også krig er terror*. Oslo: Eget forlag.
- Garbo, Gunnar 2002b. «Milosevic har litt rett», *Dagbladet* 26.2.2002.
- Garbo, Gunnar 2007. «Krig eller fred. Fortsatt dominerer overtroen på militær makt». *Klassekampen* 2. oktober 2007.
- Gardar, Jogvan H. 2004. «Regjeringen har en forvirrende holdning til Irak». *Ny tid* 10. januar 2004.
- Gardiner, Sam 2005. *Truth From These Podia*. Summary of a Study of Strategic Influence, Perception Management, Strategic Information Warfare on Strategic Psychological Operations in Gulf II.
- Gierhart, Cindy 2008. *Targeting the Media: The Legal Restrictions on States Attacking Media in Times of War*. Selected Works: http://works.bepress.com/cindy_gierhart/1/.
- Gerbner, George 1992. «Persian Gulf War, The Movie», i: H. Mowlana, G. Gerbner og H.I. Schiller (red.). *Triumph of the image: the media's war in the Persian Gulf: a global perspective*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Glantz, Aaron 2005. *How America lost Iraq*. New York: Jeremy P. Tarcher/Penguin.
- Gonsalves, Sean 2006. «The Logic of Withdrawal», *Z-Net Commentary*, April 11.
- Gordon, Joy 2005. «Cool War: Economic Sanctions as a Weapon of Mass Destruction», i: Pilger, John (red.). *Tell Me No Lies. Investigative Journalism and its Triumphs*. London: Vintage.
- Gordon, Michael R. 1992. «Defense Dept. Tried to Stiffen Pre-Invasion Note to Iraq», *International Herald Tribune*, 26.10.1992.
- Gordon, Michael og Trainor, Bernard 2007. *Cobra II. The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq*. London: Atlantic Books.
- Gowan, Peter 2001. «Krigen og dens følger», i: Hammon, Philip og Herman, Edward S. 2001. *Under evne. Media og Kosovo-konflikten*. Oslo: Idem forlag.
- Griffin, Michael 2004. «Picturing America's 'War on Terrorism' in Afghanistan and Iraq», *Journalism*.
- Græsvik, Fredrik 2003. *Høyt spill i Bagdad*. Oslo: N. W. Damm & Søn AS.

- Gule, Lars 1991. «Islam og demokrati», *Arbeidsnotat*, M1991:1. Bergen: Christian Michelsens Institutt.
- Gunson, Phil og John Weeks 1991. *Panama – Made in the USA*. London: Latin America Bureau, London.
- Habermas, Jürgen 1981. «Teorier om samfund og sprog», Gyldendals Sprogbibliotek, København.
- Hackett, Robert A. og Carroll, William R. 2006. *Remaking Media. The struggle to democratize public communication*. New York and London: Routledge.
- Hadar, Leon T. 1993. «What Green Peril?», *Foreign Affairs*, Spring 1993.
- Hadenius, Stig. «Hotet mot Sverige», *NORDICOM-Information*, nr. 3-4 1992.
- Hammer, Andres Sømme 2006. «Smil og gaver skal sikre NATO-støtte». *Dagsavisen* 28. september 2006.
- Hallin, Daniel 1984. «Study of Ideological Change and Its Limits», i: Paletz; David (red.) *Political Communication Research: Approaches, Studies, Assessments* New Jersey: Ablex.
- Hammon, Philip og Herman, Edward S. (red.) 2000. *Degraded Capability. The Media and the Kosovo Crisis*. London: Pluto Press.
- Hanitzch, Thomas 2007. «Situating peace journalism in journalism studies: A critical appraisal». *Conflict & Communication Online*, vol. 6, no. 2, 2007.
- Hansen, Espen Egil 2006. «Er papirjournalister B-journalister?», i: Ottosen, Rune og Ytterstad, Andreas (red.). «Nettavisar, flermedialitet og den nye journalistrollen». En seminarrapport. *HIO-rapport* nr. 8 2006.
- Harle, Vilho 1991. «The enemy: Concept, religious and major lines of the tradition», Paper presented to the first EUPRA Conference, 8–10 november 1991.
- Harper, Tim 2004. Washington Bureau of Toronto Star quoted from www.veteransforpeace.org/Pentagon_keeps_dead_110303.htm.
- Harvey, David 2003. *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkins, Virgil 2004. *The Silence of the UN Security Council. Conflict and Peace Enforcement in the 1990s*. Firenze: European Press Academic Publishing.
- Hegna, Liv 1985. *Forsvaret og pressen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hemner; Jan Erik 2003. Juss og militære operasjoner. *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 12.
- Heradstveit, Daniel 1991. «Saddam Husseins krig», *NUPI-Rapport*, nr. 154 januar 1991.
- Herman, Edward S. og Noam Chomsky 1988. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon Books.
- Herman, Edward 2005. «The Normalization of Torture, Death Squads and Contempt for the Rule of Law». *ZNet Commentary* 19. mars 2005.
- Herman, Edward 2006. «U.S. Willing to Talk, With Conditions, and the Media Bites Once Again», *ZNet Commentary*, 10. juni 2006.
- Herman, Edward og David Peterson 2007. «The Dismantling of Yugoslavia. A Study in Inhumanitarian Intervention (and Western Liberal Left Intellectual and Moral Collapse)». *Monthly Review*, October 2007.

- Hillesund, Terje 1991. «Kommunaljournalistikk i Grimstad Adresstidende. Budskap og handling. En kvalitativ analyse», *Tidvise Skrifter*, nr. 3 1991, Høgskolesenteret i Rogaland.
- Hiro, Dilip 1992. «Desert Shield to Desert Storm. The Second Gulf War», Paladin, London.
- Holmøy, Katrine Ree og Wernersen, Camilla Helene 2004. *Kan en frigjøringshær drepe små barn?* Fordypningsoppgave Journalistutdanningen Høgskolen i Oslo.
- Hoskins, Andrew 2004. *Televising War. From Vietnam to Iraq*. London/New York: Continuum.
- Hume, Mick 1997. *Whose War is it Anyway? The Dangers of the Journalism of Attachment*, London: BM InformInc.
- Höjelid, Stefan 1991. *Sovjetbilden i nordisk press. Svenska, norska og finländska reaktioner på sovjetisk agerande*. Lund: Studentlitteratur.
- Hågvær, Yngve 2003. *Hele folkets diskurs*. Universitetet i Oslo: Sakprosaprojektet.
- Ingebrigtsen, Tor Martin 1990. «Kuwait-invasjonen: Irakisk ekspansjonisme i Golf-regionen», *Internasjonal Politikk*, 48(4).
- Ignatieff, Michael 1993. *Blood and belonging. Journeys into the New Nationalism*. London: BBC Books/Chatto & Windus.
- Isikoff, Michael og Corn, David 2006. *Hubris. The Inside Story of Spin, Scandal, and the Selling of the Iraq War*. New York: Crown publishers.
- Jerichow, Anders 1992. *Arabiske stemmer – retten til demokrati*. Oslo: Aschehoug.
- Johannesson, Kurt 1992. «Kriget som saga», i: Nordlund, Roland (red.). *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*. Styrelsen för psykologisk försvar Rapport (158–1).
- Johnsen, Jan og Thomas Mathiesen 1992. «En krig i frihetens navn?», *NORDICOM Information*, nr. 3-4 1992.
- Jones, Terry 2005. *Terry Jones's War on the War on Terror*. New York: Nation Books.
- Jowett, Garth S. og Victoria O'Donnell 1992: *Propaganda and Persuasion*. London: Sage Publications.
- Kamalipour, Yaha R. og Snow, Nancy (red.) 2006. *War, Media, and Propaganda. A Global Perspective*. New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Keen, Sam 1986. *Faces of the Enemy – Reflections of the Hostile Imagination*. San Fransisco: Harper & Row.
- Kellner, Douglas 1990. *Television and the Crisis of Democracy*. Boulding: Westview Press.
- Kellner, Douglas 1992. *The Persian Gulf TV War*. Boulding: Westview Press.
- Kellner, Douglas 1993. «Gulf War II: The Media Offensive», *Lies of Our Times*, mai 1993.
- Kelly, Harold H. og John L. Michela 1980. «Attribution Theory and Research», *Annual Review of Psychology*, vol. 31 1980.
- Kjeldsen, Jens E. 2002. *Visuell retorikk*. Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Kjeldsen, Jens E. og Siri Meyer (red.) 2004. *Krig, rett & retorikk – en bok om kommunikasjonsregimer*. Författarna & Rhetor förlag.

- Kjeldsen, Jens E. 2004. «11. septembers visuelle retorikk», i: Kjeldsen og Meyer 2004. *Krig, rett & retorikk – en bok om kommunikasjonsregimer*. Författarna & Rhetor förlag.
- Klaren, U. 1996. «Fullständigt kaos og begränsad helhet», i: G.Z. Nordström (red.). *Rune, Relation and Retorich*. Stockholm: Carlsons Bokförlag.
- Klein, Naomi 2003. «The Year of the fake», *The Nation*, 26. januar 2004.
- Klein, Naomi 2004. «Smoking while Iraq burns». *The Nation*, 24. november 2004.
- Klein, Naomi 2007. *Sjokkdoktrinen. Katastrofefekapitalismens fremmarsj*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Knightley, Phillip 1975. *The First Casualty*, London: Deutsch Ltd.
- Knudsen, Anne 1990. «Tegn og nationale gerninger», *Europinion*, nr. 2 1990.
- Krog, Elisabeth Lind 2006. *The All American hero. Medieikoniseringen og utnyttningen av Pat Tillman*. Masteroppgave i journalistikk, Universitetet i Oslo/Høgskolen i Oslo. Høsten 2006.
- Krøvel, Roy 2008. «Krigen i Chiapas, Mexico: Revansj for den kritiske journalistikken på nett», i: Ottosen, Rune og Krumsvik, Arne (red.). *Journalistikk i en digital hverdag*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Lakoff, George 1991. *Metaphor and War. The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. Linguistic Department, University of California.
- Lakoff, George og Johnson, Mark 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lavik, Nils Johan 2001. «Ondskapens psykologi», *Aftenposten* (kronikk) 10.6.2001.
- Leer-Salvesen, Tarjei 2003. «Planlegger info-krig i skjul». *Klassekampen* 3.10.2003.
- Leiding, Lisa og Malek, Abbas 1991. «The Iraqi invasion of Kuwait, The Press, and American Democracy», *Media Development*, October 1991.
- Leira, Halvard (red.) 2007. *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk*, Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI).
- Levy, Alexandre og Bugino, Francois 2001. *United States: Between the pull of patriotism and self-censorship*. Reporters without Borders, Paris.
- Lewis, Charles og Reading-Smith, Mark 2008. *Iraq: The War Card, The Center for Public Integrity*. <http://projects.publicintegrity.org/WarCard/>.
- Lindkvist, Sven 1992. *Utrota varenda jävel*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Linneberg, Arild 2001. *Tretten triste essays om krig og litteratur*. Oslo: Gyldendal.
- Lowe, Ben 1991. «Arabs face detention, deportation in Europe». *The Guardian*, 6. februar 1991.
- Loyn, David 2007. «Good journalism or Peace journalism», *Conflict & Communication online*, vol. 6, no. 2, 2007.
- Luitjens, Inger Johanne Mørland 1996. *Alle håper på fred, men ... En kritisk tekstanalyse av Aftenposten og VGs dekning av fredsinitiativ under Gulfkonflikten*. Hovedoppgave i medievitenskap for cand.polit.-graden, Universitetet i Oslo.
- Lukosiunas, Marius Aleksas 1991. «Enemy, Friend or Competitor? A Content

- Analysis of the Christian Science Monitor and Izvestia», i: Dennis Everette E., Gerbner, George og Yassen N. Zassoursky (red.). *Beyond the Cold War. Soviet and American Media Images*. London: Sage Publications.
- Luostarinen, Heikki 1989. «Finnish Russophobia: The Story of an Enemy Image», *Journal of Peace Research*, vol. 26 (2) 1989.
- Luostarinen, Heikki og Ottosen, Rune, 2002. «Propaganda and War Reporting after the Vietnam War», i: Kempf, Wilhelm og Luostarinen, Heikki (red.). *Journalism and the New World Order. Studying War and the Media*. Göteborg: Nordicom.
- Lynch, Jake og McGoldrick, Annabel 2005. *Peace journalism*. Stroud: Hawthorn Press.
- Lynch, Jake 2007. «Peace journalism and its discontents». *Conflict & Communication online*, vol. 6, no. 2 2007.
- Magnussen, S. og Greenlee, M.W. 1999. «The psychophysics of perceptual memory». *Psychological Research* no. 62.
- Marable, Manning 2001. «The Failure of U.S. Foreign Policies», *Znet Commentary*, 20. november 2001.
- Marsdal, Magnus E. 2005. «Mot krigen, liksom». *Dagbladet* 26. april 2005.
- Mathiesen, Thomas 2001. «Norge må få statsvakt», *Dagbladet* (kronikk) 25. mars 2001.
- McLaughlin, Greg, 2002. *The War Correspondent*. London: Pluto Press.
- Meyer, Sidsel 2009. *Ingen fare for den med god samvittighet*. Oslo: Cappelen Dam.
- Miller, Toby 2005. «Financialization, Emotionalization, and Other Ugly Concepts», i: Nohrstedt, S.A. og Ottosen, Rune (red.). *The Iraq War in Global Media*, Göteborg: Nordicom.
- Miller, Toby 2007. *Cultural Citizenship. Cosmopolitanism, Consumerism, and Television in a Neoliberal Age*. Philadelphia: Temple University Press.
- Mirzoeff, Nicholas 2005. *Watching Babylon. The War in Iraq and Global Visual Culture*. Abingdon: Routledge.
- Monbiot, George 2002. «Kjemisk statskupp», *Klassekampen* 20. april 2002.
- Mral, Brigitte 2004. «'We're a peaceful nation.' War Rethoric after September 11». *Special Feature* 2004:5. Stockholm: Sweden Emergency Management Agency.
- Mral, Brigitte 2006. «The Rhetorical State of Alert before the Iraq War 2003». *Nordicom Review*, vol. 27, no. 1 2006.
- Mucunguzi, Julius 2005. «Images of the Iraq War in Ugandan Newspapers», i: Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune, 2005 (red.). *Global War – Local News. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- Nagara, Bunn, «Sri Lanka», i: Hanitzsch, Thomas, Löffelholz, Martin og Mustamu, Ronny (red.) 2004. *Agents of Peace. Public Communication and Conflict Resolution in an Asian Setting*. Ilmeanu: Ebert Stiftung.
- Nagata, Judith 1982. «In Defence of Ethnic Boundaries: The Changing Myths and Charters of Malay Identity», i: Keyes C. (red.). *Ethnic Change*. Seattle: University of Washington Press.
- Nilsen, Bjørn og Sjøe, Finn 1998. *Skjult dagsorden. Mediene og de hemmelige tjenestene*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Nilsen, Kjell Arild 2007. *Slobodan Milosevic*. Oslo: Sypress forlag.
- Nohrstedt, S.A., Kaitatzi-Whitlock, S., Ottosen, R. og Riegert K. 2000. «From the Persian Gulf to Kosovo – War Journalism and Propaganda», *European Journal of Communication*, 15(3):383–404.
- Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune (red.) 2001. *Journalism and the New World order. Gulf War, National News Discourses and Globalisation*. Göteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune (red.) 2004. *U.S. and the Others. Global Media Images on the «War on Terror»*. Göteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune (red.) 2005 *Global War – Local News. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune 2008. «Brothers in arms or peace? The Media Images of Swedish and Norwegian Defence- and Military Policy». Paper presented to the IAMCR conference in Stockholm July 20–25 2008.
- Nohrstedt, Stig A., Höijer, Birgitta og Ottosen, Rune 2002. *Kosovokonflikten, medierna och medlidandet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar Rapport 190.
- Nokes, R. Gregory 1990. «Libya: A Government Story», i: Serfaty, Simon (red.). *The Media and Foreign Policy*. London: Macmillan.
- Norges offentlige utredninger 2000. «Et nytt forsvar». NOU 2000:20.
- Osman, Khalil 2000. Russian media spin control and the genocide in Chechnya. *Crescent. International*, 16.–31. mai 2000.
- Ottosen, Rune 1994. *Mediestrategier og fiendebilder i internasjonale konflikter. Norske medier i skyggen av Pentagon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ottosen, Rune 1995. «Enemy Images and the Journalistic Process», i: *Journal of Peace Research*, vol. 32, no. 1.
- Ottosen, Rune 2001. «Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier», i: Eide, Martin. *Til Dagsorden*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Ottosen, Rune 2001b. *Patriotiske virveltrømmer eller kritisk krigsjournalistikk. Norske nyhetsmediers dekning av Kosovokrigen i 1999*. Rapport til Rådet for anvendt medieforskning.
- Ottosen, Rune 2002. «Pressefriheten under press etter 11. september». Redaktørforeningens årbok 2002.
- Ottosen, Rune 2002b. «Herr president: fienden er nærmere enn du aner», i: Eide, Elisabeth og Ottosen, Rune (red.) 2002. *Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september*. Oslo: Cappelen forlag.
- Ottosen, Rune 2003. «Det etiske minefeltet i krigsjournalistikken», i: Ottosen, Rune og Roksvold, Thore (red.) 2003. *Presseetisk front. Festskrift til Odd Raaum*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Ottosen, Rune 2005. «Good-doers or Bad-doers? Images of the War in Iraq in the Mainstream Norwegian Press», i: Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune 2005 (red.). *Global War – Local News. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.

- Ottosen, Rune 2007. «Emphasising images in peace journalism: Theory and practice in the case of Norway's biggest newspaper», i: *Conflict & Communication Online*, Spring 2007.
- Ottosen, Rune 2007b. «Den farlige journalistikken». *Verdens Gang* mars 2007.
- Ottosen, Rune 2008. «Carsten, Hassan og Alaa». *Dagbladet* (kronikk) 9. februar 2008.
- Ottosen, Rune 2008b. «Humanitær retorikk, krig og journalistikk». *Pro Patria* nr. 5 2008.
- Ottosen, Rune og Krumsvik, Arne (red.) 2008. *Journalistikk i en digital hverdag*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Ottosen, Rune 2009. «Krigsjournalistikk, farer og utfordringer», i: Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege, 2009. *Dekke verden! Lærebok i utenriksjournalistikk*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Ottosen, Rune 2009b. «Kritisk krigsjournalistikk». *Dagbladet* (kronikk) 22 mars 2009.
- Parenti, Michael 1986. *Inventing Reality: The Politics of the Mass Media*. New York: St. Martins Press.
- Parry, Robert. 2009. Colin Powell and Lessons of My Lai. *The Smirking Chimp* <http://smirkingchimp.com/thread/23674>.
- Paul, Christopher og James J. Kim 2005. *Reporters on the Battlefield. The Embedded Press System in Historical Context*. Santa Monica: Rand National Security Research Division.
- Piene, Bibiana 2008. «På nett med verden», i: Ottosen, Rune og Krumsvik, Arne (red.). *Journalistikk i en digital hverdag*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Pilger, John 1998. *Hidden Agendas*. London: Vintage.
- Pilger, John 2001. «Om å drive sensur gjennom fortelser», i: Hammon, Philip og Herman, Edward S. 2001. *Under evne. Media og Kosovo-konflikten*. Oslo: Idem forlag.
- Pilger, John 2001b. «A War in the American tradition», *Znet Commentary*, 16. oktober 2001.
- Pilger, John (red.) 2005 *Tell Me No Lies. Investigative Journalism and its Triumphs*. London: Vintage.
- Poole, Steven 2006. *Unspeak. Words are Weapons*. London: Abacus.
- Prashad, Vijay 2003. «The canard of Bush's Multilateralism». *ZNet Commentary*, 10. november 2003.
- Quigley, John B. 1993. «Resolution 688 and the 'No-Fly' Zones», *Lies of Our Times*, mai 1993.
- Quinn, Jou 2006. «The Capture, Trial and Conviction of Saddam Hussein – Another US Intelligence Farce». *Signs of Times* 06.11.2006, [http://www.sott.net/signs/editorials/signs20061106 The CaptureTrialandConvictionof...](http://www.sott.net/signs/editorials/signs20061106%20The%20Capture%20Trial%20and%20Conviction%20of...)
- Raboy, Mark og Dagenais, Bernard 1992. *Media crisis, and Democracy, Mass Communication and Disruption of Social Order*. London: Sage Publications.
- Rajiva, Lila 2005. *The Language of Empire: Abu Ghraib and the American Media*. New York: Monthly Review Press.

- Robertson, Roland 1992. *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Rogers, Rita R. 1992. «Looking back on Desert Storm: Perceptions and Misperceptions». *Mind and Human Interaction*, vol. 3, no. 3. mai 1992.
- Roksvold, Thore 1989. *Retorikk for journalister*. Oslo: LNU/Cappelen.
- Romarheim, Anders G. 2003. «Fordekt propaganda rettet mot Norge», *Dagbladet* 5. november 2003.
- Rosslund, Irene E. 2003. Pressetur til Kirgisistan og Afghanistan 7.–15. mai 2002: – *Gir norske journalister støtte til den norske deltakelsen i Afghanistan?* Semesteroppgave på hovedfagskurset «War and Peace journalism» våren 2003.
- Sabri, B.J. 2005. «The splendid failure of occupation. Part 40: A one-way bombardment called Gulf War». *Online Journal*, 31. desember 2005.
- Said, Edward 1978. *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*. London: Routledge and Kegan.
- Said, Edward 1981. *Covering Islam. How the Media and the Experts Determine How We see World*. London: Routledge and Kegan.
- Said, Edward 1993. *Culture and Imperialism*. London: Chatto & Windly.
- Saker, Naomi 2007. «Challenger or lackey. The politics of news on Al-Jazeera», i: Thusu, Daya Kishan 2007. *Media on the Move. Global Flow and Contra-Flow*. Milton Park: Routledge.
- Sandronsky, Seth 2007. «Reviewing the Language of Empire: Abu Ghraib and the American Media». *ZNet Commentary*, 15. juli 2007.
- Schechter, Danny 2006. *When News Lies. Media Complicity and the Iraq War*. New York: Select Books.
- Schiller, Herbert I. et al. 1992. «The Ideology of International Communications», Institute for Media Analyses, inc. *Monograph Series* 4, New York.
- Schlesinger, Philip 1991b. *Media. State and Nation. Political Violence and Collective Identities*. London: Sage.
- Schmitt, Carl 1976/1928. *The concept of the political*. Rutgers University Press, New Jersey.
- Schou, Arild 1991. «Islamsk fundamentalisme som svar på ei krise», *Prismet*, nr. 2 1991.
- Schou, Arild 1992. «Den palestinske nasjonale bevegelse. Fra elitebevegelse i eksil til massebevegelse i Palestina», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, nr. 3 1992.
- Schumacher, Gerald 2006. *A Bloody Business. America's War Zone Contractors and the Occupation of Iraq*. St. Paul: Zenith Press.
- Seierstad, Åsne 2003. *Hundre og en dag. En reportasjereise*. Oslo: Cappelen forlag.
- Sidle, Winant 1991. «A Battle Behind the Scenes; The Gulf War Reheats Military-Media Controversy». *Military Review*, 9. september 1991.
- Sjøvaag, Helle 2005. «Attached or Detached? Subjective Methods in War Journalism». Masteroppgave Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen.

- Skogum, Finn Arne 1996. *Golfkrigens politiske retorikk. En innholdsanalyse: Aftenpostens dekning av «den nye verdensorden»*. Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Slapgard, Sigrun 2004. *Krigens løgner*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. London: Penguin.
- Smith, Dan 1991b. «Mr. Bush and Mr. Wash. USA og den nye verdensorden: Supermakten som Vestens leiesoldat», *Vandkusten*, nr. 5. januar 1991.
- Solomon, Norman 2001. «War Needs Good Public Relations», *Znet Commentary*, 26. oktober 2001, <http://www.zmag.org/sustainers/content/2001-10/26solomon.cfm>
- Solomon, Norman 2001b. «The Televised Greatness of George W. Bush», *Media Beat*, 18. oktober 2001.
- Solomon, Norman 2004. «Distant Mirror of Holy War Media Beat», FAIR, 11. november 2004.
- Solomon, Norman 2005. *War Made Easy. How Presidents and Pundits Keep Spinning Us to Death*. Hoboken NJ: John Wiley & sons.
- Solomon, Norman, 2006. «Media's War Images Delude Instead of Inform». *ZNet Commentary*, 15. januar 2006.
- Sontag, Susan 1977. *On Photography*. New York: Noonday Press.
- Sontag, Susan 2003 *Regarding the Pain of Others*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Sparman, Anna 2006. «Young People's Consumption of Visual Culture. Collector Gadgets, Sexuality and Democracy», *Nordicom Review*, nr. 1 2006 s. 114–116.
- Spivak, Gayatri C., 1988. «Can the Subaltern Speak», i: Grossberg L. OG Nelson C. *Marxism and the Interpretation of Culture*. Houndmills: Macmillan.
- Stannard, Matthew B. 2006. «The War Within», *San Francisco Chronicle*, 29. januar 2006.
- Steien, Solveig 2008. «Almost at War». The Mohammed Cartoon controversy in Norwegian Media. *Conflict & Communication Online*, vol. 7, no. 1 2008.
- Suhrke, Astri 2005. «Lovløs krig mot terror». *Dagbladet* 26. februar 2005.
- Suskind, Ron 2006. *The One Percent Doctrine*. New York: Simon & Schuster.
- Svege, Marianne 1992. *Fra kald krig til oppløsning i øst. Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene?* Hovedoppgave Institutt for administrasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Sørbo, Jan Inge 1991. *Offentleg samtale*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Takacs, Stacy 2005. «Jessica Lynch and the Regeneration of American Identity and Power», i: *Feminist Media Studies*, vol. 5, no. 3 2005.
- Taylor, Philip 2003. «Psychological Operations in Operation Iraqi Freedom 2003». University of Leeds <http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&folder=64&paper=345>.
- Taylor, Philip M. 2003b. «Vision and division credibility: Can't win hearts and minds without it», *Washington Post*, Sunday, 30. mars 2003; s. B02.
- Thussu, Daya Kishan 2006. *International Communication: Continuity and Change* (2. utg.). London: Arnold.

- Thussu, Daya Kishan 2007. *Media on the Move. Global Flow and Contra-Flow*. Milton Park: Routledge.
- Tompuri, Gösta 1987. «Kriget om Gulfen», *Världspolitikens dagsfrågor*, nr. 11 1987.
- Tuchmann, Gaye 1978. *Making News. A Study in the Construction of Reality*. London/ New York: Free Press.
- Tumber, Howard og Jerry Palmer 2004. *Media at War. The Iraqi Crisis*. London: Sage Publications.
- Tunander, Ola 1990. «Så bygde vi en mur», *Dagbladet*, 30. november 1990.
- Tunander, Ola 1991. «Bush's Brave New World: A New World Order – A New Military Strategy», *Bulletin of Peace Proposals*, vol. 22, no. 4 1991.
- Tvedt, Terje 1993. *Norske oppfatninger om den ikke-europeiske verden på 1970- og 1980-tallet. Et eksempel på krysskulturell representasjon*. Doktorgradsavhandling Universitetet i Bergen.
- Tvedt, Terje 2003. *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt. Den norske modellen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tveiten, Oddgeir 2000. «A Hard Reign's a Gonna Fall. The Media and Gorbachev's Peace Proposal During the Gulf War», i: Nohrstedt, Stig A. og Ottosen, Rune (red.) 2001. *Journalism and the New World order. Gulf War, National News Discourses and Globalisation*. Göteborg: Nordicom.
- Tveiten, Oddgeir 2007. *Nødvendige nyheter. En studie i journalistikkens globalisering*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- University of Indiana 2006. Press release on Embedded Report May 17, 2006.
- Ulfstein, Geir 2001. Terror og folkerett. *Aftenposten* 20. september 2001.
- Ulfstein, Geir 2003. Terror og folkerett. *Lov og Rett* nr. 2 2003.
- Ulfstein, Geir 2008. Hvor hellig er folkeretten. *Dagbladet* 22. mai 2008.
- van Dijk, Teun A. 1988. *News Analysis – Case studies of International and National News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associations.
- van Dijk, Teun A. 1991. *Racism and the Press. Critical Studies in Racism and Migration*. London: Routledge.
- van Dijk, Teun A. 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- von der Lippe, Berit 1991. «Kirurgisk krigføring eller kirurgisk mediedekning», i: Johnsen, Jan og Mathiesen, Thomas 1991. *Mediekrigen – Søkelys på massemedienes dekning av Golfkrigen*. Oslo: Cappelen forlag.
- von der Lippe, Berit 1995. *Reklame i grenselaus knoppskyting. Kritiske analyser av medietekstar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- von der Lippe, Berit 1999. *Metaforens potens*. Essays. Oslo: Oktober.
- von der Lippe, Berit 2002. «Krigens latente og manifeste kjønnsretorikk», i: Eide, Elisabeth og Ottosen, Rune (red.) 2002. *Krigens retorikk. Medier, myter og konflikter etter 11. september*. Oslo: Cappelen forlag.
- von der Lippe, Berit, 2006. «Images of Victory Images of Masculinity». *Nordicom Review* 27 2006 (1), s. 63–79.

- von der Lippe, Berit 2007. «Gendered Voices in Mediated War Narratives» (upublisert notat).
- Waldahl, Ragnar, Andersen, Michael Bruun og Rønning, Helge 2002. *Nyheter først og fremst. Norske tv-nyheter: myter og realiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Watson, Steve 2007. «Saddam Execution: More Staged Propaganda». *Infowars.net*, 4. januar 2007, http://inforwars.net/articles/january2007/040107Sadda_execution.htm.
- Werenskjold, Rolf 2006. «Anton Blom: Journalist og utenrikskorrespondent i dagspresse og kringkasting, 1948–94». *Pressehistoriske skrifter* nr. 7 2006.
- West, Bing 2005. *No True Glory. A frontline Account of the Battle for Fallujah*. New York: Bantam Books.
- Wæver, Ole 1992. «Sovjetunionens oppløsning og Europas sikkerhetspolitiske stabilitet», *Internasjonal Politikk* 1992.
- Zelizer, Barbie 2004. «When War is Reduced to a Photograph», i: Allan, Stuart og Zelizer, Barbie 2004. *Reporting War. Journalism in War Time*. New York: Routledge.
- Zerbisias, Antonia 2003. «Colleagues und Fire but U.S. Media Mute», *Toronto Star*, 16. september.
- Zinn, Howard 2006. «After This War». *ZNet Commentary*, 3. januar 2006.
- Zinn Howard 2006b. «America's Blinders». *The Progressive*, april 2006.
- Zinn, Howard 2005. *A Peoples History of the United States*. New York: Harper & Row.
- Öberg, Jan 1999. *TFF Press Info* nr. 57.
- Öberg, Jan, Gudrun Schyman og Spänar, Christina 2004. «New Year in the Sign of the Tsunami». *TFF Press Info* 206.
- Ørum, Arne 2004. *Fred i vår tid. Retorikken bak Oslo-prosessen*. Oslo: Tapir Akademiske Forlag.
- Østerud, Øivind 2007. Mild imperialisme? Kan vestlige land sivilisere verden i sitt bilde? *Klassekampen* 21. juli 2007.
- Aas, Harald 1987. *Kommersialisering og medievridning i Dagbladet*, hovedoppgave i statsvitenskap, Universitet i Oslo.

IJ-forlaget er et samarbeid mellom Institutt for Journalistikk (IJ) og Høyskoleforlaget.

Vår målsetning er å være hovedleverandør av bøker til norsk journalist- og mediebransje. Bøkene holder et høyt faglig nivå og skal bidra til utvikling av faget og til å sette dagsorden i bransjen.

Du finner alle våre utgivelser på forlagets hjemmesider. Her kan du lese omtale av bøkene og deres forfattere, og du kan bestille bøker gjennom vår nettbutikk. Som foreleser ved universitet eller høyskole kan du bestille vurderingseksemplar for pensum her.

Gå inn på www.ij-forlaget.no og få oversikt over aktuelle utgivelser for norsk og nordisk mediebransje!

Gimlemoen 19
4630 Kristiansand
Norway
Telefon (+47) 38 10 50 00
Telefaks (+47) 38 10 50 01
post@ij-forlaget.no
ij-forlaget.no

